ISTORIA ROMÂNILOR

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ

DE

A. D. XENOPOL

FOST PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.
(*1847—†1920)

EDIȚIA III-a, revăzută de autor

*„Nu sunt vremile sub cârma omului,
ci bietul om sub vremi".*
MIRON COSTIN.

VOLUMUL XIII

DOMNIA LUI CUZA VODĂ 1859-1866

PARTEA INTÂIA

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

408.—930.

CAPUL I

ALEXANDRU IOAN I
DOMNUL PRINCIPATELOR UNITE
1859—1866

I

PERSONALITATEA LUI ALEXANDRU CUZA

Familia Cuza. — Familia *Cuza* pare a fi originară din satul Cuza sau Cues în Lorena lângă râul Mosela, unde ea începe a fi pomenită în persoana unui reprezentat al ei foarte strălucit, învăţatul cardinal *Nicolae Cuza sau Cuzanus*, născut la 1401 în acel sat şi mort în 1464 în oraşul Todi din Umbria. Intre alte misiuni însemnate cu care a fost însărcinat cardinalul Cuza, amintim acea din Constantinopole, unde fusese lrimis spre a negocia unirea bisericei ortodoxe cu acea catotică. Deşi călugăr catolic şi deci fără moştenitori legiuiţi, s'ar putea ca să-l fi însoţit în Italia membri din familia lui, atraşi aici de însemnata lui poziţie. Ba s'ar putea chiar face presupunerea că vre un membru al familiei sale să-l fi urmat în Constantinopole, unde să fi rămas, constituind ramura orientală a acestei familii, stirpea din care se trag Cuzăştii moldoveni.

In orice caz familia Cuza, se afla, în secolii următori, trăitoare în Italia şi este la dânsa o tradiţie care spune că origina ei s'ar trage din Austria, tradiţie ce corespunde locului ei de baştină. Cei de pe urmă reprezentanţi ai acestei familii în Italia fură baronul Nicola Cuza şi comandorul Salvator Cuza, ambii morţi în decursul ultimelor decenii ale veacului trecut şi cu moartea cărora familia Cuza s'a stins în Italia, în linia ei bărbătească [1].

Lăsând însă la o parte aceste simple presupuneri asupra,

[1] Dintre femei a mai rămas până azi doamna *Maria Felice Berso*; iar din aliaţi *Duca dela Verdura* a cărui soră a ţinut-o comandorul Salvator şi *Marchizul Ballestero de Bongiordano* ginerile surorei celor doi fraţi Cuza: Nicola şi Salvator, (toţi în Palermo). (După o scrisoare a d-lui Angelo de Gubernatis din 24 Aprilie 1900). Pe aceşti urmaşi i-am întrebat dacă nu există în familia lor vre-o tradiţie, după care vr'un membru al familiei lor să se fi strămutat în Răsărit, şi mi s'a răspuns că asemenea tradiţie nu există.

originei familiei Cuza, presupuneri ce nu au nici o temelie istorică, să venim la Cuzăştii din Moldova. Cel dintâi boier cu numele de Cuza ce apare în documentele moldoveneşti este *Dumitru Cuza*, pomenit de documente în ranguri de boierie între anii 1677—1706. Aşa în 1677 găsim pe comisul Dumitru Cuza dăruit cu satul Vlăicenii de către Antonie Roset. La 1696 întâlnim pe acelaş Dumitru Cuza cu rangul de vel-stolnic însărcinat cu o cercetare. Intre anii 1701—1708 găsim pe Dumitru Cuza înaintat la boeria de vel-spatar [2]. Dumitru Cuza care se însurase cu Safta fiica lui Todiraşcu Ion Sulger avu de fii pe Miron, pe Teodor şi pe Velişco. *Miron*, din al căruia sânge se trage domnitorul Alexandru Cuza, fu căsătorit cu fata lui Neculai Costin cronicarul. Miron Cuza, e amintit în documentele la anii 1728 şi 1729 [3]. Dumitru Cuza este ucis de M. Racoviţă din bănuiala de amestec în mazilirea căpitanului Fănuţ.

Din cei patru copii ai lui Miron Cuza, cel mai mare Ioan sau *Ioniţă Cuza* este pomenit în documente din anii 1765 şi 1768 ca stolnic [4]. Acest Ioniţă Cuza merse cu o delegaţie de alţi boeri moldoveni la Focşani la generalul rus Rumianzov spre a cere ca la tratatul ce era să se încheie în 1774 să se restitue domnia Moldovei pământenilor. Avu şi el ca şi bunul său Dumitru o soartă tragică. Anume pe timpul lui Constantin Moruzi, (1777—1782) Turcii, în aşteptarea unui nou războiu cu Rusia, din cauza neîndeplinirei condiţiilor tratatului de Cuciuc-Cainargi, se purtau straşnic prin Moldova şi luau măsurile cele mai pripite, spre întărirea cetăţilor dela Nistru. Mulţi soldaţi turci, dezertând din corpul Ienicerilor, se răspândesc în Moldova ca tâlhari, şi generalii turci primesc ordinul ca să-şi ia cvartirile de iarnă în această ţară. Pe lângă aceste, se mai cere gospodarului o contribuţie de 135 de pungi, cu toate că plătise haraciul pe 4 ani înainte [5]. Se înţelege

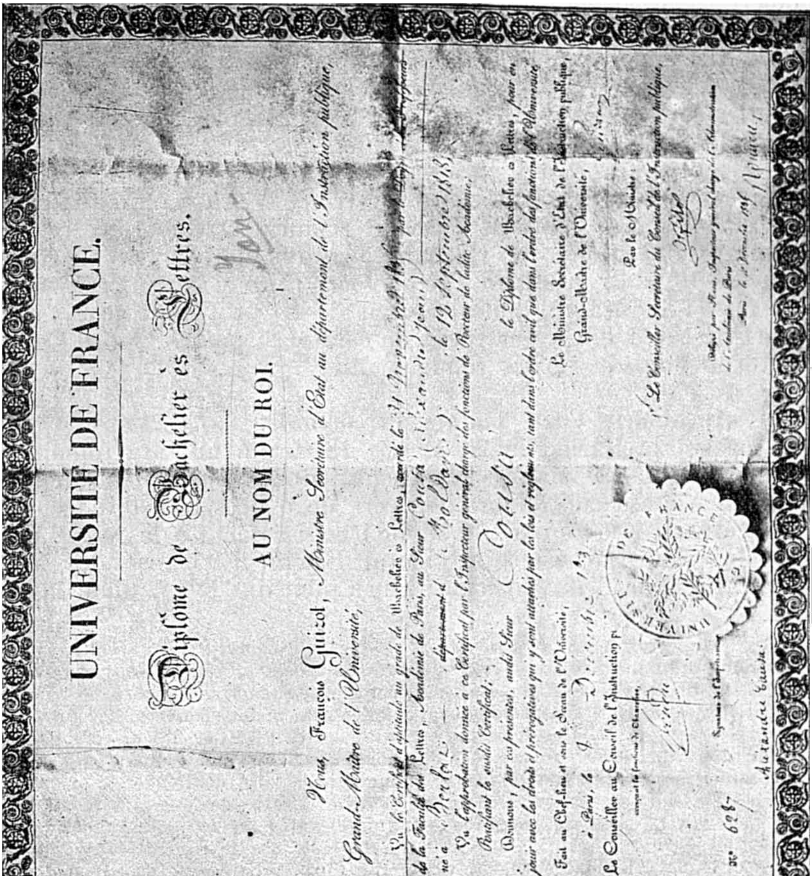
[2] 1677, *Acad. Română* XLV, 23; 1696, *Arhiva Sf. Spiridon*, III, 10 şi 14; 1701—1708, *Acad. Rom.*, XLV, 152, *Sf. Spiridon. Sârbii* VIII, 11 şi *Popricanii*, V, 115. D. Ghibănescu care a dat la lumină un mare volum asupra *Cuzeştilor* 1912 nu a putut scrie mai sus de Dim. Cuza originea acestei familii. In această lucrare la p. CLXIV mai multe doc. asupra lui D. Cuza. Cuza pare a fi fost străin deoarece nicăieri nu se vorbeşte de rudeniile sau de părinţii lui apoi boieria lui de Comis tot un străin îndegetează. Ibidem.

[3] Doc. d-lui E. Vărnav *Sofraceştii* III, 18 şi *Ţiganii* IV, 8.

[4] *Sf. Spiridon*, *Domneştii* X, 10. Doc. d-lui Al. Hinna, *Vaslui* 34. Documentele citate aici mi-au fost comunicate de d. Ioan Tanoviceanu. D-sa, studiind aproape toate documentele cunoscute până azi din Moldova, chiar şi multe din culegeri private, se poate susţinea cu siguranţă, că Dumitru Cuza din 1677 este primul boier cu acest nume ce apare în Moldova.

[5] Mai multe extracte de documente din anul 1778 în N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, II, p. 148—150. Adauge raportul lui *St. Priest către afacerile străine*, 3, şi 17 Sept. şi 26 Oct. 1778 în *Documentele Hurmuzaki*, *Suplementul* I, I, p. 969—970. Chestia cu Rumianzov în Ghihănescu, *Cuzeştii*, p. CXCVI, care veni peste ei; citez isvorul de unde iese această ştire. Uciderea lui Cuza, *Ibidem* p. CXCVIII.

cum în o aşa stare de lucruri, ţara trebuia să fiarbă în greutăţile şi netocmelile ce căzuse asupra ei. Insuşi domnul e nevoit să se jeluiască la Poartă, contra neorânduelilor comise de oştirile împărăteşti: „că el nu mai poate răspunde la nemăsuratele cereri ale capilor acelor oştiri şi că locuitorii, călcaţi în

UNIVERSITÉ DE FRANCE.

Diplôme de Bachelier ès Lettres.

AU NOM DU ROI.

Diploma de bacalaureat a lui Alexandru Ioan Cuza.—Fotografie. Colecţia Academiei Române

toate chipurile de către miliţii, nu găsesc o scăpare decât părăsind ţara"[6]. Mai mulţi boieri, între care Manole Bogdan şi spatarul Ioniţă Cuza, pârăsc pe Moruzi la Poartă că ar fi hain. Domnul stoarce prin chinuri dela Bogdan mărturii scrise; iar

[6] Raportul lui *St. Priest* c. *af. străine* 17 Aug. 1778 *Ibid.* p. 969.

lui Bogdan şi lui Cuza le taie capetele. S'ar părea nici că învinuirea de trădare nu este adevărat căci un raport al lui St. Priest, ambasadorul francez din Constantinopole, spune că : „dorinţa lui Const. Moruzi de a se face plăcut Porţei şi de a se pune la adăpost de soarta predecesorului său (Grigore Ghica), a împins pe domnul Moldovei a căuta crime la câţiva boieri" ; iar firmanul Sultanului către Moruzi, îl laudă pentru pedeapsa ce a dat'o „hainilor boieri Manole Bogdan şi spatarul Cuza", adăogând că, „s'a găsit între scrisorile lui Bogdan câteva cuprinzând multe spre facere de turburări; pentru care aceşti doi făcători de rele, Manole Bogdan şi spătarul Cuza, au luat căzuta răsplată" [7].

Ioniţă Cuza avu trei copii; din care doi rămân fără urmaşi bărbaţi, iar al treilea, *Neculai Cuza* căminarul care fusese învăţat la carte de dascălul Bălan dela Golia este bunul domnitorului Moldovei. Neculai Cuza avu de copii pe Grigore, pe Gheorghe şi pe Ioan Cuza. *Ioan Cuza* vornicul, căsătorit cu fata lui Cozadin, Sultana, avu de fii pe Dumitrache Cuza mort de tânăr din un accident de călărie şi pe *Alexandru Cuza*, viitorul domn al ţărilor române unite [8].

Alexandru Cuza înainte de domnie. — Alexandru Cuza s'a născut la Bârlad în 20 Martie 1820, din un tată român şi o mamă greacă, născută şi crescută în Constantinopole, femee ce, după spusa contimporanilor, era de o deosebită inteligenţă, dar care nu ştia româneşte. Copilăria şi-a făcut-o la moşia părintelui său, Bărboşii din judeţul Fălciu. El fu aşezat, spre învăţătură, întâi în pensionatul lui Cunin din Iaşi [9], unde învă-

[7] Raportul lui *St. Priest c. af. străine* 26 Noemvrie 1778. *Ibid.* p. 990. Firmanul din anul Hegirei 1192, publicat în *Românul* din 10 Ianuarie 1862. Cf. nişte stihuri ale lui Enache Cogălniceanu asupra morţei silnice a vornicului Emanoil Bogdan şi a spătarului Cuza, publicate în a doua ediţie a *Letopiseţilor ţărei Moldovei* de M. Cogălniceanu, III, Bucureşti 1874, p. 281 şi urm. După aceste două din urmă izvoare, cei doi boieri ar fi fost ucişi, din pricina unor pâri mincinoase, aduse de ei contra domnului, la paşa de Bender. S'ar putea ca aceste pâri să fi fost relative tot la jafurile tolerate de Moruzi care nu putea face altfel, cu toată tînguirea lui. Imprejurarea nu se poate limpezi, documentele (stihurile şi firmanul) fiind foarte răstrânse în rostirile lor.

[8] După arborele genealogic al familie Cuza, arbore ce consună cu documentele. — *Grigore Cuza*, unchiul domnitorului, este acel bărbat de caracter şi de moravuri aspre ce a jucat un rol aşa de însemnat în deosebitele împrejurări politice ale ţărei. El a prezidat între altele întrunirea din 1848, făcută în Iaşi, la Hotelul de Rusia. Biografia lui ar fi o lucrare foarte interesantă. — *Gheorghe Cuza* este tatăl lui *Costache Cuza*, el însuşi tatăl d-lui A. *C. Cuza*, promotorul ligei antialcoolice şi sprijinitorul monopolului alcoolului. Asupra dascălului Balan vezi Ghibănescu. *Cuzeşti*, p. CCIII.

[9] Intr'un rând Cuza luă parte aici la o bătălie cu Jidanii, fiindcă băeţii luase unui Jidan bătrân căciula din cap. Când Cuza fu să iee pe Elena Rosetti, mama fetei o întrebă pe care Cuza îl iei, pe acel ce a bătut Jidanii? La răspunsul afirmativ al fetei; „să-l iei i spuse bătrîna, căci trebue să fie iubitor de Hristos" (după arătarea principesei Elena Cuza).

ţau deodată cu el: V. Alecsandri, Neculai, Ioan şi Panaite Docan, Mateiu Milo, Nicu şi Evghenie Alcaz, Alex. Mavrocordat şi M. Kogălniceanu. După ce stătu aici până la 1831, fu trimis la Paris, spre a-şi desăvârşi cursurile liceale, până ce luă bacalaureatul în litere [10]. După sfârşirea studiilor secundare, voi să înveţe medicina; dar neputând suferi disecţiile, se dădu jurisprudenţei, fără însă să fi obţinut vreun titlu academic. El fu însă numit membru al societăţei economiştilor din Paris [11].

Nu mult după întoarcera lui din străinătate, el se căsători cu Elena Rossetti, fiica postelnicului Iordache Rossetti şi a Caterinei fiica logofătului Dumitru Sturza; căsătoria fu celebrată la Soleşti, în jud. Vasluiului, în 30 Aprilie 1844. El intră apoi ca şlen (membru) la judecătoria ţinutului Covurlui. Dar în 1848, după revoluţia din Paris, începând fierberea în tineretul Moldovei, Cuza luă parte la ea, şi în 24 Martie acelui an, el se afla în casele lui Mavrocordat din Iaşi, împreună cu acei ce uneltiau mişcarea îndreptată contra lui Mihail Sturza. El fu prins împreună cu cei mai mulţi din tovarăşii lui de cugetare, legat cot la cot, şi dus la cazarmă, unde fu bătut şi rănit la un picior, rană de care el a suferit mult timp. A doua zi fu pus în o butcă jidovească şi trimis sub pază la Galaţi, împreună cu tovarăşii lui: Manolache Costache Epureanu, Grigore Romalo, Vasile Canta, Dumitru Filipescu, Alecu Moruzi, Dumitru Răducanu Rossetti şi alţii. Ajunşi la Galaţi, după ce fusese ţinuţi sub un regim foarte aspru la cazarmă, trebuiră să fie duşi peste Dunăre, în surgun la Măcin. Soţia lui Cuza ce alergase după el la Galaţi, cumpără prin mijlocirea consulului englez din Galaţi, Cuningham, pe marinarii greci, supuşi englezi care trebuiau să conducă bărcile peste Dunărea. Când erau pe fluviu, surguniţii dând şampanie ofiţerului ce-i conducea şi soldaţilor, îi îmbătară şi îi făcură să se strămute în alte bărci; iar marinarii cumpăraţi apucară, în loc de direcţia Măcinului, acea a Brăilei, unde ajungând mai curând decât barca cu soldaţii, surguniţii o rupseră de fugă în toate părţile. Cuza ce era rănit şi nu putea merge aşa de iute, fu prins din urmă de ofiţerul care ajunsese şi el cu barca la Brăila. Cuza i se jălui cât ne neomenos se purtase cu el tovarăşii săi care, ştiindu-l rănit, îl părăsise, şi că spre a-şi răsbuna împotriva lor, el voeşte să-i arate locul unde ei s'au ascuns. Ofiţerul mulţumit, dete braţul lui Cuza, spre a-i uşura mersul. Cuza îl duse la locuinţa consulatului englez, proteguitorul surguniţilor şi, când intră pe uşă, scoase pălăria şi mulţumi ofiţerului pentru întovă-

[10] Diploma originală din 10 Decemvrie 1835 dela Sorbona, sub No. 6287, subsemnată de ministrul Guizot, se află în păstrara d-lui Th. Rossetti.

[11] O scrisoare a lui *V. Alecsandri C. Cuza* din 20 Mai 1862 în hîrtiile *Rosetti*.

rășire. Acesta, văzând atunci bandiera englezească, înțelese, că a fost păcălit. Dela Brăila, după ce stătu câtva timp adăpostit în casa consulului englez, plecă cu vaporul la Pesta și de acolo veni înpreună cu tovarășii săi la Cernăuți, de unde Manolache Costache umbla să întrunească o legiune de oameni de strânsură, cu care să intre în Moldova. Cuza însă îi spunea să nu aibă încredere în asemenea oameni; și într'adevăr într'o zi acei indivizi dispărură, după ce prădară bine pe tinerii Moldoveni.

Ivindu-se holera la Cernăuți, Cuza se duse la Viena. Pe atunci în Moldova venise, rânduit din partea Porței, Talaat Efendi, ca să cerceteze pricina dintre țară și domn. Deși holera bântuia în toată furia ei, Ioniță Cuza, tatăl lui Alexandru, celui chinuit din cauza principelui, veni la Iași spre a-și depune pâra contra domnului, înfruntând molima; dar este prins de ea și, întorcându-se la moșie bolnav, își dă duhul în mâinele soției sale [12].

La Viena, Cuza împreună cu N. Pisoschi și cu Dumitru Rossetti, cumnatul lui, asistară fără voie, fiind surprinși, la lupta între armata ce refuza să meargă contra Ungurilor, și care era sprijinită de studenți, și regimentele credincioase împăratului. Dela Viena Cuza se duse la Paris, apoi la Constantinopole, de unde se întoarse în țară cu Grigore Ghica Vodă ce fusese rânduit domn în Moldova, în 1849 [13].

Grigore Ghica numi pe Alexandru Cuza director al ministerului de interne, apoi parcalab la Galați, unde Cuza avu durerea de a saluta pe Grigore Ghica, când la 1856 părăsește țara. Strălucita serbare ce organiză în onoarea lui, nu era dată atât acelui ce-l pusese în dregătorie, cât reprezentantului ideei unirei care și în sufletul lui Cuza aprinsese mântuitoarea ei flacără. Cuza păstrează dregătoria de parcalab în timpul caimacamului Teodor Balș și până la acea a lui Vogoride, când dă răsunătoarea lui demisie care atrage luarea aminte a țărei asupra persoanei sale, ce îndrăznia să înfrunte așa de fățiș temuta autoritate din țară ce se sprijinea pe înfricoșata putere a Turciei și a Austriei [14].

Cu toate că Vogoride caimacamul căutase să câștige pe Cuza în partea lui, numindu-l, în timp ce era parcalab la Galați, și adiutant al său, și înaintându-l în scurtul răstimp de 10 zile dela rangul de sub-locotenent la acel de locotenent, apoi la

---

[12] G. Sion, *Alexandru Cuza*, Ianuarie 1859, publicat și mai târziu în *Românul* din 25 Ianuarie 1892.

[13] Toate acestea după arătarea principesei Elena Cuza și a fraților ei Dumitru și Theodor Rossetti, Comp. I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormântarea lui Cuza Vodă*, București, 1898, p. 25 și 96.

[14] Cf. Papadopol Calimach, *Amintiri*, (manuscris în Acad. română) p. 128.

căpitan şi în sfârşit la maior[15], Cuza nu se uită la această curtenire a stăpânului ţărei, ci înfocat unionist cum era, el făcu o mai mare slujbă acestei tendinţi, prin demisia lui, decât dacă dela început, declarându-se de partizan al ei, s'ar fi pierdut în mulţimea celor care protestau.

Demisia lui Cuza se întemeia pe următoarele motive: 1, că s'ar fi publicat listele electorale netrecându-se în ele persoane cu drepturi şi punându-se în ele acele fără drepturi; 2, că se schimbase privighitorii vrednici, înlocuindu-se cu oameni nedestoinici; 3, că în lipsa lui din Galaţi, s'a călcat casa unui cetăţan, în puterea unui ofis ne ajuns la cunoştinţa lui care ar fi fost totdeauna stavilă unor aşa nedreptăţi şi nu unealta neruşinată a ocârmuirii; 4, că se răspinsese fără drept pe toţi acei ce reclamau înscrierea în comitetele electorale şi 5, că fusese înlăturat din alcătuirea comitetului şi trimis în Basarabia, tocmai în momentul când, după glăsuirea firmanului, trebuia să preşideze zisul comitet. „Toate aceste, urmează Cuza, fiind lovituri pedeoparte în dreptăţile pământenilor, iar pe dealta în înţălesul înaltului firman, bazat pe tratatul de Paris şi nevăzând nicio măsură luată spre a lor stavilare, din contra acele de spăimântare predominând şi sporind în tot ţinutul Covurluiului, mă văd silit cu o vie părere de rău, în protiva dorinţei ce am de a sluji patriei într'o vreme aşa de gingaşă, a vă cere demisionarea mea din funcţia de parcalab, fiind o tristă povară sub un asemene sistem"[16].

Cuza trimite copia acestei demisii consulului francez, Victor Place, rugându-l a o comunica comisiunii din Bucureşti, ca un nou document în sprijinul dreptelor reclamaţii ale ţării, contra actelor aşa de arbitrare ale guvernului"[17]. Comitetul central unionist înţelege de îndată însemnătatea acestui act şi-l împărtăşeşte în copie tuturor comitetelor din judeţe, arătându-le „marea senzaţie ce a făcut demisia motivată a pârcălabului de Galaţi şi sprijinul însămnător ce l'a dat protestărei generale ce s'a trimis la Bucureşti"[18]. Victor Place transmite această demisie, nu numai comisiunii din Bucureşti ci şi comitelui Walewsky, atrăgându-i luarea aminte asupra împrejurării, că „prefectura Galaţilor este cea mai însămnată din Moldova

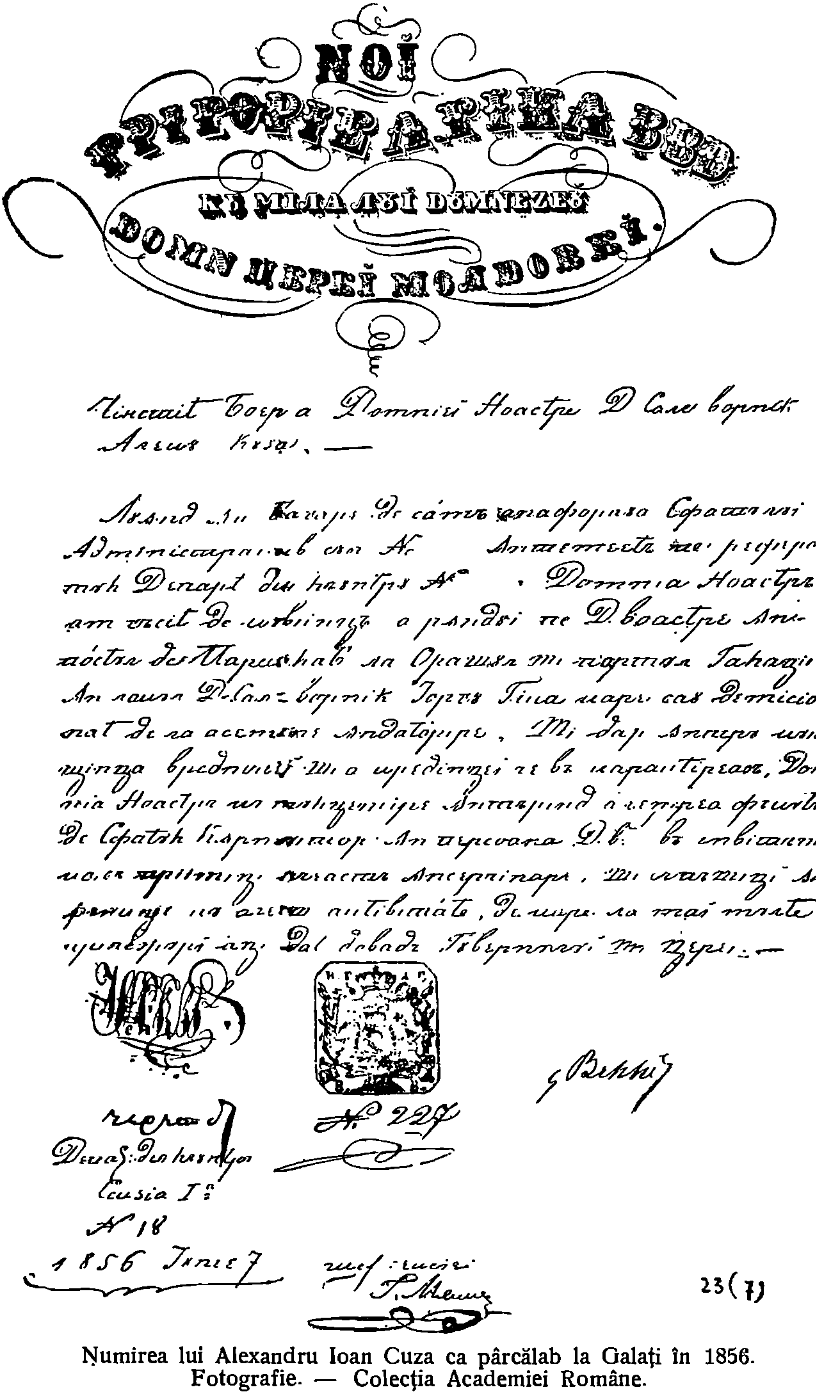
---

[15] Cele 3 decrete: întâiul din 24 Aprilie care-l înalţă la rangul de locotenent; al 2-lea din 28 Aprilie la acel de căpitan şi al 3-lea din 3 Mai la maior, vezi în *Acte şi documente privitoare la Renaşterea României* de D. A. Sturza, D. C. Sturza şi Ghenadie Petrescu, IV, Bucureşti, 1889, p. 415, 451 şi 485. Cuza intrase în oştire cu rangul de cadet pe timpul lui M. Sturza şi fusese înaintat sublocotenent de Grigore Ghica, în 1849, când îl numise şi director al ministerului de interne.

[16] Din 24 Iunie (6 Iulie) 1857. *Acte şi Documente* citate, V, p. 47.

[17] Din aceiaşi dată, *Ibidem* p. 50.

[18] Circulara din aceiaşi dată, *Ibid.*

Numirea lui Alexandru Ioan Cuza ca pârcălab la Galaţi în 1856.
Fotografie. — Colecţia Academiei Române.

şi că domnul Alex. Cuza care o ocârmuia trecea cu drept cuvânt drept unul din dregătorii cei mai destoinici, cei mai cinstiţi şi mai energici ai ţării. Prin averea sa, prin legăturile lui de familie, el ţine un loc însemnat în opinia publică. Cunoştinţa personală ce am asupra caracterului său este pentru mine o garanţie, că abuzurile pe care le dă pe faţă au trebuit să întreacă ori-ce margine, pentru a-l aduce la un demers atât de grav" [19].

O urmare a demisiei lui Cuza şi a popularităţii ce i-a creiat, a fost că Gălăţenii, la a doua alegere a deputaţilor divanului ad-hoc, după casarea celor dintâiu, îl aleseră ca deputat al lor.

In această adunare, Alexandru Cuza sprijini, în şedinţa din 29 Octomvrie, pe Manolache Costache când ceru desfiinţarea privilegiilor, principiu ce fu primit cu aclamaţie de întregul divan [20]. De altfel Cuza nu iea parte la nicio desbatere din divan, nici măcar la chestiunea cea atât de furtunoasă a relaţiilor dintre proprietari şi ţărani. El nu se credea orator şi se abţinea de a vorbi. Intre numeroasele propuneri ce se făcuse pentru deslegarea acestei însemnate chestiuni, îl videm votând pentru acea a împroprietăririi pe locurile întregi cultivate de ţărani, propunere făcută de C. Negri şi care cade neîntrunind decât 16 voturi precum tot atunci el votează contra socotinţei majorităţii comitetului proprietarilor mari care admitea teoria ţăranului chiriaş. Cu toate acestea Alex. Cuza votează şi contra propunerii locuitorilor săteni care era prea agresivă şi menită a turna oloiu pe foc, în loc de a potoli pasiunile; propunere ce fusese combătută şi de Kogălniceanu [21].

Rolul lui Alexandru Cuza în divanul ad-hoc şi în chestia ţărănească este îndestul de şters, cu toate că înclina către delegarea liberală a acestei daraveri.

Imprejurarea că el nu s'a afirmat prea pe faţă de partizan al ţăranilor, explică cum de fu primită candidatura lui la domnie de toţi membrii partidei naţionale, care, dacă erau într'un gând în ceeace privea unirea, erau departe de a se întâlni în aceleaşi păreri, în privirea deslegării chestiunii agrare [22].

Sub căimăcămia de trei, Cuza este înaintat la rangul

---

[19] *Place c. Walewsky* 6 Iulie 1857, *Ibidem* p. 53.

[20] *Buletinul şedinţelor adunărei ad-hoc a Moldovei* No. 7, 30 Oct. 1857. Cf. discursul lui M. Kogălniceanu din 15 Februarie 1861. Procesele verbale ale adunărei XXI, p. 271.

[21] Şed. din 19 Decembrie, Buletin No. 22 din 21 Decembrie 1857. Această purtare a lui Cuza este potrivită cu carcterul său. N. Suţu (*Mémoires, du prince N. Sutzo grand logothète de Moldavie*, 1788—1871), *publiés par Panaite Rizos*, Vienne 1899, p. 365), spune că Cuza „comptait il est vrai parmi les jeunes gens qui avaient rompu avec le passé; mais il ne s'était jamais montré partisan du radicalisme, ni n'avait professé des opinions extrèmes".

[22] Atât este adevărat, iar nu că „partidul bătrân îl credea pe Cuza inamic al împroprietărirei ţăranilor", cum spune Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, Iaşi, p. 10.

de colonel şi este numit locotenent de hatman [23]. El intră în adunarea din 1858, ca deputat al proprietarilor mici din Judeţul Fălciu [24], de care adunare este ales domn în 5 Ianuarie 1859.

Caracterul lui Alexandru Cuza. — Individualităţile au fără îndoială un rol în istorie, prin intervenirea personalităţii lor în daraverile omeneştı şi prin ciocnirea acestei a lor personalităţi cu acea a altora ce ieu parte la desfăşurarea împrejurărilor. Personalitatea sau caracterul unui om este productul mai întâi al genezei sale fizice, în care joacă un mare rol ereditatea; apoi al împrejurărilor care au înconjurat a lui desvoltare; cu alte cuvinte, al germenului şi al mediului în sânul căruia a crescut. Acest din urmă agent, mediul, lucrează fără încetare asupra caracterului şi-l schimbă necontenit, încât nu este potrivit a se considera caracterul unui om, ca element neschimbător, dela începutul chiar a arătărei lui în câmpul istoriei. Totuşi, dela o vârstă oarecare, unele apucături mai fundamentale rămân neschimbate şi, mai ales, când rolul personalităţii nu a ţinut mult timp, se poate socotì până la un punct ca statornice părţile mai de seamă ale caracterului ei — şi fiindcă acest caracter ne explică o mare parte din faptele în care personalitatea va interveni, este bine, ca în asemenea cazuri, să se schiţeze prin câteva trăsături generale felul de a fi al individualităţilor istorice. Cuza a domnit numai 7 ani, scurt răstimp din viaţa omenească, şi când a fost ales, era în vârstă de 39 ani, deci om format, în care se cristalizasă acuma însuşirile cele mai de seamă ale caracterului său. Să le schiţăm, întru cât ne învoesc această lucrare, amintirile contimporanilor.

Mai întâi ca fizic, Alexandru Cuza era „un bărbat de statură mijlocie, însă aratos, cu o înfăţoşare plăcută şi ademenitoare. Manierele lui erau distinse, ceeace nu puţin îi ajută în izbînzile sale diplomatice" [25]. Când îl atingeai, niciodată nu-ţi rămânea dator cu răspunsul. El era foarte sincer, şi prieten adevărat; dar şi către cine nu-i plăcea, se arăta îndată, căci el nu ştiea să făţărească. El nu iubea pompa şi arătările exterioare şi făcea foarte puţin caz de ovaţii şi de sărbătoriri, pe care, cele mai de multe ori, le ştiea că sunt de comandă [26].

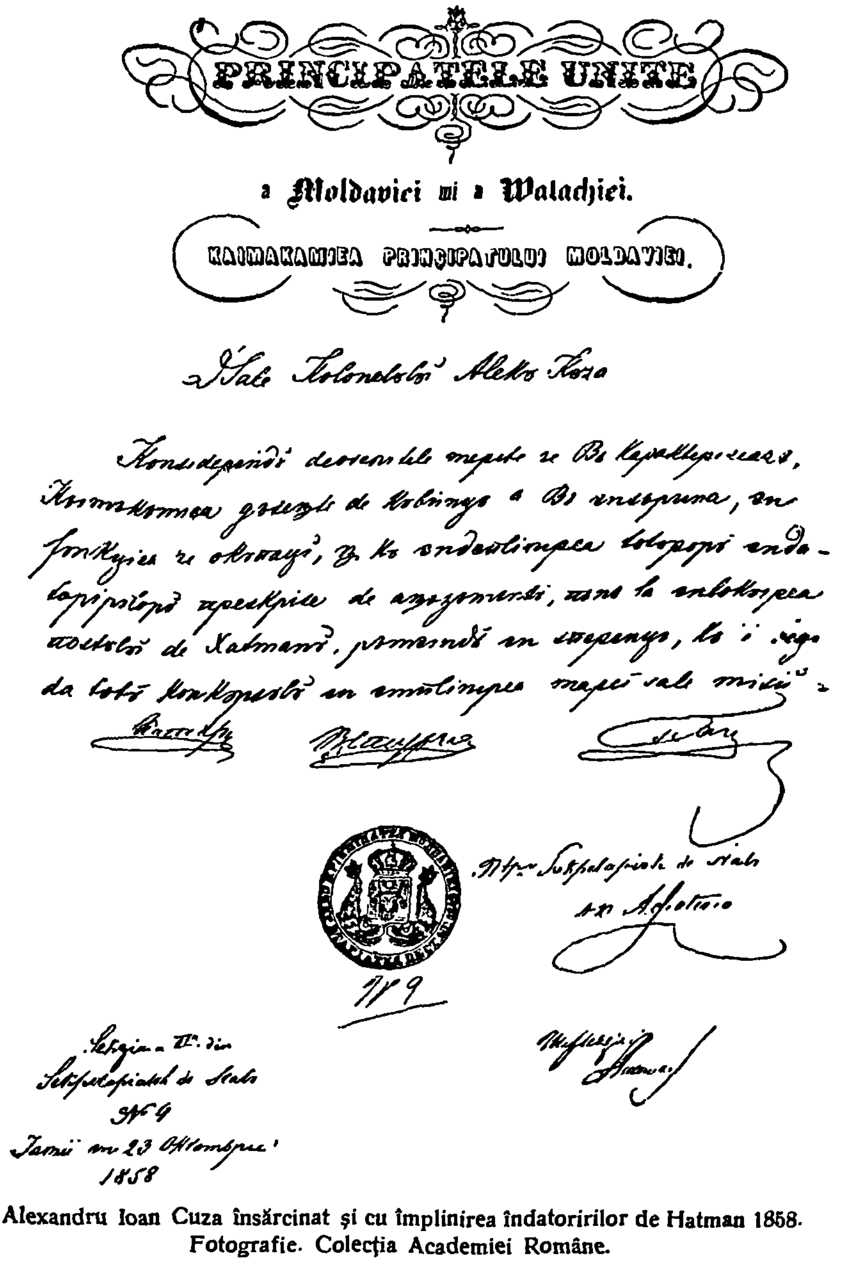
---

[23] G. Sion. *Alexandru Cuza* citat. Nu ministru de războiu, precum se susţine de unii. Aducem ordinul original de numire din 23 Octomv. 1858 sub No. 9: „D-sale *Colonelului Alecu Cuza*: Considerând deosebitele merite ce vă caracterizează, căimăcămia găseşte de cuviinţă a vă însărcina, în funcţiunea ce ocupaţi, şi cu îndeplinirea tuturor îndatoririlor prescrise de aşezămînt *până la înlocuirea postului de hatman*. (Subsemnaţi) Catargi, V. Sturza, Panu. (*Hârtiile Rossetti*).

[24] *Patria* 22, 1858.

[25] Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza-Vodă*, p. 40 Comp. p. 8.

[26] Asupra acestui punct, vezi salutarea ce i-o făcură ţăranii la 11 Decemvrie 1861, *Românul* 20 Ianuarie 1862.

PRINCIPATELE UNITE

a Moldaviei ші a Valachiei.

KAIMAKAMIEA PRINȚIPATULUI MOLDAVIEI.

D-sale Kolonelului Aleko Kuza

Iașii în 23 Oktombre 1858

Alexandru Ioan Cuza însărcinat și cu împlinirea îndatoririlor de Hatman 1858.
Fotografie. Colecția Academiei Române.

Era nelacom de bani, şi cea mai bună dovadă despre aceasta este că, după cum spune Bolintineanu, el a fost unul din domnii ce au eşit din domnie, fără să fi făcut avere mare [27]. El însă nici nu avea nevoi prea mari; nu iubia luxul; masa şi traiul său erau cumpătate; avea însă mare plăcere pentru cai frumoşi, cu toate că nu era bun călăreţ. Intr'un grad înalt era desvoltat la el simţimântul dreptăţii, pe care o recunoştea chiar şi către duşmanii săi. Aşa când apără pe mitropolitul Meletie care era să fie dat în judecată, pentru că tăgăduise legitimitatea adunărei din 1858; când ceru să se recunoască prinţului Grigore M. Sturza însuşirea de deputat în aceeaşi adunare; când anulează,în afacerea antreprizei şoselei din Galaţi, sechestrul pus pe averea lui Lascar Catargiu care, cu toate acestea, devenise unul din duşmanii lui cei mai rostiţi [28].

Pe lângă dreptate, avea însă şi o mare delicateţă de simţiminte. Asupra acestui punct domnul I. Zane spune că pe când Bolintineanu, fostul ministru şi prieten al lui Cuza, stătea în casa părintelui d-lui Zane, şi era plin de datorii, pe lângă că şi greu bolnav, Cuza ştiindu-l mândru, întrebuinţase următorul mijloc pentru a-l face să primească un ajutor. Pusese pe un neguţitor să-i scrie, că odată l'a înşelat cu o sumă de bani; dar că mustrându-l conştiinţa, i-o restitue [29].

Cuza era apoi foarte mândru şi nu pleca uşor capul înaintea altuia. Incă din timpul pârcălăbiei lui, pe când oştirile austriace ocupau Galaţul, soldaţii nemţi obicinuiau a face multe necuviinţi. Cuza ceru de mai multe ori dela comandantul trupelor din Galaţi să-şi înfrâneze oamenii, la care i se răspundea tot cu glume. Intr'o zi el trimise o companie de soldaţi români, ca să prindă pe cei austriaci prin crîşme şi alte locuri publice, îi legă cot la cot şi-i aduse la cazarmă. Comandantul, pentru a nu păţi şi altă dată atare ruşine, sau spre a nu fi nevoit a se opune cu puterea şi a vărsa sânge; luă măsura de a pune pe soldaţii săi la rânduială. Această notă a caracterului lui Cuza va domina mai ales în politica lui exterioară. Cuza era un înfocat naţionalist şi patriot, precum o dovedeşte mai întâi răsunătoarea lui demisie, apoi ţinuta sa mândră şi vrednică faţă cu toate puterile, în tot timpul domniei lui, ţinta lui supremă fiind ridicarea politică a poporului său; după cum o dovedeşte şi, după eşirea lui din domnie, refuzul său de a reintra în ţară cu ajutorul baionetelor străine, când Franţa îi

---

[27] Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza-Vodă*, p. 132. Comp. Anghel Demetrescu, *Discursurile lui Barbu Catargiu*, Bucureşti, 1886, p. LV.

[28] Vezi decretul din 6 Octombrie 1865 în *Monitorul Oficial* din 8 Oct. 1865.

[29] Scrisoarea d-lui *Iuliu Zane către A. D. Xenopol*, publicată în *Arhiva*, XII, 1901, No. 1—2. Scrisoarea neguţătorului a fost dată de d. Zane Academiei Române. Vezi şi *Monitorul Oficial*, 4 Iunie 1892.

făcu această propunere [30]. Faţă cu clasele ţării, Cuza era un protivnic al boerilor, un partizan declarat al poporului de jos şi un luptător aprig şi neobosit pentru egalitatea socială şi pentru răsturnarea privilegiilor, şi în această privire, omul cel mai potrivit pentru perioada de desvoltare în care intra poporul românesc, şi care trebuia să-l prefacă, din starea de barbarie orientală în aceea Occidentală civilizat.

Dar acest caracter avea, ca toată făptura omenească, şi umbre pe lângă lumină. Era neserios, zeflemist, lua toate lucrurile în uşor şi prea nepăsător de soarta lui, de care însă era legată aceea a poporului pe care domnia [31]. Cuza apoi deşi foarte inteligent, cuprinzând uşor lucrurile, nu prea iubea munca [32]. Pe de altă parte îi plăcea mult a râde şi a-şi bate joc de acei ce-l încunjurau mai deaproape, şi ţinea în samă, prin o mare simpatie, pe acei ce primeau glumele lui. Aşa se făcu de el lăsă adeseaori trebile pe mâinile oamenilor săi de încredere şi de se constitui aşa numita lui camarilă : (Librecht, Docan, Pisoschi) tocmai în momentul când el îşi înduşmănise într'un chip aşa de grav mare parte din clasa conducătoare, prin lovitura de stat.

Conform cu aceste contrasturi în caracterul său, îi plăcea loviturile zdravene şi neaşteptate [33].

Aceste puţine îndegetări psihologice să slujească spre a explica unele fapte, pentru a căror explicare, numai elementele obiective nu ar fi îndestulătoare.

Acest om, astfel închegat de fire din tainele eredităţii, era să se urce pe tronul ţărilor române, în momentul cel mai critic al vieţei lor, atunci când tratatul de Paris, scoţându-le de sub jugul Turcilor şi al Ruşilor, sub care stătuse până atunci încujbate, le chema la o viaţă nouă, atribuindu-le un rol în mersul politic al lumei orientale.

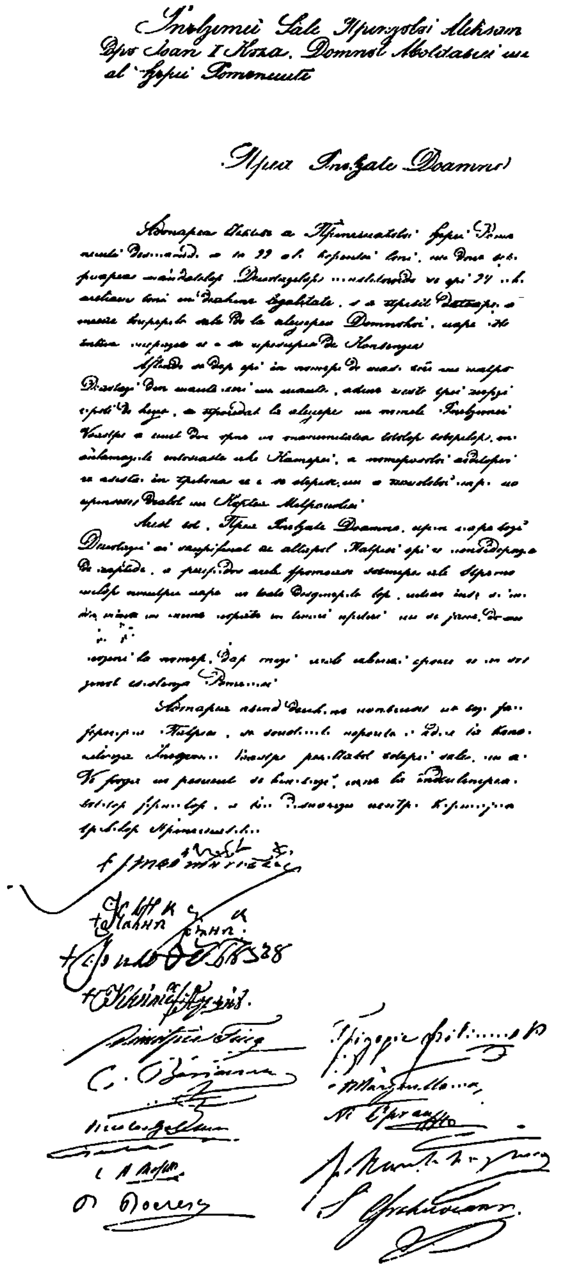
---

[30] Dovezile se vor aduce în cursul expunerei.

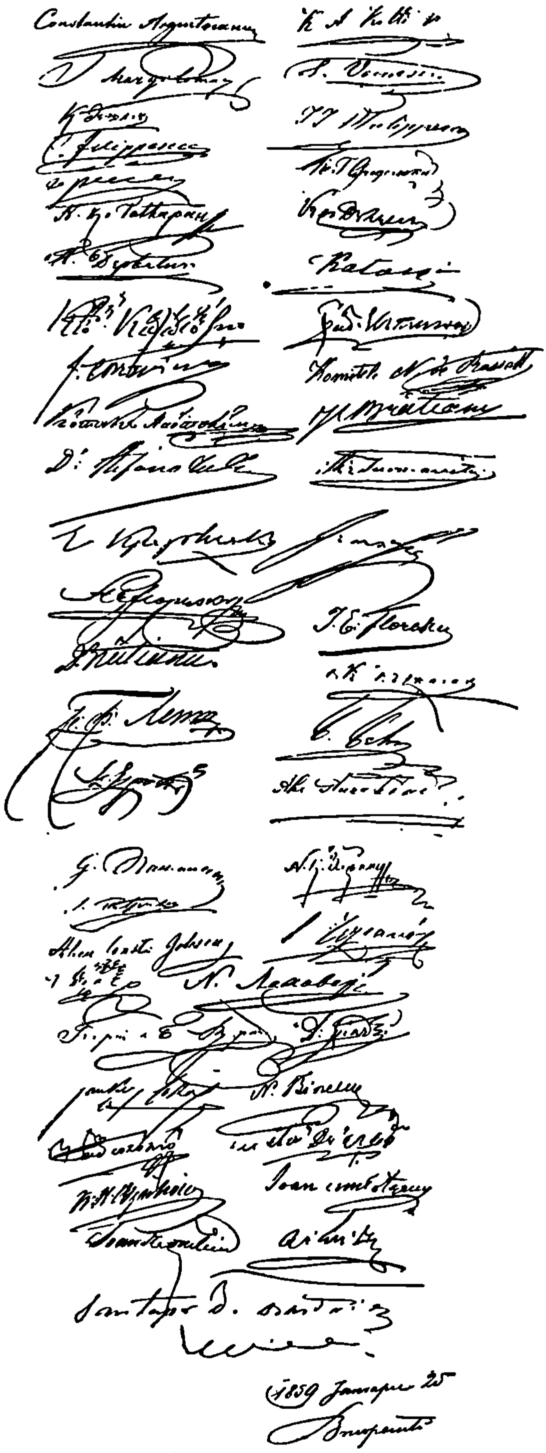
[31] Valentineanu, *Alegerea, detronarea şi înmormântarea lui Cuza-Voda*, Bucureşti 1898, p. 17.

[32] *Place c. Walewsky* 9 Mai 1859 *Acte*, IX, p. 336 : Tout ce qui sent l'application et les affaires le fatiguent". *Acelaşi c. Walewsky*, 24 (12) Ianuarie 1859, *Ibidem* IX, p. 242 : „par une bizarrerie de son caractère, à la fois résolu et paresseux, on ne le vit pas se placer au premier rang des lutteurs qui repoussèrent avec tant d'énergie les intrigues de la Turquie et de l'Autriche".

[33] Cât despre celelalte defecte ce i se puneau în seamă, Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza-Vodă*, spune : „Se imputau domnului patima jocului. El nu mai juca alta de cât jocuri ordinare cu amicii, de când se numise domn. Il acuzau de mândrie. In casă era amabil cu toţi ; îi punea pe toţi să şeadă, le permitea să fumeze, să râză. Il acuzau de băutură ; nu bea decât apă la masă şi un licor după masă. Il acuzau de patima pentru femei. Nu a despărţit nici un bărbat de femeia sa ; nu a făcut să plîngă nici o mamă pentru fiica sa răpită".

Actul Adunării Țării Românești către Alexandru Ioan Cuza, că a fost ales Domn al Munteniei. — 25 Ianuarie 1859.
Fotografie. — Colecția Academiei Române.

Nu e vorba, era să se împărtăşască din această viaţă, deocamdată numai o mică frântură din corpul poporului român, clasa mai înaltă a societăţii, şi unde şi unde, câte un element ce pătrundea din straturile inferioare către regiunile cele mai de sus. In clasa însă chemată la conducerea evenimentelor, se făcuse încă de mai mult timp o rupere, o sfâşiare. O parte, cea mai numeroasă din această clasă, de şi nu se dădea îndărăt, în faţa unui progres politic şi cerea unirea împreună cu minoritatea, era departe de a fi călăuzită de aceleaşi idei şi în privirea progresului social, a lepădării sincere şi neprefăcute a privilegiilor şi în îmbrăţişarea principiilor egalităţii, proclamate şi hotărîte de actul de naştere al poporului român — Convenţia de Paris.

Fondul cultural pe care se împlânta, ca un arbore străin, noua concepţie a vieţii de stat, decretată de areopagul european, era un straniu amestec de idei, de năzuinţi şi de interese din cele mai protivnice, pentru a căror unificare, în senzul propăşirii către o stare mai bună, era să încleşteze o luptă uriaşe între elementele trecutului şi acele ale viitorului. Era uşor de decretat pe hârtie transformarea unui popor; de a înlocui, în articole, privilegiile cu egalitatea, fărădelegile cu libertatea, neştiinţa cu lumina, barbaria cu civilizaţia; dar era greu, cumplit de greu, de a face să pătrundă aceste principii în viaţa reală, şi să prefacă însuşi formele ei, învechite şi ruginite, în forme nouă frumoase şi strălucitoare.

Dela 1821, până la urcarea lui Cuza în scaun, se petrecuse de sigur adânci schimbări în societatea română; dar aceste schimbări atinsese numai formele vieţei culturale şi naţionale. Se luminase întrucâtva mintea; se ridicase conştiinţa română; se implantase în inima unui număr de oameni, dorinţi şi aspiraţiuni vagi după un ideal naţional, întrevăzut însă numai în neguri şi zugrăvit mai mult ca întruparea unui vis politic. Reforme sociale nu se făcuse aproape de loc, sau acele ce se încercase, întorsese desvoltarea înapoi, în loc de a o duce înainte. In privirea socială, poporul român se află mai rău decât toate celelalte popoare din Europa. Privilegiile şi neegalitatea se înfăţişau încă în toată goliciunea lor, şi toate încercările de a le răsturna nu făcuse decât a le întări încă mai mult pe capul masei poporului.

Tocmai aici stătea greul problemei. Convenţia de Paris ataca grava chestiune a transformării sociale a poporului român. Ea nu învoia deplina realizare a dorinţei politice — unirea — dar legiferase în chip lămurit desfiinţarea privilegiilor, a boieriei, a monopolurilor şi breslelor, şi ceruse îmbunătăţirea soartei clasei celei mai numeroase a poporului. Convenţia de Paris care trebuia aplicată dela 1859 înainte, cerea deci o transformare radicală a stării sociale a poporului român, adecă o prefacere

şi răsturnare de a totului tot a reţelei de interese, pe care se întemeiase până acuma a ei clădire.

Lupta mai domoală petrecută cu transformarea ideilor, era să se ascută şi să se imponcişeze, de îndată ce tărâmul ei se cobora din lumea cugetării în acea a faptelor reale.

La această luptă crâncenă şi îndărătnică, dată de noua concepţie civilizată a vieţei de stat contra formaţiilor unui întunecat trecut, era să presideze domnia lui Cuza, şi conducătorul de căpetenie al falangei răsturnătoare era să fie tocmai — prin caracterul lui — noul domnitor al ţărilor române.

II

PRIMUL AN DE DOMNIE AL LUI ALEXANDRU IOAN I

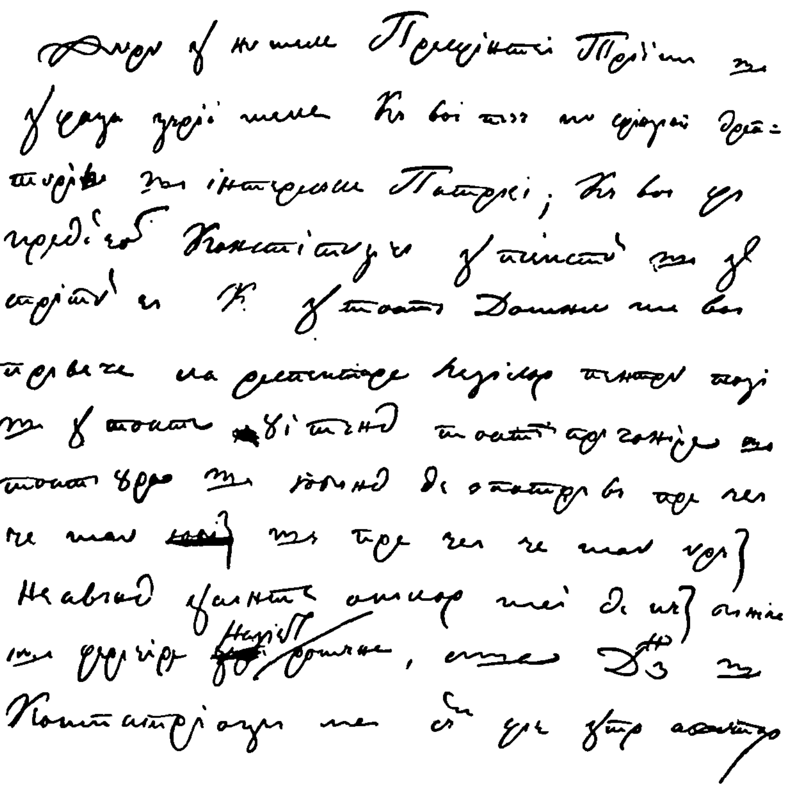
Ministerele Vasile Sturza și I. Filipescu. — Domnitorul, deocamdată numai al Moldovei, păși îndată după alegere, la alcătuirea unui minister. Se zvoni întâi, că el era să fie compus, sub președenția lui Anastasie Panu, din C. Hurmuzache, A. Cantacuzino, Leon Sturza, Leon Ghica și generalul Milicescu; dar această întocmire nu isbuti, și ministerul se constitui, sub celălalt fost caimacam naționalist, V. Sturza ca președinte, din Manolache Costache Epureanu, V. Alecsandri, C. Rolla, D. Miclescu și generalul Milicescu [1]. Se spunea că Domnitorul nu ar fi isbutit în prima lui încercare fiindcă „Panu ar fi refuzat a primi însărcinarea din pricină că Domnitorul nu voia să îmbrățișeze părerea lui Panu, de a pleca îndată cu *guvern și armată* spre București; că exploatatorii situațiunilor politice spuneau lui Vodă Cuza: ce-i în mână nu-i minciună; domnia Moldovei o ai; să nu o pierzi în apele Buzeului. Cuza înlăturând programul de acțiune al lui Panu, organizat până în cele mai mici amănunțimi. Panu refuză de a forma primul cabinet al nouei domnii" [2]. Tot pe atunci se făcuse domnitorului aproape aceiași propunere de către principele Grigore Sturza, după cum se vede aceasta din scrisoarea lui, publicată în *Steaua Dunării*,

---

[1] *Steaua Dunărei*, 12 Ianuarie 1859.

[2] Dimitrie A. Sturza în Prefața la 30 *de ani de domnie ai regelui Carol*, p. XIII. Cam acelaș lucru este susținut și de I. C. Brătianu, când spune, în ședința din 11 Fevruarie 1863 (*Mon. of.* num. 62, 1863 supl.). „Domnilor, sunt încredințat că pricina pentru care nu ați venit la București cu batalionul acela, a fost că și d-voastră și noi am fost prea prudenți". Nu trebue să uităm apoi că Panu susținuse a se înscrie de candidat la domnie și principele Grigore Sturza, după ce subsemnase procesul verbal de la Elefant, și că deci domnitorul era în drept a-i bănui intențiunile, dacă în adevăr o astfel de propunere i s'a făcut din partea lui. Vol. XII p. 291.

prin care îi făgădueşte sprijinul său ca să fie ales şi în Muntenia [3]. Dacă domnitorul refuză ambele propuneri, el o făcu mai întâi din cauza poveţei lui V. Alecsandri care îl oprise, din îndemnul lui Napoleon al III-lea, nu cumva să îndrăsnească a mai face vreun pas în afară de Convenţie. Apoi era prea firesc lucru a cugeta, că partizanii foştilor domni, caimacamii din Muntenia,

Textul original autograf al jurământului depus de Cuza-Vodă ca domnitor al Moldovei. — Fotografie. Colecţia Academiei Române.

din care unul se aştepta chiar să fie ales el, nu ar fi lăsat aşa fără nicio împotrivire încălcarea Munteniei cu armele, din partea Moldovei, şi că trebuia numaidecât să se verse sânge, ceeace ar fi putut aduce o intervenire armată chiar din partea Turciei singură, deoarece ea nu putea fi îndatorită a respecta Convenţia cea siluită de Români. Domnul, prin mintea căruia au trebuit să treacă asemenea idei, nu putea să compromită, prin un demers

[3] Vol. XII p. 297 nota 283.

ca acel ce se spunea că i l'ar fi pretins Panu, nu numai unirea, dar existenţa chiar a ţărilor române.

Rezultatul pe care Panu voia să-l aducă pe calea silniciei, fu realizat prin puterea împrejurărilor, şi Cuza fu ales domn şi în Muntenia.

Indată ce luă frânele ocârmuirii şi ale acestei ţări, domnul numi un minister alcătuit, sub preşidenţia lui I. Filipescu din partidul boieresc, şi care fu alcătuit din Barbu Catargiu, I. Cantacuzino, Gr. Filipescu, şi generalul Vlădoianu din acelaş partid, către care se adăogau N. Golescu (min. de interne) şi D. Brătianu (de externe)[4] din partidul progresist, ba chiar dintre cei mai înfocaţi oameni ai săi ce jucase un rol în revoluţia din 1848. In Mcldova, ministerul număra exclusiv numai oameni din partidul progresist. Dacă domnul procedase altfel în Ţara Românească şi alcătuise un minister de fuziune din ambele partizi, el făcu aceasta, fiindcă într'o ţară nouă, nu voia să se dea drept reprezentantul numai al uneia din cele două partizi, şi tindea să păstreze o poziţie neutră acuma chiar la început[5].

Cea întâi măsură a noului domn fu de a cere dela ţările lui, câte un ajutor bănesc, şi anume în Moldova o dare de 5.000.000 de lei, iar în Muntenia care era mai mare, un împrumut de 8.000.000 ce trebuia să fie acoperit în ţară. Această dintâi chemare a domnului întâlni în ambele adunări un fel de împotrivire, care deşi nu părea îndreptată contra capului statului, nu-l atinse mai puţin, pricinuind răsturnarea ambelor sale ministere.

In Moldova darea fu cerută de domnitor, printr'un ofis al său din 30 Ianuarie 1859, care motiva nevoia, „pe starea cea rea în care s'ar afla casa statului şi pe mijloacele trebuitoare pentru noua organizare"[6]. Darea trebuia să fie impusă pe proprietatea fonciară, spre a coborî în acest chip condiţia foştilor privilegiaţi către acea a ţăranilor. Ministerul de finanţe Gr. Balş îndreptăţia, prin cuvintele următoare, această dare nouă şi până atunci neauzită în Moldova : „Dacă se face o împrotivire a se impune o dare pe proprietate, cu ce drept se urmează a se lua darea dela locuitorii ţărani, când art. 46 din Convenţie ros-

---

[4] *Monit. of. al ţarei Rom.*, 26 Ianuarie 1859.

[5] Că această a fost cugetarea domnitorului, de a împăca partizele prin interesul ţărei, o spune Manolache Costache în şedinţa din 6 Fevr. 1863, *Mon. of.* 3 Martie 1863, supl. : „Guvernul a vroit să dispară aceste tabere, căci cel întâi minister, după 24 Ianuarie, a fost un minister ce a avut misiunea a face încercare să se înfrăţească Românii şi în care a figurat bărbaţi ca Barbu Catargiu şi Dimitrie Brătianu; vedeţi dar că domnitorul însuşi, la venirea sa în Ţara Românească, a avut cea întâi ţintă, ca să desfacă taberile şi să fie înfrăţire".

[6] *Monit. of. al. Mold.*, 12 Febr. 1859.

teşte egalitatea înaintea dărilor"?[7]. La desbaterea asupra acestui proiect, se pun înainte motive naţionale, nevoia de a se realiza unirea, de a se merge la Focşani, precum propusese Kogălniceanu în răspunsul la mesajul domnitorului, şi mai mulţi oratori declară, că s'ar opune la această dare, dacă ar fi să se acopere cu ea dificitul. Principele Grigorie Sturza care iea cel din urmă cuvântul, aprobă cererea ocîrmuirei, „dacă este a se îndeplini cu ea, votul din 24 Ianuarie." Darea deci păruse a fi votată în scopul de a sluji la apărarea ţării, la îndeplinirea ţintelor naţionale, şi nu pentru a intra în cheltuielile ordinare ale ţării. In această cugetare păruse a se întâlni şi dreapta şi stânga din adunarea Moldovei. Mai mulţi însă din membrii dreptei, între alţii Cazimir, voise să înlăture darea şi să o înlocuiască cu un împrumut, până la aşezarea noului sistem de impozite. La vot însă propunerea de împrumut căzu, şi în urma acestei răspingeri, propunerea de dare, făcută de minister, trebui să întrunească unanimitatea voturilor, spre a nu da aparenţa unei împrotiviri la cererea domnitorului, făcută în scopuri patriotice.

Se vede însă că majoritatea adunării se căi în curând de repejunea cu care lucrase, primind fără nici o pregătire, o lovitură atât de puternică în starea sa de mai înainte. De aceea nu ne vom mira de împrejurările cărora dă naştere aceeaşi chestiune a dării, readusă pe tapet în adunare, abia o lună de zile după unanima ei încuviinţare.

Anume art. 37 din Convenţie glăsuia, că legile de interes particular fiecărei ţări să fie supuse comisiei centrale, spre a se cerceta, dacă nu cumva contravin organizării comune a Principatelor-Unite. La epoca însă când se votă legea pentru ridicarea dării (30 Ianuarie 1859), comisia centrală încă nu era înfiinţată. Ocârmuirea însă având mare nevoie de bani, şi voind să pună legea în lucrare, fără a aştepta constituirea zisei comisii, obţinu dela domn decretul de sancţionare şi promulgă legea în numărul 33 al Monitorului, din 24 Februarie 1859. Pentru a acoperi însă lipsa cooperării comisiei centrale la întocmirea acestei legi, ea fiind publicată într'un text mult mai desvoltat decât acel propus adunării şi votat de ea, se prevedea în el un articol, care spunea, că „deocamdată legea se va executa provizoriu şi că va fi supusă comisiei centrale, după a ei constituire (paragr. 14, art. II)"[8]. Ne poate părea stranie această procedare de a se promulga o lege într'un alt text decât cel votat de adunare; dar viaţa parlamentară era abia la răsăritul ei, şi nu trebue să o mustrăm pentru o lipsă de cunoştinţă în mişcarea tuturor roţilor ei. Textul mai pe larg avea caracterul unui regulament cuprins în lege,

[7] *Ibid.*

[8] Să se asămăluiască ambele texte în *Monit. of. al Mold.*: 22 Fevr. şi 24 Febr. 1859.

şi se întâmplă uneori ca regulamentele, nu numai să desvolte, ci chiar să modifice înţelesul legilor.

Cu sau fără acel adaos, se năştea însă întrebarea, dacă legea putuse fi sancţionată şi promulgată înainte de a trece prin comisia centrală? Legea fusese votată în scopul realizării unirii, prin întrunirea la Focşani a adunărilor ţărilor surori, scop ce el însuşi lovea în Convenţia de Paris. Prin urmare nu se cuvenea a se face mare caz de nerespectarea unei dispoziţii din Convenţie, când legea însăşi era menită a călca acel act. Apoi ce înţeles avuse urgenţa şi votarea pripită a legii, dacă era să se aştepte constituirea şi funcţionarea comisiei centrale, o zăbavă nedeterminată? In sfârşit nu era mai mult ca sigur, că comisia centrală, organul unirii, eşită din adunările ce votase în unanimitate această dorinţă, — limanul de scăpare al poporului român, — prin îndoita alegere, nu putea să se opună la procurarea mijloacelor trebuitoare, spre realizarea ţintei mântuitoare, şi că ar fi încuviinţat legea aplicată în mod provizoriu?

Cu toate că aceste argumente se înfăţoşau în chip firesc tuturor minţilor nepărtinitoare, găsim pe Ioan Cantacuzino formulând, în o şedinţă din luna Aprilie, o moţiune de blam contra ministerului care ar fi călcat Convenţia, promulgând legea de dare, înainte de a fi trecut prin comisia centrală. Acest motiv curat de formă nu putea fi cel adevărat, şi ziarele progresiste ale timpului susţin, că „moţiunea de blam nu era decât o revocare din partea boierilor a dărei de 5.000.000 asupra proprietăţei,[9] dare ce trebuia să tragă o dâră atât de adâncă în starea clasei privilegiate; că acea moţiune era un mijloc de a lua cu o mână ceeace dăduse cu cealaltă, şi aceasta pe o cale legală, aceea a respectării constituţiei hărăzite ţărilor române, prin Convenţia de Paris.

Moţiunea de blam este însă sprijinită de însuşi partidul naţionalist contra oamenilor săi, şi Kogălniceanu, unul din fruntaşii acelui partid, pune umărul la răsturnarea lui Vasile Sturza, fostul caimacam naţionalist, căruia cu puţin timp mai înainte tot el făcuse a se vota un act de recunoştinţă din partea adunării, că a bine meritat de patrie [10]. Kogălniceanu atacă ministerul, nu pe temeiul neconstituţionalităţii legii de dare, ci pe acel că el nu dăduse dovezi de purtare într'adevăr naţională; că nu luase nici o măsură, pentru a asigura votul din 24 Ianuarie, învinuindu-l că „ar fi trecut venitul acelei dări la cheltuelile or-

---

[9] *Steaua Dunărei*, 4 şi 11 Mai 1859. G. Costache Epureanu, criticând mai târziu disolvarea adunărei moldovene, spune că nu s'a arătat adevăratele motive ale acestei măsuri; nu s'a spus bună oară că „votase 5.000.000 impozit fonciar ca o consacrare a art. 46 din Convenţie şi în urmă l'a desvotat". *Steaua Dunărei*, 9 Fevruarie 1860.

[10] *Monit. of. al Moldovei*, 1 Fevruarie 1859.

dinare ale statului"[11]. Invinuirea era în orice caz prematură, întrucât nu se încasase din darea plănuită niciun singur ban. Nu e vorbă la vot, Kogălniceanu se abţine: dar Panu, pe care l-am văzut mai sus sprijinind înscrierea principelui Gr. Sturza, printre candidaţii la domnie, pecât şi alţii din partidul stângei,

Alexandru Ioan Cuza Domn al Principatelor Unite în 1859.
Colecţia Academiei Române.

votează moţiunea lui Cantacuzino[12], care moţiune primindu-se de adunare, ministerul Vasile Sturza îşi dă demisia în 8 Martie 1859.

Vom avea prilejul de a întâlni mai adeseaori asemenea

[11] Desbaterile asupra moţiunei de descuviinţare în *Monit. of. al Mold.* 9 şi 11 Martie 1859.

[12] Şedinţa din 30 Aprilie, *Ibidem*, 6 Mai 1859. O bună analiză a întregei chestiuni în *Steaua Dunărei*, 6 Martie 1859.

împrieteniri de voturi între membrii partidelor opuse. Alăturea cu alte împrejurări precum susţinerea înscrierii principelui Grigore Sturza între deputaţi, apoi între candidaţii la domnie, apoi schimbarea de text în legea promulgată, ea ne va arăta, că viaţa parlamentară era încă la răsăritul ei; că nu se întâlnia o cunoştinţă deplină a regulilor ei; iar pe de altă parte, că luptele de partid, cu toată natura arzătoare a chestiunilor pipăite, nu aveau încă acel caracter de înverşunare care nu mai caută nici dreptate, nici adevăr, nici formă, nici fond, ci numai interesul grupării sprijinite; că era încă loc pentru înălţarea minţii deasupra interesului momentan, cătându-se numai la acel superior al ideilor atinse; că era încă o doză de idealism în începătornicele lupte parlamentare, pe care timpurile de mai târziu trebuiau să o înlocuiască desăvârşit cu precumpănirea intereselor de partid, dacă nu chiar individuale.

In Ţara Românească, deşi lucrurile luară o altă decurgere, se ajunse la acelaş rezultat: răsturnarea ministerului. Adunarea din Ţara Românească era compusă din mai multe elemente protivnice nouei stări de lucruri, decât adunarea moldovenească. Majoritatea vedea cu ochi foarte răi, alăturarea cu partizanii ei devotaţi. Ioan şi Grigore Filipescu şi Barbu Catargiu, naţionalişti, şi progresişti înfocaţi ca N. Golescu şi D. Brătianu. Ofisiul domnesc din 21 Februarie motiva, nevoia împrumutului de 8.000.000 de lei vechi într'un chip cam deosebit de cum se făcuse pentru darea din Moldova; anume, pe lângă deficitul însămnător, încă şi pe aceea că, în împrejurările de faţă, guvernul ar trebui să aibă la dispoziţie mijloace, spre a întâmpina neprevăzute cheltuieli [13]. Se accentuau deci în destul de limpede, chiar dela început de către guvern, scopurile naţionale care în Moldova nu răsărise, decât din desbaterile adunării.

Aceeaşi lipsă de unitate în vederile partizanilor se regăseşte şi în ţara Românească, deoarece la desbaterea asupra urgenţei, mai mulţi din membrii dreptei se rostesc în contra, cerând comunicarea proiectului, pe când principele Dim. Ghica ce aparţinea aceleiaşi grupări, se lupta pentru primirea urgenţei. Când veni proiectul însuşi la vot, se formulară trei propuneri: 1. Una de încuviinţare fără nicio condiţie. 2. Ca să se dee creditul, văzându-se explicaţiunile date de *majoritatea* ministerului. 3. Ca să se dee creditul, ca un semn de încredere în domnitor şi de dragostea de care adunarea e pătrunsă pentru alesul ei; dar că întrebuinţarea lui să se facă de alt minister, acel în fiinţă nebucurându-se de încrederea adunării. Intâia propunere pornia dela partidul stângei, unit cu câţiva din acei ai dreptei; a doua

[13] *Monitorul oficial al Ţărei Româneşti*, 12 Martie 1859.

şi a treia dela deosebite frânturi ale acestui din urmă. Şi aici deci se întâlneşte aceeaşi desbinare în păreri.

La vot trece propunerea întâi, însă bine înţeles numai cu majoritate, şi anume cu 28 de glasuri pentru şi 19 contra. Adunarea găseşte de cuviinţă a explica domnitorului acele 19 bile negre, „acele 19 pete pe pagina cea mai furmoasă a istoriei de astă-zi a naţiei noastre", cum le numia principele Dim. Ghica. In desbaterea asupra acestei adrese, se lămureşte însă şi mai bine poziţia ministerului faţă cu adunarea. Anume, principele Ghica susţine că o asemenea adresă trebuie numaidecât trimisă, „pentruca domnitorul să cunoască neliniştea ce domneşte în ţară, când se văd la cârma admiinistraţiei interioare acei oameni care, la 1848, au prejudecat chestia proprietăţii ce în curând are să vină în desbaterile adunării; oameni ce nu mai pot avea un vot liber, fiind legaţi prin antecedentele lor" [14]. Principele Ghica deci ţintea oamenii din 48, în vorbele sale. D. Brătianu mai era apoi învinuit de deslănţuirea prea mare a necuviinţelor presei.

In propunerea pentru adresa explicativă a celor 19 bile negre, formulată de Gh. Lenş, se spunea între altele, pe faţă, că „politica din lăuntru a ministerului a împiedecat singură votul unanim al adunărei" [15].

Chestiunea se complică, din pricina crizei comerciale şi agricole foarte ascuţită, care îngreuie mult situaţiunea. Cei mai mulţi neguţitori erau în ajunul de a înceta plăţile. Partidul dreptei se folosi de această împrejurare, spre a atribui primejdia economică nouei stări de lucruri şi nesiguranţei pricinuite prin schimbarea stărei obşteşti care ar fi adus retragerea creditului din partea pieţelor străine şi îngreuierea tuturor operaţiilor. Mai ales se accentua împrejurarea că oamenii noi susţineau în toate părţile că Regulamentul Organic s'ar fi desfiinţat, şi această părere trebuia să aducă anarhia, în lipsa unei legi de ocârmuire. Lucru straniu, teza aceasta care tindea tocmai a discredita spiritul de reforme îndrumat de Convenţia de Paris, era sprijinită în adunare de *ministrul finanţelor* Barbu Catargiu, [16].

---

[14] *Monitorul oficial al Ţărei Rom.*, 27 Martie 1859. Tot principele Ghica întăreşte mai târziu aceste cuvinte, când în şedinţa dela 27 Iunie 1859 (*Ibidem*), 12 Septemvrie 1859), spune că: „înainte de a răsturna ministerul Filipescu, fusese la ministrul de interne (N. Golescu), rugându-l să pună un capăt propagandei prin sate; dar în loc de a-l asculta, răul a mers tot crescând".

[15] *Ibidem*. 18 Martie 1859.

[16] Spre a judeca despre spiritul ce insufla asemenea invinuiri, aducem părerea reprodusă în Vol. XII p. 314, rostită de un individ implicat în complotul urzit contra vieţei domnului, croitorul evreu *Şain* care declară că Cezianu i-ar fi spus că: „comerţul merge rău de tot, şi aceasta numai din pricina alegerei lui Cuza; că acel ce s'ar găsi să-l cureţe de pe drum, ar face un mare bine ţărei". *Anunţiatorul romîn*, 15 Iulie 1859. E destul de neaşteptat ca ministerul de finanţe să judece lucrurile în fond, în acelaş fel, cu acei ce uneltеau să cureţe pe domnitor din drum.

pe când membrii partidului naţional, deputaţii V. Boerescu, I. Brătianu şi publicistul, Winterhalter, îşi dădeau toate silinţele, spre a distruge această legendă, susţinând bunăoară Winterhalter, că criza ar fi datorită disproporţiei dintre import şi export în 1858; iar Brătianu punând-o în sama taxei pe export care ar împiedeca cumpărarea productelor ţărei în străinătate. El susţinea că „criza este de natură curat economică; că ea s'ar fi putut întâmpla şi sub regimurile cele mai statornice, şi că împrejurările politice nu au contribuit în nimic. la a ei manifestare" [17]. Martian o atribuia prea marei sporiri a câştiurilor moşiilor [18].

Pentru a se preîntâmpina nenorocirea ce ameninţa comerţul, se propune un împrumut de 200.000 de galbeni, cu care să se vină în ajutorul comercianţilor. Caracteristic, pentru lipsa închegărei partidelor şi în chestiile economice, ca şi în cele politice, este iarăşi că şi aici se reproduce o desbinare a voturilor. Pe când doi naţionalişti I. Brătianu şi N. Golescu combat propunerea, alt naţionalist V. Boerescu o sprijine, alăturea cu Ministrul care o făcuse, Barbu Catargiu [19].

Argumentele aduse de Catargiu întru susţinerea propunerei lui, de a se veni în ajutorul comerţului, zdruncinat prin nesiguranţa lucrurilor, părere ce corespundea aşa de bine cu simţimintele ascunse ale majorităţei, arată într'un chip învederat, alăturea cu propunerea formulată de Lenş, că această majoritate nu voia să scape de întreg ministerul care înota în apele ei, ci numai de acei doi miniştri naţionalişti care fusese introduşi de domnitor, în ministerul provizor al Ţărei Româneşti, în momentul când luase frânele ocârmuirei.

Dar pentru a-şi ajunge ţinta, majoritatea trebuia să răstoarne întregul minister, şi propunerea lui Lenş pentru adresa explicativă trecând, ministerul îşi dă demisia în 27 Martie 1859 [20].

---

[17] Winterhalter în *Românul*, 7 Martie 1859. Brătianu în şedinţa din 10 Martie. *Monitorul oficial al Ţărei Rom.*, 11 Martie şi 4 Aprilie 1859.

[18] *Analele economice*, No. 1, 1860, p. 7.

[19] Şedinţa din 13 Martie. *Monitorul oficial al Ţărei Rom.*, 10 Aprilie 1859.

[20] *Naţionalul*, 5 Martie 1859, spune că, „adresa către domn voia să cuprindă un vot de neîncredere pentru ministerul de interne şi acel de externe' *Ziua*, 3 Martie 1859, spune că, „între miniştri, sunt doi oameni din 1848 care se vede că au păr de lup şi tot ameninţă ţara cu comunismu şi răsturnări imaginare". Dimitrie Brătianu alergase la Iaşi, cerând domnului să disolve adunarea. *Place c. Walewsky* 17 (5) Martie 1859. (*Acte* p. 303) spune: „le prince a répondu que jamais il ne consentirait à une disolution, et que d'ailleurs il serait même monstrueux de sa part, de débuter par tuer l'assemblée, sa mère, qui l'avait enfanté lui-même, peu de jours aupravant". Că nu tot ministerul se simţia atins prin votul adunărei, se vede, dacă comparăm cele două scrisori trimise de doi miniştri în aceeaşi zi domnitorului, la Iaşi, asupra rezultatului votului privitor la împrumut. Aceea a lui Barbu Catargiu spune că: „s'il y a eu un nombre de voix qui ont empéché que le vote fut unanime, la cause en a été un simple malentendu, que l'assemblée s'est empressé d'expliquer le len-

Iată unde eşise încercarea domnitorului de a împăca partizele muntene; de a juca rolul omului nepărtinitor, în ţara străină ce-l alesese de cap al ei. Politica de fusiune, încercată de Alexandru Ioan I în Muntenia, fusese o zadarnică silinţă. *Românul* analizează astfel această politică: „Ministerul este compus din două elemente extreme, ca şi camera: de o parte d-l Barbu Catargiu şi cu ai săi; de alta d-l N. Golescu şi cu ai săi. Ce fusiune se poate încăpea între Golescu şi Cartagiu? Ce înfrăţire de idei, ce unitate de acţiune poate rezulta din deliberaţiile unui minister compus din elemente aşa de eterogene? Ministerul de fusiune n'a putut produce decât o administraţiune de fusiune. Ministerul din lăuntru a numit ca prefecţi oameni tineri, luaţi dintre acei ai partidului naţional. Aceste numiri nu au putut însă decât desplăcea colegului său dela finanţe care au numit îndată sameşii sau secretarii dela judeţe, din legiunea reacţionarilor celor mai declaraţi. Aşa dar, şi în administraţie, dualismu, antagonismu, lupte şi prin urmare lipsă de unitate, paralizie şi inerţie. Unul zice *ceala*; cealalt zice *hoisa*; aşa în cameră, aşa în minister, aşa în administraţie" [21]. Ziarul *Dâmboviţa* ce se afla sub redacţia lui Dimitrie Bolintineanu, comentând votul de blam dat ministerului Filipescu-Golescu, pentru a putea înlătura oamenii dela 1848, ea aminte, că „cele ce s'au cerut la 1848, prin proclamaţie, s'au acordat în anul 1858 de şepte mari puteri. Acum vine întrebarea: primim, ori nu Convenţia? Dacă primim ideile, nu putem să îmbrâncim persoanele. Astăzi acele principii sunt legale; nu videm pentru ce persoanele nu ar fi legale. Când îmbrâncim persoanele de la 1848, nu facem de cât să îmbrâncim ideile din Convenţie" [22].

Ministerul moldovenesc căzuse din pricină că îndrăznise să propună o dare pe proprietatea fonciară, susţinând că altfel cu ce drept s'ar lua dări dela ţărani? iar ministerul din Muntenia fiindcă (ministrul său de interne) ar fi încurajat revolte ţărăneşti în scopul de a face să izbândească ideile din 1848 asupra chestiunei rurale. Ambele ministerii, lăsând la o parte amănunţimele, căzuse, *fiindcă, în totul sau în parte, se arătase favoritoare elementului ţărănesc.* Şi că aceasta era cauza mai adâncă a desbinărei partizilor ne-o spune chiar un membru al dreptei, când în o broşură din 1866, reflectând asupra stărei

demain"; iar D. Brătianu arată că: „ieri s'a adoptat o propunere subscrisă de 25 de membri care este o scuză pentru cei 19 votanţi în contra creditului şi o blamă pentru minister". Scrisori din 1 Martie 1859, *Hârtiile Rossetti*, reproduse în *Arhiva* din Iaşi, XII, 1901, p. 176—177.

[21] *Românul*, 10 Martie 1859, suplement.

[22] *Dâmboviţa* din 8 Martie 1859.

de mai înainte, arată, că „termenii de partid liberal şi de partid naţional erau un abuz de limbagiu. *Chestia rurală* provocase desbinarea în adunare" [23].

Era prea firească această ţinută a adunărilor, faţă cu reformele impuse de Convenţie şi cerute de partidul naţional. Căci din cine se alcătuiau aceste adunări? Acea din Moldova era rostirea voinţei a 1724 de alegători, din aproape 2.000.000 de suflete, care alegători reprezentau numai clasa avută a societăţei; cea din Ţara Românească era trimisă numai de 2072 de alegători, din 2.500.000 de suflete. Bine înţeles, că deputaţii erau şi ei numai reprezentanţi ai marei proprietăţi. Este de luat aminte, că Convenţia de Paris era încă mai restrânsă, în fixarea dreptului de vot, decât Regulamentul Organic. Neputând lua cenzul ca condiţie de drept electoral, de oarece boierii nu plăteau dări, trebuise să iee de normă venitul, pe când Regulamentul Organic, primind şi pe acei cu pitace de boierie, întindea dreptul de vot şi la cei fără avere şi fără venit [24]. *Tribuna* caracterizează astfel procedarea europeană : „Convenţia pe de o parte şterge privilegiul, iar pe de alta însărcinează pe privilegiaţi cu facerea noueloŗ legi de egalitate" [25]. Totuşi este o exagerare, în sprijinirea ziarelor timpului, că „nefiind reprezentată în adunări decât o singură clasă, nu ar fi în ele o luptă de principii, ci numai una de persoane" [26]. Era şi o luptă de principii; căci, de şi adunările erau recrutate din o singură clasă, această clasă era ea însăşi împărţită, tocmai pe temeiul principiilor, în două tabere deosebite, vrăjmaşe una alteia, şi reprezentând, prin ideile ce susţineau, interesele a două clase deosebite, încât în realitate adunările aveau acelaşi caracter, ca şi când ar fi fost recrutate din aceste două clase însăşi. Poporul de jos, de şi nereprezentat direct, avea în sânul adunărilor o falangă de oameni, înfocaţi, convinşi şi elocvenţi, care apărau cu atât mai bine interesele sale, cu cât

[23] *La vérité sur la Roumanie*, La Haye 1864, p. 8. Că un membru al dreptei scrisese broşura, se vede de pe următorul loc: „peuple éminemment agricole, avide d'ordre et de paix étranger a tot préjugé de race, exempt de tout fanatisme, ne connaissant ni privilège, ni orgueil de caste". (p. 1). Cum s'a putut scrie asemene falşă caracteristică, e aproape de neînţeles. In ţările române, nu fusese cunoscute privilegiile şi mândria de castă ? ! !

[24] *Tribuna* 10 Mai 1859. *Monitorul Oficial al Ţărei Româneşti*, 21 Februarie 1860. Pe 1860, numărul alegătorilor sporise în Muntenia cu 372 de inşi. Comp. *Naţionalul*, 26 Decemvrie 1859.

[25] *Tribuna* 18 Iunie 1859. Un boier progresist, Em Kreţulescu. *La Roumanie* en 1859, Paris 1859, p. 59, judecă tot astfel legea electorală a Convenţiei : „La Convention organise plus solidement l'aristocratie foncière, dans un pays qui doit tous ces malheurs à la constitution féodale de la propriété. Cette loi livre le sort du pays à une poignée d'hommes, que l'esprit de caste, les intrigues de l'étranger, l'ambition et l'ignorance peuvent rendre un jour infidèle à son mandat, et cela suffit pour la condamner".

[26] *Steaua Dunărei*, 12 Mai 1859.

o făceau numai din convingere ideală, şi fără nici un interes personal, ba chiar împotriva acestuia. Bine înţeles, apărătorii principiilor noui, fiind excepţia între boieri, ei erau în minoritate în adunare. *Românul* caracterizează astfel viaţa politică a acelui timp: „în ţară la noi, nu ar fi decât două partide: Trecutul şi prezentul (sau mai bine zis viitorul); cel d'intâi ar vrea să ne ducă înapoi la cele ştiute; celălalt vroeşte a merge fără preget şi fără şovăire pe tărâmul naţional şi legal, conform Convenţiei din 19 August"[27]. Şi dacă este ceva exagerare în a se susţinea că partidul trecutului doria reîntoarcerea lui înapoi, lucru ce tocmai devenise cu neputinţă, prin Convenţia de Paris, cel puţin el voia să împiedece cât mai mult grăbirea reformelor şi să le reducă la cât mai puţin se putea.

Ministerele lui Ioan Ghica şi Const. Creţulescu. — Ministerul moldovenesc căzuse în ziua de 8 Martie iar acel muntenesc în 27 al aceleiaşi luni. Ele fusese înlocuite, acel din Moldova prin Ioan Ghica ca preşedinte; cu C. Hurmuzachi, Eug. Alcaz, Lud. Steege şi D. A. Sturza; V. Alecsandri păstrând portofoliul externelor; acel din Muntenia prin Const. Creţulescu ca preşedinte, cu N. Creţulescu, Ioan Cantacuzino, Sc. Fălcoianu şi C. Steriadi ad-interim la finanţe[28].

Lucru vrednic de însămnat pentru propăşirea ideei unirei, este faptul că domnitorul însărcinează pe un Muntean cu alcătuirea ministerului moldovenesc. Cu toate că Ioan Ghica mai slujise în Moldova ca profesor la Academia Mihaileană în 1841[29], şi că Regulamentul Organic prevedea prin articolul 427, că „Românii se vor împărtăşi în Moldova de aceleaşi drepturi pe cât şi Moldovenii în Ţara Românească", pasul domnitorului nu era mai puţin însămnător, întru cât era făcut în scopul anumit de a răstrânge legăturile de înfrăţire.

Tot pe atunci, ivindu-se o vacanţă în scaunul deputatului de Bacău, se pune la el candidatura tot a unui Muntean, A. Golescu care şi este ales. Era cel întâi Muntean ales într'o adunare moldovenească, şi însămnătatea faptului se oglindi în cuvântările înflăcărate, rostite în adunare pentru sărbătorirea lui[30]. Mai târziu Muntenia vra să întoarcă politeţa, pro-

[27] *Românul*, 4 Aprilie 1859. *Naţionalul* adaoge mai târziu (18 August 1860) către aceasta caracteristică a vieţei partidelor din ţările române, încă luarea aminte că: „partid individual care să se fondeze pe un singur om, la noi nu există încă. Sunt bărbaţi stimaţi în societate, ai căror capacitate nu este contestată; dar nu avem până acum nici unul, al căruia prestigiu să fie aşa de mare, încât numele său singur să poată servi de drapel".

[28] *Monitorul oficial al Moldovei*, 9 Martie 1859; *Monitorul ofic. al Ţărei Rom.*, 30 Martie 1859.

[29] Mai sus Vol. XI p. 244.

[30] *Monitorul oficial al Moldovei*, 7 Martie 1859. *Patria*, 9 Martie 1859.

punând la Buzău candidatura lui Grigore Cuza, unchiul domnitorului care însă nu poate primi, fiind bolnav.

Programul noului minister moldovenesc, Ioan Ghica, era conform cu proclamaţia domnească. El făgăduia mai cu deosebire, „cea mai curândă înfiinţare a reformelor, legiuirilor şi aşezămintelor potrivite cu Convenţia" [31].

Un mesaj al domnitorului cerând să se proceadă la constituirea comisiei centrale, adunarea alege pe lângă alţi doi membri, pe L. Catargiu şi pe M. Kogălniceanu, cunoscuţi tocmai cá polii opuşi în toate ideile lor, şi mai ales în deslegarea chestiunei ţărăneşti ce trebuia să vină în desbaterea comisiei. De ce principiu fusese călăuzită adunarea, când alesese persoane cu păreri aşa de diametral opuse? Noi credem că de nici unul, oglindindu-se şi aici lipsa acea de unitate de acţiune în purtarea partizilor politice, pe care am avut prilejul a o însămna de mai multe ori până aice. Adunarea se închina de astă dată înaintea meritului şi a capacităţei, fără a se uita la urmările unei atari alegeri, pentru interesele ce apăra. Dar cum s'a spus, oamenii pe atunci uitau uneori că sunt apărătorii intereselor şi se plecau înaintea ideilor.

Ministerul Ioan Ghica se ţine de făgăduinţa dată, de a îndruma reformele în sensul aplicărei Convenţiei şi procedează mai ales cu multă energie în apărarea în afară a drepturilor de autonomie recunoscute Moldovei prin acel act al puterilor.

Aşa se desfiinţează dispoziţia lui Vogoride de a se aplica, în Moldova, convenţia telegrafică încheiată de Turcia cu Austria, şi se restatorniceşte acea intervenită deadreptul între Moldova şi Austria în 11 Octomvrie 1855 [32]. Agenţii austriaci din Moldova refuzau apoi de a primi hârtiile autorităţilor care purtau eticheta „Principatele-Unite", cu toate că acest titlu fusese recunoscut ţărilor române de către însăşi Convenţia de Paris, ministerul dispune ca, la caz de asemene refuz, chemările să se facă prin foile publice, după care să se proceadă la tratarea pricinelor, în nefiinţa părţilor, potrivit legilor [33]. Ministerul mai protestează contra actului de navigaţie pe Dunărea încheiat la Viena în 1857, fără participarea Moldovei [34].

[31] *Monitorul oficial al Moldovei*, 11 Martie 1859.

[32] Incheierea consiliului de miniştri, încuviinţată de domnitor în 7 Aprilie. *Monitorul oficial al Moldovei*, 28 Aprilie 1859.

[33] *Monitorul oficial al Moldovei*, 24 Martie 1859. Acelaş fapt se întâmplă şi în Ţara Românească, unde consulul austriac taie chiar cu creionul roşu titlul de pe o adresă a curţei apelative din Bucureşti, *Steaua Dunărei*, 8 Mai 1859. Comp. *Monitorul oficial al Ţărei Rom.*, 22 Aprilie 1859, *Naţionalul*, 7 Mai 1859 şi *Anunţiatorul român*, 6 Mai 1859.

[34] Vezi protestarea energică şi oarte bine argumentată a lui Lud. Steege, ministru ad-interim la afacerile străine, în *Chestiunea Dunărei, acte şi documente*, Bucureşti 1883, p. 347.

El pune apoi sechestrul pe veniturile mănăstirilor închinate, spre a trage subvenţia cea oprită, prin o carte vizirială.

Autoritatea în lăuntrul ţării se întăreşte faţă cu abuzurile clerului, punându-se un capăt hirotoniilor protivnice canoanelor [35].

Se urmează înainte cu închegarea tot mai puternică a principiului unirei : întâi prin instituirea unei comisii care să întroloace uniformele ambelor oştiri române [36]; al doilea, se hotărăşte ca garnizoana din Iaşi să fie alcătuită din oştire muntenească şi cea din Bucureşti din oştire moldovenească. Cu acest prilej, la trecerea batalionului I din regimentul al III-lea muntean, prin Bârlad şi Vaslui, poporul îi face o primire călduroasă. In Iaşi este întâmpinat de elevii seminarului dela Socola, şi archiereul Neofit Scriban îi urează fericită sosire, prin o frumoasă şi patriotică cuvântare [37]. In sfârşit ministerul Ioan Ghica îşi face un nume bun şi printre răzaşi, dându-le sprijin în procesele ce le aveau cu deosebite feţe mari : (răzăşii de Năneşti cu banul An. Ioan, cei de Mastacăn cu Iancu Eni; cei de Matca cu Macri) [38].

Ministerul Ioan Ghica se retrage însă puţin timp după a lui alcătuire, anume după 50 de zile de funcţionare, în 27 Aprilie 1859. Motivul retragerei lui, care era necunoscut organelor timpului, este următorul : In ziua de 24 Martie, 16 zile după intrarea ministerului Ioan Ghica în trebi, Kogălniceanu propune moţiunea lui pentru neretribuirea cu lefi fixe a comisiei centrale, în care moţiune revine iarăşi asupra dorinţei Românilor de a vedea realizată dorinţa divanurilor ad-hoc, unirea desăvârşită sub un principe străin. Ministerul moldovenesc primeşte propunerea care se votează cu o mare majoritate. Domnul se simte jignit de această împrejurare. El spune în un ordin către consiliul miniştrilor :

„Au venit vremea să ne exprimăm asupra grăbitei adezii a ministeriului, fără discuţie, ce a provocat votul majorităţei adunărei la amendamentul d-lui Kogălniceanu şi, că profesia noastră de credinţă, desăvârşita unire a Principatelor sub un prinţ străin, este una din cele mai vii dorinţi a noastră, privind-o ca o tărie mântuitoare ţărilor surori. Am cerut noi în vreme acest bine dela puterile garante, precum am comunicat ştiinţă şi adunărei, şi nu ne vom opri a o cere la tot prilejul ce se va face favorabil. Cererea de către noi a îndeplinirei acestei dorinţi ni se pare a fi o adevărată putere morală ce de-

[35] Vezi adresa c. mitropolit. *Mon. of. al Moldovei*, 3 Aprilie 1859.

[36] *Patria*, 30 Martie 1859.

[37] *Patria*, 26 Apr. *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 1 Mai. *Românul*, 28 Aprilie 1859.

[38] *Steaua Dunărei*, 27 Aprilie 1859.

vine legitimă. Din partea adunărei însă, când ea trebue să fie pe tărâmul constituţional, când are un domn din sânul ei şi ales cu unanimitate de ambele ţări surori, ar părea a fi o doleanţă în potriva chiar a domnului şi o imprudenţă pe care vrăjmaşii nu ar lipsi a o reprezenta ca un rebelion în potriva tuturor puterilor garante. Este oare prudentă o asemenea urmare, acum în mijlocul conferenţelor, şi avem cu ce preface această cerere în factum care ar trebui sprijinită prin putere, dacă s'ar refuza? [39]''

Această dojană adresată ministerului îl face să se retragă. Organele timpului, necunoscând împrejurările, atribuiau căderea ministerului Ioan Ghica tot intrigilor camerei [40], şi de aceea încă de pe atunci, văzându-se nestabilitatea guvernului din pricina camerei, se naşte, în mintea mai multor bărbaţi de ordine ideea unei lovituri de stat [41]. Bolintineanu ne spune asupra acestei împrejurări, că „această stare de lucruri care nu permitea unui minister să trăiască, dacă nu era din casta cea nouă, fiind o piedică chiar la desvoltarea generală a naţiei, se născu în opinie ideea unei lovituri de stat, idee ce se răspândi în jurul tronului [42]. Dar ea se urcase chiar la el. Tot Bolintineanu ne spune că, „de câte ori domnul mergea la Iaşi şi se întorcea la Bucureşti, revenia cu alte simţiminte mai puţin liberale. Odată el spuse chiar : „eu nu mai sunt tot acela ; acum cunosc pe Români ; n'am fost om de stat ; voi fi [43]''.

„Ideea loviturei de stat se născu la retragerea ministerului lui Ioan Ghica'' [44].

---

[39] Din 2 Aprilie 1859 (Hârtiile Rossetti, reprodusă în *Arhiva* din Iaşi XII, 1900, p. 72). Vezi o scrisoare a lui *Docan* c. *Domnitor* din 28 Martie 1859 în care i spune că „la proposition de Cogalnitschano n'est rien moins qu'une déclaration de déchéance du Prince''. *Arhiva*, XII p. 179. O altă scrisoare a aceluiaşi, fără dată însă cu puţin posterioară şedinţei din 24 Martie, cu amendamentul lui Cogălniceanu, spune : „on a essayé ces jour-ci de faire une majorité qui décréterait que la commission intérimaire doit reprendre les rènes du gouvernement, jusqu'à ce que l'investiture qui disait-on, est contre balancée soit secondée ; la nouvelle de l'ouverture des conférences a déjoué tous ces projets''. Victor *Place* c. *Walewsky* 12 Mai (30 Aprilie) 1859. (*Acte* cit. p. 314) : „La persistance de l'assmblée à demander l'union sous un prince étranger, lui a donc paru comme une sorte de sommation réitérée à tenir parole, et il n'a pu pardonner au ministère son adhésion, surtout au point de vue du prince étranger. Le prince Couza s'est promptement habitué au pauvoir et, malgré les promesses de patriotisme et de dévouement dont il a été prodigue à son début il lui serait très pénible de l'abandonner. J'avais eu, dès le 26 Janvier, en rendant compte de son élection, une sorte pe pressentiment de cette marche que suivrait son esprit''. Comp. Vol. XII p. 308.

[40] *Steaua Dunărei*, 27 Aprilie şi 4 Mai 1859.

[41] Anghel Demetrescu, *Discursurile lui Barbu Catargiu*, Bucureşti, 1886, p. LII.

[42] Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza-Vodă*, p. 48.

[43] *Ibidem*, p. 40.

[44] *Ibidem*, p. 48

In 28 Aprilie se constitue al treilea minister moldovenesc sub Emanoil Costache Epureanu ca preşedinte, cu Lascar Catargiu, Teriachiu, P. Donici, păstrându-se generalul Milicescu la răsboiu şi V. Alecsandri la externe [45]. De şi alcătuit din naţionalişti, ministerul se apleca spre dreapta; aceasta însă nu înseamnă că se schimba coloarea politică a guvernului. Era mai mult o schimbare de persoane decât una de principii, şi nici nu putea să fie altfel, fiind date normele politice ce călăuzeau pe domnitor. *Curierul Principatelor-Unite*, organul oficios al guvernului, explică această schimbare a oamenilor ce veneau la guvern, şi pentru ce domnul nu se aruncă în braţele uneia din cele două partizi mai bine desemnate ale ţărei: „Sunt în ţara noastră două tabere de oameni, acei ai trecutului cari reprezintă sistemul vechiu de ocârmuire, şi alţii, oamenii progresului, reprezintând idei de libertate, progres şi demnitate naţională. Dacă cei d'intâi, prin stăruitoarea lor legătură cu tot ce a fost până acum, nu pot da garanţii pentru starea prezentă, cei de al doilea, prin o sistematică dispoziţie de a nu ţinea în samă împrejurările politice în care se găsesc ţările noastre, devin cu totul imposibili. Ambele tabere fac cu neputinţă o adevărată aplicaţie a sistemei constituţionale [46]". Domnul se feria deci de ambele partizi extreme, atât de dreapta cât şi de stânga, şi căuta să-şi alcătuiască ministerul din progresişti moderaţi cari împărtăşiau mai mult sau mai puţin ideile lui [47]. Ministerele nefiind însă luate din majoritatea camerilor, duceau o viaţă efemeră, expusă la bunul plac al majorităţilor. Aşa înţălegea Alexandru Ioan I să-şi îndeplinească făgăduinţa dată la urcarea lui pe tron de a fi domn constituţional. Numai pentru ministrul de externe, V. Alecsandri, domnul făcea o excepţie şi-l menţinea într'una, cu atâta mai mult că el nici nu era în ţară, ci colinda pe la curţile europene, pentru a apăra interesele Românilor. Dar în adunare însuşi nu erau majorităţi bine definite. *Steaua Dunărei* spune despre cea din Moldova: „Formatu-s'a în sânul adunărei în curgere de 4 luni, o majoritate, fie liberală, fie reacţionară chiar, care să lucreze anumit după un ţel fix, fie oricare, numai să fie unul? Nu a fost o majoritate ci numai fracţiuni" [48]. Aceiaşi observaţie o face ministrul cul-

---

[45] *Mom. of. al Mold.*, 28 Aprilie 1859. Generalul Milicescu este înlocuit, la 27 Mai cu generalul Adrian, *Ibid.* 30 Mai 1859.

[46] *Curierul Principatelor Unite*, 28 Mai 1859.

[47] Aceasta ne pare a fi adevărata ţintă a domnitorului şi nu atâta combaterea partizilor una prin alta, aşa numitul sistem de basculă, atribuit domnitorului de opoziţia timpului, şi care învinuire este reprodusă şi de N. Suţu în Mémoires (mai sus p. 15 nota 21) p. 368: „Le systèmé adopté par le prince consistait à se servir également des partis contraires, pour les opposer l'un à l'autre et pour s'appuyer indistinctement, du coté où la balance signalait un défaut de poids". Comp. *Monit. of. al Mold.*, 5 Fevr. 1859.

[48] *Steaua Dunărei*, 17 Mai 1859.

telor din Ţara Românească asupra adunărei de acolo, vorbind de cea din 1859: „Preocuparea dominantă e să se rapoarte la persoana şi nu la principii; în ea nu exista nici o busolă şi de aceea unii din dreapta votau contra altora din aceeaşi parte, şi nu s'a văzut ca să aleagă o adevărată opinie liberală; nu era o majoritate" [49].

In Muntenia imediat după constituirea ministerului Creţulescu, în 29 Martie 1859, se descopere complotul cel cu maşina infernală [50]. Această descoperire răspândeşte o spaimă şi o indignare în sânul întregei poporaţii, dovadă cât de iubită era pe atunci, persoana domnitorului [51]. Ţinându-se un Te-Deum pentru apărarea zilelor lui, stau faţă la el consulii Rusiei, Franţei, Prusiei, Greciei, Olandei şi Belgiei, care „spontan au asistat la această serbare" [52]; numai acel al Austriei, nu. Intre alte felicitări primite de domnitor dela deosebitele corpuri constituite ale statului şi dela persoane private, corpul ofiţeresc al oştirei muntene trimite domnitorului o adresă, în care îi arată, că „armia a fost cea d'intâi care şi-a arătat devotamentul său către domn, pe care l'a sigilat cu jurământul fidelităţei şi al onoarei, şi-l felicitează pentru scăparea sa nevătămată, înoindu-i jurământul de credinţă şi de onoare" [53].

In 13 Aprilie domnitorul, întemeindu-se pe votul adunărei din 27 Februarie, care încuviinţase, cum am văzut, cu majoritate, împrumutul de 8.000.000 de lei, face o chemare către ţară, spre a se acoperi acest împrumut prin o subscriere naţională la nevoile ţărei [54].

Ne întrebăm, cum a putut ministerul şi domnul să pună în lucrare legea de împrumut, în baza numai a votului adunărei, şi fără a fi trecut prin comisia centrală, care nici la această dată nu era încă înfiinţată, când abia cu o lună în urmă, la 6 Martie, ministerul Moldovei primise un vot de blam din partea adunărei acelei ţări, pentru calcarea aceleiaşi formalităţi. Nu e vorbă, din cauza neîndemânărei comunicaţiilor, nu se prea ştiea bine în Muntenia cele ce se făceau în Moldova şi viceversa. Aşa, *Românul*, în revista sa politică din 9 Aprilie, spune: „că ministerul trecut din Moldova căzuse la 6 Martie, fiind că *n'a pus în lucrare* votul adunărei din 28 Ianuarie, prin care

[49] Şedinţa de 24 Martie 1860. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 15 Aprilie 1860 suplement. Vezi mai sus Vol. XII p. 228, 292 şi acest volum p. 28, 30, 32, 36, exemplele aduse pentru lipsa închegărei partizilor.

[50] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 2 Aprilie 1859. Vezi Vol. XII p. 314.

[51] *Românul*, 5 Aprilie 1859.

[52] *Mon. of. al Ţărei Rom.* 3 Aprilie 1859.

[53] *Ibid.* 6 Apr. 1859.

[54] Chemarea foarte frumos şi patriotic alcătuită, publicată în *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 17 Apr. 1859.

s'a încuviinţat un credit de 5.000.000 de lei, în scop de a pregăti armarea şi a întruni adunările la Focşani". Votul de blam fusese însă dat tocmai fiind că acel credit fusese *pus în lucrare*, fără a trece prin comisia centrală. Dacă această susţinere greşită a *Românului* poate să ne dee o idee, despre modul cum se strămutau pe atunci veştile dela o ţară la alta, şi deci să ne arate cât de greu era, în asemenea condiţiuni, a se închega unirea şi contopirea ambelor ţări în o comună cugetare, ea nu poate explica cum organele statului care ştiuse cum lucrurile se petrecuse în Moldova, înfruntau încă odată primejdia în Muntenia. Se vede limpede, că ele nu se temeau de a întâlni şi în adunarea munteană aceeaşi împotrivire; şi lucrul se explică, dacă luăm în privire, că acea din Moldova nu răsturnase ministerul, din cauza călcărei dispoziţiei art. 37 al Convenţiei, ce nici nu putea fi încă aplicat, nefiind comisia centrală încă constituită, ci din pricina că o încurcase în o înfundătură, din care nu putuse eşi decât votând o dare uricioasă pe proprietatea fonciară, prima ştirbire în privilegiile clasei din care eşia, pe când în adunarea munteană era vorba de un împrumut care era să fie acoperit din dările existente, fără a se atinge întru nimic felul lor. De aceea şi vedem că al treilea minister moldovenesc, acel al lui Manolache Costache Epureanu, înfăţoşază în 30 Aprilie un proiect pentru un credit de 8.000.000 în adunarea moldovană, care credit însă trebuia să fie acoperit *prin un împrumut* ca şi acel din Muntenia. Nevoia acestui credit era încă mai viu accentuată decât al celui cerut dela adunarea munteană, anume pe faptul, că „budgetul nu s'ar putea întocmi în grabă, fiind de nevoie a se reforma aşezarea dărilor; iar pe de alta, că este trebuinţă a se organiza armia şi a se întruni miliţiile principatelor amânduror în un câmp de manevre, potrivit art. 43 din Convenţie" [55]. Noul credit se votează, după o cuvântare foarte călduroasă a principelui Grigore M. Sturza care felicită pe domn pentru întărirea armatei. Principele aminteşte că împărtăşirea Piemontului la războiul Crimeei au adus rolul său cel însemnat în chestiunea unirei Italiei, şi se întreabă, dacă şi Românii ar fi dat ajutor în acel război care-i privea mult mai de aproape decât pe Italieni, oare cauza lor naţională nu dobândea de atunci virtutea care îi lipseşte astăzi; nu s'ar fi luat în serioasă consideraţie dorinţele divanurilor ad-hoc? El arată apoi, că vremile nu sunt mai grele astăzi, decât cu patru veacuri înnainte, când Românii erau sfăşiaţi prin lupte pentru domnie, pe când astăzi ambele principate au proclamat cu entuziasm unirea lor prin alegerea unui singur domn. Nimic nu ne poate scuti de a organiza puterea armată,

[55] *Monit. of. al Mold.*, 5 Mai 1859.

pentru apărarea ţărei noastre şi pentru susţinerea demnităţei naţionale. De aceea, se întreabă oratorul, au degenerat urmaşii acelora care combăteau cu atâta glorie, sub Ştefan cel Mare sau sub Mihai Viteazul? Nu, respunde el, poporul nu a degenerat, însă din nenorocire el doarme, de când ocârmuirile vitrige au înlocuit pe eroii noştri naţionali. Să-l deşteptăm din somnul acel greu, să-i dăm pilda patriotismului, să-l conducem la fapte mari, şi atuncea poporul român va dovedi, că este tot acela care, cu câteva veacuri mai înainte, a biruit la Racova şi la Călugăreni" [56]. Proiectul de împrumut se votează aproape în unanimitate, şi el nu mai este trimis comisiunei centrale care se constitue şi începe a funcţiona dela 10 Mai înainte, fără ca nimine din adunare să mai facă guvenului o imputare din această *călcare* a convenţiei.

Rezultă deci în chip invederat, că opoziţia din adunarea moldovenească fusese îndreptată, nu în contra lipsei formale a legei de impozit, ci în contra impozitului însuşi pe proprietatea fonciară singură, şi că răsturnarea ministerului lui Vasile Sturza fusese datorită acestei măsuri, menite a egaliza, prin anticipare şi prea timpuriu, condiţia claselor poporului în privinţa dărilor.

Cuvântarea elocventă a principelui Sturza desvălea încă un colţ nou al cugetării claselor conducătoare, scopul de a apăra la nevoie, cu armele în mâni, rezultatele dobândite până atunci în redeşteptarea vieţei naţionale.

Pe lângă această măsură a înfiinţărei lagărului se mai făcuse, pentru întărirea armatei, următoarele: se adusese instructori francezi, învoiţi de Napoleon, încă de pe când dăruise armele şi se organizase statul major [57]. Lagărul dela Ploeşti este înterpretat în chipuri deosebite. Place, consulul francez din Iaşi, vede în el „un mijloc al domnitorului de a zdrobi tot ce s'ar împotrivi planurilor sale de dictatură. In zadar principele caută a-şi ascunde cugetarea; sunt încredinţat că a lăsat să fie pătruns şi că aceste sunt visurile de care se leagănă" [58]. Atunci pentru prima oară, se ivise cum am văzut, zvonurile despre scopurile dictatoriale ale domnului. Dar aceste erau mai mult vorbe: scopul lagărului era altul.

Este mai întâi invederat că tabăra dela Ploeşti nu se întocmise numai spre a se înfiinţa o măsură ordinară prevăzută pe Convenţie, căci atunci ce zor era de a se face un grabnic împrumut, fără a se aştepta votarea budgetului anual? Scopul înfiinţărei lagărului era şi el în legătură cu războiul dintre Franţa şi Austria care fusese declarat la 16/29 Aprilie 1859, iar decretul

56 *Ibid.*
57 *Steaua Dunărei,* 25 Noemv. 1859.
58 *Place c. Walewsky* 8 Iunie (28 Mai) 1859, *Acte,* IX, p. 32.

pentru întocmirea taberei se dă în 14/26 Aprilie [59]. O broşură asupra războiului scrisă de un Francez, puţin timp după a lui început, spunea : „doar nu pentru a ajuta pe Austria se ridică poporul român şi se îndreaptă către lagărul cel straşnic (formidabile) din Ploeşti [60]. Gândul autorului este că poporul românesc se ridică pentru Franţa, şi este posibil ca Napoelon să fi cerut lui Alecsandri această măsură, în schimb pentru sprijinul dat, cauză pentru care poetul diplomat şi spune, că nu poate destăinui toate amărunţimile misiunei sale din Paris [61]. Apoi A. Papadopol-Calimah, om iniţiat în secretele politicei exterioare a domnitorului, spune că tabăra dela Ploeşti era menită a nelinişti pe Austria şi a o sili să ţină o armată în Transilvania, spre a înlesni astfel lui Napoleon războiul contra împărăţiei Habsburgilor [62]. In acelaş timp apoi (Iunie 1859), Kossuth pleacă în Italia, unde se ducea spre a organiza o legiune maghiară ; iar unul din emisarii săi încheiese cu principele Cuza, căruia îi promitea Bucovina, o convenţie, în puterea căreia Principatele-Unite ar fi devenit o minunată bază de operaţii, spre a lovi Ungaria pe din dos, şi el însuşi începuse cu Mihail Obrenovici fiul lui Miloş, tratări, având de scop o înţălegere de acelaş fel cu Serbia" [63]. Tot pe atunci (Mai 1859), de sigur tot după inspiraţia lui Napoleon, se încheia, între generalul ungur Klapka şi reprezentantul român Alecsandri, convenţiile cele două prin care guvernul român se îndatoria a da, patrioţilor unguri, voia de a întocmi depozite de arme în ţările române, arme ce ar fi date de Francezi Ungurilor, peste cele 10.000 de puşti trimise oştirei române. Ungurii făgăduesc conlucrarea lor la ocuparea Bucovinei de către Români ; iar pentru a împăca pe Românii din Ardeal, Ungurii le promit concesiunile cele mai largi, anume : „ca limba oficială să fie stabilită în comitate, după o înţelegere comună ; iar unirea Transilvaniei cu Ungaria să fie proclamată, numai după votarea ei de dieta naţională din Ardeal ; dacă însă dieta ar cere autonomia, Ungurii să nu se opună" [64].

In afară însă de această ţintă politică, tabăra dela Ploeşti mai produse şi alte efecte lăturalnice. Ea ridică moralul po-

---

[59] Incă în 20 Aprilie nu se ştia ceva sigur asupra acestui lucru în Moldova. *Steaua Dunărei*, 20 Aprilie 1859, spune că „se vorbeşte că M. S. Domnul ar fi concentrat oştirile la Ploeşti" ; încă o dovadă, despre modul cum se făceau comunicaţiile în acel timp. Vezi mai sus p. 41.

[60] *La guerre d'Italie* par Charles Adam, Paris, 1859, p. 198.

[61] Vezi *Convorbiri Literare* citate în Vol. XII p. 309, nota 317.

[62] *Amintiri*, p. 263 *Place c. Walewsky* 9 Mai (21 Aprilie) 1859, nu ştiea despre această imboldire a Franţiei, nimic. „Ce camp dont je ne comprends pas encore le but ni l'utilité". (*Acte* IX, p. 321).

[63] Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, Paris II, 1891, p. 195.

[64] Ludovic Kossuth, *Schriften aus der Emigration*, II, p. 232. Reprodus locul şi de T. Codrescu în *Uricarul* XIII, p. 319.

porului şi deşteptă în el încrederea în sine. Aşa *Steaua Dunărei* scrie: „Ni se spune că investitura ni se dă; iarăşi cum va pofti; răspundem, să facem mai repede tabăra dela Ploeşti" [65]. *Dâmboviţa* adaoge: „Fiţi încredinţaţi, că nu vom ajunge la ţelul de fericire, libertate şi mărire, pe cât timp nu vom putea sprijini cu arma în mână dorinţele ce exprimăm" [66], iar *Tribuna* gândeşte că: „de nu vom avea curajul a ne bate într'o zi pentru noi şi pământul nostru, vom fi siliţi mai târziu a ne bate pentru străini, în folosul străin şi să murim pe pământ străin" [67]. Bolintineanu scrie: „Tabăra dela Ploeşti fu de o mare utilitate, pentru redeşteptarea spiritului militar, adormit până atunci pe patul de trandafiri ce-i aşternuse guvernul de sibariţi ai trecutului. Oştenii, văzându-se adunaţi pentru prima oară mulţi, începură a se recunoaşte şi a-şi da valoarea lor ostăşească. Poporul român vedea cu bucurie pe ai săi sub arme, adunaţi şi pe picior de luptă. O tabără română el nu mai văzuse dela tabăra lui Tudor Vladimirescu. Asupra acestor tabere, pe stindard, de arme, pe vârfurile coifurilor planau cugetările de vitejie şi de putere care, ca nişte păseri cereşti, în tot timpul căderei şi a robiei Românilor, nu voise a se coborî pe pământ, unde nu mai străluciau decât baionetele şi decoraţiile străine" [68].

Comisia centrală şi desbaterea constituţiei. — Cu înfiinţarea comisiei centrale din Focşani, se adaoge o nouă roată la carul constituţiei române care, în loc de a merge mai bine prin acest adaos, nu face decât a o încurca în a ei funcţionare. Era, cum se spune în zicătoarea poporană, o adevărată a cincea roată la căruţă. Cu toate aceste, sunt interesante de studiat lucrările acestui nou aşezământ, în ceeace priveşte raporturile lui cu celelalte corpuri constituite ale statului, şi mai ales cu persoana domnitorului.

Comisia centrală, a căreia şedinţi se deschid în ziua de 10 Mai 1859, avea după Convenţie, rolul de a pregăti legile de interes comun ambelor principate şi de cercetat acele de interes special, spre a vedea, dacă ele nu contravin dispoziţiunilor constitutive ale nouei organizări. Acea comisie era alcătuită din 16 membri 8 Moldoveni şi 8 Munteni, jumătate

[65] *Steaua Dunărei*, 20 Mai 1859.

[66] *Dâmboviţa*, 5 Mai 1859.

[67] *Tribuna*, 6 şi 7 Iunie 1859.

[68] *Viaţa lui Cuza-Vodă*, p. 36. Domnitorul ordonase să se încorporeze şi grănicerii în tabăra de la Ploeşti. Cei din Focşani se revoltă. Se bănuia Rusia de amestec în această mişcare. *Walewsky* arată lui *Place* că domnul nu trebuia să provoace asemenea fapte; dar nu desaprobă, cum făcea Place, lagărul însuş, de oarece el ştiea cum stau lucrurile. *Walewsky c. Place* 13 (1 Ianuarie 1859). *Acte*, II, p. 328. Asupra revoltei grănicerilor, mai multe documente în *Hârtiile Rosselti*, publicate în *Arhiva* din Iaşi, XII, 1901, p. 173.

numiţi de domn, jumătate aleşi de adunări. Fiind numărul lor păreche, votul preşedintelui era precumpănitor.

Mesajul de deschidere al lucrărilor comisiunei, îi punea în vedere însemnătatea rolului ei, în unificarea legilor ambelor ţări surori [69].

Comisia centrală răsfrângea, în sânul ei, partizile politice care împărţiau ţările române în două tabere deosebite: partida trecutului numită în polemica ziaristică a timpului şi partida regulamentului (organic), a statului quo, sau reacţionară, şi partida viitorului: naţionalişti, liberali sau progresişti. In desbaterile parlamentare erau denumite cu termenii de *dreapta şi stânga.*

Precum în adunări, aşa şi în comisia centrală, predomina elementul dreptei, ceeace se vede bunăoară din refuzul lui Kogălniceanu de a lua parte în comisia de răspuns la mesaj, refuz motivat pe aceea, că „proiectul de răspuns trebuind să fie făcut în simţul majorităţei, el nu socoate a face parte din ea" [70]. Acelaş lucru reiesă la alegerea preşedintelui, Radu Rossetti, ales cu 8 voturi contra candidatului progresist St. Golescu care are numai 7. Organele timpului consideră comisia centrală ca un „aşăzământ conservator în chestiuni sociale"; iar unul din ele chiar întrebuinţează o caracteristică mai ascuţită, anume că „această comisie, ca şi adunările, ar fi compusă din elemente reacţionare" [71]. Cum am observat-o şi mai sus, nu se poate susţinea că partidul dreptei tindea la mănţinerea stărei trecute, cu privilegiile şi apucăturile ei, de oarece lucrul era peste putinţă faţă cu Convenţia de Paris: dar el se silea a întârzia pe cât se putea mai mult momentul când trebuia să pună el însuşi toporul la piciorul arborelui secular, din roadele căruia trăise atâta timp, şi pe de altă parte mai doria ca reformele să fie cât mai dulci cu putinţă. Nu era decât prea firesc lucru ca să caute a apăra, cum şi pe cât putea, poziţia în care se afla, mai ales când conducerea trebilor îi era dată pe mână.

Un semn al acestei năzuinţi se vede, în răspingerea reformei legei electorale (propusă de partidul stângei), pe motivul sprijinit de principele Grigore Sturza, anume că „adunările

---

[69] *Monit. of. al Ţărei Rom.* 11 Mai 1859. Membrii comisiei erau pentru Moldova, P. Rossetti, Gr. M. Sturza, Radu Rossetti, Grigoriu (Văsescu), Kogălniceanu, Malinescu, Steege şi I. Sturza; iar pentru Muntenia: Arghiropol, Brăiloiu, Filipescu, Florescu, Golescu, Tell, Arsachi şi Predescu.

[70] *Protocolul com. centrale*, No. 9, 26 Mai, în *Steaua Dunărei*, 10 Aug. 1859. Neposedând o culegere complectă a protocoalelor, citez până la 8 Iulie după reproducerea lor în St. Dun.,; deacolo înainte, după colecţia protocoalelor însuşi.

[71] *St. Dun.*, 18 şi 30 Mai 1859. *Naţionalul* citat de *Stea. Dâmboviţa* spune şi ea, că „majoritatea comisiei centrale este compusă din oameni ai trecutului", şi articolul în care se afla această rostire este reprodus, cu mare aprobare, de *Curierul Princip.-Unite*, organul guvernului, 21 Iunie 1859.

fiind alese pe 7 ani, ar fi fost destul timp pentru a se gândi la reformă, şi că dacă această reformă s'ar face acuma, s'ar da prilej guvernului de a disolva adunările şi a-şi constitui, în nouele adunări, majorităţi după placul său" [72]. Şi majoritatea comisiei centrale, răspingând proiectul, arată că-şi însuşeşte atare argumente. Nu se uita însă la absurditatea legei electorale, întocmită de Convenţia de Paris, fără cunoştinţa împrejurărilor, lege care restrângea dreptul de vot numai la posesorii averilor mari, excludând cu totul orice capacitate necăptuşită cu avere; că erau colegii electorale compuse din doi sau trei alegători şi că acel al proprietăţei mai mari din Ismail nu avea decât *unul* singur [73]. A se menţinea asemene stare de lucruri încă 7 ani, înainte de a se reforma, nu însamna altă ceva decât, că partidul trecutului nu voia să întindă dreptul de alegere, spre a nu scăpa din mână conducerea trebilor, tocmai în momentul când erau să fie reformate aşăzămintele, după cu totul alte principii, decât acele ce predomnise până acuma în viaţa statelor române.

In şedinţa din 29 Mai a adunărei Ţărei Româneşti, I. Brătianu propune ca comisarul pentru comisia dunăreană, să fie un om special, şi în orice caz să nu fie boier. Creţulescu îl întreabă ironic, că ce înţelege el prin boier? „Boierii, răspunde Brătianu, sunt acei pentru care lucrează alţii" [74]. Boierii, adecă partidul dreptei, doriau tocmai să mănţină, cât se poate mai mult timp, această preţioasă poziţie, ca alţii să muncească, iar ei să trăiască; şi de aceea refuzau ei a se atinge de legea electorală. Tot la această încheiere duce următoarea împrejurare. Se hotărâse a se face o catagrafie, spre a se şti pe ce temelie să se aştearnă noua întocmire a dărilor. Boierii dau pe un cap dosul la înscriere, spre a ascunde ştiinţele şi a zădărnici lucrarea. Asupra acestui fapt, avem nu numai arătările ziarelor timpului, ci însuşi acea oficială a comisiei din Iaşi care se jălueşte, că „nu poate lucra, din pricină că proprietarii şi chirigii lipsiau de acasă, sau când erau, pretextau că stau la masă, sau dorm după prânz. Delegatul guvernului e nevoit să-i someze să aştepte comisia" [75]. Cât de puţin se gândeau

---

[72] Şedinţa com. centrale din 2 Iunie. *Protocolul XI*, *Steaua Dun.*, 14 August 1859.

[73] Constatat în chip oficial în *Monit. of. al Mold.* 16 Martie 1860. „La districtul Ismail se observă că colegiul proprietarilor primari este compus *din un singur delegat*; prin urmare nici o formă de birou n'a urmat. Alesul Costin Vărnav prezentase certificatul operaţiunilor electorale care spunea, că „D-l Costin Vărnav s'a ales deputat al colegiului alegătorilor primari din distr. Ismail *cu majoritate de 1 vot*", Kogălniceanu observă că „videm pe d-l Vladimir Stoica subscris ca preşedinte colegiului, subscris ca secretar, şi tot d-sa formează majoritatea de un vot, sau unanimitatea". Comp. *Ibid.*, 24 Martie 1860.

[74] Vezi *Tribuna*, 21 Iunie.

[75] *St. Dun.*, 26 şi 27 Aug. 1859.

boierii a se supune nouei orândueli a lucrurilor, ne o arată însuşi preşedintele comisiei centrale, Radu Rosetti, omul însărcinat a conduce corpul acela ce era menit tocmai să transforme sistemul vechiu, în acel nou de viaţa civilizată. Acest înalt dregător al statului declară, prin ziare, sub însuşi a lui subsemnătură, „că la cel d'intâi abuz de putere, din partea unui agent al guvernului, va aplica legea talionului" [76], adecă va răspunde, pe calea violenţei, la abaterile din partea agenţilor guvernului. Omul din guvern ameninţă pe guvern cu revoluţia.

Când fură să se desbată bazele ce trebuiau puse, spre a se întocmi noua constituţie a Principatelor-Unite, principele Grigore Sturza, întemeindu-se pe art. 32 din Convenţie care prevedea revizuirea Regulamentului Organic, susţine că acest Regulament trebue luat de temelie, la întocmirea nouei constituţii, lucru invederat peste putinţă, de oarece tocmai partea constituţională a Regulamentului Organic fusese cu totul oborâtă prin Convenţia de Paris şi se proclamase principii de organizare cu totul protivnice principiilor regulamentare. Aceasta o recunoaşte chiar un alt membru al dreptei, Florescu, care spune, „că se miră cum de se confundă Regulamentul cu Constituţiunea. Partea Regulamentului Organic care putea intra în cadrul unei constituţii, se află desfiinţată prin Convenţie" [77]. Regulamentul cuprindea şi o parte administrativă, şi numai la această parte ţintea articolul din Convenţie care vorbea de modificarea Regulamentului. Când deci mai mulţi din membrii dreptei din Comisiunea centrală, precum principele Grigore Sturza, Brăiloiu, voiau să facă din Regulamentul Organic temelia nouei constituţii, ei nu făceau decât a se încleşta de formaţiunile trecutului, aşa de greu de părăsit pentru cei ce se folosise din ele, şi când ne aducem aminte despre cele ce se spusese, că domnul răspinsese regulamentul ce i se înfăţoşase de mitropolit în ziua jurământului [78], ne putem închipui ce efect a trebuit să facă în ţară asemene propunere şi în ce lumină a trebuit să pună ea pe membrii comisiei centrale.

Dar să cercetăm acuma altă împrejurare : purtarea dreptei faţă cu alesul ţărei din 5 şi 24 Ianuarie. Am văzut, că acea alegere fusese impusă, majorităţilor din adunările moldovene şi muntene, de evenimente şi că, după alegere, venindu-şi oamenii în fire, se făcuse uneltiri spre a se împiedeca a ei recunoaştere [79]. „Ambele partizi, trecutul şi viitorul, se întoarseră

[76] *Tribuna*, 22 Oct. 1859.

[77] Şed. din 8 Iunie. Protocolul XIV. *Steaua Dunărei*, 7 Sept. 1859. Asupra caracteristicei ambelor acestor părţi din Reg. Org. : partea administrativă şi cea constituţională, vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiana*, XI p. 95 şi urm.

[78] Vol. XII p. 303.

[79] Vezi Vol. XII p. 313, 314.

iarăşi către soarele ce erau deprinse a adora şi se găsiau iarăşi ca mai înainte spate la spate" [80]. Această reacţiune psicologică explică purtarea dreptei din sânul comisiei centrale, faţă cu domnitorul.

După lungi desbateri asupra regulamentului lăuntric al lucrărilor, care ţin aproape o lună de zile, se încep în şedinţa a 12-a din 4 Iunie, acele privitoare la răspunsul la mesajul domnesc. Proiectul redactat de o comisie luată din majoritate, nu atinge prin nici un cuvânt chestiunile multiple de reforme interne, de care domnul se ocupase în mesajul său, şi se mărgineşte exclusiv, în a aduce aminte domnitorului făgăduinţele date, când se suise pe tron, de a fi numai o verigă care se lege trecutul de năzuinţele viitorului: unirea ţărilor române sub un principe străin. Apăsa proiectul asupra împrejurărei, că electivitatea capului statului va expune neîncetat principatele la desmădulare; că numai ereditatea va pune în frâu ambiţiunile rivale; că principele străin va lega aceste două ţări mai aproape cu Europa. In temeiul acestor consideraţiuni, comisia „roagă pe Inălţimea Sa, ca fără a lăsa să se piardă momentele favorabile, să facă a se ajunge la scopul dorit" [81].

Se încinge asupra acestui proiect de răspuns, o desbatere foarte vie care ţine mai multe şedinţe, şi în care minoritatea luptă din răsputeri, pentru răspingerea lui. Ludovic Steege iea aminte, că desele repeţiri ale dorinţei principelui străin, în faţa solemnelor declaraţiuni ale domnitorului, se pot asămălui cu indiscretele stăruinţi spre a se plăti o datorie, când datornicul o cunoaşte bine şi vrea s'o plătească, şi când cea mai simplă civilitate cere ca să se lese onestităţei sale toată iniţiativa". Grigoriu (Văsescu) găseşte, „puţină curtoazie, ca în cea d'intâi comunicare ce avem cu domnul, în cea d'intâi adresă ce-i facem, să nu găsim alta a-i spune decât, că dorinţele noastre vor fi împlinite numai atunci când se va scobori de pe tron, pentru a face loc unui alt domn; că din abnegaţia plină de cel mai curat patriotismu al domnului, nu se cuvine comisia să-şi facă o armă de discredit înaintea ţărei, pentru însuşi domnul ei; că este periculos de a se considera cumplita criză a îndoitei alegeri, prin care am trecut, ca ceva provizoriu; că proiectul trebue respins, ca unul ce n'ar fi decât un act de ostilitate contra domnitorului". Mălinescu şi Tell, ambii membrii ai partidului stângei, (cel din urmă şi membru în comisiunea de răspuns) îngăimează în două înţelesuri deosebite: Mălinescu primeşte proiectul, însă este de părere a-i se adăogi câteva cuvinte privitoare la reforme; Tell conchide că s'ar putea schimba

---

[80] *Românul*, 26 Martie, 1859.

[81] Proiectul în *Steaua Dun.*, 18 Aug. redactat de Radu Rossetti, C. Brăiloiu (raportor), Florescu, Chr. Tell şi Predescu.

verificare rostiri nepotrivite. Şi aici vedem repeţindu-se ceeace am constatat de mai multe ori, anume că partidele încă nu erau constituite pe temeiul principiilor, sau pe o comunitate de interese statornice, ci şovăiau încoace şi în colo.

Dintre membrii comisiei de redacţiune, Florescu şi Brăiloiu raportorul, apără proiectul, spunând că nu văd temeiul imputărilor, de a lovi în domnitor, ce se face lucrărei lor, întrucât „domnul singur a declarat în toate actele sale, că voeşte a conduce pe poporul român la realizarea dorinţelor sale : unirea sub un principe străin; că stăruinţele comisiei centrale, pentru îndeplinirea acestei făgăduinţi, nu ar fi decât un sprijin mai mult ce i se adăuga din partea ei, către puterile garante". Ludovic Steege răspunde însă, că „cererea unui principe străin ar fi în contra Convenţiei şi că ar fi periculoasă a se face într'un moment, când puterile nu sunt înţelese nici măcar asupra alegerei îndoite a domnului pământean". Principele Grigore Sturza întimpină că „tot aşa de protivnic Convenţiei este această îndoită alegere însăşi" ; cea întâi dată, când se punea în îndoială din partea unui Român legalitatea alegerei domnitorului comun, faţă cu rostirile Convenţiei. Principele Sturza însă merge mai departe. El lămureşte şi mai limpede înţălesul pe care trebue să-l aibă răspunsul la mesaj al comisiei centrale, anume că „domnul oricât timp ar guverna, nu poate fi privit decât ca depozitarul demnităţei domneşti şi că este chemat a stăpâni ţara noastră, până când Europa ne va da un principe străin".

Spre a înţelege pe deplin senzul acestor desbateri asupra chestiunei principelui străin, cu prilejul răspunsului la mesajul domnesc, trebue să le cercetăm şi în a doua lor ediţie care se face cu prilejul desbaterei unui articol din constituţia votată de comisia centrală, pentru organizarea principatelor. Aceste desbateri au loc ceva mai târziu, dela 31 Iulie înainte; dar ele sunt însufleţite de acelaş duh şi vădesc şi mai bine ţinta urmărită de acei ce susţineau şi acuma ideea unui principe străin.

Situaţia faţă cu Europa era aceeaşi şi la această reînoire a desbaterilor, de oarece, de şi conferinţa de Paris recunoscuse îndoita alegere, Poarta nu-i trimisese încă firmanul de investitură, din cauză că, precum s'a arătat mai sus, Poarta aştepta, pentru a se hotărî să vadă cum va eşi războiul încins între Franţa şi Austria. Apoi în nici un caz nu putea fi vorba de încuviinţarea unui principe străin, de oarece de abia se putuse obţinea şi cu mare greutate, ba nici aceasta încă deplin, acea a principelui indigen comun.

In constituţia proiectată de comisia centrală, art. 74 reproducea ideile rostite de principele Grigore Sturza la desbaterea răspunsului la mesaj ; anume că : „îndată ce se va putea dobândi un principe străin, puterea constituţională se va exer-

cita de Măria Sa domnitorul Alexandru Ioan I în numele principelui străin, până la instalarea acestuia" [82].

Kogălniceanu în combaterea acestui articol arată întâi cum el, dela începutul carierei sale, încă în scrierea sa *Histoire de la Dacie*, publicată la Berlin în 1837, a fost pentru principele străin; cum aceeaşi idee a sprijinit-o în divanul ad-hoc; a repetat aceeaşi convingere, propunând o moţiune cu acest înţăles, înainte de alegerea domnitorului actual. Şi astăzi e tot de aceeaşi părere; dar crede că rostirea ei, în constituţia ce are să fie lucrată de comisia centrală, nu este la locul ei. Kogălniceanu cere ca această comisie, înainte de a rosti un asemenea principiu care poate periclita totul, faţă cu situaţia exterioară a principatelor, să se grăbească a pregăti acele instituţii sociale care să întărească naţiunea şi să-i dea garanţii care să intereseze la facerea şi la apărarea unirei pe toate clasele societăţei. Venind apoi la principele Sturza, Kogălniceanu interpretează astfel articolul trecut în constituţie, după stăruinţele principelui: „Mulţi cetind acel articol, ar putea zice ce el este scris, încât să i se poată da simţul următor: *n'am putut să fiu eu domn; ei bine să nu fii nici tu!*"

După o lungă desbatere, stânga izbuteşte atâta numai, ca acel articol să fie strămutat, din corpul constituţiei, în anexele ei, şi aşa se votează actul de majoritatea membrilor comisiunei centrale [83].

Pentru a caracteriza şi mai bine poziţia principelui Grigore Sturza faţă cu domnitorul şi simţimântul ce-l împingea la susţinerea articolului pomenit, aducem încă faptul că, mai târziu, când cu prilejul votărei unei adrese către domnitor, în care se cenzura purtarea ministerului moldovan, propunându-se a se adăogi o frază, prin care să se spună, că „comisiunea face această mustrare, spre a nu pierde încrederea domnitorului", principele Sturza este în contra unui asemenea adaus precum este şi în contra unei adrese de felicitare, pe care comisia voia s'o trimită domnitorului de ziua lui, spunând Sturza că felicitările de către corpurile constituite nu se fac prin adrese [84]. (Comisia nu era însă în acelaş oraş cu domnitorul).

Dacă privim în ea însăşi propunerea comisiei centrale, de a privi constituirea desăvârşită a ţărilor române numai în

[82] Proiectul de constituţie al comisiei centrale se află publicat ca anexă la *Protocolul* XXIV, şedinţa din 8 Iulie. Vezi culegerea protocoalelor com. centrale.

[83] Vezi *Protocolul* XXXV, şedinţa din 31 Iulie 1859, Comp. *Protocolul* LV. Organul guvernamental, *Curierul Principatelor-Unite*, (5/24 Mai 1859) combătea şi el aceste principii ale majorităţii comisiei centrale. El spunea între altele, că, „dacă Românii cereau în divanurile ad-hoc unirea cu un principe străin, făceau acesta mai ales pentru că credeam că anevoe ne vom înţelege asupra alegerei unuia dintre noi şi ne temem ca aceasta să nu devie un măr de discordie".

[84] *Protocolul* XXXVIII, din 5 August şi XLIV din 27 Aug. 1859.

unirea lor sub un principe străin, iar domnia alesului naţional numai ca ceva provizoriu, — o asemenea propunere nu însămna altă ceva, decât o înfruntare a voinţei Europei, făcută tocmai de autoritatea aceea a căreia scop era „custodia dispoziţiilor constitutive ale Convenţiei de Paris, întrucât tindea la răsturnarea ordinei politice consacrate de Europa" [85]. „Votarea unui articol ca acel de care e vorba, era o neiertată greşală; căci cum vra comisia centrală ca domnitorul să-i îndeplinească dorinţa, când această cerere fusese răspinsă de Convenţia de Paris, în puterea căreia lucra tocmai comisia centrală"? [86]. „Şi într'adevăr art. 33 din Convenţie prevede că comisia centrală este chemată a privighea la intacta păstrare a dispoziţiilor constitutive ale nouei organizări a principatelor. Cum putea ea atunci să propună principele străin şi ereditar care nu fusese admis de Convenţie"? [87] Acelaş lucru îl susţinea şi Ştefan Golescu, în comisia centrală, când spunea că „este foarte probabil că, lucrând contra sfaturilor date de puterile binevoitoare de a nu face nici un pas contra Convenţiei, după alegerea îndoită, vom desface cu mânile noastre edificiul pe care l'am rădicat cu atâta greutate în ziua de 24 Ianuarie" [88]. Ioan Brătianu, în şedinţa din adunarea naţională a Ţărei Româneşti, din 27 Iunie, adresându-se dreptei întreabă: „cine a avut cugetul primejdios şi vătămător, în împrejurările actuale, de a cere prinţ străin şi unirea absolută? Tot d-voastră şi comisiunea centrală, în care dreapta este în majoritate" [89]. Şi însuşi domnitorul împărtăşia acest chip de a vedea. Răspunzând în Focşani la o felicitare pe care i-o făcea preşedintele comisiei centrale, cu prilejul trecerei domnitorului către tabăra dela Ploeşti, domnul îi răspunde: „Convenţia să ne fie linia din care să nu eşim; a o calca *fără timp, ar fi o trădare de ţară*" [90].

Că argumentele aceste erau acele temeinice, se vede de pe modul cum sprijinitorii francezi ai cauzei române, mai ales neobositul St.-Marc Girardin, privea lucrurile în *Journal des Debats*: „Poarta combătea alegerea ca protivnică Convenţiei din 19 August. Să ne înţelegem bine: Dar, există o unire care e protivnică Convenţiei; aceea e marea şi solemna unire ce, propunea Franţa încă dela Conferinţele din Viena, unirea sub un principe străin, unirea decretată şi proclamată de întreaga Europă. Dacă camera română ar fi votat această unire, dacă tot odată ar fi numit vre un principe străin, atunci Poarta Otomană ar fi fost în dreptul de a se plânge şi de a reclama" [91].

[85] *Tribuna*, 27 August 1859.
[86] *Românul*, 15 August 1859.
[87] *Tribuna*, 3 Sept. 1859.
[88] *Protocolul* XXXV.
[89] *Monitorul oficial al Ţărei Rom.*, 22 Sept. 1859.
[90] *Ibidem*, 6 Iunie 1859.
[91] *Journal des Debats*, 22 (10) Iunie 1859.

Organele progresiste însă mai sprijineau şi argumentul adus de Kogălniceanu în această chestiune. *Steaua Dunărei.* cerea ca „comisia centrală să pregătească acele instituţiuni sociale care să facă unirea iubită tuturor claselor societăţei".[92] *Naţionalul*, organul lui Vasile Boerescu, de şi aprobă răspunsul la mesaj, întru cât nu ar conţinea decât o simplă dorinţă, se ridică în contra articolului 34 din Constituţie, „fiind că aceasta ar fi o lege, şi o lege trebue numai decât să fie executată. Dar fiind că o astfel de execuţie este imposibilă astăzi, un asemenea vot ar contribui numai a paraliza guvernul actual, a-l discredita şi a-i răpi orice energie, spre a lucra în simţul Convenţiei şi a aduce complicări politice, desbinări în ţară, poate chiar invaziuni; că dacă membrii comisiei centrale doresc în adevăr unirea, nu trebue s-o compromită prin declaraţii neoportune. Au destule mijloace spre a o prepara; spre a pune naţiunea pe drumul ce duce spre unire. Dee-ne instituţii liberale, asimileze cât mai mult legile ambelor principate; uniască cât mai mult vămile, poştile, monezile, telegrafele şi chiar administraţiile, contopind cât mai mult institutele unui principat într'ale celuilalt; facă în fine cât mai mult şi mai intimă unirea de fapt, şi apoi unirea de drept va veni dela sine, va veni pe nesimţite fără sacrificii şi fără zgudueli" [93].

Sub iuţirea momentană a minţilor provocată prin desbaterea asupra art. 34, nu trebue să ne mirăm dacă se naşte zvonul că 150 de boieri ar fi cerut înscris dela Poartă ca să nu încuviinţeze investitura domnitorului, zvon ce avu într'un moment îndestulă tărie, spre a aduce pe Kogălniceanu a propune în comisia centrală, o lege care declara de trădător pe oricine ar chema o intervenire străină în daraverile ţărei. Nu e vorbă mai mulţi boieri protestează contra unei atari învinuiri, pe care ei o titluesc de clevietitoare [94].

Se înţeleg de asemene rostirile pornite ale organelor partidului progresist, bunăoară ale *Stelei Dunărei* care spune, că „boierii strigă unire şi încă cu principe străin ! Ştim că toată lumea cunoaşte, că d-lor strigă unire, ca să o compromită şi ca, împreună cu ei, să compromită şi fapta din 5 şi 24 Ianuarie. D-lor ar vrea cu toată inima a provoca confuzia, intervenire străină şi apoi, în apă tulbure, după obiceiul vechiu, să păscuiască domnii, privilegii şi altele" [95]. *Naţionalul* de asemene se întreabă : „cum se face oare, că astăzi cei mai vechi amici ai unirei complete şi ai principelui străin, acei care au fost cei

[92] *Steaua Dun.*, 10 Decemvrie 1859.

[93] *Naţionalul*, 26 Iulie şi 2 August 1859.

[94] *Ibidem*, 2 şi 23 August şi 3 Septemvrie 1859. Am văzut că uneltiri în acest senz se făcuse de altfel. Vezi Vol. XII p. 313-314.

[95] *St., Dun.* 2 Iunie 1859.

mai ardenţi apostoli ai acestei idei, care s'au expus pentru dânsa, se opun astăzi la realizarea ei actuală, în vreme ce alţii amici foarte echivoci ai acestor principii, şi care până la 24 Ianuarie conspirau în contra lor şi persecutau pe adepţii unirei astăzi din contra au devenit cei mai exaltaţi apostoli, cei mai radicali revoluţionari. Cauza este că cei d'intâi nu vor să piardă unirea prezentă, grăbind realizarea unei uniri complete, în vreme ce cei de al doilea vor o unire completă, spre a pierde şi unirea prezentă" [96].

Toate aceste idei, reale sau închipuite, îşi făceau drumu în clasa mai cultă a oraşelor, (căci de sate nici putea să fie vorba ca să aibă vre un răsunet în ele) şi îndepărtau tot mai mult pe partizanii propăşirei, de elementele ce se ţineau de formaţiunile trecutului. Poporul, în înţelesul mai îngust al cuvântului (mărginindu-l la o parte din poporaţia oraşelor) se îndepărta mereu din partidul dreptei şi se alipia tot mai mult de progresişti şi naţionalişti şi de supremul lor reprezentant, domnitorul ţărei. De aceea şi *Tribuna* exclamă, cu prilejul chestiunei petiţiei celor 150 de boieri, că „sub numele de Români, se înţăleg adevăraţii sprijinitori ai tronului lui Alexandru Ioan I, ale căror braţe vor alerga la glasul său, întru susţinere alesului ţărei, şi a autonomiei" [97]; iar *Steaua Dunărei* zice: „Lucreze cum vor voi majorităţile adunărilor sau a comisiei centrale. Noi avem încredere în domnitorul nostru care, cu veto al său, poate nimici toate creaţiunile lor. Ţara aşteaptă totul dela el, şi nu dela adunări eşite din o clasă de privilegiaţi" [98]. Aceste cuvinte sunt reproduse şi aprobate de *Curierul Principatelor-Unite* [99]. Ca un semn caracteristic al simţimintelor celor două clase, faţă cu domnitorul, să însămnăm împrejurarea, că în ziua de Sf. Alexandru, Tecuciul tot este iluminat, afară de casele câtorva mari proprietari, boieri [100].

Să fie oare toate aceste învinuiri adevărate? Se fi vrut dreapta ruperea unirei, reîntoarcerea stărei vechi, reînfiinţare privilegiilor? Şi să fi întrebuinţat ea manopera principelui străin, spre a aduce interveniri străine în ţară? Toate aceste sunt exagerări, până la un punt îndreptăţite, prin încordarea luptei. Ele trebue reduse la adevăratele lor proporţii.

Mai întâi, se putea ca privilegiaţilor să le fi părut rău după starea lor de mai înainte, întrucât cum zice *Curierul Principatelor-unite*, organul guvernamental al timpului, „nu lesne se poate deslipi cineva de oarecare poziţie excepţională ce crează

---

[96] *Naţionalul*, 26 Iulie 1859.
[97] *Tribuna*, 30 Iulie 1859.
[98] *St. Dun.*, 2 Iunie 1859.
[99] *Curierul Princip.-Unite*, 18 Iunie 1859.
[100] *St. Dun.*, 7 Sept. 1859.

unele interese într'un stat"[101]. Cât să fi voit reîntoarcerea ei, aceasta era absolut peste putinţă chiar de cugetat. Apoi unirea fusese votată tot de boieri în 1857 în divanul ad-hoc, şi ar fi fost curios ca acuma ei să o renege. Principele străin iarăşi îl doriau într'adevăr; dovadă că l'au adus atunci când au putut să o facă, în 1866. Dar dacă aceste nu puteau fi scopurile dreptei, la ce tindea punerea înainte, fără cale şi fără rost, a principelui străin? Ea tindea a micşura pe domnul român, a nu-l încuraja să iee o prea mare închipuire de a lui putere, de oarece dreapta începuse a ghicì încotro tindea activitatea lui. Domnitorul, eşit din rândul boierimei mai mici nu avea destulă autoritate personală spre a se impune tuturor, şi dreapta doria să accentueze pe cât se putea neatârnarea ei. Era în adevăr un domn român, altul decât *ei* (căci fiecare se crezuse demn de această menire); dar acest domn român trebuia să fie, după constituţia ţărilor române votată de comisia centrală, numai un locţiilor al domnului străin. Vechia competire: *pentruce el şi nu eu* îşi schimbase formula, în acea rostită de Kogălniceanu, *dacă nu eu, nici tu*; sau cel puţin dacă eşti, să fie numai un caimacam[102]. Prin urmare şi purtarea să-i fie potrivită cu poziţia! Să nu se arate prea straşnic, căci n'avea pentruce. Ţara să rămână tot în statu quo în care se afla, până la realizarea dorinţelor ei desăvârşite, şi atunci se va vedea ce se va chibzui. Iată punctul de vedere al partidului boieresc, şi pentru a-l susţinea, el închidea ochii şi, orbit, nu vedea primejdia ce putea izvorî pentru ţările române, din politica patronată de dânsul.

Domnitorul văzând îndărătnicia adunărei în cererea principelui străin, scrie lui Napoleon III şi după ce-i relatează împrejurările, sfârşeşte spunând, că „fără interes personal, ele gata a părăsì puterea sau a o apăra cu energie, după cum Maiestatea Voastră crede că este mai potrivit, spre fericirea ţărei mele". Tot atunci trimite o altă scrisoare lordului Malmes-

---

[101] *Curierul Princ.-Unite*, 28 Mai 1859.

[102] Această băgare de seamă a fost făcută de *Tribuna Română* într'un articol intitulat: „Conservatorul progresist" din 17 Ian. 1860, în care spune: „In chestiunea domnului, conservatorii vechi ne putând să facă ca se plinească vorba Românilor: scoală tu să şed eu, au venit la desperare de a zice, nici tu, nici eu, ci un domn străin". *Les Principautés devant la conférence*, Paris, 1866, p. 25 arată că principele *D. Ghica* spunea unui diplomat: „Comme il n'y a pas une de nos grandes familles de boyards en deçà comme an delà du Milcov, qui n'ait fourni un hospodar à l'une des deux provinces, pourquoi les rejetons de ces famille ne deviendraient ils pas hospadars à leur tour? Que l'on fasse choix de l'un d'entre eux — et il le faudra bien — tous les autres se retourneront à l'instant contre lui et travailleront à le détruire. Que si par aventure, le pouvoir venait à échoir à un homme nouveau, la position serait plus difficile encore, et je ne sache pas qu'on prince de génie qui pourrait s'en tirer; mais ou n'en rencontre pas tous les jours à souhait".

burg, în care arată speranţa „că Anglia nu va voi, ca complicaţiile din Iaşi să devină armă în mâinile partizilor şi un tărâm favorabil pentru intrigile ruseşti". Se înţelege că domnitorul a primit încurajare de împotrivire, din partea ambelor puteri [103].

O altă desbatere însemnată urmată cu prilejul votărei constituţiei, fu acea privitoare la viitoarea capitală a ţărei unice, pentru care noua constituţie era croită. Ea avu loc în şedinţa din 1 Octombrie a comisiei centrale, privitoare la art. 145 din constituţie care prevedea, că Bucureştii aveau a fi capitala României. Radu Rosseti, preşedintele comisiei centrale, combate, acest articol, pe cuvânt, că ar fi prematur de a determina capitala, când unirea deplină nu este încă efectuată. Capitala României trebue să fie consecinţa unirei dobândite, iar nu unirea consecinţei capitalei. Dându-şi apoi mai pe faţă ascunsele cugetări, Rosseti se teme ca „între mai multe mii de familii cărora art. 145 le ameninţă existenţa, cum s'ar putea conserva favorabilă ideea în numele căreia i se face această ameninţare"; că ar dori ca art. 145 să fie pur şi simplu eliminat, „pentrucă tot ce am zice în acest obiect, fie pro fie contra, este neghină rea de desunire ce cade pe câmpul sacru al unirei ce datorim să cultivăm". *Grigore Sturza* susţine Bucureştii drept capitală, oraş ce prin viaţa sa comercială, prin existenţa unei burghezii, prin centralizarea unei poporaţiuni pământeşti, prin poziţiunea sa geografică şi strategică, este menit a fi capitala României, în vreme ce în Iaşi lipsesc toate aceste elemente". *Kogălniceanu*, dorind să îndulcească puţin lucrul, propune un amendament, din care dispare cuvântul de capitală, anume că „reşedinţa obicinuită a domnului şi a marilor corpuri ale statului să fie oraşul Bucureşti"; dar în susţinerea amendamentului, se vede că eliminarea cuvântului adevărat fusese numai cât o platonică mângâere pentru capitala Moldovei. Kogălniceanu sprijini propunerea lui, pe motivul că Bucureştii sunt chiar dela sine, prin puterea împrejurărilor, desemnaţi de capitală a viitoarei ţări unitare. Aici s'a întocmit Regulamentul Organic; aici consulii străini şi-au ales reşedinţa; aici s'a aşezat comisia internaţională, când a fost să se privigheze alegerile divanurilor ad-hoc. „Bucureştii sunt deci capul oraşelor româneşti, sunt inima României, fie administraţia lor unită, fie despărţită". Kogălniceanu arată apoi cum în 1828 Ioan Sandu Sturza fu surprins de Ruşi în Iaşi, şi susţine că, chiar în cazul când ar trebui ca Moldova să rămână separată, încă Iaşii nu ar mai putea fi capitala ţărei, ci ar trebui să fie strămutată la Roman.

[103] Copiile acestor scrisori în *Hârtiile Rossetti*.

Argumetul de căpetenie al lui Kogălniceanu este însă, că Bucureştii cuprind o poporaţie compactă românească, o clasă de mijloc bogată şi puternică care poate da naştere unei opinii publice, care poate controla un guvern, care în fine poate da un substrat intelectual vieţei naţionale. Mălinescu adaugă la argumentul lui Kogălniceanu încă explicarea, că „Iaşii ar fi o comoară de Evrei la care comoară el nu ar ţinea de loc".

Argumentele erau hotărîtoare. Nu este însă mai puţin însemnat a nu se întâlni în comisia centrală altă potrivire, decât acea acoperită şi înconjurată a preşedintelui ei, precum nici în organele timpului vreo protestare contra coborîrei Iaşului. Toată clasa conducătoare a ţărei, singura ce avea rost, era gata să facă acest sacrificiu ideei mântuitoare, şi fiindcă răul era numai în perspectiva viitorului, de care omul de rând nu se prea îngrijeşte, până nu-l vede cu ochii şi nu-l simte cu inima, deaceea se putea chiar desbate lucrul în public, fără ca pentru aceasta masa poporului din Moldova să se arate mai îngrijită.

Primele reforme. — In timpul ce aceste desbateri se urmau în sânul comisiei centrale, ministerele din Iaşi şi Bucureşti urmau înainte cu reformele în starea lucrurilor, începute de ministerele ce le precedase. Acel din Bucureşti proceda prin legi, din care unele, precum întinderea recrutărei la toate clasele societăţei, este supusă la cercetarea comisiei centrale; altele precum întinderea capitaţiei şi asupra claselor privilegiate, [104] este aplicată, fără a mai trece prin comisie, ceeace face ca această instituţie să arăte domnitorului că guvernul său ar aplica *ad libitum* art. 37 din Convenţie. Alte măsuri, precum înfiinţarea unui biurou statistic (11 Iulie), [105] reforma sistemului numirei administratorilor (sub-prefecţilor), din alegere în numire directă, considerate fiind ca acte de ocârmuire şi nu de legiuire, numai fură trimise în cercetarea comisiei centrale [106].

Mai radical lucra ministerul moldovenesc. Bazându-se pe art. 47 din Convenţie, care dispunea că „până se va procede la revizuirea legiuirilor existente, aceste vor fi menţinute numai în dispoziţiile care nu vor fi protivnice Convenţiei de faţă", ministerul moldovenesc procedase la desfiinţarea unor privilegii, pe cale de simple ordonanţe domneşti. Aşa, prin

[104] Dispoziţia din 30 Iunie luată de ministerul de finanţe C. Steriade aprobată de Domn. *Anuntiatorul Român* 4 Iulie. Ioan Brătianu ceruse această măsură egalitară încă din 14 Mai la desbaterea budgetului; „să supunem pe toţi cetăţeni la dări şi să intrăm în Convenţie". *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 25 Mai 1859.

[105] *Patria*, 16 Iulie 1859.

[106] *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 12 Sept. 1859. Răspunsul ministerului al adresa de mustrare a comisiei. *Ibid.*, 2 Oct. 1859.

una din 30 Mai, se întinde îndatorirea lucrărei la şosele asupra tuturor locuitorilor, deci şi a claselor privilegiate, învoindu-se răscumpărarea îndatoririi, prin o taxă de 16 lei pe an [107]. O alta din 31 Mai desfiinţează slujbaşii volnici ai boierilor, supunându-i la dare, sau îndatorind pe acei ce voiau a-i păstra, a răspunde darea lor către vistierie [108]. Se mai desfiinţează nedreapta lege din 1853 prin care pensiunile se dădeau numai funcţionarilor mai mari, de la 200 de lei pe lună în sus [109]. Cât de şovăitoare era însă aplicara ideei egalităţii se vede depe următoarea împrejurare: Colonelul Libobratici este scos din oştire, pe temeiul unei hotărâri judecătoreşti, pe când maiorii Guriţa, Fotino şi Bincovici sunt loviţi de aceeaşi aspră măsură, numai în urma unei dispoziţii ministeriale [110]. Apoi forma privilegiului era aşa de înrădăcinată în obiceiuri, în cât neconştiut se aplica chiar la cazuri noi. Se votase o recompensă pentru pompierii răniţi la 1848 în Dealul Spirei; dar această recompensă luase forma privilegiului, scutindu-i de capitaţie [111].

Dacă fondul acestor dispoziţii trebuia să mulţumească partidul stângei, forma în care erau luate nu-i convenia deloc. Deaceea şi vedem pe Kogălniceanu atăcând în comisia centrală ministerul moldovenesc, pentru apucarea căei ordonanţelor, întru reformarea aşezămintelor ţărei. Cel puţin, spunea Kogălniceanu, dacă ministerul este convins de legalitatea drumului apucat, de ce nu a avut curajul faptelor sale să fi mers până în capăt cu desfiinţarea privilegiilor, pe cale de măsură administrativă? Pentru ce nu a aplicat bunăoară, tot pe calea de ordonanţe, şi recrutarea la toate clasele; de ce n'a întins capitaţia asupra privilegiaţilor; de ce nu a desfiinţat obligaţia ţăranilor, de a apăra de lăcuste lanurile boiereşti? [112] Aceasta era însă numai o formă oratorică. In fond partidul stângei era îngrijit de calea apucată de ministeriile moldovene, de a reforma ţara pe calea ordonanţelor; căci, după cum spunea *Steaua Dunărei* „nu putea el suferi să se calce Convenţia nici chiar pentru bine; căci ceeace se face astăzi pentru bine, mâni se va putea face pentru rău" [113]. Tot din acest motiv se ridică Kogălniceanu contra modului cum voiau să se mulţămească pompierii din 1848, pe calea privilegiului, cale pe care „doria

[107] *Monit. of. al Mold.* 4 Iunie 1859. Aceste dispoziţii aplicându-se şi străinilor, consulul francez (*Place c. Secretarul de Stat* 2 Iulie (20 Iunie 1859), protestează, în baza capitulaţiilor, care opresc impunerea contribuţiilor personale pe capul străinilor (*Acte*, IX, p. 347).

[108] *Ibidem*, 6 Iunie 1859.

[109] *Anunţiatorul român*, 10 Octomvrie 1859.

[110] *Steaua Dun.*, 11 Noemvrie 1859.

[111] *Protocolul XXXIV*, 30 Iulie

[112] *Protocolul XXIX*, 18 Iulie. Comp. *St. Dun.* 15 Sept. 1859 şi *Tribuna*, 16 Iulie 1859.

[113] *Steaua Dun.*, 3 Sept. 1859.

să o vadă înmormântată odată din viața poporului român" [114]. Și cu toate aceste, cum se putea aplica altfel decât prin ordonanțe Convenția de Paris care menținea legile existente, nu mai întrucât nu erau contra principiilor Convenției? Era să se aștepte facerea și votarea legilor, cu complicata mașină guvernamentală a Convenției; era să aștepte facerea catagrafiei și reînoirea sistemului impozitelor, spre a se stabili egalitatea înaintea dărilor? Dar se putea dispune provizor ca, de o cam dată, toți cetățenii să fie supuși la dările existente, la capitație, și pentru aceasta nu era nevoie nici de legi nici de catagrafie; nu era doar vorba de a se înființa dări noue, ci numai de a se întinde, pe cele existente asupra tuturor claselor societății — un regulament administrativ era îndestulător. Cine aveau interes de a cere îndeplinirea formelor? Partidul trecutului. „Privilegiul zicea că, mai înainte de toate, trebue păzite formele și formele aduc amânări, iar privilegiul în amânare caută o punte de scăpare [115].

Dar să protesteze partidul propășirei contra acestei egalizări a claselor, era tot un semn al neînțelegerii depline a intereselor ce apăra. De aceea și Kogălniceanu protestează îngăimat în contra reformei pe calea ordonanțelor. Pe de o parte vedea că nu se poate face lucrul altfel; pe de alta se temea de urmări.

Ori și cum ar fi fost însă toate aceste măsuri, ele trebuiau să pună pe gânduri pe acei deprinși până acuma, cu regimul privilegiurilor. Ce minunat își bate joc Revizorul fără leafă al *Stelei Dunărei*, de starea psicologică a celor loviți în niște deprinderi ce devenise pentru ei a două fire! Anume Nicu Pavli întreprinzătorul îndestulărei Iașului cu carne, publică o înștiințare prin care spune că va da părți de carne mai bună (mușchiu, piept) în proporție cu ceeace *fiecare* va cumpăra. Revizorul leagă de această neobicinuită vestire, următoarele cugetări care, în forma lor glumeață, caracterizază o întreagă perioadă și un întreg sistem de viață a poporului român: „Din vorbele dumisale întreprinzătorului, s'ar putea înțălege, că *fiecare* de acum înainte să mânânce carne pe paralele sale, neguțitor, meseriaș, popă, amploiat; într'un cuvânt s'ar declara că mulțimei să nu i se mai dee numai ciolane și fleică [116], iar celor în putere mușchiu și pieptul cel gras, ci fiecăruia să se dea cu bun cu rău, pe banii săi, o parte din zidirea cornorată lăsată de D-zeu. Se vede că: s'a întors mașina lumei, s'a întors cu capu'n jos; toate merg din împotrivă, anapoda și pe

[114] *Protocolul XXXIV*, 30 Iulie 1859.

[115] *Curierul Princip.-Unite*, 7 Iunie. Comp. 20 Aug. 1859.

[116] Fleică înseamnă pe dialectul moldovean carne proastă; nu are înțelesul din Muntenia

dos. In adevăr toate merg spre peire; pretutindene revoluţionari şi răsturnători rânduelelor apucate din vechime" [117].

Ocârmuirile ambelor ţări mai ieau apoi următoarele măsuri pentru a întări neatârnarea lor de puterile străine: Apostoleanu directorul ministerului dreptăţei face un referat energic contra faptului, că consulul austriac înscrisese o ipotecă pe casa unui supus austriac spre a garanta interesele unor minori, iarăşi supuşi austriaci. Apostoleanu susţinea că, după § 396 al condicei civile, nemişcătoarele sunt supuse legilor ţărei. Ministerul mai protestează contra obiceiului de până atunci, ca delictele comise de supuşii austriaci în Moldova, să fie judecate de tribunalele austriace din Bucovina, luând măsuri ca lucrul să nu se mai petreacă [118]. *Ost deutsche Post* amenînţând Moldova pentru aceste măsuri şi spunând, că nu e bine a supăra pe leu, *Steaua Dunărei*, făcând aluzie la bătaea suferită chiar atunci de Austriaci, răspunde că e probabil că articolul a fost scris înaintea bătăliei dela Montebello [119]. In 5 Iunie curtea de apel din Iaşi face o încheiere, prin care răspinge asistenţa dragomanului austriac în camera de chibzuinţă, bazându-se pe art. 327 din Regulamentul Organic care prevedea, ca deliberările să se facă cu uşile închise şi după retragerea părţilor şi a apărătorilor lor. Dragomanul ne voind a părăsi sala, curtea suspendă judecarea procesului şi cere deslegarea de la minister care nu numai că aprobă, dar chiar felicită pe judecători pentru măsura luată [120]. Ceva mai târziu, în ţara Românească, directorul departamentului Justiţiei, G. Creţeanu, opreşte pe caprarii austriaci de a mai intra armaţi în pretoriul Tribunalelor. Un caprar întâmpinând că a jurat împăratului să nu scoată sabia, Creţeanu îi răspunde, că jurământul său poate să aibă tărie în ţările împărăteşti, iar nu în a noastră. „Dacă s'ar fi ţinut acest limbagiu şi de guvernele trecute, observă *Naţionalul*, de mult s'ar fi desfiinţat acest abuz, ceeace face a se vedea şi mai mult adevărul: la legi noui, oameni noi". Către sfârşitul anului, comandirul de graniţă dela Burdujeni, Musteaţă, răspinge cu putere o încălcare de hotar din partea

[117] *Steaua Dun.*, 21 Ianuarie 1860.

[118] *St. Dun.*, 27 Mai 1859.

[119] *Ibid.*, 28 Mai 1859.

[120] *Ibid.*, 12 Iunie 1859. Se urmă înainte sistemul din 1852 când descoperindu-se un complot revoluţionar în Transilvania şi aceasta având ramificări şi în Bucureşti, guvernul austriac trimisese aici pe judecătorul Zax din Sibiu „care fără a-i păsa de guvernul Ţărei Româneşti, numai cu ajutorul sergenţilor dela graniţa austriacă au călcat locuinţa în care se adunau, au prins pe conjuraţi. Bariţ. *Părţi alese*, II p. 723.

Austriacilor[121]. Aceste măsuri erau cu atât mai însemnate, cu cât tocmai pe atunci, puterea aceea care ajutase mai mult la regenerarea şi emanciparea noastră, Franţa, cerea prin consulul său Place, dela secretarul de Stat al Moldovei stricta respectare a jurisdicţiei consulare, impusă de art. 8 din Convenţie şi, pentru uşurarea căreia, el nu primise nici o instrucţie dela guvernul său. El cerea deci respectarea următoarelor drepturi ale străinilor: 1) neviolabilitatea domiciliului, fără asistenţa consulului; 2) neviolabilitatea persoanei, afară de flagrant delict şi, în acest caz chiar, cu prevenirea consulatului şi predarea vinovatului; 3) necompetinţa autorităţei locale de a se opri sau sechestra averea mobilă sau imobilă a străinilor; 4) necompetinţa de a-i declara faliţi sau de a le regula falimentele; 5) necompetinţa de a se amesteca în succesiuni sau tutele; 6) necompetinţa de a desnaţionaliza pe copiii minori ai unui străin mort; 7) dreptul străinului de a nu fi supus impozitului personal; 8) citaţia către un străin să se facă prin consulul său; 9) în materii criminale anchetele să se facă faţă cu consulul; 10) Consulatul să asiste la deliberările judecăţilor în care sunt implicaţi străinii; 11) dreptul consulatelor de a judeca ei pe supuşii lor; 12) necompetinţa autorităţilor locale de a reţinea paşpoartele străinilor. Toţi consulii se înţeleg a remite o notă identică guvernului moldovan în această chestiune. Ministerul răspunde consulilor că se miră de cererea lor, de a se aplica riguros capitulaţiile, când tratatul şi Convenţia de Paris spun lămurit, că ele se vor aplica numai întru cât nu vor jigni autonomia lăuntrică a Principatului[122].

Dacă se schimbase poziţia umilită pe care ţările române o aveau înainte faţă cu Austria, nu mai puţin se ridicase ele şi faţă cu împărăţia suzerană, cu Turcia. Mai mulţi Turci din judeţul Suceava sunt pedepsiţi cu închisoarea, pentru neorânduelele comise de ei. Apoi se iea măsura de a se face o catagrafie a tuturor Otomanilor şi a se îndepărta peste graniţă toţi acei ai căror paşport ar fi expirat[123]. In Calafat era un depozit de lemne turceşti, păzit de un soldat turc. Ministerul de interne, în înţălegere cu acel de externe, dispune a se transporta acele lemne la Vidin[124].

Ministerul apoi somează pe toţi dregătorii telegrafo-postali

---

[121] *Naţionalul*, 27 Aug. 1859. *Steaua Dunărei*, 10 Decemvrie 1859. In textul Naţionalului, gazetă din Bucureşti, stă: la legi *nouă*. Nu se introdusese încă pe atunci obiceiul, prin nimica îndreptăţit, de a se pune acestui adjectiv, la femeninul plural, terminaţia masculină, nu se zicea încă: *legi noi*.

[122] *Victor Place c. secretarul de stat al Moldovei* $\frac{29}{17}$ Iunie 1859. *Acte* IX, p. 341. *Place c. Walewsky* $\frac{29}{17}$ Iunie 1859. *Ibid.*, p. 344. Răspunsul ministrului *Donici* 27 Iunie (4 Iulie) 1859, *Ibid.*, p. 350.

[123] *Tribuna*, 20 Iunie 1859.

[124] *Steaua Dun.*, 2 Sept. 1859.

ca, sau să renunţe la protecţia străină, sau la postul ce ocupau. Această măsură face pe mulţi străini să doriască a obţinea naturalizarea, pe când mai înainte „lipsa de încredere în guvernele trecute abţinea pe străini dela indigenat” [125]. Nu trebue să ne mire de a găsi, faţă cu această dispoziţie, pe Cesar Librecht, străin, numit în postul cel însemnat de inspector general al poştelor şi telegrafelor din Moldova [126], de oarece mai mulţi străini erau pe atunci însărcinaţi cu organizarea deosebitelor ramuri: Bonnet cu căile de comunicaţie, Dodun des Perrières cu închisorile, Du Coudray cu finanţele; apoi misiunea militară franceză. Chiar unele măsuri interne tot vădeau aceeaşi tendinţă de a emancipa mersul trebilor de toate piedicele ce le stătuse până atunci în cale. Astfel fu acea de a se lua administrarea averilor mănăstirilor chinovii (pământene) Neamţul, Secul, Agapia, Varatecul, Adam şi Vorona de către ministerul cultelor [127], precum şi alta mai gravă, prin care se atingea mănăstirile închinate: Anume mănăstirea Golia din Iaşi, închinată mănăstirei Vatopedului din muntele Athos, „avuse din timpuri immemoriale asupra-şi îndatorirea de a ţinea un ospiţiu pentru zmintiţii la minte; dar nenorociţii care se trimeteau spre vindecare aice erau aşa de maltrataţi, prin ţinerea în butuci şi fiere, încât unora au fost de nevoie a li se tăia picioarele cangrenite din această cauză, iar alţii prin asemene maltrataţi au şi murit în acel ospiţ”. Mai multe guverne anterioare încercase în deosebite rânduri a aduce pe părinţii greci din mănăstirea Golia la o purtare mai creştinească faţă cu sărmanii bolnavi; dar toate silinţele fură zădarnice. Ministerul Epureanu ia o măsură radicală, anume înfiinţază un spital regulat, de o camdată numai de 15 crivaturi, care să fie întreţinut din veniturile monastirei [128]. Şi în Muntenia se luase măsuri pentru înfrângerea cerbiciei mănăstirilor închinate. Anume se dispusese a li se aplica hotărîrea divanului din 1855, de a da $^1/_3$ din veniturile lor la nevoile statului, iar ceeace s'ar fi cuvenit să răspundă pe anii anteriori să se amortizeze prin o repartiţie asupra câştiurilor. Egumenii refuzând, ministerul le notifică că „spre a supune pe cuvioşiile lor la legile ţărei, guvernul nu are trebuinţă de primirea sau recunoaşterea măsurei de către dânşii”, şi-i ameninţă cu scoaterea afară din ţară la caz de refuz [129].

[125] *Ibid.* 15 Sept. şi 5 Oct. 1859.

[126] Despre Lib echt se va vorbi şi mai jos.

[127] Decret din Iunie 1859, *Monit. of. al Mold.*, 10 Iunie 1859.

[128] Incheierea Ministrului trebilor străine publicată în *Monit. of. al Moldovei*, 8 August 1859. Mănăstirile închinate, fiind privite ca averi străine cădeau în competinţa acestui minister. Comp. *Steaua Dunărei*, 12 Aug. şi *Patria*, 10 Aug. 1859.

[129] *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 25 Aprilie şi 4 Mai 1859. Această ţinută energică nu fu însă dusă până la sfârşit.

Se mai iea o măsură de unificare a programelor, la toate pansionatele private, cu acele ale şcoalelor publice, ameninţându-se acele ce nu se vor supune, cu închiderea lor. Aceste măsuri aduc o protestare violentă din partea directorilor ziselor pansionate, şi întervenirea consulilor străini. Dar măsura este totuş adusă la îndeplinire şi pansionatele trebuiră să se supună. Şi într'adevăr cum spune d. V. Alexandrescu (Ureche) în un articol din *Steaua Dunărei*, că în acele pansionate, afară de câteva noţiuni de limbă şi literatură franceză, nu se învaţă mai nimic şi mai ales nici o cunoştinţă de istorie sau literatură naţională. Un român îşi poate face instrucţiunea ori unde, iar educaţiunea, dacă şi-o face în patrie, ea trebue a avea de scop ca să-l formeze român". In aşezământul scolar al lui Grigore Ghica se prevedea, prin art. 261, că „învăţăturile pansionatelor vor fi conforme şi asemănate cu acele ale scoalelor publice. Dar cum se putuse cere până acum ca străinii să respecteze legile ţărei? Acuma însă lucrul se face şi legea devine lege pentru toţi [130].

Deasupra însă a tuturora acestor acte, menite a apăra autonomia ţărilor române şi a le pune inima la loc, înălţindu-le vrednicia, se ridică purtarea domnitorului, ceeace se vădeşte tocmai în partea cea mai delicată a daraverilor externe, raporturile cu Turcii. El începe prin a revoca pe Aristarchi din postul de agent al Munteniei pe lângă Poarta Otomană, funcţie pe care Grecul o păstrase şi după ce colegul său, Fotiade, fusese revocat din acea de agent al Moldovei, pe timpul căimăcămiei de trei [131]. Aristarchi refuză la început a se supune, spunând că postul său atârnă de puterile garante şi că menţinerea sau suprimarea lui ar sta în puterea conferenţei. Când însă i se taie leafa, atunci înţălese că se trecuse vremile vechi [132]. După alegerea lui Cuza şi în Muntenia, domnul trimise două deputăţii la Poartă, spre a cere confirmarea care, după Convenţia de Paris, trebuia să se dee până într'o lună. Trecând patru, fără ca Turcii să se poată hotărî la un răspuns, domnitorul ordonă deputaţilor să se întoarcă îndărăpt, spunându-le în ordinul de rechemare, că „nu rămâne decât a aştepta, dela buna voinţă neobosită a puterilor, soluţiunea ce v'aţi dus s'o căutaţi acolo" [133].

Când, după pacea de Villafranca, Turcia văzând speranţele ei stânse, se hotărăşte a trimite învestitura, o face prin

---

[130] *V. A. Urechia*, Istoria şcoalelor III 1894, Bucureşti p. 170. Pe atunci d-sa nu adusese încă familia *Ureche*. Conf. *Steaua Dun.*, 25 August 1859.

[131] *Istoria Românilor* Vol. XII p. 285.

[132] Decret din 28 Ianuarie, *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 6 Fevruarie 1859. Comp. *Naţionalul*, 5 Fevruarie 1859.

[133] *Patria*, 18 Iunie. Cauza întârzierei, era cum s'a spus, aşteptarea rezultatului războiului franco-austriac. Vol. XII p. 315.

două firmane. După cetirea celui din Muntenia, la 20 Septemvrie 1859, domnitorul rosteşte cuvintele următoare: „Arătaţi Maiestăţei Sale Sultanului omagiul celui mai adânc al meu respect şi asigurarea despre tot zelul meu pentru fericirea ţărei; asiguraţi-l de asemene pe M. S. că Românii ştiu a fi credincioşi tratatelor" [134].

Dacă inima Românilor creştea la auzul acestor cuvinte, pe care ei poate nu crezuse niciodată că le vor putea rosti când-va, cu cât mai mult trebuiau ei să se înalţe, când vedeau chiar cu ochii manifestându-se în afară puterea ascunsă ce-i insufleţia acuma, întrupată în tabăra dela Ploeşti! Se concentrase aici, în decursul lui Iulie, 10 batalioane de linie a 750 de oameni, un batalion de grăniceri de 800 de oameni, două de artlerie de 14 tunuri cu câte 250 de oameni, 6 excadroane de lăncieri cu 170 de călări, 7 excadroane de dorobanţi de câte 180 de oameni, în totul vreo 12.000 de ostaşi. Pretutindene pe unde trupele treceau, ele erau sărbătorite, salutate cu înfocare, primite în gazdă cu bucurie, ospătate şi dăruite cu îmbelşugare. Se vedea un popor întreg care renăştea spre încrederea în sine, la atingerea cu manifestarea puterei sale, armata ce o reprezenta.

Domnitorul însă, pe lângă ţinta politică ce urmărea, mai căuta, prin tabăra dela Ploeşti, „să pună în atingere armatele surori, spre a le contopi în acelaş simţimânt de patriotismu şi demnitate naţională" [135].

La inspecţia pe care domnitorul o face taberei, inainte de a se aşeza în mijlocul ei, el spune cuvintele: „Sunt mulţămit de d-voastră şi vă stă în mână, ca într'o zi ţara noastră să vă poată datori mărirea" [136]. Domnitorul apoi mai credea că prin oştirea adunată, la vreme de nevoie „să poată a se împotrivi unei năvăliri turceşti; căci Turcia deprinsă a fi tratată ca un copil răsfăţat, putea să-şi permită o cutezanţă care să fi rămas nepedepsită, dacă ar fi izbutit" [137].

Pe lângă această măsură, eminentă pentru închegarea legăturilor de unire, se mai fac încă următorii paşi în aceeaşi direcţie. Cesar Librecht este numit, pe lângă inspectoratul poştelor şi al telegrafelor din Moldova, şi la acel din Muntenia, unificându-se astfel administraţia acestei însemnate ramuri din viaţa statului [138]. Se numeşte, în 31 Oct., Costache Negri, agentul Moldovei, gerant ad-interim şi al Ţărei Româneşti la Constan-

---

[134] *Steaua Dun.*, 10 Octomvrie 1859.
[135] *Patria*, 17 August 1859.
[136] *Tribuna*, 6 August 1859.
[137] St.-Marc Girardin în *Journal des Debats* 28 (16) Iulie 1859.
[138] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 1 Mai 1859. Comp. *Steaua Dun.*, 22 Mai 1859. Aceeaşi măsură era să fie aplicată şi inspectoratului şcoalelor.

tinopole[139]. Această unificare, de o cam dată ascunsă sub însuşirea de ad-interim, a reprezentanţei Principatelor-Unite la Poartă într'o singură persoană, avea o mare însămnătate politică; era însă urmarea firească a unităţei domniei care nu mai putea fi reprezintată, faţă cu puterea supremă, prin doi agenţi deosebiţi. Municipalitatea din Bucureşti face o nouă pecete, în care se pune vulturul şi zimbrul[140]. Se propune în comisia centrală o lege pentru unificarea autorităţilor poliţieneşti şi municipale din ambii Focşani, cei moldoveneşti şi cei munteneşti[141]. Ministerul din Iaşi trimiţând o lege în desbaterea comisiei centrale, pe când domnul se afla în Bucureşti, arată că o trimite în numele domnului *care ar lipsi din ţară*. Comisia centrală dispune a se pune la dosar comunicarea ministerului moldovenesc, întru cât „nu se poate spune că, atunci când domnitorul se afla în Bucureşti, el ar lipsi din ţară" [142].

Oricât ar fi fost de nemulţămite unele din organele timpului cu mersul trebilor, nu se poate tăgădui că poporul român urca mereu calea ce era să-l scoată din turma robilor şi să-l aşeze în rândul popoarelor. Unitatea lui morală şi administrativă făcea paşi tot mai hotărîţi; vrednicia naţională se întărea pe fiece zi; egalitatea se îndruma şi ea cu destulă tărie şi ajuta a preface starea antediluviană a societăţei româneşti, în una mai conformă cu principiile civilizaţiei.

Să vedem cum stăteau lucrurile cu altă idee, îmbinată cu prefacerea stărei poporului român, cu ideea de libertate, acea formă a vieţei ce este mai totdeauna înăbuşită de toate ocârmuirile, şi anume să cercetăm această împrejurare la una din întrupările ei cele mai gingaşe, la libertatea presei.

Nu trebue să ne mirăm dacă aflăm, în această privire, ţările române sub două regimuri deosebite: în Moldova o libertate foarte întinsă, iar în Ţara Românească sistemul avertisementelor. In Moldova, libertatea presei fusese introdusă de principele Grigore Ghica şi, după o scurtă înlăturare pe timpul căimăcămiei lui N. Vogoride, fusese reîntrodusă de căimăcămia de trei, şi sub acest regim o aflase Cuza la a lui întronare. In Ţara Românească presa nu dobândise niciodată libertatea. Nu e vorbă, Alexandru Ioan Iabrogase regimul aspru al presei din

[139] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 16 Noemvrie 1859. Prin scrisorile lui din 10 şi 14 Decemvrie 1859, Negri înştiinţează pe Domnitor că îndoita lui numire a fost recunoscută de toate puterile şi numai Poarta mai face greutăţi. In 5 Ianuarie 1860, Negri arată că şi Poarta l'a recunoscut. *Corespondenţa lui C. Negri cu domnitorul* (copiile scrisorilor scrise de mâna lui Negri, în biblioteca Academiei române) p. 1, 4 şi 7.

[140] *Steaua Dun.*, 2 Septembrie 1859.

[141] *Protoçolul LXXIII.* Proiectul de lege în *Protocolul LXXVII.*

[142] *Protocolul XLV.*

Ţara Românească, a doua zi după prima lui sosire în Bucureşti, în 22 Fevruarie 1859, întorcându-se acolo provizoriu legea din Moldova [143]. De şi această stare era de a dreapta Milcovului numai o îngăduială, totuşi gazetele luară în curând şi aici un avânt foarte mare care nu prea plăcea clasei conducătoare. Am văzut că unul din motivele răsturnărei ministerului Filipescu-Golescu în ziua de 27 Martie, fusese şi licenţa cea prea mare a presei, ocrotită de D. Brătianu, ministrul de externe din acel minister [144]. In 27 Aprilie foile din Bucureşti sunt înştiinţate de ministerul Creţulescu „să aibă a-şi înfrâna tonul; la din contra ocârmuirea va fi nevoită a lua măsuri" [145]. Ministerul şi prezintă după aceea, adunărei muntene, o lege asupra presei, care este însă răspinsă de adunare, pe motivul, nu că adunarea ar descuviinţa-o, dar pe acela că fiind o lege de interes comun ambelor principate, iniţiativa ei trebue să plece dela comisia centrală. Lucru destul de straniu, domnitorul, salutat de adunarea muntenească, în ziua de 5 Iunie, răspunde că „e fericit că s'a răspins legea asupra presei, *prezentată de ministerul său*; că mai bine e ceva licenţă" [146]. Şi mai straniu este însă faptul, că ministerul nu ia această descuviinţare formală a domnitorului drept un semn de disgraţie şi urmează înainte a rămânea în treburi, încă un simptom al lipsei de principii în viaţa parlamentară a timpului aceluia, cel puţin în sensul cum este ea înţăleasă astăzi. Tot pe atunci, ministerul de interne din Moldova intentând un proces de presă *Stelei Dunărei*, pentru un articol împotriva comisiei centrale, renunţă la acest proces, probabil după cererea domnitorului şi de sigur nu fără a lui învoire [147]. Din aceste două acte se vede că domnitorul era pe atunci partizan al libertăţei ba chiar al oarecărei licenţe a presei. Cu toate aceste, ocârmuirea şi cu domnitorul sunt nevoiţi să expulzeze peste hotar pe Carini, redactorul (supus străin) al ziarului *Libertatea*, pentru un articol contra lui Napoleon şi apoi pe unul Grossmann, dela ziarul

---

[143] *Naţionalul*, 26 Februarie 1859. *St. Dun.*, 2 Martie 1859.

[144] Mai sus p. 35.

[145] *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 27 Aprilie 1859. Dar nici în Iaşi rostirca cugetărilor nu era aşa de liberă, precum se părea. Ioan Ionescu este împiedicat, în anul 1859, de a urma mai departe cu ţinerea cursului său de Economia politică, fiindcă criticase în el mai multe măsuri luate de guvern. Inchiderea era bazată pe motivul că s'ar fi alunecat în politică. Urechia, *Istoria şcoalelor*, p. 169.

[146] *Patria*, 18 Iunie 1859. Lucrul putând părea neobicinuit, reproducem şi cele spuse de *Naţionalul*, 7 Iunie 1859, în darea de samă asupra primirei capului statului care „felicită camera pentru răspingerea proiectului de legc asupra presei prezintat de ministrul său". *Place c. Walewsky*, 30 (18) Iunie (*Acte*, IX, p. 347), observă cu acest prilej: „Lorsqu'un Prince qui se dit constitutionnel, félicite publiquement la chambre d'avoir rejeté une loi, présentée par son ministère, on a le droit de se demander s'il n'est pas fou".

[147] *Steaua Dun.*, 10 Iulie 1859.

german din Bucureşti, pentru un alt articol contra împăratului Austriei [148].

In curând însă guvernul muntean găsi de cuviinţă a lovi, şi în foile române şi anume în ziua de 24 Septemvrie declară prin o măsură poliţienească şi fără judecată, de suspendate ziarele *Românul* şi *Nichipercea*. Aceste două organe atacase pe N. Creţulescu ministrul de interne, şi anume *Românul* prin pana principelui Dimitrie Ghica, pentru o maşină de curăţit lacul Cişmegiului, a lui Kinezu, pentru speculaţiile casierilor cu banii publici şi a lui Voinescu, pentru că fusese scos, după cum pretindea el, fără drept, din prefectura de Buzău. Nichipercea îşi bătea joc de N. Kreţulescu, când acesta luase asupra lui şi ministerul de externe, retrăgându-se titularul. Ziarul umoristic zicea: „Toţi Românii adevăraţi iubesc unirea sau cel puţin zic că o iubesc. Ei bine, dar, pe acest principiu pe care eu unul îl ador, am îndrăzni, cu voia dumneavoastră, a propune şi unirea portofoliilor în mâna unui singur ministru, şi aceasta din două puncte de vedere: întâi că am scăpa de nebuneasca convoatiză, de gelozie, de pizmă, de intrigă, de desacorduri, şi al doile, căci e mai lesne a găsi un om capabil şi integru, decât şapte. Iar dacă ni s'ar cere candidatul nostru, fără linguşire o mărturisim, că am recomanda pe onorabilul doctor în medicină şi hirurgie, domnul N. K. (Neculai Kreţulescu ministrul de interne) care promite două avantaje: unul politic şi altul ştiinţific. Dacă în cel d'intâi nu va reuşi, cum e probabil, suntem siguri că vom trage un profit din cel de al doile, fiind anul foarte bolnăvicios" [149]. N. Creţulescu ordonă suspendarea foilor ce uitase atât de mult respectul datorit ocârmuirei [150]. Se face o suplică din partea *naţiei* către domnitor contra închiderei gazetelor [151], şi o întrunire în sala Bossel, în ziua de 27 Septembrie, care întrunire este însă spartă de poliţie, arestându-se cu acest prilej mai mulţi partizani ai ideilor noui: C. A. Rossetti, M. Kinezu, G. Serurie, N. Oraşanu şi G. Valentineanu. Domnitorul, urmând principiul constituţional, încuviinţează restrângerea libertăţei presei, cerută de ministerul său, [152] pe când tot pe atunci gazetele din Moldova sunt scutite de port la poştă [153]. Ca un semn al legăturei ce unia partizile naţionale şi progresiste din ambele ţări, Kogălniceanu se

[148] *Naţionalul*, 19 Iulie 1859.

[149] *Nichipercea*, 2 Septemvrie 1859. Nouă ce suntem deprinşi cu altfeliu de polemice, aceste cuvinte ni se par jucării. Oamenii timpului însă se simţeau foarte atinşi prin asemenea necuviinţi.

[150] *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 25 Septembrie 1859.

[151] *Steaua Dun.*, 10 Octomvrie 1859.

[152] Decret din 2 Oct. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 4 Oct. 1859.

[153] *St. Dun.* 28 Oct. 1859.

oferă a apăra pe cei închişi dela întrunirea din 28 Sept [154]. Curtea, cu toate că magistraţii ei erau amovibili, achită pe cei învinuiţi, descuviinţând astfel fapta ministerului Creţulescu [155].

Incă dela 1 Septemvrie izbucnise o criză ministerială în Bucureşti, prin retragerea ministrului de externe Scarlat Fălcoianu, apoi a celui de război şi în sfârşit prin acea a preşedintelui consiliului N. Creţulescu care înlocuise pe C. Creţulescu în preşidenţie.

In 11 Octomvrie se alcătueşte un nou minister sub Ioan Ghica la interne şi preşedinte, V. Alecsandri la Externe, C. Golescu la culte, G. Creţanu la justiţie, Cornescu la războiu, Steriade la finanţe şi Bălăceanu la control [156].

Cauza căderei ministerului Creţulescu fusese în primul loc spargerea întrunirei dela Bossel ş' arestarea provocatorilor ei; apoi neizbutirea împrumutului de 8.000.000 de lei, din care se subscrise, până la căderea lui Creţulescu, abia 859.829 [157]; însfârşit nerealizarea aplicărei măsurei, de a se îndatori mănăstirile închinate la răspunderea unui sfert din veniturile lor către casa statului, măsură care trăgănându-se, fusese zădărnicită prin interveniri politice, pe când în Moldova, unde se lucrase mai răpede, ea izbutise.

Disolvarea adunărilor. — In ziua chiar a convocărei adunărilor din Moldova şi din Muntenia, după cetirea unui foarte lung mesaj ce conţinea proiecte de reformă pentru reorganizarea ţărilor, ambele adunări sunt disolvate. Această măsură se luase aşa din senin, fără ca vr'un motiv actual să o fi îndreptăţit. Acel dat de ocârmuire era, că adunările avuse menirea de a alege pe domn, iar nu de a organiza ţările; că ele fusese adunări constituante şi nu legiuitoare.

Adevărata pricină a disolvărei adunărilor fusese însă alta: Cât timp poziţia exterioară a domnitorului nu era asigurată, prin recunoaşterea îndoitei alegeri de către puterile europene, el trebuia să sufere toate capriciile adunărilor care-l înălţase, prin voturile lor, pe scaunul Principatelor-Unite: de altfel domnitorul avea destule temeiuri de a fi nemulţămit de ţinuta

[154] *Ibidem*, 14 Noemvrie 1859.

[155] *Monitorul of. al Ţărei Rom.*, 12 Oct. *Steaua Dun.* 23 Noemvrie 1859. Instrucţiunea acestui proces, cel întâi proces politic din ţările române, a apărut şi în o broşură: *Intrucţia procesului întâmplat la 28 Septembrie în sala Bossel*, Bucureşti 1859. Vezi şi *Reforma* lui C. Valentineanu, 1 Noemvrie 1859.

[156] *Monitorul* citat în nota precedentă.

[157] *Ibidem*, 16 Septemvrie 1859. Numai cât mult mai târziu ajunge această sumă la 3.073.645 de lei, maximul ce s'a putut obţinea a se subscrie. (Raportul lui Steriade către domn. *Ibidem*, 27 Mai 1860). In şedinţa din 29 August 1860. (*Ibidem*, 16 Septemvrie 1860). C. Filipscu, cu prilejul unui alt împrumut pentru arme, propune iar o subscriere naţională. „Dacă acea de an n'a reuşit, spunea el, a fost din pricina că nu era pentru arme".

lor: alcătuite în majoritate din partidul dreptei, dacă ele nu se împotrivise chiar făţiş reformelor, doriau să meargă cât se poate de încet. Ministerele, de şi nu aşa de rostite în coloarea politică, încât să pună o desbinare între ele şi adunări, nu izbutise, chiar cu această purtare împăciuitoare, să se mănţină la guvern [158]. Reforme se făcuse câteva; ele erau însă neîndrăzneţe şi reţinute, temându-se oarecum de a apărea la lumina zilei. Pe de o parte răsturnarea ocârmuirilor, pe de alta purtarea comisiei centrale în votarea art. 34 al Constituţiei când cu cererea principelui străin, indispusese pe domn în potriva acestui fel de reprezentare a poporului, precum îl indispusese şi respingerea propunerei de schimbare a legei electorale.

De îndată ce fusese recunoscut de Poartă şi de puterile garante, domnitorul crezu că poate să se emancipeze de sub epitropia în care-l ţinuse până acuma adunările, din a căror vot el ajunsese domn. *Monitorul oficial al Moldovei* lămureşte într'un articol de polemică cu *Steaua Dunărei*, pentru ce adunările care, după părerea lui, nu erau menite a înzestra ţările cu legi, nu fusese disolvate până atunci. „Factul îndoitei alegeri încă nu era consacrat de Europa. Adăogându-se către aceasta, complicaţiile politicei europene din anul trecut, nu ar fi fost iertat unui guvern naţional, să lipsască ţara de reprezentanţii săi, ai căror prezenţă putea să fie cerută dela un moment la altul" [159]. Ba domnitorul simţind cât i se întărise poziţia, prin recunoaşterea alegerei sale, iea în mesajul de disolvare a adunărilor, un ton ameninţător, faţă cu „acele capete în care mai rămăsese oarecare sperări şi visuri personale care ar trebui să se stângă, întru cât atât ţara cât şi Europa s'au pronunţat în chestia politică a Principatelor" [160]. Domnul putea cu atât mai mult să înalţe glasul, cu cât disolvarea adunărilor fusese aprobată de ambasadorii puterilor din Canstantinopole [161].

Dacă însă puterile încuviinţau acea măsură, opinia publică din ţară părea împărţită între două simţiminte tot atât de puternice: bucuria că lovise în partidul dreptei şi teama pentru acest act de o netăinuită autoritate. Aşa *Românul*, de şi ceruse el însuşi disolvarea adunărilor, ca nereprezentând năzuinţele ţărilor, susţinea că „disolvarea ar fi trebuit să se facă asupra unui fapt, de oarece numai atunci apelul la ţară ar fi avut un înţăles, ea având a hotărî între puterea executivă şi majoritatea adunărei". *Steaua Dunărei* împărtăşeşte acelaş mod de a videa. Şi ea combătuse adunările, căci dacă lucrurile mergeau rău, nu era din pricina puterei executive, ci mai mult din acea a adunărilor.

---

[158] Vioreanu în *Naţionalul*, 17 Septemvrie 1859.
[159] *Mon. of. al Moldovei*, 15 Fevruarie 1860.
[160] *Ibidem*, 17 Decemvrie 1859.
[161] *Negri* către *Domnitor*, 14 Decemvrie 1859. *Corespondenţa* p. 4.

Numita foaie găseşte o dureroasă privelişte în adunarea din Moldova. Cu toate aceste, este de părere că „disolvarea a produs în întreaga ţară o adâncă şi întinsă nemulţămire". Un articol de polemică din Monitorul oficial atinge această contrazicere, iar *Dâmboviţa* organ oficios, aprobă deadreptul disolvarea [162].

Alt motiv, încă mai adânc, al disolvărei adunărilor reiesă din următoarele împrejurări:

Prin întărirea domnului în capul ambelor ţări române, se făcuse o însămnată strămutare în dispoziţiile constituţiei cuprinse în Convenţia de Paris. Comisiunea centrală care se arătase aşa de puţin plecată domnitorului, nu mai avea însămnătatea ce i-ar fi revenit în ipoteza celor doi domni. „Dacă această comisie ar fi fost să funcţioneze sub doi domni şi aşa zicând între două cară guvernamentale, cărora le ar fi fost cârmace comună, de bună samă că la nevoie ar fi putut sări din locul de onoare de lângă amândoi domnii ca să se pună în partea unuia numai, să-i dee strămutare şi să meargă un car mai tare, târând şi pe celalt după dânsul; însă acum, când pe capra carelor, legate între sine prin o osie comună, stă unul şi acelaş domn, comisia centrală nu are loc decât îndărăptul carului" [163]. Această foarte nimerită asămăluire caracterizază prea bine schimbarea de poziţie a domnului faţă cu autoritatea aceea care singură mai înainte reprezenta unirea ţărilor române. De când unirea se întrupase într'o singură persoană, acea însamnată şi impunătoare a domnului comun, rolul comisiei centrale se întunecase cu totul. Aceste consideraţiuni fac pe domnitor să răspingă, de şi sub o formă îndulcită, lucrarea cea mai de samă a comisiei centrale, proiectul de constituţie care propunea realizarea imediată a unirei de fapt, prin contopirea ocârmuirilor şi a adunărilor şi prin înfiinţarea unei singure capitale în Bucureşti, pe lângă că revenia la ideea unui principe străin. Această propunere putea aduce ţările române în greutăţi exterioare; căci dacă Europa, după stăruinţele Franţei, trecuse cu vederea călcarea Convenţiei, prin îndoita alegere a aceluiaş domnitor, nu era înţălept acuma a o zădări din nou, prin o nouă lovitură dată actului internaţional, pe

---

[162] *Românul*, 1—4 Ianuarie 1860, *Steaua Dunărei*: cererea de disolvare 4 şi 12 Mai 1859; critica disolvărei, 9 şi 15 Decemvrie 1859. *Monitorul oficial al Moldovei*, 17 Decemvrie 1859; *Dâmboviţa*, 6 Ianuarie 1860. Disolvarea adunărilor prilejise un articol violent în *Steaua Dunărei*, 18 Ianuarie 1860 din partea lui Dim. A. Sturza, fost ministru, ceeace i atrase două procese de presă, în care fu apărat de Kogălniceanu, dar condamnat la 2 luni de închisoare în o mănăstire. Sentinţa se execută cu mare grăbire (*Monitorul of. al Mold.*, 21 Ian. 1860). In 20 Ianuarie, Sturza telegrafiază din Piatra: „Astă-zi merg în închisoare, de unde trimit salutare amicilor mei politici." (*Steaua Dun.*, 20 Ianuarie 1860).

[163] *Tribuna*, 7 Sept. 1859.

care se răzăma întreaga nouă clădire a vieţei româneşti. De aceea domnitorul, în răspunsul său din 30 Noemvrie 1859, la adresa prin care comisia centrală îi comunică proiectul de constituţie, spune că : „aplaudă din toată inima la simţirea naţională ce v'au inspirat în redacţia acestui act ; însă oricât de puternică ar fi dorinţa de a videa realizate aspirările politice ale ţărei, noi trebue înainte de toate să ne ferim de a compromite interesele sale de faţă, prin adoptarea de măsuri hazardate. Prin urmare voi lăsa întrebuinţarea proiectului la un timp ce va fi mai favorabil. Până atunci guvernul meu va lua din el, indicaţii preţioase pentru pregătirea legilor. Ceeace voeşte România acum, este ca să ne ocupăm cu revizuirea codicilor, cu organizarea finanţelor, a justiţiei şi a tuturor ramurilor administrative, punându-le în armonie cu Convenţia. Guvernul meu este gata a ajuta pe comisiunea centrală întru îndeplinirea datoriilor sale speciale care îi sunt hotărît arătate de Convenţie, în planul general al reorganizărei noastre"[164]. Când Alexandru Ioan I răspingea constituţia votată de comisia centrală, el lucra în sensul vederilor politicei europene, şi ambasadorii din Constantinopole spun lui Negri, că şi constituţia din Focşani era protivnică Convenţiei, şi că bine a făcut domnul când nu a primit-o"[165].

Politica domnitorului era de a înainta cu prudenţă şi de a nu juca totul pe o carte : el ţinea deci în mare samă raporturile lui cu puterile garante. Comisia centrală şi adunările compuse în majorităţile lor, din aceleaşi elemente, îl împingeau însă pe calea măsurilor îndrăzneţe şi pripite, pe care el, după felul cugetărei sale, nu le putea urma. Era pus deci în cumpănă : trebuia să ţină samă, sau de voinţa reprezentaţiei naţionale, sau de acea a Europei. El preferă pe aceasta din urmă şi de aceea disolvă adunările şi deci şi comisia centrală, emanaţiunea lor. Epureanu în şedinţa din 25 Aprilie 1860 spune, că „trebuia să ne ferim de un conflict ce ar fi izbucnit între guvern ce rămânea pe tărâmul Convenţiei şi comisiunea centrală ce s'ar fi mănţinut pe acel al constituţiei votate de dânsa şi care călca Convenţia. Alt mijloc de a evita acest conflict nu era decât disolvarea adunărilor"[166], şi tot aşa cugeta şi domnitorul în o scrisoare către Negri în care îi spune : că „din tribuna camerilor elective şi de pe jeţurile comisiunei centrale s'a făcut apel într'un chip mai mult sau mai puţin acoperit, când la năzuinţele unioniste, linguşind pe unii prin piedicile aruncate îndeplinirei reformelor constituţionale şi căutând a împinge pe alţii în exagerări primejdioase sau ne la timpul lor,

[164] Reprodus între altele de *Steaua Dunărei*, 8 Dec. 1859.
[165] *Negri* către *Domnitor*, 14 Dec. 1859. *Corespondenta* p. 4.
[166] *Mon. of. al Mold.* 7 Mai 1860.

pentru a ne pune în alternativa de a jigni sau Convenția sau simțimântul național. Proiectul de constituție lucrat de comisiunea centrală este o dovadă despre aceasta. Astfel am fost nevoit să disolv camerile care, urmând mișcărei naționale, întrunise pe capul meu coroana ambelor principate"[167].

Partidul dreptei simți îndată că disolvarea adunărilor era o lovitură care-l ținea. Văzând însă că trebuia să se supună puterei împrejurărilor și să lupte cu armele cu care era atacat, înaintea unui tribunal până atunci necunoscut în țările române, opinia publică, înființază, cu începutul anului 1860, o foae în București, care să reprezinte interesele și modul său de a vedea în mersul trebilor. Foaea fu botezată *Conservatorul progresist*, căutând, prin titlul său, să se arate ca reprezentând ambele curente, a păstrărei trecutului și a îndrumărei pe calea viitorului. *Românul* salută apariția acestui ziar cu cuvintele: „iesă în sfârșit, și pentru întâia oară, și partida cea veche în fața națiunei, cu stindardul său, și recunoaște astfel a ei suveranitate"[168].

Alexandru Ioan I, la sfârșitul anului său întâi de domnie, iea o poziție mai rostită față cu partidul dreptei, răspingând proiectul său de constituție și disolvând adunările. Cu ministerii alcătuite din partidul propășirei moderate, precum era Ioan Ghica în Muntenia și Em. Costache Epureanu în Moldova și așteptând ca nouele alegeri să-i dee adunări mai mlădioase, el gândea că a sosit în sfârșit momentul ca stărpele lupte ce-i paralizase orice mișcare până atunci să înceteze; că timpul muncei rodnice sosise prin care el trebuia să spargă drumul larg și mare al propășirei, prin pădurea înțălenită a vechilor deprinderi.

Să urmărim domnia lui, în această nouă perioadă a evoluției sale.

---

[167] Memoriul *Domnitorului* către *C. Negri* transmis agenților puterilor în 1 Mai 1861. *Archives diplomatiques* 1861, IV, p.263. Principele N. Suțu, în *Mémoires*, p. 379 spune despre domnitor: „Le prince était furieux contre la Constitution et m'assura qu'elle ne verrait jamais le jour".

[168] *Românul*, 9 Ianuarie 1860.

III

DELA ÎNTÂIA PÂNĂ LA A DOUA DISOLVARE

(6 Dec. 1859 — 29 Ian. 1861).

Adunările cele noue. Disolvându-se adunările din ambele ţări, se procede la noue alegeri care dau un rezultat prea puţin deosebit de acel al adunărilor trecute. Organele timpului calculează în deosebite chipuri elementele din care nouele adunări se alcătuiau [1]. Un lucru era netăgăduit : nici în aceste camere, guvernul nu putea să se sprijine pe o majoritate sigură. Adunările erau, ca şi cele disolvate, absolut neatârnate de ministerele care presidase ale lor alegeri, şi era prea firesc lucru ca să fie aşa, întrucât „colegiile electorale alesese pe aceiaş bărbaţi din adunările trecute" [2].

Această situaţie politică, creată prin o lege electorală de tot restrânsă, nemulţămia pe partidul progresistă care se credea sigur a dobândi majoritatea, de îndată ce s'ar fi lărgit ceva cercul electoral, Un glumeţ îşi bate joc, cu mult spirit, de sistemul absurd de reprezentare al ţărei, răstrâns numai la clasa cea mai bogată, ca şi când ea singură ar fi avut interese de apărat. El spune : „Interesându-mă a cunoaşte mai de aproape numărul total al familiilor ce compun naţiunea română, mă hotărâi a lua în mână numărul 2 al *Stelei* şi, reculegând toate somele indivizilor cuprinşi în listele electorale publicate după Monitor, m-am convins că naţiunea română în Moldova se constitue din numărul de 1300 de indivizi" [3]. Grigore Cuza ob-

---

[1] *Românul*, 24 Fevruarie 1860, socoteşte : 28 din dreapta, 22 din stânga şi 17 guvernamentali, pentru adunarea munteană. *Dâmboviţa* citată de *St. Dun.*, 14 Martie 1860. alcătueşte următorul tablou comparativ al adunărilor muntene din 1859 şi 1860 :

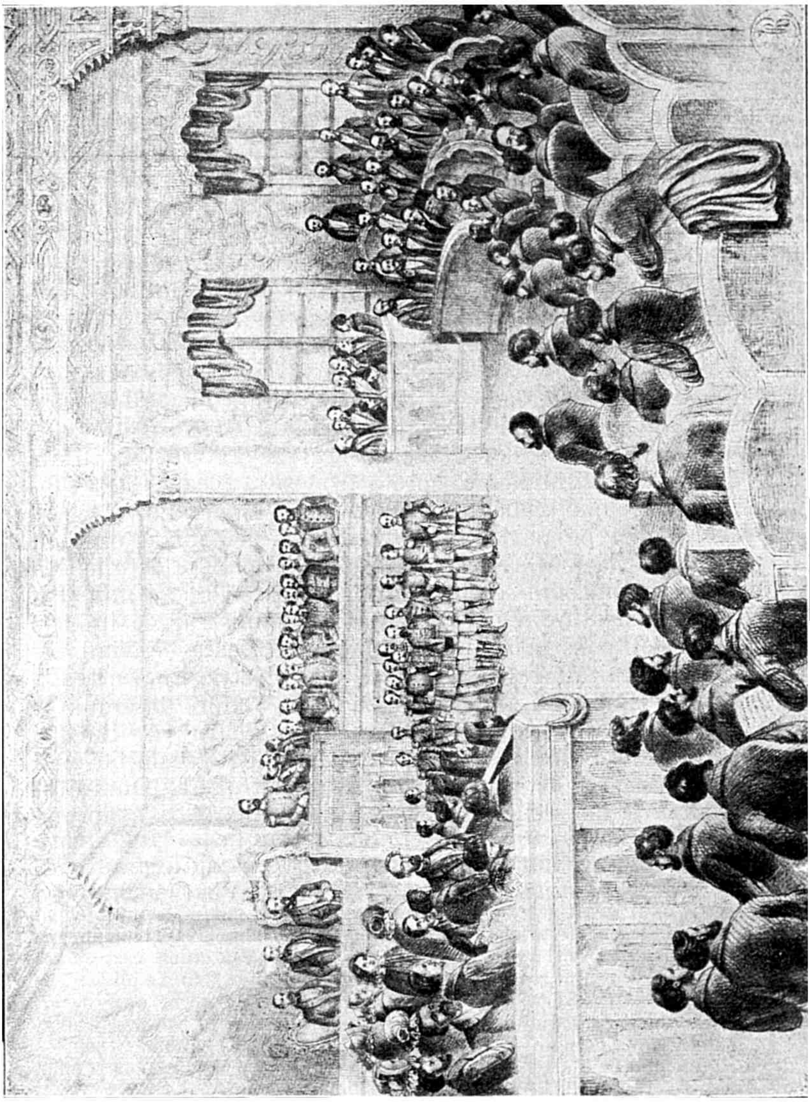
1859—74 deputaţi,	21 ultraconservatori	23 conservatori	10 liberali	20 ultralib.
1860—68 „	10 „	25 „	19 „	14 „

Vezi şi *Naţionalul*, 23 Martie 1860.

[2] *Naţionalul*, ale cărui cuvinte sunt reproduse, aprobându-le de *Conservatorul progresist* 21 Iulie 1860. Comp. *Steaua Dun.*, 26 Octomvrie 1860.

[3] *St. Dun.*, 2 Martie 1860.

servă că: „a se spune că ţara a fost atinsă, prin măsura disolvărei adunărei, este a exagera lucrurile, întrucât ea nu participă la viaţa publică; că adunarea era mai mult reprezentanta

Deschiderea Camerei Române de către Alexandru Ioan Cuza la 29 Fevruarie 1860, în Bucureşti
Colecţia Academiei Române.

unei clase, decât acea a ţărei, şi aceasta din urmă trebuia să fie cu atâta mai nepăsătoare de soarta adunărei, cu cât până acuma nu s'a făcut mai nimic, în scopul îndeplinirei art. 46

din Convenţie"[4]. Dar nu numai organele presei şi unii deputaţi erau de părere a se lărgi dreptul electoral; însuş domnitorul împărtăşia aceleaşi păreri, după cum s'a văzut din înfăţoşarea proiectului de reformă al legei electorale trimis comisiei centrale şi pe care ea îl răspinsese[5].

De altă părere însă era majoritatea adunărilor însăşi. Când fu vorba să se voteze proiectul pentru camerile de agricultură în Ţara Românească, adunarea primi un amandanemt, după care numai proprietarii cu venit fonciar de 1000 de lei să poată face parte din ele[6]. Nici măcar în daraverile economice nu voiau marii proprietari să stee alăturea de cei mici; dar însă în cele politice! Cu toate aceste adunarea moldovenească nu poate face altfel, decât a anula ridicula alegere a deputatului de Ismail de către un singur alegător, decretând prin aceasta însuş acel colegiu de incapabil de a trimite un deputat şi deci lipsind pe o parte din ţară de reprezentantul ei legal în adunare — cea mai bună critică a legei electorale[7].

Şi cu toate aceste, de astădată, guvernul şi mai ales acel din Moldova exercitase oarecare presiune asupra alegerilor, spre a face să-i iasă candidaţii. Desvălirea acestor presiuni, de care erau învinuiţi mai ales doi miniştri, acel de externe Gr. Balş şi acel de justiţie D. Miclescu, spre a fi aleşi la Neamţ şi la Dorohoiu, aduce chiar căderea ministerului Epureanu. Legalitatea face şi aici pe partidul progresist să dee mâna dreptei, şi Kogălniceanu, făcând să se primească o propunere de anchetă privitoare la modul cum se efectuase alegerea celor doi miniştri, ei îşi dau dimisia, împreună cu C. Rolla ministrul de interne ce se simţi şi el atins prin votul adunărei. Această descomplectare a ministerului aduce curând după aceea retragerea întreagă a cabinetului Epureanu, în 3 Aprilie 1860[8]. Este însămnător faptul că domnitorul trimite fostului său ministru Gr. Balş, o scrisoare, în care îi mulţămeşte pentru eminentele slujbe şi îi rosteşte părerea sa de rău pentru a lui retragere. Domnitorul deci părea a nu recunoaşte verdictul adunărei şi a aproba

---

[4] Şedinţa din 25 Aprilie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 7 Mai 1860.

[5] *St. Dun.*, 15 Fevruarie 1860, spune că domnitorul trecând prin Buzău spre Bucureşti, ar fi rostit către preşedintele Tribunalului cuvintele următoare: „domnule ştii că legea electorală este îndestul de restrânsă; vă recomand să n'o mai restrângeţi, ci D-v. lărgiţi cât veţi putea cercul alegătorilor, care cu cât vor fi mai mulţi, cu atât adevărul se va vedea mai bine. Nu respingeţi pe alegători, nu-i şicanaţi". Se vede cât de colo că erau aceste vorbe puse de organul progresist în gura domnitorului care nu putea îndemna la călcarea legilor.

[6] Şedinţa din 11 Iunie 1860. *Mon. of. al Ţărei Rom.* 20 Iulie 1860.

[7] Şedinţa din 14 Martie 1860. *Mon. of. al Mold.* 24 Martie 1860. Comp. *Steaua Dunărei*, 14 Martie 1860.

[8] *Steaua Dun.*, 11 şi 14 Martie 1860. *Mon. of. al Moldovei*, 14, 23, 24 Martie; 6 Aprilie 1860. Comp. *Naţionalul*, 31 Martie 1860. La Iaşi guvernul combătuse candidatura doctorului G. Cuciureanu, sprijinind pe C. Negruzzi, directorul statisticei *St. Dun.*, 25 Fevruarie 1860.

purtarea ministrului în alegeri. Această scrisoare era cu atâta mai neaşteptată, cu cât în adunare se preschimbase grele vorbe între Kogălniceanu, sprijinitorul propunerei de anchetă, şi Gr. Balş, ministrul învinuit de apăsare în alegeri. Acesta tratase destăinuirile lui Kogălniceanu de infame calomnii; iar Kogălniceanu răspunsese, că dacă ancheta va dovedi arătările lui, atunci Balş va trebui privit ca un ministru trădător [9].

Actul domnitorului se înţălege însă, dacă luăm în privire, că el doria să întăriască în adunare elementul moderaţilor, al centrului, singurul care după părerea lui, urma o politică înţăleaptă. De aceea în răspunsul domnitorului la deputăţia partidului dreptei din Ţara Românească, primită de el în ziua de 3 Fevruarie 1860, el îi spunea: că „va rămânea tare în linia lui de conduită care constă în a opri pe aceia care ar voi să prăvăliască ţara într'o cale hazardoasă şi să facă să meargă înainte pe acei care ar voi să împiedece cursul progresului, ţinând ţara în vechea sa stare, sau cutezând mereu a o face să meargă înapoi"[10].

Această politică a domnitorului care nu se sprijinia pe nici una din partidele cele mai rostite şi voia să constitue o nouă alcătuire moderată, expunea ministerele a avea „doi duşmani în loc de unul", cum iea aminte *Dâmboviţa*[11]. Politica domnitorului era însă firească; căci cum spune Ulysse de Marsillac, în *La Voix de la Roumanie*: „Principele Cuza când a venit la putere, s'a găsit în faţa a două partide extreme, între care era tot atât de periculos de ales: Ideile vechilor boieri nu puteau conveni tendinţelor sale liberale; de altă parte era, în Muntenia, o fierbere ce trebuia liniştită. Oameni a căror bună credinţă nu putea fi bănuită, dar a căror înţălepciune putea da loc la îndoială, voiau să-l târască în nişte întreprinderi care ar fi compromis viitorul naţiunei. El căută întâi înlăturarea primejdiei în o împăcare, dar nu izbuti şi rămase tot în greaua poziţie de mai înainte. Afară de răul nemulţămirei partidelor extreme, puterea executivă era expusă la o vecinică luptă cu acea legiuitoare. De aici disolvările de adunări şi schimbările necontenite ale ministerelor"[12]. Tot aşa spune şi Bolintineanu că „domnitorul nu se hotărî a merge nici cu liberalii, nici cu boierii, nici nu avea o partidă a sa credincioasă şi capabilă"[13].

Domnitorul căuta însă, pe cât se putea, a urma o poli-

---

[9] *St. Dun.*, 22 Martie 1860. Tot aici se află şi scrisoarea domnitorului, reprodusă după Monitor.

[10] *Steaua Dun.*, 15 Fevruarie 1860. De şi cuvintele domnitorului nu sunt luate din un izvor oficial, ele au putut fi rostite, întru'cât sunt aproape identice cu acele spuse de el la primirea din Iaşi, cu prilejul întoarcerei sale din Constantinopole. Vezi mai jos, pag. 83.

[11] *Dâmboviţa*, 2 Aprilie 1860.

[12] *La Voix de la Roumanie*, 19 Octomvrie 1861.

[13] *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 33.

tică împăciuitoare. Se foloseşte de aniversarea zilei de 24 Ianuarie, pentru a închide în Ţara Românească procesul turburărei din 28 Septemvrie şi a revoca toate avertisementele făcute ziarelor; iar în Moldova, pentru a anula toate osândirile pentru delicte de presă [14].

Deşi domnul voia să fie omul timpului său, să se ţină de principiul rostit de el altă dată, că mai bine ceva licenţă în presă, decât sugrumare [15]; de şi el iertase toate delictele provenite din tipar, este nevoit mai târziu, faţă cu tonul tot mai pornit al ziarelor, a restrânge frânele, şi în cuvântarea lui rostită în ziua de 19 Noemvrie 1860 în Bucureşti, spune miniştrilor, că „până se va face o legiuire asupra presei, se pot sluji de ordonanţa în fiinţă, spre a pune o stavilă la orice abuz al presei" [16]. Această încurajare şi are de efect, curând după aceea, suspendarea iarăşi pe cale poliţienească a ziarelor *Independenţa* şi *Nichipercea* în 30 Noemvrie 1860, ceeace aduce o interpelare în adunare, din partea lui Rossetti, asupra acestei măsuri [17].

Cu prilejul răsturnărei ministerului Epureanu, se deslănţuiesc patimile politice într'un grad până atunci neauzit în ţările române. In afară de o scenă violentă dintre Balş şi Kogălniceanu, adunarea însărcinând o comisie compusă din C. Hurmuzaki, A. Panu şi T. Balş, cu cercetarea dărei de samă făcută de minister asupra activităţie sale, raportul acestei comisiuni conchide la darea în judecată a ministerului, pe aceleaşi motive pe care le adusese şi cenzura comisiei centrale contra acestui minister. Kogălniceanu însă izbuteşte a domoli pornirea şi reduce lucrul numai la descuviinţarea faptelor ministerului, ca neconstituţionale [18].

Se vede că viaţa parlamentară se hrănea din ce în ce mai mult din urile şi răsbunările personale, sporite la nemăsuratele, prin combaterea în alegere a deputaţilor care cu toate aceste izbutiau.

Retrăgându-se ministerul Epureanu în ziua de 3 Aprilie 1860, domnitorul urmând calea constituţională, însărcinează pe vice-preşedinţii adunărei, Hurmuzaki şi Mavrogheni, cu al-

---

[14] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 25 Ianuarie 1860. *Românul*, 7 şi 8 Ian. 1860; *Mon. of. al Moldovei*, 25 Ianuarie 1860. *Steaua Dun.*, 26 Ian. 1860. Cu câteva zile mai înainte domnitorul graţiase pe Goncescu şi pe Pascu pentru condamnările lor, în procesele de presă cu Kogălniceanu. *Trib. română*, 21 Ianuarie 1860. Anume Kogălniceanu care apăra pe D. Sturza, în procesul de presă intentat lui de guvern, făcuse el însuşi proces de presă celor două feţe arătate mai sus, unul pentru o broşură, *A bas la maqsue*, din *Indépendance Belge*; altul pentru un articol defăimător din *Buciumul* (*St. Dun.* 18 Ian. 1860). Opoziţia avea deci două măsuri: putea fi ofensată, dar nu putea ofensa.

[15] Mai sus, p. 65.

[16] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 22 Noemvrie 1860.

[17] *Ibid.*, 1 Decemvrie 1860. Comp. *Naţionalul*, 11 Decem. 1860.

[18] *Monitorul oficial al Moldovei*, 30 Sept. 1860.

cătuirea unui cabinet. Dar ei nu se pot înţălege cu domnitorul asupra aplicărei constituţiei care decreta unirea efectivă, lucru privit de domn ca absolut primejdios [19]. El se adresează atunci la partidul dreptei şi caută să compună un minister sub Lascar Catargiu şi St. Cantacuzino; dar nici ei nu se pot întâlni cu domnul în păreri, din pricină că voiau să ciuntească programul conţinut în mesajul din ajunul disolvărei [20]. Văzând domnitorul că nu se poate înţălege nici cu dreapta, nici de astă dată chiar cu centrul, se hotăreşte să se plece mai mult spre progresişti, şi chiamă la preşidenţia consiliului pe Mihail Kogălniceanu.

Deşi fruntaş al partidei progresiste, Kogălniceanu era foarte prudent şi ştiea să se plece împrejurărilor. El accentuase totdeauna nevoia de a se proceda, pentru efectuarea unirei, pe calea reformelor, spre a face unirea iubită şi bine primită de popor; se apropiase de domnitor, prin combaterea ideei principelui străin în comisia centrală şi, cu toate că votase şi el constituţia, cu unire efectivă, recunoscu îndată temeinicia întimpinărilor domnului contra acestei prea timpurii realizări.

Kogălniceanu îşi compune ministerul, în ziua de 3 Mai 1860, din: Eug. Alcaz, M. Jora, Damaschin Bojinca, Gh. Adrian, Arhiereul Melhisedek şi D. Cozadini, şi în 5 a aceleiaşi luni cabinetul citeşte programul său adunărei [21].

Elementele cele noue din ţară aplaudează în unanimitate. la venirea acestui minister în fruntea trebilor. *Steaua Dunărei* spune: „că în venirea la cârma statului a unuia din redactorii săi, se vede testimoniul cel mai eclatant că sacrele principii de libertate şi de dreptate au încetat de a mai fi cauza guvernelor din ţara sa" [22]; iar femeia patrioată Sofia Hrisoscoleu (născută Cocea) din Fălticeni, scriea înflăcărată, la vrâsta de 20 de ani: „bucură-te acum, o tu patrie nenorocită, căci ranele tale în curând vor fi vindecate de fii tăi cei buni" [23]. In programul său, Kogălniceanu apasă mai cu deosebire asupra nevoiei a trei reforme de căpitenie: legea electorală, chestia ţărănimei şi mânăstirele închinate [24].

Ce se întâmplase, în acest răstimp, în ţara soră? Evenimente de acelaş fel ca şi acele din Moldova, aduc răsturnarea

[19] *St. Dun.*, 9 Aprilie 1860.
[20] *Ibid.*, 26 Aprilie 1860.
[21] *Mon. of. al Moldovei*, 30 Aprilie 1860, adaos. Comp. *St. Dun.*, 3 Mai 1860. De la 3 Aprilie până la 3 Mai Epureanu gerase afacerile. Melhisedek trebue să se retragă, în urma unei interpelări a lui Grigore Cuza, unchiul domnitorului, ca unul ce fiind călugăr, nu putea îmbrăca dregătorii lumeşti.
[22] *St. Dun.*, *Ibid.*
[23] *Românul*, 26 Iunie 1860.
[24] *St. Dun.*, 5 Mai 1860.

cabinetului Ioan Ghica, tot din cauza încălcărei libertăţilor parlamentare. Anume principele Gh. Ştirbeiu fusese arestat de prefectul de Dolj, în timpul alegerilor, sub cuvânt că ar fi fost rostit vorbe ocăritoare la adresa capului statului.

Dreapta făcând răspunzător ministerul pentru abaterea prefectului, propune un vot de neîncredere în minister. Stânga se foloseşte de prilej şi generalizează votul, pentru toate nelegiuirile comise de minister [25] In şedinţa din 30 Aprilie 1860, votul de blam este primit, unindu-se dreapta cu stânga în a lui susţinere [26].

Se vede că domnitorul, văzând că în Moldova a fost nevoit a se pleca spre progresiştii cei mai declaraţi; că în fruntea comisiei centrale era de asemenea un progresist, St. Golescu, cearcă şi în Muntenia de astă dată un minister compus din oamenii cei mai înaintaţi în ideile lor.

In 28 Mai 1860, el alcătueşte ministerul muntean din N. Golescu ca preşedinte, cu V. Boerescu, D. Brătianu, I. Brătianu, C. A. Rossetti, I. I. Filipescu şi D. Vlădoianu [27]. Adunarea însă răspunde la această constituire, prin alegerea lui Barbu Catargiu, cel mai de frunte din membrii dreptei, la vicepreşidenţia adunărei [28].

Ministerul ultra-liberal din Ţara Românească avu însă o viaţă foarte scurtă — nici 40 de zile, — dela 28 Mai până la 5 Iulie. El cade din următoarea împrejurare: Cesar Boliac fusese ales deputat. La validarea lui, se pune chestiunea moralităţei lui, întrucât fusese învinuit de consulul austriac şi de un paşă turc, că ar fi substras nişte obiecte preţioase încredinţate lui de Unguri: Cu prilejul desbaterilor pătimaşe asupra acestei chestiuni, ministrul de culte C. A. Rossetti spune că, „preşedintele vrea să pună la vot excluderea unui deputat, acuzat de bănuială *de către un guvern inimic al autonomiei şi naţionalităţei noastre*". V. Boerescu ministrul de justiţie, auzind cuvintele rostite de colegul său şi prin care se atăca, de către

---

[25] *Nationalul*, 1 Mai 1860.

[26] *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 6 Iunie 1860. Comp. *Nationalul*. 5 Mai 1860. *Conservatorul progresist* 1 Iunie 1860 care însă se pierde în consideraţiuni de tot nehotărâte asupra pricinei căderei ministerului. Această unire a stângei cu dreapta în interesul sprijinirei legalităţei sau a altor idei mari, precum fusese unirea, era aspru criticată de *Malgouverné*, profesorul francez de la Academia din Iaşi. El spune într'o scrisoare către *A. Panu* din $^{10}/_{22}$ Aug. 1860: „Votre erreur à vous tous, hommes politiques, et principalement à vous, c'est de ne vouloir pas mettre la question sociale en premier ordre et de vous attacher presque exclusivement à la question politique. Vous avez fait la faute énorme de donner la main au parti ultra-conservateur, dans la but de le faire servir au triomphe du principe de l'union . (*Hârtiile Rosetti*).

[27] *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 30 Mai 1860. *Conserv. progr.* citat, arată frica cea mare ce cuprinsese *lumea*, (adecă pe foştii privilegiaţi) la venirea la putere a omenilor din 1848.

[28] *Nationalul*, 5 Iunie 1860.

un organ al guvernului, în plină adunare, una din puterile garante a existenţei principatelor române (Austria), se răpede la tribună şi arată, că „d. Rossetti ar fi vorbit ca deputat şi nu ca ministru". Abia se sfârşise cu această scenă şi alt ministru, I. Brătianu „având parola", cum se spunea pe atunci, susţine că „internunţul Austriei, vizirul şi ceilalţi ambasadori nu au *nici o autoritate în notele lor*; *pentru onoarea noastră nici nu ar trebui citite*. Protestez de a se lua *notele turceşti ca acte într'o cauză ce înfierează drepturile române*". Boerescu ministrul justiţiei, suindu-se iar la tribună, observă că „încă dela început d. I. Brătianu a spus că iea cuvântul ca deputat, iar nu ca membru al guvernului. E adevărat că guvernul e absolut indiferent la această chestie; dar distincţia nu poate fi aşa de absolută, încât să nu se confunde vorbele zise ca deputat cu cuvintele zise ca membru al guvernului. Astfel cuvintele d-lui Brătianu contra Porţei Otomane, nu numai guvernul nu le iea asupră-şi, dar şi protestă în contră-le" [29].

Domnitorul nu putea lăsa ca miniştrii lui să atace, dela tribuna adunărei, puterile semnatare ale tratatului de Paris, şi se vede că el a cerut dimisia ministerului, de oarece este dată chiar în acea zi. N. Golescu, întrebat în adunare asupra cauzei retragerei cabinetului, răspunde, că „nu ar exista o perfectă înţălegere între domn şi miniştri, relativ la întinderea responsabilităţei ministeriale" [30]. Din aceste cuvinte se vede, că miniştrii ce atacase puterile garante, căutase să acopere purtarea lor cu responsabilitatea ministerială, spunând că vorbele lor nu legau nici pe capul statului, nici pe ţară; dar domnitorul era de altă părere; anume că aci nu era vorba de o chestiune internă, ci de una externă, în care nu mai răspundeau miniştrii, ci domnul şi deci ţara. Această desbinare în păreri aduse retragerea cabinetului.

Noul minister se constitui sub M. Costache Epureanu, cu Costaforu, V. Boerescu, I. I. Filipescu, Adrian şi Gh. Vlădoianu [31]. Şi acesta era tot un minister progresist, după cum este şi salutat de organul lui Boerescu care adaoge, că „*oare care dificultăţi personale* au dat loc la disolvarea cabinetului dintâi; dar principiul nu sufere nimic; mai mulţi membri ai cabinetului celui vechiu (Boerescu, Filipescu, Vlădoian, Adrian) fac parte şi din cel nou" [32]. Observaţia Naţionalului ne arată

---

[29] Şedinţa din 5 Iulie 1860. *Monit. of. al Ţărei Rom.* 4 şi 5 Aug. 1860. *Conserv. progr.*, 20 Iulie 1860, după obicieiul său, se întinde în consideraţiuni abstracte asupra căderei ministerului ultra-liberal şi declară chiar că „nu se va ocupa cu cauzele acestei căderi. Ceeace îl preocupa era aproape exclusiv chestia proprietăţei şi împroprietărirea ţăranilor. Vezi şi *Românul*, 5 şi 6 şi 7 Iulie 1860.

[30] *Românul*, 9 Iunie 1860.

[31] *Mon. of. al Ţărei Rom.* 25 Iulie 1860.

[32] *Nationalul*, 14 Iulie 1860.

că era mai mult o prefacere decât o schimbare a ministeriului, desfăcându-se el numai de elementele prea înaintate prin ideile lor. Sub cele două ministere progresiste, Kogălniceanu în Moldova şi Epureanu în Ţara Românească, şi cu o comisie centrală compusă în majoritate din elemente de acelaş fel, trebuia să se îndrumeze reformele de nevoe, pentru a scoate ţările române din starea lor cea veche, consfinţită prin Regulamentul Organic, şi a le împinge pe calea cea nouă, aşternută lor prin Convenţia de Paris. Adunările, sub presiunea acestor împrejurări, căutau şi ele a se da după curent, şi de aceea ministerele lui Kogălniceanu şi a lui Epureanu şi au o dăinuire ceva mai lungă decât cele ce le precedase, cu toate că Kogălniceanu, în scrisoarea lui de rămas bun dela redacţia *Stelei Dunărei*, spunea în chip profetic, că „în aceste grele timpuri de tranziţie şi de patimi, oamenii nu şed mult la putere"[33].

In asemenea condiţiuni se începe o mai spornică lucrare în sensul desvoltărei poporului român şi anume în cele 3 direcţii în care şi până acuma se îndrumase activitatea elementelor conducătoare: 1) pe calea susţinerei vredniciei şi autonomiei ţărilor române; 2) pe acea a întărirei din ce în ce mai mult a legăturilor de înfrăţire, şi 3) pe acea a aplicărei principiilor de egalitate, dreptate şi libertate, prevăzute de Convenţia de Paris.

Călătoria domnitorului la Constantinopole. — Societatea românească se transforma prin o lucrare, înceată dar necontenit propăşitoare. In afară bântuiau frământările politice, încriminările mutuale, răsturnările şi patimile viforoase ale luptei de toate zilele. Ţările române păreau supuse la lovitura unor furtuni năprasnice; dar aceste, pe lângă răul pe care-l făceau, udau pământul cu apă mănoasă care, pătrunzând în lăuntrul lui, umezia păturile roditoare, din care era să răsară mai târziu un bogat săceriş.

In privirea punctului dintâi, vedem pe preşedintele M. Costache Epureanu spunând, în expunerea situaţiei financiare pe 1860, în adunare, că „Inalta Poartă, neţinând samă de sincerile protestaţii ale Românilor pentru tratatele lor, şi privind dorinţele noastre legitime cu un ochiu îndoelnic, dădu un rezultat nefast pentru prosperitatea ţărei, prin mănţinerea căimăcămiei provizorie un timp atât de îndelungat"[34].

Asemenea tânguire în protiva purtărei Porţei, nu fusese rostită niciodată până atunci, într'un chip oficial. Dar nu numai faţă cu Turcia trebuia firmată autonomia şi libertatea ţărilor

---

[33] *St. Dun.*, 3 Mai 1860.

[34] *Monit. of. al Mold.*, 27 Martie 1860 adaos. Şi Epureanu ca ministru, atăca o putere garantă, însă modul cum o făcea era absolut altul de cât cum o făcuse Rossetti şi Brătianu. Mai sus p. 78—79.

române, ci faţă şi cu celelalte puteri. Jurisdicţia consulară mai ales ridica necontenit greutăţi în mersul trebilor, şi am văzut mai sus încercarea ministeriilor trecute de a răstrânge întinderea ei. Aceste încercări adusese, probabil, după stăruinţele Austriei şi ale Angliei, nota colectivă a tuturor consulilor, între care chiar al Franţei pentru menţinerea neatinsă a acelei jurisdicţii, notă despre care s'a vorbit mai sus. Guvernul însă îşi dădu în curând samă despre falşa poziţiune în care se aflau consulii puterilor străine, acreditaţi în Principate, prin berate turceşti, şi el începe a face demersuri, ca de acum înainte ei să fie trimişi de adreptul în ţările române [35]. Puterea care inaugurează recunoaşterea acestei dorinţi şi deci autonomia ţărilor române şi în raporturile internaţionale, este Piemontul. Ca o măsură complinitoare a acestei noue ere în viaţa politicei exterioare a Principatelor, se înfiinţază o agenţie diplomatică la Paris şi una la Turin [36]. Jurisdicţia consulară pierzând din însămnătatea ce o avea mai înainte, supuşii străini se îngrămădesc tot mai mult, lepădându-se de protecţiile respective [37], la cetăţenia română.

Mare şi neaşteptată era această privelişte pentru ochii Românilor ce abia păreau că pot suporta lumina orbitoare ce le lua de odată vederile. Kogălniceanu, ca ministru ad-interim la instrucţie, putea cu drept cuvânt să spună, într'un răspuns lui Zaharia Columb, reprezentantul comitetului şcolar, la împărţirea premiilor a anului 1860 : „In adevăr, în anii aceia când în câteva luni am putut fi profesor de istoria românească, nu era lucru uşor şi nepericulos de a grăi adevărul, de a vorbi în favoarea libertăţii naţionale şi cetăţeneşti. Cine ar fi crezut, că cu ochii noştri vom privi, că însuşi noi vom dobândi aceeace deabia cu câţiva ani mai înainte era un mare curaj de-a rosti, de a dori" [38] !

Această înălţare a ţărilor române în vaza lor, în însemnătatea lor, reiesă într'un chip într'adevăr strălucit, atunci când domnitorul merge la Constantinopole, spre a se înfăţoşa în persoană Sultanului. Era aceasta o datorie de îndeplinit,

---

[35] Monit. citat în nota prec. Comp. mai sus, p. 59.

[36] *Naţionalul*, 14 August 1860. Domnitorul trimisese, după 24 Ianuarie 1859 pe Alecsandri la Paris, la Londra şi la Turin; pe Ludovic Steege la Viena şi Berlin, iar pe C. Negri la Constantinopole. Prima agenţie statornică este însă acea din Paris înfiinţată, la început, cu titlu de *Corespondant du gouvernement de Moldavie à Paris et à Londres*, şi primul ei titluar este Ioan Alexandri fratele poetului. Dela 7 Sept. 1860 el ia titlul de *Agent des Principautés-Unies à Paris et à Londres*. La 11 Septemvre 1860, I. Alexandri capătă dreptul de a corespunde prin cifre cu domnitorul. A. Papadopol Calimah. *Amintiri*, p. 257 şi 283. Vezi şi Vol. XII p. 309.

[37] Mai fiecare număr al Monitorului Moldovei şi Ţărei Româneşti conţine asemenea lepădări.

[38] *Monf. of. al Mold.*, 29 Iulie 1860.

faţă cu puterea de care atârnau şi pe care congresul european ce le recunoscuse dreptul la existenţă, o menţinuse ca suzerană a Principatelor-Unite. Dar, de şi Alexandru Ioan se ducea, ca vasal să facă un act de curtenie suzeranului său, cât de deosebit se aşternură relaţiile de astă dată între sultan şi domnul Principatelor! Orice urmă de înjosire care să amintească poziţia precumpănitoare a împărăţiei turceşti şi acea închinată a capului ţărilor române, dispăru; ba din potrivă, Sultanul, prin măsurile ordonate de el şi prin purtarea sa personală, căută să înalţe pe domnul acelor ţări, pe care predecesorii săi erau deprinşi a le strivi sub călcăiul lor.

Inainte ca domnitorul ţărilor române să facă această călătorie, se întâmplase ca marele vizir să vină în oraşele turceşti de lângă Dunăre. Domnitorul trimise pe ministrul de externe, să complimenteze pe marele vizir. Organele presei turceşti arătau părerea de rău, că domnitorul nu s'a dus în persoană, spre a se înţălege cu marele vizir asupra ceremonialului primirei sale în Constantinopole[39]. Nu numai că Alexandru Ioan I ştiu să-şi păstreze vaza personală cu acest prilej, dar el luă măsurile cele mai amănunte, pentru a asigura vizitei sale un cu totul alt caracter de cât îl avuse acele ale predecesorilor săi. C. Negri fixază programul împreună cu ambasadorul francez, şi Savfet-paşa asigură pe reprezentantul Principatelor-Unite, că principele va fi primit cu cele mai mari onoruri şi anume că va intra, nu pe poarta cea mică, ci prin acea a Sultanului; cere ca Cuza să primească numai decât a fi găzduit la palatul Emirgian, ceea ce-l va pune pe picior egal cu principele Napoleon şi cu marele Duce Constantin. Fuad-paşa ce fusese câştigat de domnitor, prin o scrisoare de condoleanţă, trimisă dregătorului turc, cu prilejul morţei fiului său, după sfatul dat de ambasadorul francez lui Negri, se jălueşte chiar acestuia, că domnitorul ceruse dela adunare un credit de 1.000.000 de lei, spre a merge la Constantinopole, credit ce s'ar putea interpreta că ar sluji spre a face daruri[40]. Cât se schimbase lucrurile!

In 22 Septemvrie 1860, Alexandru Ioan I pleacă către Constantinopole din Galaţi. Era aşteptat aici, de trei zile, de doi coloneli turci, trimişi de Sultanul. Nu se trimisese grade mai înalte militare, numai din cauză că şi Cuza nu fusese decât colonel în armata română.

Corveta de războiu *Beyrut*, din marina otomană, fu pusă la dispoziţia principelui. Bolintineanu care a însoţit pe principe în călătoria lui, ne descrie primirea domnitorului român

[39] Reprodus din *Le Levant*, ziar al Porţei ce apărea în Bruxelles de *Deutscher Correspondent*, Bucureşti, 18 August 1860.

[40] *Negri* către *Domnitor*, 14 Decemvrie 1859, 15 Fevr., 13 April 14 Mai, 16 şi 26 August 1860. *Corespondenţa*, p. 4. 17. 55, 30, 30, 62, şi 67, Comp. Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 288.

de către autoritățile turcești, primire ce nu se deosebea aproape întru nimic de aceea a unui suveran neatârnat. La intrarea în Marea Neagră, când domnul se apropie cu barca de corvetă, ea se ilumină deodată sub flacările unui foc bengalic, și când o părăsi, în portul Constantinopolei, coborându-se în caic, corveta salută prin o descărcare de tunuri. O gardă de soldați turci prezentară arma la debarcarea domnului. El fu găzduit în palatul dela Emirgian. Hrana atât a domnului cât și a întregului său personal, se dădu pe socoteala Porței. Indată ce se așăză în palat, domnitorul primi vizita ambasadorilor puterilor europene și a ministrului afacerilor străine ale Porței. La vizita făcută de Alexandru Ioan I Sultanului, acesta îl aștepta în picioare, în mijlocul salonului și făcu câțiva pași întru întâmpinarea domnului care era îmbrăcat în uniformă românească. Domnul fiind puțin răcit și tușind de câteva ori, Sultanul se informă de sănătatea lui și-i arătă dorința de a-l vedea de mai multe ori, în timpul cât va sta la Constantinopole. La eșire, vizirul petrecu pe domn până la ușa serailiului. La vizita pe care domnul o înapoi ministrului de externe, muzica turcească execută arii românești. Sultanul trimise domnitorului o sabie de onoare împodobită cu pietre scumpe de o foarte mare valoare. Se dădu o reprezentație la teatrul dela palat, la care domnitorul asistă în lojă, alăturea cu Sultanul, și așa mai departe [41].

Ce scop urmărise domnitorul în vizita lui? Se spunea prin țară, în cercul acelora care nemulțămise pe domn, cu răsturnările ministeriale, că el avea de gând să trateze, cu reprezentanții puterilor străine din capitala Turciei, suprimarea Convenției și înlocuirea ei cu dictatura [42]. Asemene zvonuri le am văzut că erau răspândite încă de mai înainte în țările române. Dacă ele erau deocamdată neîntemeiate, scopul vizitei sale nu era acel al unui simplu act de curtenire, cu toate că domnitorul și încunjurimea lui căutase să-i dee acest caracter. Așa Bolintineanu credea că domnul nu putea să ceară unirea dela Turci, fără a jărtfi autonomia țărilor surori. Insuș domnul, la reîntoarcerea lui, lămurește lumei adunate în saloanele palatului din București, pentruce se dusese la Constantinopole: „Nu am mers acolo, spune el, spre a căuta mijlocul de întărire din întru, căci realizarea legitimelor dorinți ale Românilor atârnă de ei înșiși. Aș socoti coborât neamul românesc, dacă afară din țară ar fi avut nevoia sau aș fi cătat mijloace de a ajunge

---

[41] D. Bolintineanu, *Călătoria domnului Principatelor-Unite în Constantinopole*, 1860. Asupra modului cum fusese primiți Al. Ghica și M. Sturza, cu fesul pe cap și sărutarea papucului și cu mânile la piept, vezi Drăghici *Istoria Moldovei, pe 500 de ani*, II, p. 193. Pentru Grig. Ghica și Știrbeiu, *Albina Romanească*, 10 Iulie 1849. Vezi și T. Codrescu. *Magazin istoric și literar*, 1876. Comp. Vol. X p. 87.

[42] *Steaua Dun.*, 31 August și 3 Sept. 1860. *Naționalul*, 22 Septemvrie 1860.

la ţelul dorit. Mergerea la Constantinopole a fost o simplă vizită de curtoazie"[43]. Arătările domnitorului nu sunt tocmai exacte; dar el nu putea mărturisi lucrurile precum fusese într'adevăr. Anume el vroise întâi să pună o condiţie acestei vizite, adecă, primirea unirei desăvârşite de către Poartă şi revizuirea legei electorale. Ambasadorul francez însă sfătueşte pe Negri, să determine pe principe a face vizita întâi şi după aceea să facă cererea de revizuire[44]. De aceea vom vedea că mai târziu tot dela Poartă şi dela puteri, principele va cere a se dobândi aceste lucruri, şi nici că se putea altfel. Vorbele principelui căutau să acopere o cugetare pe care o avuse, dar care din împrejurări rămăsese deocamdată nearătată. De altfel, această vizită avea o mare însemnătate, prin măgulitoarele distincţii al căror obiect fusese domnul şi prin care el făcuse ţărilor române o slujbă covârşitoare, înălţându-le în proprii lor ochi şi în acei ai Europei.

In curând se văzu rezultatul bunelor relaţii închegate între Sultan şi domnitorul Românilor. Se obicinuia până atunci, ca paşpoartele eliberate de cancelariile române pentru Turcia, în loc de a fi numai vizate de autorităţile otomane, să fie preschimbate de ele în paşpoartele turceşti, pentru a se menţinea ideea încorporărei Principatelor în împărăţia otomană. C. Negri cerând, după vizita domnitorului, suprimarea acestui obiceiu, ministrul de externe al Turciei încuviinţează cererea reprezentantului român[45].

Dacă însă domnitorul era râvnitor a apăra vaza şi demnitatea poporului său, el era foarte băgător în samă a nu atinge prin nimic susceptibilitatea puterilor care subscrisese actul de renaştere al ţărilor române.

Am văzut mai sus cum se expulzase din ţară cei doi ziarişti, italian şi german, din care cel dintâi ponegrise pe Napoleon, cel de al doilea pe Francisc Iosif; de asemene cum domnul ceruse dimisia ministerului ce atacase, în adunare, pe Austria şi pe Turcia[46]. Pe la Aprilie 1860, episcopii catolici primise ordin dela papa, a ceti în bisericile catolice o afurisenie contra regelui Italiei. Guvernul lui Alexandru Ioan I opreşte această cetire, de ambele părţi ale Milcovului, pe motivul, „că ar fi un rege garant şi de un sânge cu noi". Puţin timp după aceea, voind să se dee un banchet, pentru a se celebra unirea Italiei centrale cu Savoia, fapt neplăcut lui Napoleon, guvernul vrea să-l oprească prin poliţie, şi atunci ideea banchetului este pă-

[43] *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 18 Oct. 1860.
[44] *Negri* c. *Cuza*, 9 Iulie 1860. *Corespondenţa*, p. 54.
[45] *Naţionalul*, 23 Oct. 1860.
[46] Mai sus, p. 65 şi 79.

răsită [47]. Către sfârşitul anului 1860, două corăbii sarde vreau să descarce la Galaţi mai multe lăzi cu arme, destinate pentru armarea unei bande de Unguri ·ce, în acelaş timp, se formase în ambele ţări, din adunarea emigranţilor. Kogălniceanu izbuteşte să-i facă prin stăruinţi a părăsi Moldova, şi interpretat în adunare asupra acestei împrejurări, răspunde, că a refuzat să-i extrădeze, spre a nu lovi în reputaţia de ţară ospitalieră de care totdeauna s'a bucurat România; dar pe de altă parte a căutat să-i determine a părăsi ţara noastră, spre a nu jigni întru nimica principiul neutralităţei care trebue să fie sfânt pentru noi [48]. Părerea ministrului reproducea cugetarea domnitorului care spusese, într'o cuvântare rostită la 10 Decemvrie 1860: „Ungurii au socotit că a venit momentul de a-şi dobândi şi ei naţionalitatea lor, şi că ţara noastră ar putea servi de bază a operaţiunilor lor. Suntem neutri şi nu putem îngădui astfel de întreprinderi, sub nici un pretext, căci atunci nu ştim pentru ce alţii ar respecta neutralitatea noastră". Adresându-se apoi către ministrul de războiu adaoge: „complectaţi cadrele, îngrijiţi de echipamente şi, dacă este nevoie, treceţi chiar peste cifra budgetară. Astăzi ţara îşi are steagul ei, şi Românii se vor strânge în jurul lui pentru a-l apăra" [49].

Dacă însă autoritatea domnitorului se întindea şi se întăria în afară, şi în lăuntru era nevoe a o înălţa deasupra unei puteri care, de când cu emanciparea poporului român, începuse a lua apucături de neatârnare, nepotrivite cu starea lucrurilor, precum şi cu întreaga istorie a ţărilor române — autoritatea bisericească, întrupată în persoana mitropolitului. Sofronie Miclescu, mitropolitul Moldovei, era unul din cei mai înverşunaţi protivnici ai noului ordin de lucruri şi ai domnului, reprezentantul său. Domnitorul se hotărî să dee capului bisericei o lecţiune care să-l înveţe — pe el şi pe toţi cei ce cugetau ca dânsul — că, dacă mitropolitul este suveran în trebile bisericeşti, nu poate fi decât ascultător şi supus în cele lumeşti. Pentru a lovi minţile, domnitorul alege ziua cea mare de primire, după întoarcerea sa din Constantinopole, cu care prilej el putea atinge şi alte abateri de domeniul moral, de îndreptat

---

[47] *Românul*, 19 Aprilie 1860. Banchetul se plănuia a se da în Bucureşti. In Iaşi nu fusese nici o mişcare în această privire; căci cum spune *Steaua Dunărei*: „jupân Leib şi jupân Solomoniki nu prea simpatizează cu triumful Italienilor".

[48] Şedinţa din 15 Decemvrie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 19 Dec. 1860.

[49] *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 12 Decemvrie 1860. Această chestie a armelor ungureşti complicase chestia unirei (vezi mai jos pag. 122). Indemnul domnitorului ca să se treacă peste cifra budgetară, cu tot avântul său patriotic, este neconstituţional şi se poate adăogi la celelalte arătări aduse mai sus despre practica acestui regim.

tocmai pe aceeaşi cale, a dărei lor în cunoştinţa obştească şi a mustrărei prin organul său cel autorizat.

El arată întâi, că vizita făcută sultanului, „a avut un deplin succes; că va atârna numai de patriotismul şi de prudenţa şi concordia noastră, pentru ca în curând aspiraţiile noastre cele mai fierbinţi să se realizeze. Pentru aceasta trebue însă ca guvern şi ţară să ne dăm mâna şi să ne ocupăm serios de îmbunătăţirea stărei lucrurilor din lăuntru, cu stârpirea abuzurilor şi cu întemeierea legalităţei. Exemplul respectului către lege trebue să-l dee mai întâi acei ce sunt chemaţi a o aplica. Cu părere de rău însă trebue să mărturisesc, că am primit mai multe tânguiri asupra unora din tribunalele ţărei. Chem cea mai mare luare aminte a d-voastră, d-le ministru al Justiţiei, asupra acestor abuzuri care trebue să dispară cât mai curând. Vă invit mai cu deosebire să fiţi fără cruţare pentru judecătorii care au călcat datorinţele lor. Curtea de confirmaţie dă asemene loc la multe tânguiri. Mi se spune apoi că unii membri ai curţilor nu se deosebesc prin o mare exactitate întru a-şi îndeplini îndatoririle lor, la oarele hotărâte. Am aflat că unele dăţi, preşedintele a fost chiar nevoit de a se duce pe acasă, spre a pofti pe judecători de a veni la curte, ca să complecteze sesiunea. Aceasta nu o voi mai tolera, de acum înainte. In fie care Duminică, deosebitele curţi şi tribunale îmi vor înfăţoşa raporturile lor despre pricinele cercetate, despre cele amânate, precum şi despre cauzele pentru care ele nu s'au cercetat".

După aceste cuvinte, cu care nu prea erau deprinşi magistraţii moldoveni, întorcându-se către mitropolit, îl apostrofează într'un chip tot atât de energic pe cât şi de neaşteptat: „Prea sfinte Mitropolite! Ţara v'a încredinţat toiagul arhipăstoresc ca să o conduceţi pe calea morală şi a mântuirei sufleteşti. Eu sunt convins că prea sfinţia voastră aveţi conştiinţa acestor mari şi frumoase datorinţi; dar sunteţi rău încunjurat şi rău sfătuit. De un timp încoace clerul înalt a părăsit cu totul misiunea sa; în loc de a fi cel întâi a da exemplul respectului către lege şi autoritate, el s'a pus în stare de revoltă. Nu vom mai tolera o asemene stare de lucruri, jignitoare fericirei şi progresului ţărei. Trebue ca în viitor capetele cele mai îndărătnice să se supună legei. Am mai multe motive pentru a Vă adresa asemene cuvinte". Aice domnitorul aduce aminte mitropolitului, cum s'a opus totdeauna încercărilor miniştrilor, de a întroduce morala şi disciplina în mănăstiri, la care mitropolitul a răspuns prin cărţi de afurisenie care au provocat revolte între călugări; că guvernul pedepsind pe aceşti revoltanţi, mitropolitul a protestat; că guvernul a cerut destituirea stareţului dela Neamţ, găsit vinovat de mai multe încălcări, în urma unei anchete rânduite de minister în unire cu mitro-

politul; dar că acest din urmă refuzase destituirea[50]; că mitropolitul, în doi ani de a rândul, se ferise a serba ziua onomastică a domnitorului, ducându-se la ţară în acel timp. „Ca simplu individ — spuse domnul — eu nu cer şi nu am trebuinţa de rugăciuni de comandă şi făcute fără voie; însă ca şef al statului, cer şi pretind ca mitropolitul Moldovei să se roage pentru domnul Românilor". In sfârşit mai mustră pe mitropolit pentru abuzul despărţeniilor, „în care toate legile, şi cele dumnezeeşti şi cele omeneşti, s'au calcat în picioare de decasteria prea Sfinţiei Voastre". Intorcându-se apoi către Kogălniceanu şi prefăcându-se a fi supărat pe el, îi spune: „de aceia domnule preşedinte al consiliului şi ministru de culturi ad-interim, ne videm silit a vă arăta nemulţămirea noastră, pentru molătatea şi indulgenţa cu care aţi răbdat starea de nesubordonare în care s'au pus unii din membrii clerului înalt; chiar de mâne veţi lua măsurile cele mai energice, pentru ca legea şi autoritatea să fie respectate de toţi fără deosebire. Am respectat şi voi respecta drepturile atât ale fiecărui cetăţean cât şi ale fiecărei puteri a statului; însă voi şti a face să se respecte şi drepturile care sunt date Domnului. Naţiunea ne-a delegat suveranitatea ei, ca să facem fericirea a cinci milioane de Români, iar nu ca să ne oprim din această cale mântuitoare, prin consideraţiuni către câţiva răsvrătitori sau ambiţioşi care nu se pot împăca cu noul ordin de lucruri. Suntem domnul Românilor şi prin urmare suntem datori a ocârmui astfel, ca fericirea întregei naţii să nu mai fie sacrificată la câţiva nemulţămiţi".

O urmare a acestei cumplite filipice fu suspendarea mitropolitului, darea lui în judecată, pentru abuzurile comise şi internarea lui la mănăstirea Slatina"[51].

Pe lângă această plecare a capului bisericei sub puterea statului, se urmează înainte cu măsurile luate încă sub ministerele anterioare, secularizindu-se încă câteva schituri şi mănastiri, atât în Moldova cât şi în Muntenia, pe motivul că „monahii ce conţin sunt călugăriţi contra canoanelor şi au o purtare abătută dela morală"[52]. Apoi se centralizază, prin un decret din 19 Oct. 1860, veniturile tuturor mănăstirilor chinovii, adecă pământene, în casa statului, şi se ieau încă şi alte măsuri, pentru a se pune biserica sub autoritatea statului. Aşa se reformă programul seminarelor, fără a se consulta autorităţile bisericeşti şi se proiectează o lege pentru numirea episcopilor şi a mitropoliţilor, pe care clerul o consideră ca neca-

[50] Intre altele, stareţul rupsese marca ţărei depe frontonul scoalei din mănăstire. Kogălniceanu, în şedinţa din 31 Iunie 1860, *Monit. of. al Mold.*, 31 Oct. 1860.

[51] *Ibid.*, 7 Noemvrie 1860.

[52] *Ibid.*, 16 Aug. 1860. Comp. *Naţionalul*, 29 Sept. 1860.

nonică, întrucât, în locul alegerei propriu zisă din partea clerului, se substituia numirea din partea domnitorului. Toate aceste măsuri treziră protestări din partea organelor ecleziastice [53].

In ce priveşte pe cel de al doile punt, răstrângerea tot mai mult a legăturilor dintre ţările surori, amintim următoarele măsuri luate de guvernele ce se succedau la cârma lor :

Incă dela 1 Ianuarie 1860, prin o măsură administrativă provizorie, se procede la unificarea vămilor care trebuiau să nu mai fie date în arendă, ci căutate în regie. Administraţia centrală era să fie în Bucureşti, cu o sucursală în Iaşi, adeverindu-se şi pe calea practică întâietatea capitalei Ţărei Româneşti, susţinută în teorie de Kogălniceanu în comisia centrală [54]. Se iea apoi măsura ca autorităţile Moldovei şi ale Ţărei Româneşti să corespundă direct, ca aparţinând uneia şi aceleiaşi ţări, şi nu mai mult prin organul ministerilor afacerilor străine [55]. Alecsandri şi Panu punându-şi candidaturile de deputaţi în Muntenia, unul la Buzău şi celalt la Craiova, cad amândoi. *Dâmboviţa* regretă această cădere, arătând că ar putea fi luată ca o manifestare contra ţărei surori [56]. Mai târziu însă Kogălniceanu, punându-şi candidatura la Focşani, unde era combătut de guvern, colegiul din Brăila îi propusese a fi candidatul său, ceeace Kogălniceanu refuză, dorind a rămânea deputatul Moldovei [57]. Adunarea moldovenească întreabă pe cea muntenească, cum a procedat la alegerea membrilor comisiei centrale, şi dacă a admis ca acei membri să urmeze a face parte din adunare, sau dacă trebuia înlocuiţi — aceasta spre a lucra ca şi dânsa şi a întări principiul unirei [58]. Măsurile de unificare administrativă se introduceau însă mai ales în trebile militare, Convenţia însăşi prevăzând contopirea ambelor corpuri de apărare ale ţărilor române. Aşa se unifică legile gradelor militare din ambele principate [59]; se crează o şcoală militară comună; se promulgă proiectul de recrutare, întocmit de comisia cen-

---

[53] *Naţionalul*, 27 Oct. 1860. Vezi protestele : Acele ale mitrop. Sofronie, din 10 Dec. 1860, din măn. Slatina, care califică actul guvernului, de a lua în administraţie averile măn. chinovii, de „act nelegal nedrept şi nemoral", protest publicat în *Documente pentru istoria bisericească a naţiunei române* de arh. Varahiil Lateş, Ian. 1860; critica reformei seminariilor, în *Clerul român faţă de art.* 46 *din Convenţie* de Neofit Scriban, Buzău, 1860; şi acea a proiectului de lege, de acelaş : *Nelegalitatea* şi *defectuozităţile proiectului de lege pentru alegerea mitrop. şi a episcop.*, Iaşi, 1861. (Extras din ziarul *Trecutul* 4, 7 şi 8).

[54] Expunerea lui M. Costache, *Monit. of. al Mold.*, 31 Martie 1860. Comp. *Ibid.*, 4 Ian. 1860 şi 23 Decemv. 1859.

[55] Dispoziţie din 1 Martie 1860, *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 4 Martie 1860.

[56] *Dâmbovita*, 24 Fevr. 1860.

[57] *Steaua Dun.*, 1 Martie 1860.

[58] *Monit. of. al Mold.*, 28 Martie 1860.

[59] Decret din 30 Iunie 1860. *Ibid.*, 10 Aug. 1860.

trală şi votat de ambele adunări [60]; se unifică ministerul de războiu din ambele ţări, deocamdată sub forma, că ministrul de războiu din Ţara Românească să gereze şi afacerile celui din Moldova; mai târziu însă întocmindu-se un singur minister de războiu pentru ambele ţări, cu reşedinţa în Bucureşti — iarăşi o afirmare a acestui oraş de capitală a României viitoare [61]; se unifică intendenţa, comanda şi instrucţia ambelor armate; ceeace nu era decât o urmare a administraţiei lor comune [62]. Ridicarea şi întărirea oştirei ambelor ţări era pe de o parte cel mai bun mijloc de a le asigura păstrarea drepturilor câştigate, precum şi speranţa cea mai puternică a realizărei dorinţelor viitoare. De aceea, orice măsură în favoarea acestui aşăzământ, făcea să propăşască atât tendinţa către emancipare, cât şi acea către unire. Se trimit câţiva ofiţeri pe câmpul de batae al Marocului; alţii în şcoalele militare din Metz şi St.-Cyr; se înfiinţază şcoalele ostăşeşti la toate companiile, excadroanele şi bateriile; se votează de adunarea munteană un credit de 5.000.000 de lei menit pentru cumpărare de arme; în sfârşit se înfiinţază un regiment de geniu [63].

Dar cu cât se răstringeau mai mult firele vieţei comune, cu atâta se simţia mai mult neputinţa de a se menţinea jumătatea de unire, încuviinţată de Convenţia de Paris. Aşa se ştie, că vama între ţările române fusese suprimată încă de pe vremile lui Bibescu, cel întâi pas făcut pe tărâmul real al unirei şi unificărei intereselor lor [64]. Printre legile financiare menite a spori mijloacele budgetare, se propusese în Muntenia şi o taxă de 5 lei pe vadra de spirt. De şi legea este promulgată în Muntenia, guvernul de aici suspendă aplicarea ei, până la votarea aceleiaşi legi şi în Moldova, întrucât altfel spirtuoasele moldovene ar fi făcut o concurenţă ruinătoare celor din Muntenia [65]. Apoi mecanismul legislaţiei era de o nespusă complicare şi aducea multe trăgănări. Legile de interes comun trebuiau să fie propuse de comisia centrală, trimise apoi la ambele adunări care, dacă le amendau, trebuiau să se întoarcă la comisia centrală; cele de interes special trebuiau iar să fie pro-

---

[60] Decret din 21 Iulie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 2 Aug. 1860.

[61] Decret din 26 Iulie 1860. *Ibid.*, 31 Aug. 1860. *Monit, of. al Ţarei Rom.*, Sept. 1860.

[62] Decret. din 30 Aug. 1860. *Mon. of. al Mold.*, 31 Aug. 1860.

[63] *Naţionalul*, 28 Febr.; *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 24 Mai; *Mon. of. al Mold.*, 4 Iulie; *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 16 Sept.; *Ibid.*, 11 Noemv. 1860. Şed. din 29 Aug. în *Monit. of. al Ţărei Rom.* citat. Toate aceste măsuri care tindeau tot odată la îmbunătăţirea şi la unificarea oştirei, precum şi altele mai mărunte, sunt cuprinse în *Monitorul oastei* pe 1860; rezumate de generalul Florescu, în *Expunerea îmbunătăţirilor în armată*, Bucureşti, 1861.

[64] *Ist. Românilor din Dacia Traiană* XI, p. 163.

[65] Decret p. suspendarea aplicărei legei din 1 Oct. 1860. Vezi *Naţionalul*, 6 Oct. 1860.

puse de guverne şi să fie de asemenea cercetate de comisia centrală, poate amendate şi reîntoarse la adunări. Mijloacele de comunicaţie, fiind primitive şi încete [66], se înţelege câtă zăbavă trebuia să aducă o asemene organizare în mersul trebilor. Toate măsurile se încercară spre a se mai îndrepta răul. Aşa, adunarea moldovenească votează trimiterea a doi delegaţi în adunarea munteană, spre a asista la desbatere şi a aplana dificultăţile politice dintre ambele ţări, care delegaţi să aibă vot în adunările unde erau să fie trimişi. Această hotărâre însă nu este pusă în lucrare, văzându-se că e nepractică. Adunarea munteană, la rândul ei, când cu votarea legei curţei de casaţie, cere ca sau adunarea moldovenească să primiască amendamentele ei, sau vice-versa [67], iar deputaţii moldoveni C. Gr. Ghica şi d-rul Gh. Cuciureanu propun ca, pentru votarea acestui proiect, menit a crea un aşăzământ comun, prevăzut de Convenţia de Paris, adunarea moldovenească să se strămute la Bucureşti, spre a lucra împreună cu acea din Ţara Românească— altă îndrumare care arată tot Bucureştii de capitală a statului unitar. Primul ministru, Kogălniceanu, se opune însă acestei propuneri, „fiindcă a se întruni adunările, ar fi a se face o lovitură de Stat şi, spre a o face, ar trebui să avem mijloacele necesare. Ocazia trebue prinsă de păr; dar ocazia aceasta nu are păr; trebue să ne silim a face să-i crească părul, ca să avem de unde o apuca" [68]. De aceeaşi părere este şi *Naţionalul* care ia aminte că: „a brusca unirea, este a o compromite" [69]. Pe cât se putea însă, ambele guverne lucrau totdeauna în acelaş sens. Aşa se adoptă, în Moldova, regulele stabilite în Muntenia pentru naturalizare, spunându-se anume, că „guvernul Moldovei a luat de regulă a lucra într'un chip identic cu acel din ţara soră" [70]. Tot pe atunci Aristide Pascal ce luase direcţia Naţionalului, pe cât timp Boerescu era ministru, cere unificarea legislaţiei civile a ambelor ţări, prin adoptarea în Muntenia a codului Calimah, cu mult superior codului Caragea [71]. Apropiindu-se a doua aniversare a îndoitei alegeri a domnitorului, în Ianuarie 1861, primul ministru al Moldovei, Kogălniceanu, propune a nu se mai sărba ziua de 5 Ianuarie a alegerei din Moldova, „întru cât această zi ar fi fost absorbită de 24 Ianuarie şi, a se păstra ambele sărbări, ar fi a se consacra un separatism care din ce în ce mai mult trebue să dispară din legile, din deprinderile şi chiar din analele noastre contim-

---

[66] Vezi mai sus, p. 40.

[67] Şedinţa din 20 Iunie 1860. Depeşa adunărei din Bucureşti către cea din Iaşi în *Monit. of. al Mold.*, 27 Oct. 1860.

[68] Şed. din 28 Iunie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 18 Noemvrie 1860.

[69] *Naţionalul*, 23 Iunie 1860.

[70] *Mon. of. al Mold.*, 16 Iulie 1860.

[71] *Naţionalul*, 23 Oct. 1860.

purane" [72]. Şi într'adevăr că această deosebire începuse a nu mai fi aşa de bătătoare la ochi. După căderea lui M. Costache Epureanu în Moldova, domnitorul îl însărcinează cu formarea cabinetului muntean, când tot pe atuncea Kogălniceanu era preşedintele consiliului în Moldova, încât în ambele ţări, capul cabinetului era moldovan, fără ca această împrejurare nici măcar să fi fost băgată în samă de oamenii timpului. Dar M. Costache fusese numit ministru, fără a fi deputat. Colegiul Brăilei îşi face o onoare de a-l alege, lucru ce face pe ministru să rostiască, în adunarea din Bucureşti, cuvintele : „sunt acuma îndoit de mândru, că pot să mă sui aici, ca făcând parte din adunarea reprezentanţilor Ţărei Româneşti. Regret însă că sunt singurul. Vă promit a face totul prin putinţă, spre a ajunge a se realiza dorinţa tuturor" [73].

Dacă însă în privirea acestor două curente, acel spre emanciparea politică şi acel spre contopirea în o viaţă comună se întâlnia în spiritele tuturora, aceeaşi neoprită pornire, nu stăteau lucrurile tocmai tot astfel în privirea celui de al treilea care tindea la prefacerea stărei lăuntrice, la îndrumarea libertăţei şi a egalităţei, impusă de Convenţia de Paris, Aici părerile se desbinau adese ori, şi trebuiau serioase opinteli, pentru a face ca legile întâi să fie primite, apoi pentru ca ele să treacă în realitatea lucrurilor.

Se propusese o lege pentru stârpirea lăcustelor. Rămăşiţi din vechiul spirit de neegalitate între boieri şi ţărani apărură şi în acest proiect. La 10 ţărani, proprietarii cei mari erau datori să dea numai 2 oameni din partea lor, de şi holdele boiereşti erau mult mai întinse decât acele ale ţăranilor. Comisia centrală modifică însă această lege, în sensul ca să se dee guvernului putere discreţionară, pentru stârpirea acestui flagel. Principele Gr. M. Sturza, făcând oarecare rezerve asupra creditului de încuviinţat guvernului întru aplicarea legei, Cogălniceanu îi răspunde că : „dacă d-voastră voiţi să lăsaţi ţara mai curând la discreţia lăcustelor, decât la acea a ministerului, n'aveţi decât să răspingeţi proiectul de lege" [74].

Guvernul Moldovei pentru a egaliza mai curând condiţia locuitorilor înaintea dărei, pune în aplicare darea de 5 milioane asupra proprietăţei fonciare, dare votată de adunare, încă din 1859, şi care trecuse acuma prin comisia centrală. Incasarea acestei dări întâlneşte însă cele mai mari greutăţi. Până la 29 Octomvrie 1860, se încasase numai trilunia întâi, în sumă de 1.791.812, cu toate că legea impunea să se încaseze întreaga

[72] Referat c. domn, din 27 Decemv. 1860. *Mon. of. al Mold.*, 29 Dec. 1860, reprodus de *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 30 Dec. 1860.
[73] *Ibid.*, 19 Ianuar 1860, adaos.
[74] *Mon. of. al Mold.*, 25 Oct. 1860. Comp. *St. Dun.*, 24 April 1860.

sumă în 1860; dar contestările nesfârşite asupra taxărei şi cererile de reducere întârziau strângerea banilor. Ministerul finanţelor tot schimba mereu alcătuirea comisiilor de verificare, spre a putea înlesni operaţiile; dar silinţele lui se zădărniciau, faţă cu reaua voinţă şi şicanele persoanelor impuse [75]. De aceea şi domnitorul, în mesajul său de redeschidere a adunărei din Moldova, din 4 Decemvrie 1860, spune că: „cea mai mare greutate a fost de a se iniţia ţara la un sistem de dări, bazat pe egalitate, când până acuma sistemul era acel al privilegiilor şi al scutirilor" [76].

Când fu să se voteze o lege definitivă de impozit fonciar, proiectul comisiei centrale care propunea 5% din venitul curat, fu redus de adunarea muntenească la 3 1/2 la %. Barbu Catargiu îşi dăduse chiar mari silinţi, spre a împinge reducerea la 3 % [77]. Cu prilejul acestei desbateri, partidul dreptei sprijinise chiar părerea că, fiind timpul înaintat şi deputaţii grăbiţi a se întoarce pe la casele lor, să se echilibreze budgetul provizoriu tot cu veniturile cele vechi, iar votarea legilor de impozite să se facă în sesiunea viitoare; cu alte cuvinte se căuta o amânare a acestor legi. Stânga însă, şi mai ales I. Brătianu, protesta cu energie contra unei asemenea propuneri. El cerea, ca mai întâi să se procează la „regularea nouelor impozite; să se iasă din starea regulamentară, spre acea convenţională, iar adunarea să stee zi şi noapte la lucru, spre a vota legile de contribuţii" [78]. Comisia centrală lucrase cu mare hărnicie şi trimise, una după alta, toate acele legi la ambele adunări, şi anume cea de 5 lei la vadra de spirt, acea de sporire a taxelor de timbru, acea asupra dărei proprietăţilor de mână moartă, acea a patentelor şi acea a contribuţiei de poduri şi şosele; iar adunarea nu se desparte, până ce toate legile nu sunt votate [79].

Aplicarea legei asupra patentelor dă loc, în Muntenia, chiar la o mişcare turburătoare, în Ploeşti şi Craiova, unde neguţitorii atacă primăria şi prefectura, sunt răspinşi de armată şi lasă mai mulţi răniţi şi câţiva morţi pe stradele oraşului. Tot pe atunci se răscoală poporaţia din Bolgrad şi Ismail, în Moldova, contra legei recrutărei [80], încât în toate părţile,

---

75 *Monit. of. al Mold.*, 29 Oct., 9 Noembrie şi 14 Decembrie 1860. Până acolo se ajunse, că se mituiră comisarii, spre a scăpa de a fi înscrişi; constatat lucrul în chip oficial. *Ibid.*, 18 Ian. 1861.

76 *Ibid.*, 9 Decemvrie 1860.

77 Şedinţa din 2 Septemvrie 1860. *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 24 Septemvrie 1860.

78 Şedinţa din 19 Iulie 1860. *Ibid.*, 14 August 1860.

79 Şedinţa din 3 şi 7 Septemvrie 1860. *Ibid.*, 20 şi 23 Sept. şi 20 Octomvrie 1860. *Nationalul*, organul ministrului Boerescu, 27 Noemvrie 1860, recunoaşte că în sesiunea trecută, adunarea a dat dovezi că ştie a lăsa în izolare pasiunile şi a lucra serios".

80 *Ibid.*, 18 şi 22 Noemvrie 1860. Comp. *Nationalul*, 17 Noemv. 1860.

introducerea principiului egalităţei întâlneşte împotriviri, chiar şi în păturile acele, în folosul cărora acest principiu fusese întrodus. Totdeauna se întâmplă nemulţămiri, când cată a se trece dela o stare de desordine la una orânduită, de oarece de desordine pot să se folosască şi acei ce de obiceiu sufăr din cauza ei. Nu se poate tăgădui că sesiunea deschisă la începutul anului 1860 fusese rodnică în lucrări şi că răspunsese aşteptărie rostite de domnitor, în mesajul de deschidere: „că se va ocupa cu îmbunătăţirile materiale şi morale care să vindece răul unui trecut jalnic şi dureros" [81].

Pe lângă aceste schimbări în starea de lucruri de până atunci, se mai făcuse şi paşi spre îndrumarea democratizărei societăţei române. Prin un comunicat din 7 Mai 1860, Kogălniceanu opreşte întrebuinţarea titlului de Excelenţă faţă cu miniştrii, şi dă ordin ca aga să nu mai umble prin oraş întovărăşit de un alaiu de jandarmi. Tot Kogălniceanu se consultă cu deputaţii ţinutali asupra numirei prefecţilor. Din această măsură, luată în sensul coborârei a tot puterniciei ministeriale, se va desvolta cu timpul amestecul deputaţilor în administraţiile locale [82].

Ministerul din Moldova caută însă să fie şi nepărtinitor, chiar cu preţul convingerilor sale, numai spre a mulţămi, pe cât se putea, pe toate partizile. Se propusese în adunarea moldovenească, ca să se dee foştilor caimacami leafa cuvenită capului statului, pe cât timp ei slujise, şi pentru care nu fusese remuneraţi. Deputatul Grigoriu (Văsescu), unul din reprezentanţii partidului progresist, propune un amendament, ca să se dee o recompensă şi anume acelor dintre caimacami care bine meritase de patrie — adecă lui V. Sturza şi A. Panu, cu excluderea lui St. Catargiu. Kogălniceanu, cu toate că el fusese acela ce propusese moţiunea că V. Sturza şi A. Panu bine meritase de patrie, se opune la amendamentul lui Grigoriu, spunând că: „istoria va hotărî care din caimacami cum au lucrat; dar că nu se cuvine ca parlamentul să facă personalităţi" [83]. Cu toate aceste concesiuni făcute de guvern partidului dreptei, el tot nu era mulţămit şi, într'o desbatere asupra şcoalelor, Radu Rossetti zice, că „din cauză că şcoalele produc numai jumătate de învăţaţi, de aceea ziua de ieri, ori cât de rea şi de amară a fost, tot este mai bună decât ziua de azi". Primul ministru îl puse îndată la loc, susţinut de M. Costache şi chiar şi de principele Gr. M. Sturza.

In deobşte acest din urmă era cel mai înaintat din partidul

[81] Mesajul din 6 Martie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 7 Martie 1860.

[82] *St. Dun.*, 7 şi 26 Mai 1860. Notăm începutul acestei serii, pentru acei pe care i-ar interesa a ei urmărire.

[83] Şedinţa din 23 Iunie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 14 Noemvrie 1860.

dreptei, şi adesea îl vedem apărând cu căldură ideile progresiste, după cum am văzut că o face, când apără legea recrutărei; tot aşa şi cu impozitul fonciar şi cu celelalte măsuri egalitare. In deobşte înăsprirea ce existase între el şi Kogălniceanu în comisia centrală, face loc unor simţiminte mai apropiate. Aşa vedem pe Sturza complimentând într'un rând pe Kogălniceanu, că rămăsese şi ca ministru tot atât de liberal, precum fusese ca deputat. Altă dată propusese un amendament, pentru sporirea lefei primului ministru (pe atunci Kogălniceanu), cu 2000 de lei pe lună [84].

Căderea ministeriului Koglăniceanu în Moldova. — Dacă însă lucrurile păreau că se mai împacă şi că ambele partizi erau să-şi dee mana la întocmirea nouei organizări a ţărilor române, în adâncul conştiinţelor şi de desubtul acestor aparenţi liniştite, clocea teama nespusă a partidului trecutului, pentru reforma stărei ţăranilor. El se înfiora de un atac aşteptat în contra proprietăţei. Toată polemica ziarelor timpului: *Conservatorul progresist* pe de o parte, de alta ziarele liberale: *Steaua Dunărei, Românul, Naţionalul, Dâmboviţa, Reforma, Tribuna,* aduc necontenit pe tapet această chestiune, cu toate că ea nu era încă venită la ordinea zilei. Chiar în adunări, uneori ea străbătea, ca din senin şi fără a fi motivată, ca o stafie şi o spărietoare cumplită ce nelinişteа pe foştii privilegiaţi care şi de acee se purtau, când mândri şi neînduplecaţi, când dămoi şi împăciuitori, sperând pe o cale sau pe alta, se amâne cât se poate mai departe ameninţarea de a fi despoieţi de proprietăţile lor! Aici era pricina adevărată care desbina partizele; aici era să se dee lupta hotărîtoare.

Unul din efectele cele mai apropiate ale acestei stări a spiritelor, fu căderea ministeriului Kogălniceanu, pe care cu toate aceste l'am văzut destul de bine primit şi trăind în armonie la început cu adunarea, căreia-i şi făcea toate concesiile cu putinţă.

Kogălniceanu însă era un partizan hotărât al îmbunătăţirei soartei ţăranilor şi, prin mai multe circulări, el caută să însufle deosebiţilor dregători o purtare omenoasă şi ţărmurită de legi şi faţă cu acest element până atunci atât de horopsit. Aşa, prin o circulară din 18 Noembrie, după ce Kogălniceanu cere dela prefecţi ca să contenească cu bătăile date ţăranilor, adaoge, că „a venit timpul ca şi ţăranul să fie considerat ca cetăţean; ca şi el să fie apărat în persoana, în cinstea şi în averea lui; că trebue să se iee măsuri pentru a linişti pe ţărani care, în multe locuri, ar fi inteţiţi în contra ocârmuirei,

---

[84] Şedinţa din 19 Mai 1860. *Mon. of. al Mold.*, 8 Iunie. 1860 Şed. din 11 Iunie 1860. *Ibid.*, 5 Septemvrie 1860.

şi a-i face să aibă încredere în viitor"[85]. Art. 46 al Convenţiei reclamă îmbunătăţirea soartei ţăranilor. Mâna părintească a Domnitorului şi concursul luminat şi patriotic al puterilor legiuitoare va face ca, cu o zi mai înainte, făgăduita îmbunătăţire să devie un adevăr. Până atunci însă legea actuală „care regulează relaţiile reciproce între proprietăţi şi locuitori trebue să fie păzite cu sfinţenie de ambele părţi, veţi avea o neadormită privighere ca legea să nu se calce. Nu atâta legea cât nepăzirea ei a adunat asupra capului locuitorilor români nomolul de suferinţi şi de împilări ce i-au adus în îngenunchiare. Veţi apăra dar pe muncitorii de pământ după orice asuprire, după orice siluiri, îndatorire peste cuprinderea aşezământului şi veţi avea recurs la asprimea legilor pentru nemijlocita pedepsire a asupritorilor ori cari ar fi ei; însă pe cât veţi avea a apăra pe ţărani, pe ceilalţi veţi privighea ca să-şi îndeplinească îndatoriile". Prin această circulară, imitată încurând de ministerul N. Golescu din Muntenia, Kogălniceanu dădea pe faţă simpatiile sale pentru clasa ţărănească. Şi tocmai acest ministru era să reprezinte guvernul, în timp când adunarea era să desbată proiectul de lege rurală, alcătuit de comisia centrală şi trimis ambelor adunări, din Iaşi şi din Bucureşti[86]. Se înţălege deci interesul partidului dreptei, de a scăpa de acest minister, periculos intereselor sale de proprietate. Loviturile contra lui Kogălniceanu le începe Radu Rossetti, protivnicul său din 1859, din comisia centrală. In şedinţa din 17 Decemvrie 1860, Rossetti interpelează pe primul ministru asupra procurărei postavului armatei, pe care Kogălniceanu o avuse ca întreprinzător, înainte de a intra în minister, încă de pe timpul căimăcămiei. Organul satiric *Nichipercea* făcuse mult haz pe socoteala lui Kogălniceanu, râzând de „patriotismul lui cu cotul". Principele Grigore Sturza apără pe Kogălniceanu, arătând, că un mare fabricant nu poate fi oprit de a ajunge ministru, şi că întru cât ministrul declară că s'a lepădat de concesie, îndată ce a intrat în minister, nu i se mai poate face nici o imputare. Asupra acestei d'intâi lovituri, adunarea trece curat la ordinea zilei[87]. Al doilea atac contra lui Kogălniceanu aduce însă căderea lui. Anume venind înaintea adunărei chestiunea suspendărei şi arestărei mitropolitului Miclescu, adunarea numeşte o comisie pentru cercetarea împrejurărei, care comisie depune în 17 Ianuarie 1861 raportul făcut de Lascar Catargiu care— întemeindu-se pe faptul că „alesul ţărei la chiriarhia bisericei,

[85] *Mon. of. al Mold.*, 22 Noemvrie 1860.

[86] Prin mesajul către adunarea din Bucureşti din 28 Noemvrie 1860, domnitorul anunţa şi prezentarea legei rurale. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 3 Decemvrie 1860.

[87] Şedinţa din 17 Decemvrie 1860. Proces-Verbal al adunărei deputaţilor Moldoveni, No. VII. Comp. *Viitorul* care atacă pe Kogălniceanu pe aceeaşi temă, 18 Ianuarie 1861.

cu acelaşi mod ca şi domnitorul, nu poate fi niciodată amestecat cu funcţionarii statului numiţi de către domnitor, funcţionari ce singuri pot fi revocabili sau suspendibili; că apoi canoanele bisericeşti recunosc în persoana chiriarhului puterea exclusivă, spre mănţinerea disciplinei în cler; că mitropolitul care este după lege indatoritul apărător al driturilor bisericei, acei care s'au sustras dela nemijlocita lui autoritate, după canoane, sunt călcători de legi" — sprijine concluzia dărei în judecată a ministerului Kogălniceanu, pe motivul călcărei articulului 45 din Convenţie [88].

După cum se vede, comisia se punea pe tărâmul egalităţei de putere între capul bisericei şi capul statului; cu alte cuvinte, că biserica ar alcătui un stat în stat. Ea nu împărtăşia părerea domnitorului şi a ministrului său, că mitropolitul este în realitate un slujbaş al statului care nu se poate opune autorităţei civile, în pricinele atingătoare de căderile ei. Şi este observat, că teoria comisiei era un lucru nou, chiar în tradiţiile statului român, de oarece în totdeauna mitropoliţii ţărilor române cedase pasul şi recunoscuse autoritatea domnească [89]. In urma acestui raport ministerul Kogălniceanu îşi dă dimisia, în ziua chiar a depunerei lui, 17 Ianuarie 1861 [90]. Tot acestei împrejurări atribue organul conservator, *Unirea*, faptul căderei lui Kogălniceanu, când zice că : „e cel din urmă minister ce a făcut sacrilegiul de a subsemna o hârtie de exil şi de moarte politică unui mitropolit şi preşedinte al adunărei, fără a mijloci mai întâi o sentinţă judecătorească" [91].

Este însă curios că această învinuire nu se desbate mai departe în adunare şi că, în toată daraverea privitoare la ministerul Kogălniceanu, ea nu apare nicăieri, nici în acuzare, nici în apărare.

Tot aşa de nelămurită rămăsese însă şi pricina surgunirei mitropolitului. Nu e vorbă, în afară de învinuirile aduse mitropolitului de însuşi domnul, când cu publica lui împroşcare [92], Kogălniceanu adăogia că mitropolitul se făcuse vinovat de trădare, stăruind la Rusia pentru un principe străin pravoslavnic [93]. Dar, de şi Kogălniceanu pretindea, că posedă dovezile acestei trădări, el nu le-a dat pe faţă. De aceea şi ziarul *Românul* întreabă : „Pentru ce ministerul n'a publicat dove-

[88] Raportul din 17 Ianuarie 1861 nu se vede nicăieri reprodus în desbaterile adunărei. El este publicat în *Viitorul*, 21 Ianuarie 1861.

[89] Asupra poziției inferioare a mitropolitului faţă cu domnul, în vremile mai vechi, vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 221.

[90] *Mon of. al Mold.*, 18 Ianuarie 1861.

[91] *Unirea*, 18 Martie 1861.

[92] Mai sus, p. 87.

[93] Aceasta le spune Kogălniceanu tocmai în şedinţa din 20 Ianuarie 1865. *Mon. of.*, 23 Fevruarie 1865.

zile trădărei mitropolitului? Dacă nu le-a publicat, pentru ce când s'a deschis adunarea, n'a mers înaintea ei, să-i expue toate faptele şi să depue toate dovezile pe biuroul ei? Pentru ce n'a făcut-o, cel puţin, când s'a depus în adunare o propunere contra lui? Dacă nu a făcut-o ministerul atunci, pentru ce nu a făcut-o, când s'a cetit în cameră raportul comisiunei care a pus pe minister în acuzare"? [94]

Noi credem că învinuirea de trădare, de conspiraţie cu puterile străine din partea mitropolitului, nu era întemeiată, cu toate afirmările lui Kogălniceanu. Adevărata cauză pentru care Kogălniceanu a dărâmat pe mitropolit, după cum însuşi o mărturiseşte, în o scrisoare publicată în ziarul *Trecutul*, este că: „domnul ţărei este o fiinţă mai presus de toţi cetăţenii. Nimărui nu este iertat a se pune faţă în faţă cu dânsul. Aceasta însă s'a încercat a face mitropolitul, ca un alt ales al naţiei; de aceea l'am dat jos" [95].

Pentru a da însă o arătare de legalitate răsturnărei ministerului Kogălniceanu, adunarea găseşte de cuviinţă, să adaugă încă alte învinuiri, pe care se vede că ea punea mai mult temeiu, decât pe surgunirea mitropolitului. Altfel nu se poate explica, cum de această ultimă învinuire ce părea atât de grea, rămâne la o parte din actul de acuzare formulat de Radu Rossetti, în proiectul de răspuns la adresa tronului. Acel ce se însărcină cu desvoltarea din viu graiu a vinelor puse în socoteala lui Kogălniceanu, fu Grigore Balş, ministrul de altă dată care fusese aşa de rău acuzat de Kogălniceanu, în anul trecut, când cu ingerinţele în alegeri [96].

Kogălniceanu pus în nevoie de a se apăra, o face în decursul a trei şedinţi [97], şi analiza acestor desbateri furtunoase poate să ne lămurească asupra stărei daraverilor politice din acel timp.

Cea d'intâiu învinuire adusă lui Kogălniceanu, era că ar fi supus pe proprietari la contribuţia pentru cutia sătească, cu toate că adunarea votase numai supunerea lor la darea birului obştesc, impunând astfel o dare nevotată de adunare şi deci călcând Convenţia. La aceasta Kogălniceanu răspunde, că proprietarii fac parte din comună; că cheltuelele cutiei săteşti, care slujesc la facerea podurilor, plata Monitorului, plata vornicului şi a secretarului se făceau mai mult în interesul proprietarului; în sfârşit că darea cătră cutia sătească este numai o zecime adiţională la contribuţia personală.

[94] *Românul*, 30 şi 31 Ianuarie 1861.
[95] *Trecutul*, 4 Fevruarie 1861.
[96] Mai sus, p. 74.
[97] Şedinţele din 15, 16 şi 19 Fevruarie 1861 în *Procesele verbale ale adunărei. Moldovei*, No. XXI, XXII şi XXIII.

Al doilea punt de acuzare era, că ministerul ar fi amenințat cu nerecunoașterea cununiei celor ce ar trage sorți, uzurpând astfel drepturile bisericei. Kogălniceanu răspunde, că el dispusese, ca acei tineri ce se vor căsători, fără a f' tras sorți, nu vor putea opune faptul insurătorei, ca o dispensă de armată. Dacă s'ar urma astfel, nici un Evreu nu ar fi supus slujbei militare.

Al treilea : că nu s'ar fi impus moșiile mănăstirilor neînchinate la plata contribuției fonciare, violându-se egalitatea înaintea legei și creându-se privilegii. Kogălniceanu întâmpină, că moșiile acestor mănăstiri fiind sub administrația ministerului cultelor, ar fi însămnat a lua din un buzunar și a pune în celalt.

Al patrulea : că s'ar fi înființat câte o închisoare în fie ce sat, făcută de oameni pe calea beilicului, prin propria lor muncă. Kogălniceanu arată că, desființându-se bătaia, ea trebuia înlocuită prin un mod de înfrânare a delictelor.

Al cincelea : că nu ar fi publicat listele tuturor celor supuși la contribuție, înainte de a procede la încasări, violându-se legea. Cogălniceanu răspunde, că legea era peste putință de aplicat, de oarece prevedea că încasările să se facă chiar în acel an, și nici un tipograf nu se obliga a da urieșele liste, ale tuturor contribuabililor din țară, înainte de 6 luni.

Al șaselea : că a înființat fără lege județele sătești. Ministrul iea aminte că, dacă a făcut-o aceasta, a fost pentru a scăpa odată pe țăran de judecata proprietarului, adese ori parte și judecător tot odată.

Al șaptelea : că a călcat în picioare libertatea individuală, arestând și dând în judecată pe președintele municipalităței din Iași, Balica. „Dar am făcut-o, răspunde Kogălniceanu, fiind că a fost necuviincios față cu ministrul țărei lui. Dar de ce nu protestați oare contra zilnicelor încălcări ale libertăței individuale a țăranilor, zilnic încălcate nu numai de subprefect și de jandarmi, dar și de gospodarii moșiilor, de vechili, de vataji și de feciorii boierești. Dacă merit un blam, este că n'am întrebuințat toată energia, pentru ca articolul 46 din Convenție să devină un adevăr, nu numai pentru cei tari ci și pentru cei slabi".

Toate aceste învinuiri și la care Kogălniceanu răspunse energic, avură doar de rezultat de a pune mai bine în lumină, prin răspunsurile date de el la ultimile două punte, măsurile luate de dânsul în favoarea țăranilor, care măsuri constituiau ultima și cea mai de căpetenie a lui vină, celelalte fiind așternute numai spre a sluji acestei din urmă ca fund de tablou. Aceasta suna, că ar fi făcut mai multe circulări provocătoare pentru țărani. Radu Rossetti formula astfel acest cap de acuzare : „Tot prin o circulară, o întreagă parte a locuitorilor pământeni care poartă cu supunere toate sarcinile statului, s'a

văzut denunţată la animadversia unei alteia căreia, de către căzutul minister, nu se făgăduia, nici mai mult, nici mai puţin, decât fericirea" [98]; iar Grigore Balş, în cuvântarea lui, spunea: „Vă îndemn să bine voiţi a ceti circulara d-lui Kogălniceanu către prefecţi, din ziua de 18 Noembrie, pe care circulară toată ţara a declarat-o de provocătoare, spre a vedea dacă viaţa şi proprietatea puteau să fie ocrotite, sub ministerul domniei sale, după asemenea provocări" [99].

Iată ce răspunde ministrul la această gravă învinuire: „Declar cu francheţă că sunt pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor; că în această îmbunătăţire văd fundarea naţionalităţei române. Până când ţăranii nu vor fi cetăţeni, noi nu vom avea naţie. Dar domnilor! am voit să se creeze o aşa stare de lucruri, în cât cel de pe urmă ţăran să aibă conştiinţa datoriilor şi a drepturilor lui. Cât timp îl vom lăsa în poziţia în care se găseşte, asuprit, bătut, tratat ca un dobitoc, nelegat către ţară prin nimic, ce sprijin vom putea aştepta dela dânsul în oara pericolului? Este timpul, ca înaintea interesului privat, să gândim la interesul cel obştesc; ca înainte de a ne ocupa de moşiile cele mici, să ne ocupăm de moşia cea mare, România, cum făceau părinţii noştri. Chestia Orientului este plină de nouri şi de fulgere; trebue să ne ferim de trăsnetul ce ne ameninţă; însă cu ce să ne ferim? Socotim poate căşi în viitor trebue să ne mărginim a primi pe cuceritorii noştri cu capetele pe tipsie, şi la ducerea lor să-i întovărăşim cu buchete de lăcrămioare? Socot că aceasta nu o mai vroim! Ei bine, aceasta va fi, în câtă vreme ţăranii, greul poporului nu vor avea interese vitale, materiale, pentru a sări şi a-şi apăra moşia în contra străinilor năvălitori. 2000 de boieri nu fac o naţie! Acesta e un adevăr ce nu se poate contesta. Am avut îndrăzneala, în circulările mele, a vorbi ţăranilor de drepturile lor, de demnitatea lor de Români; le-am vorbit de gloria strămoşilor lor, de timpurile lui Ştefan cel Mare şi ale lui Mihai Viteazul, când şi ţăranul simţia că are o patrie şi alăturea cu boierul se bătea pentru apărarea ei" [100]!

Este învederat că această de pe urmă împrejurare, circulările lui Kogălniceanu pentru ţărani, au adus a lui răsturnare, căci toate celelalte învinuiri nu sunt nici serioase nici întemeiate.

De aceea, cu drept cuvânt, arată Kogălniceanu, că pricina răsturnărei lui stă în aceea, că: „a îndrăznit a face să atârne

[98] Opinia minorităţei în *Procesul verbal* al şedinţei din 4 Fevruarie 1861 No. XII, p. 202. Radu Rossetti. *Pentru ce s'au răsculat ţaranii* p. 348 este de părere că „toate aceste măsuri erau bune şi Kogălniceanu ştia să le justifice de minune, dar nici una nu era legală".

[99] Şedinţa din 13 Fevruarie 1861. *Procesul verbal* No. XX, p. 259.

[100] Locul reprodus se află la p. 301 a desbaterilor.

fericirea României de fericirea ţăranului. Nu actele noastre ministeriale, nu cuvântările mele sunt vinovate, ci opiniile noastre în chestia socială. Frica cea mai mare a acuzatorilor mei este că, fiind ministru, în timpul ce are să se trateze chestia rurală, aş putea să mă slujesc de influenţa guvernului, pentru a pune în lucrare o presiune asupra deslegărei acestei chestiuni şi a face să prevaleze opiniile mele. De aice hotărîrea de a găsi de rău şi de a osândi sistematic toate faptele ministerului, pentru a ne da jos, înainte de a veni chestia ţăranilor pe tapet". Kogălniceanu aratase adevărul, pe care acei ce-l răsturnară aveau interes a-l ascunde, căci nu le convenia să desvăliască, prea pe faţă, sentimentele ce-i împingeau la răsturnarea ministerului.

După apărarea lui Kogălniceanu, adunarea hotărăşte să despartă răspunsul la mesaj de acuzarea ministerului, şi însărcinează o comisie de şepte membri care să instruiască procesul lui[101]. Darea în judecată era tot atât de serioasă ca şi acuzarea; dar partidul dreptei îşi ajunsese ţinta: nu numai că ministerul era înlăturat, ci încă şi prin lumina în care-l pusese, credea că l-a îndepărtat din treburi poate pentru totdeauna. Ca şi când acest cuvânt ar putea fi rostit vreodată în politică!

101 Şedinţa din 17 Fevruarie 1861. *Proces verbal* No. XXII, p. 330.

IV

DELA A DOUA DISOLVARE PÂNĂ LA UNIRE

(29 Ian. — 11 Dec. 1861)

A doua disolvare. — Aceiaşi soartă, ca şi ministerul lui Kogălniceanu în Moldova, o avu acel al lui Epureanu în Muntenia. Şi acest din urmă fusese luat, tot după sistemul urmat de domnitor, de a nu-şi alege ministerele din majorităţile adunărilor, sistem caracteristic pentru domnia lui Cuza şi care a fost notat de mai multe ori de oamenii timpului. Aşa ziarul *Unirea* observă, că : „se compunea ministerul totdeauna în afară de majoritatea adunărei". Principele Dim. Ghica spune, în şedinţa din 13 Mai 1861, că : „obiceiul la noi este de a nu se lua ministerul din majoritatea adunărilor" ; iar principele Gr. M. Sturza arăta, în şed. din 1 Febr. 1861, că : „în zadar am căuta să aruncăm faptele miniştrilor ca imputare conservatorilor ori proprietarilor ; căci ei nu pot avea solidaritatea actelor unui minister, pe câtă vreme ministerele la noi n'au fost, ca în statele constituţionale, sprijinite pe o majoritate parlamentară" [1]. Neînţălegerile între minister şi adunare în Muntenia izbucniră mai ales dela chestiunea răscoalei din Craiova. Se bănuia ministerului, că aplicase legea patentelor, înainte de a fi fost votată de ambele adunări, ca lege de interes comun ; că tot aşa se făcuse cu legea scăzământului arendaşilor şi că, fără motiv, se procedase cu atâta asprime la înăbuşirea mişcărei din Craiova, de oarece, după cum se vedea din hotărîrea Curţii de apel — care cu majoritate de 5 glasuri contra 4 achitase pe cei mai mulţi din preveniţi şi numai pe câţiva îi condamnase la uşoare pedepse — „nu fusese acolo un spirit de răscoală, ci numai o izbucnire de nemulţămire contra prefectului Gr. Marghiloman" ; că deci trebuia, ca acei ce au atras macar un minut bănuiala că ar fi existat un asemene spirit să-şi iee cuvenita pedeapsă. Epureanu, în loc de a da satisfacere camerei, destituind pe prefect, îl numeşte judecător la

[1] *Unirea*, 21 Fevr. 1861, *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 20 Mai 1861.

curtea din Bucureşti[2]. Adunarea ceruse întâi rânduirea unei anchete care să vadă cum s'au petrecut lucrurile. Ministerul însă declarase, că nu primeşte asemene numire, neprevăzută în Convenţia de Paris. Atunci adunarea cere dosarul răscoalei, Ministerul refuză a-l dà, întâmpinind că afacerea trecând înaintea înaltei curţi care judeca pe atunci ca al treile grad de jurisdicţie în fond, cauza ar fi încă pendentă înaintea justiţiei şi parlamentul nu ar putea să se amestece în trebile judecătoreşti. Adunarea supărată pentru refuzul ministerului de a se supune controlului ei, întroduce, în răspunsul la mesajul de deschidere, un paragraf în care blamează purtarea ministeriului, în chestiunea turburărilor craiovene, care paragraf este votat cu o mare majoritate de 42 din 62, compusă din stânga şi dreapta întrunite[3]. Ministerul răspunde acestui vot de neîncredere, prin o măsură foarte gravă: disolvarea adunărei, pe motivul că ea s'ar fi amestecat în atribuţiile judecătoreşti, calificând faptul dela Craiova, înainte de a se fi dat asupra lui hotărîrea definitivă. Disolvarea se face în ziua de 29 Ianuarie 1861[4]. Domnitorul voia să îndreptăţască pasul său, arătând Porţii depăşirea adunărei peste atribuţiile ei. Prin o scăpare din vedere, domnitorul uitase pentru un moment rolul pe care-l jucase până acum, de apărător al autonomiei şi vredniciei ţărei. Agentul său din Constantinopol, C. Negri, se însărcinează a i-l reaminti. El îi scrie, că: „ceeace este în propriile sale atribuţiuni nu ar trebui să fie supuse apreţuirei şi desbaterei altora"[5]. Este curios, că domnitorul care se mândrea atâta şi cu drept cuvânt de spiritul său de neatârnare faţă cu Poarta, să nu fi văzut singur acest lucru; dar cu cât va deveni mai ascuţită lupta din lăuntru, cu atâta domnitorul va căuta mai mult sprijin în autoritatea suzerană şi se va îndepărta de primul său avânt. Disolvarea bine înţeles că, zădărind ambiţia, supăra foarte adânc pe membrii care votase blamul şi ei îşi puseră toate puterile, spre a fi realeşi în noua adunare. In zădar se silise ministerul Epureanu, pe de o parte prin presiuni electorale, pe de alta prin graciarea lui Oraşanu şi Valentineanu de osânda ce o făceau pentru delicte de presă[6], a schimba majoritatea. Ea revine încă mai compactă decât înainte şi, în 16 Aprilie 1860, cea întâi măsură a nouei adunări fu darea în judecată a ministerului Epureanu. Măsura se votează cu 35 de glasuri contra numai a 15, ceeace arată, că par-

[2] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 1 Fevr. 1861. *Viitorul*, 25 Ian. 1861.
[3] Desbaterile şedinţei din 28 Ian, 1851 în suplimentul *Monit.* citat şi nota prec. Comp. *Românul*, 19 Ian. 1861 şi *Unirea*, 25 Fevr. şi 7 Martie 1861.
[4] Raportul către domnitor, publicat între alte ziare şi de *Românul*, 1 Fevr. 1861.
[5] *Negri C. Cuza*, 5 August 1861. *Corespondenţa* citată, p. 160.
[6] Graţiaţi în 4 Aprilie 1861, *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 10 Aprilie 1861.

tidul guvernamental, scăzuse încă din ceeace fusese şi că opoziţia sporise. Şi nici că se putea altfel, de oarece cum spune *Trecutul* „aceeaşi o mie, două de oameni care au scos din urnă pe deputaţii cu care guvernul nu se împăca, vor trimite, de nu tot pe aceiaşi deputaţi, cel puţin unii şi mai puţin liberali". Dar ministerul şi disolvase adunarea, numai spre a se răsbuna pe ea [7]. In 17 Aprilie ministerul îşi dă dimisia [8].

Atât ziarele liberale cât şi cele conservatoare criticau disolvarea aceasta de a doua a adunărei, şi în cercurile conducătoare ale ţărei această măsură fu în deobşte rău privită. Este de observat apoi, ca disolvarea fiind o prerogativă a domnului, opoziţia trecu de astă dată încă mai mult peste capetele miniştrilor, spre a atinge persoana domnitorului. In comisia centrală, patru membri: Brăiloiu, Teodor Brătianu, I. Cantacuzin şi Arsachi propuseră o moţiune de neîncuviinţare a disolvărei; moţiunea este însă răspinsă de majoritatea comisiei [9].

In timpul ce adunarea munteană era disolvată şi se făceau alegeri pentru acea care trebuia s'o înlocuiască, adunarea din Moldova votase, în 27 Martie 1861, o propunere ca, pentru desbaterea chestiunei rurale, să se întrunească ambele adunări în Bucureşti. Era iarăşi un mijloc pieziş, de a realiza unirea efectivă a ţărilor române, mijloc încercat încă odată fără izbândă, când cu votarea legei curţei de casaţie [10]. Când se întruneşte adunarea munteană ea se ocupă, odată cu darea în judecată a cabinetului Epureanu, şi de propunerea adunărei moldovene. Când adunarea moldovenească înmânase domnitorului adresa ei, cuprinzătoare a acestui vot, el răspunsese: „Simt toată seriozitatea pasului ce aţi făcut. De şi vă pot asigura de buna voinţă a Inaltei Porţi şi a puterilor garante, totuşi nu este de tăgăduit că avem nevoe de multă prudenţă şi înţălepciune pe lângă patriotismu" [11]. Când propunerea vine în adunarea munteană, ea este votată în unanimitate. Şi miniştrii votează pentru [12].

Dacă domnitorul nu s'a opus de astă dată atât de categoric la rostirea dorinţei de a se întruni camerile, ba chiar a îngăduit acest vot prin miniştrii săi, în deosebire de cum se

[7] *Trecutul*, sub Redacţia lui Ioan Strat şi Gh. Mărzescu, 4 Febr., 1861.

[8] *Mon. of. al Ţarei Rom.*, 20 Aprilie şi 2 Mai 1861. *Unirea* 4 April 1861. Ministerul Epureanu este judecat de Curtea de casaţie în 20 Iunie 1862 şi este achitat. *Mon. of.* 29 Sept. 1862.

[9] *Unirea*, 21 Fevr. şi 4 Martie 1861. *Românul*, 24 Fevr. 1861 (articol de Dimitrie Brătianu).

[10] Mai sus p. 90. Vezi două depeşi din Iaşi în *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 31 Martie şi 1 Aprilie 1861.

[11] *Mon. of. al Mold.*, 3 Aprilie 1861 (şedinţa din 27 Martie 1861).

[12] Şedinţa din 14 Aprilie. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 2 Mai 1861. suplement.

purtase când cu legea curţei de casaţie, aceasta o făcuse pentru că, după cum vom vedea la analiza politicei externe privitoare la chestiunea unirei, pe atunci negociările care se urmăreau în Constantinopole, păreau a conduce la o deslegare favorabilă a acestei chestiuni, şi părerea obştească era că unirea desăvârşită a Moldovei cu Muntenia va fi încuviinţată de puteri. Această părere işi făcuse drumul prin cugete, din următoarele împrejurări: Primul ministru al Moldovei, A. Panu, în depeşa trimisă colegului său în Bucureşti, în 27 Martie 1861, spune că: „atunci când a avut onoarea a fi chemat de către Inălţimea Sa, pentru a forma cabinetul, ar fi aflat negociări întinse pentru unire şi a văzut atunci o persistenţă, o convicţiune din partea Inălţimei Sale, ca să vadă realizându-se mai în grabă acest mare act naţional. Unirea mi-a zis Inălţimea Sa, este credinţa mea politică; ea este ţinta de mântuire a naţiunei române, la care părinţii noştri au căutat a ajunge şi la care sper că vom putea ajunge. Eu trebue să fac unirea; căci sunt dator către naţia care m'a ales şi cătră istoria către care trebue să am o responsabilitate"[13]. De aceea şi Panu primise ministerul în Moldova, spunând anumit, că dacă nu va reuşi a realiza acest vis a Românilor, îşi va da dimisia[14].

Această credinţă în apropiata realizare a unirei era cu atât mai firească de a fi întâlnită în ţările române, cu cât şi ziarele străine o întăreau. Aşa *Le Constitutionnel* din Paris salută cu plăcere „prefacerea operată în intenţiile guvernului otoman care prefacere ar constitui un progres însămnat, în calea arătată oare când Turciei de puterile occidentale. Acest prim pas, aşa de cu francheţă făcut, este de bun augur; el va ajuta poate a repara nişte greşeli, pe care guvernul turc începuse acum a le expia"; iar pe de altă parte *Wanderer* din Viena vestia acelaş evenement, însoţindu-l, conform politicei austriace, cu următoarele comentarii: „Afară de aceasta, va fi de un mare interes a observa purtarea Principatelor dunărene, acuma desăvârşit unite, fiindcă pentru principele Cuza nu mai poate exista nici o raţiune a ascunde mai mult timp adevăratele lui intenţiuni". *Le Courrier d'Orient* din Constantinopole dădea ca pozitive următoarele ştiri, anume că Poarta primise unirea ministeriilor şi a camerilor, o lege nouă electorală prezentată de guvernul Principatelor unite şi strămutarea comisiei centrale şi a curţei de casaţie la Bucureşti[15].

---

[13] Depeşa în *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 28 Martie 1861.

[14] *Unirea*, 7 Martie 1861. Cu prilejul acestor vorbe de *vis* al Românilor, aplicat unirei, *Trecutul*, 18 Martie 1861, glumeşte cu spirit; „cum că noi Românii ne găsim într'un somn adânc, acesta e mai mult decât singur. Şi în adevăr, după legile naturei, visul nu se produce decât când doarme cineva şi d. Panu, la intrarea sa în minister a spus că unirea este visul Românilor. Românii deci dorm şi visează la unire".

[15] Citate după reproducerea lor în *Românul*, 16, 17, 18 şi 23 Aprilie 1861.

In urma tuturor acestor ştiri, nu trebue să ne mirăm, dacă vedem un ziar din Iaşi scriind, că „întrunirea adunărilor pentru a delibera în comun legea rurală, şi a perdut importanţa, după ce ştim că unirea deplină a ministeriilor şi a adunărilor ni s'a acordat dela Constantinopole: că M. S. Sultanul a adresat o iradea către I. S. domnul, prin care octroiază ţărei cererile făcute într'un memorandum prezentat aici din vara

Barbu Catargiu
Colecţia Academiei Române.

trecută; că un mesajer turc se aşteaptă poimâni în Bucureşti, şi că în sfârşit domnul Panu este chemat de M. S. a se afla acolo în capitala României"[16].

Şi într'adevăr că Panu, Mavrogheni şi D. Sturza fusese chemaţi în Bucureşti, şi această chemare se pusese în legătură

[16] *Tribuna română*, 20 Aprilie 1861.

cu alcătuirea primului minister unionist, ceeace făcuse că Panu să fie atât de sărbătorit în Bucureşti[17].

Cu toate aceste aparenţe atât de favorabile, lucrurile ieau o altă întorsătură în Constantinopole şi recunoaşterea unirei este amânată. Domnitorul se vede nevoit a recurge iarăşi la constituirea unui minister deosebit pentru Muntenia. De astădată ministerul este luat, prin excepţiune, din majoritatea adunărei şi alcătuit sub preşedenţia lui Barbu Catargiu, din: C. Brăiloiu, principele Dimitrie Ghica, Ioan Cantacuzino, Apostol Arsache şi Constantin Filipescu. Ministerul intră în lucrări în ziua de 30 Aprilie 1861[18]. Lucru la care lumea nu se prea aştepta, este că primul act al ministerului partidului dreptei, să fie revocarea ordonanţei asupra presei, „rămânând ea liberă sub paza numai a legilor ţărei"[19]. Măsura era un mijloc de a câştiga pe stânga în favoarea ministerului, ca una ce lucrase împreună cu dreapta la răsturnarea lui Epureanu. Ministrul Mălinescu, din cabinetul de mai târziu al lui Golescu, bănueşte această măsură de nesinceră, ca una ce era în contra principiilor partidului ce o luase[20].

Ministerul Catargiu are încă o foarte scurtă durată, numai 12 zile, de oarece în 11 Mai el îşi dăduse acum dimisia, semn caracteristic pentru relaţiile dreptei cu domnitorul. Şi mai caracteristică este însă, că demisia ministeriului este de astă dată motivată şi anume pe faptul, că domnitorul refuzase: 1) schimbarea membrilor comisiei centrale numiţi de el; 2) schimbarea prefectului poliţiei capitalei; 3) schimbarea câtorva prefecţi; 4) desfiinţarea înaltei curţi şi înfiinţarea curţei de casaţie; 5) imediata punere în desbatere a chestiei rurale; 6) de asemene a legei electorale. Din aceste punte, erau mai de samă: 1, 5 şi 6.

In privirea celui d'intâi, Catargiu cerea revocarea din comisia centrală, a lui N. Golescu. Arghiropol, Anghelescu şi Predescu, membri din partidul stângei, care luase apărarea lui Epureanu contra învinuirilor ce i se adusese[21]. Chestiile celelalte două erau într'o strânsă legătură, şi domnitorul avea interes ca ele să nu fie rezolvite de un minister şi o adunare conservatoare. De şi încuviinţarea unirei fusese amânată, tot se aşteaptă din zi în zi a ei realizare, şi domnitorul doria ca chestia rurală să fie luată în desbatere de adunările întrunite. Dar domnitorul ar mai fi dorit un lucru, ca să se modifice şi legea electorală. Greutatea însă era de cine să se facă această mo-

[17] *Mon. of. al Mold.*, 5 Mai 1861. *Viitorul*, 29 Aprilie 1861.
[18] *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 1 Mai 1861. *Unirea*, 2 Mai 1861.
[19] Declaraţia lui B. Catargiu în şedinţa din 4 Mai în *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 9 Mai 1861, suplement.
[20] Şed. din 26 Iunie, *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 30 Iunie 1861.
[21] *Viitorul*, 20 Mai 1861.

dificare? Stipulaţiile electorale fusese anexate către Convenţie, ca parte întregitoare, şi puterile se arătau mai ales foarte îngrijite tocmai asupra acestui punt. Aşa Negri spune, într'o scrisoare cătră domnitor, că „puntul principal ce interesează conferenţa este modificarea legei electorale" şi de aceea el cere domnului, să-i trimeată proiectul, ca să se statueze de odată asupra tuturor puntelor [22]. Prin memorandul trimis către puteri, la începutul lui 1861, domnul apăsa foarte mult asupra neajunsurilor legei electorale şi, cu toate că nu cerea modificarea ei de către puteri, se putea interpreta această stăruinţă a lui prea amănunţită de a-i arăta rălele, că o cerere indirectă de a se procede, odată cu încuviinţarea unirei, şi la schimbarea sistemului alegerilor, mai ales că, precum vom vedea, domnitorul era convins de neputinţa absolută ca legea electorală să fie serios reformată de adunările în fiinţă. De aceea şi *Viitorul* impută domnitorului că „ar fi cerut, prin memorandum către Poartă, reforma legei electorale" [23]. Domnul avea însă dreptate de a crede aşa ceva, de oarece *Unirea*, organul dreptei califică de demagogic proiectul comisiei centrale care întindea dreptul de vot tuturor acelor ce plătiau 48 de lei dare şi nădăjduia, că un asemene proiect va fi răspins de ambele adunări. Acelaş ziar apoi spune, despre petiţia din 11 Iunie din câmpul Filaretului, care cerea lărgirea dreptului electoral, că ar fi răsturnătoare a proprietăţei [24]. Organele liberale din potrivă sprijiniau lărgirea dreptului de vot. *Tribuna română* susţine, că „ţăranii nu pot aştepta îmbunătăţirea soartei lor dela boieri, ci numai dela alesul şi iubitul Românilor şi dela lăţirea bazei electorale" ; iar *Trecutul* adaoge, că „de şi ţăranii nu au cultura necesară, spre a putea desbate într'o adunare chestii de stat, totuşi ar avea destul bun simţ ca să se opună, dacă nu prin discuţie, cel puţin prin vot, unei legi făcute în interesul unei singure clase [25].

Ori cum ar fi fost lucrurile, trei întrebări mari preocupau ţările române la începutul anului 1861 : unirea, legea electorală şi chestia rurală. Ca şi în vremile divanului ad-hoc, unirea era dorită de toată clasa conducătoare, fără deosebire de partid ; iar chestia rurală era în strânsă legătură cu legea electorală şi, din pricina lor, pe faţă sau pe ascuns, se încingeau luptele şi se desbina pătura superioară. Poziţia guvernului, în

---

[22] *Negri* c. *Cuza*, 3 Iunie 1861. *Corespondenţa*, p. 106 şi 117. Domnitorul cere comisiei centrale pregătirea acestei legi. *Mon. of. al Mold.* 27 Mai 1861.

[23] *Viitorul*, 11 Mai 1861. *Viitorul* este organul partidului dreptei ; *Trecutul* al stângei.

[24] *Unirea*, 13 Iunie şi 15 Iulie 1861. Autorii acestei petiţii sunt daţi judecăţei ; achitaţi prin şedinţa din 1 Oct. 1861 pe motivul că ei nu ceruse alt ceva decât lărgirea dreptului electoral. *Românul*, 4 Oct. 1862.

[25] *Trib. rom.*, 30 April 1861. *Trecutul*, 8 Iunie 1861.

mijlocul acestor lupte, era foarte grea, şi guvernul era în realitate domnitorul care schimba ministerele după placul său. Cu dreapta nu se putea împăca; cu stânga extremă iarăşi nu. Ar fi vrut să constitue un partid de centru, moderat, care să primească ideile sale în întregul lor, înaintate în ceeace privea reformele lăuntrice, reţinute şi cumpătate în daraverile ce atingeau exteriorul. Dar acest partid nu se putea improviza, şi de aice se explică acea schimbare atât de nestatornică a reprezentanţilor puterei esecutive. Poporul, bine înţăles, că era cu domnul, contra partidului dreptei, şi avem despre această ţinută a lui, o preţioasă şi convingătoare mărturisire, în arătarea organului acelui partid, *Unirea*, care spune, că „tribunalele n'ar fi fost mai nici odată favorabile lui Barbu Catargiu, (adăogând) fiind că ar fi fost pline de oamenii coteriei"[26].

Retrăgându-se Barbu Catargiu, domnitorul însărcinează cu alcătuirea ministerului pe Ştefan Golescu — o uriaşă săritură dela ultra-conservatori la ultra-liberali — care-şi compune cabinetul său din Arghiropol, Mălinescu, C. Bălcescu, Bolintineanu şi colonelul Semeşescu[27]. Noul minister se compunea tocmai din bărbaţii pe care Barbu Catargiu voise să-i elimineze din comisiune centrală. Se putea deci prevedea în ce raporturi vor sta noii miniştri cu adunarea ce sta sub influenţa lui Barbu Catargiu.

Cât de porniţi unul contra altuia, erau B. Catargiu şi St. Golescu, se vede de pe aceea, că cel d'intâi refuză de a semna decretul de numire al noului minister[28]; refuz însă ce lovia şi în domnitor, punându-l în un impas constituţional.

Ministerul lui Golescu, tot în vederea apropiatei uniri, se dă numai ca un minister de tranziţie şi de scurtă dăinuire[29]. Ceeace însă supăra cu deosebire adunarea, în constituirea noului minister, era primirea lui Mălinescu şi a lui Bolintineanu în el, fiind ei priviţi de dreapta, ca „adversarii proprietăţei şi ai ordinei sociale", şi modul cum fusese privită chemarea lui la cârmă se vede de pe aceea, că adunarea alege îndată pe Brăiloiu, Cantacuzino şi Arsachi ca membri în comisia centrală,

---

[26] *Unirea*, 27 Mai 1861. Apoi, cum foarte bine observă, Anghel Demetrescu: „ministerele urmau unul după altul cu repeziciune (fără ca unul din ele se izbutiască a avea, în acelaş timp, încrederea domnului şi a parlamentului. Parlamentul era al dreptei, cu principiile căreia domnul nu se împăca. El înclina mai mult către stânga, însă nu către stânga extremă. Ministerul constituit de dânsul, în mod arbitrar, nu se bucura de încrederea adunărei. Din acest cerc vicios domnul nu putea să iasă. In aceste frământări se dărăpanau puterile în o zadarnică luptă şi ţara rămânea mai mult pe loc, decât să meargă înainte". *Discursurile lui Barbu Catargiu*, Bucureşti, 1886, p. LI.

[27] *Monit, of. al Ţărei Rom.*, 15 Mai 1861.

[28] *Unirea*, 20 Mai 1861.

[29] *Monitorul* citat în nota 27.

bărbaţi ce făcuse parte din cabinetul trecut [30]. Barbu Catargiu vrea însă să silească pe ministerul Golescu, să aducă îndată în desbaterea adunărei chestia rurală, temându-se ca nu cumva să modifice legea electorală, şi de aceea propune, ca „orice minister ce nu ar grăbi soluţia chestiei rurale, înainte de închiderea adunărei, să nu aibă încrederea ei. Propunerea este votată cu mare majoritate [31]. Ministerul neprimind această rezoluţie şi fiind şi acuzat că a îngăduit subsemnarea petiţiei din 11 Iunie, prin care se cerea lărgirea bazei electorale şi se blama adunarea actuală, capătă un vot de blam, în 21 Iunie, primit cu 32 de voturi contra 23 [32]. După acest vot, ministerul nu se mai duce pe la adunare, nu-i mai comunică nimic până la 10 Iulie, când expirând terminul sesiunei parlamentare, adunarea se închide. Această anomalie constituţională, ca un minister blamat să rămână alăturea cu adunarea care-l descuviinţase, a fost bagată în samă de ziarele timpului [33]. Dar lucrul era firesc, ministerele ne fiind luate din majoritatea adunărei şi ele fiind numai ale domnului.

Ce se întâmplase, în acest răstimp, în Moldova? Ministerul Panu (cu Hurmuzaki, Mavrogheni, Cuciureanu, Rolla şi D. A. Sturza), al omului ce avea o reputaţie nebănuită, fusese primit chiar de adunare cu oarecare bună-voinţă, mai ales că primul său act era pe placul ei. Anume hotăreşte chestiunea mitropolitului, pretextul ce adusese răsturnarea lui Kogălniceanu, şi anume: mitropolitul demisionează; se stânge contra lui orice urmărire; se dispune desfiinţarea proceselor-verbale ale adunărei, referitoare la punerea lui sub judecată şi i se dă o pensie de 200 de galbeni pe lună [34]. Această blândeţă faţă cu un om se fusese învinuit de trădător cătră ţară, indispunea pe mulţi. Sofia Hrisoscoleu află explicarea revocărei urmărirei mitropolitului, în faptul că era înrudit cu primul ministru. „Deplâng, zice ea, această hotărîre a consiliului, pentru că ea se atribue d-lui Panu, ca unul ce este rudă cu învinovăţitul mitropolit. O deplâng, pentru că am fi dorit ca ilustrul membru al căimăcămiei de trei, la a doua sa ivire pe scena politică, să fi început prin vreun act demn de reputaţiunea sa, şi nu prin a cere scăparea unui criminal de asprimea legilor" [35].

[30] *Unirea*, 16 Mai 1861.
[31] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 27 Iunie 1861, suplement. *Unirea*, 21 Iunie 1861.
[32] *Ibid.* Comp. *Românul*, 3 şi 4 Iulie 1861. Ministerul Golescu răspundea, în privirea subsemnărei petiţiei, că asemenea imputare este stranie din partea oamenilor unui minister ce desfiinţase ordonanţa asupra presei. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 30 Iunie 1861.
[33] *Trecutul*, 1 Iulie 1861.
[34] *Mon. of. al Mold.*, 21 Ianuarie 1861.
[35] Articolul *Camera din Iaşi* de Sofia Hrisoscoleu în *Românul*, 20 Aprilie 1861.

Interpelarea lui Lascar Catargiu. — In curând însă această daravere fu uitată, faţă cu zvonul de care am vorbit, despre apropiata realizare a unirei, zvon adus la crezare, mai ales prin chemarea lui Panu la Bucureşti.

Această veste, după unii fiind îmbinată cu acea a unei conferenţi ce trebuia să se ţină la Paris, spre a se da această încuviinţare, Lascar Catargiu cere în adunarea moldovenească, ca guvernul să comunice adunărei, „dacă cu prilejul conferinţelor ce aveau a se ţinea la Paris, luase măsuri a se încunoştiinţa din nou pe puteri, despre viile aşteptări ale ţărei de a vedea realizate dorinţele rostite de divanurile ad-hoc". Aceste ştiri fiind telegrafiate la Bucureşti, Barbu Catargiu propune imediat ca să se adreseze o mulţămire deputatului ce ridicase această chestiune; iar principele Ştirbeiu repetă aceeaşi întrebare în adunarea munteană. Bolintineanu răspunde lui Ştirbeiu, că „în urma demersurilor şi stăruinţelor necurmate ale I. S. domnitorului, Poarta a încuviinţat unirea deplină a ambelor Principate. Puterile se vor întruni în conferinţă, pentru a hotărî această chestiune"[36]. Răspunsul nu se potrivea însă cu întrebarea; căci Catargiu şi Ştirbeiu înţălesese, *dacă se va face demersuri pentru principele străin.*

Domnitorul care singur cunoştea pe deplin starea negocierilor întru dobândirea unirei, ştiea tot odată ce periculos era, pentru obţinerea unui rezultat favorabil, reînvierea chestiunei principelui străin. Trebuia deci căutat de înăbuşit pe cât se putea atare manifestare, şi din contra, să se arăte, că ţara s'ar fi lepădat acuma de această năzuinţă şi că era mulţămită cu unirea sub principele pământean pe care îl dobândise. De aceea ocârmuirea pe de o parte înserează în *Monitorul Oficial al Ţărei Româneşti* un comunicat, prin care spune, că „cele din urmă ştiri ale agentului ţărei la Paris sunt că chestia principelui străin este neadmisibilă; că nimene nu s'a gândit la aceasta şi că va fi opoziţie la o asemene propunere ori de unde ar veni"[37]; iar pe de alta nu ne vom mira, dacă vom vedea manifestându-se în Principate o mişcare pentru susţinerea domnului băştinaş, mişcare a căreia legătură cu guvernul, ba poate chiar inspirare din partea lui nu se poate cu totul tăgădui. Dar mai este apoi de luat în bagare de samă şi ambiţia domnitorului, care acum tocmai era în ajunul de a izbuti, după silinţi urieşe şi o frământare atât de îndelungă, să realizeze unirea, nu putea fi dispus a se coborî de pe tron, pentru ca altul să se folosască de munca şi de chinurile lui. Mai doria apoi ca prin unire să ajungă mai departe, la realizarea câtorva reforme mari, de

---

[36] Chestiunea întreagă cu depeşa din Iaşi în *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 20 Mai 1861 (Şedinţa adunărei din 18 Mai).

[37] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, Iulie 7 1861.

care inima lui era alipită, şi pentru a căror îndeplinire tocmai unirea deschidea o luminoasă perspectivă.

De aceea vedem, bună oară, că ziarul *Dâmboviţa* care, sub direcţia lui Bolintineanu, era şi el organul oficios al guvernului, ba trecea chiar de subvenţionat din partea lui, susţine, că „să se convoace o singură adunare constituţională care să nu poată atinge unirea, dar care să decidă despre ereditatea în familia alesului dela 24 Ianuarie”. *Viitorul*, ziarul dreptei, adaoge chiar, după reproducerea locului din Dâmboviţa, părerea, că „ideea pare avea o origine mult mai înaltă decât o slabă pană de publicist” [38]. *La Voix de la Roumanie*, a lui Ulysse de Marsillac, iarăşi un organ oficios al guvernului, după cum îl numea *Viitorul*, combate de asemenea ideea că „nu s'ar putea găsi o dinastie între Români” [39]. Mai mult decât atâta : se subscrisese două petiţiuni din partea poporului, una pe câmpia dela Filaret în Bucureşti, alta, tot în cuprinsul celei din Bucureşti, pe câmpia dela Frumoasa, la Iaşi, prin care petiţii se cerea răspingerea domnului străin şi constituirea statului unitar sub alesul din 5 şi 24 Ianuarie, cu o reprezentare adevărat naţională, prin lărgirea dreptului electoral. O alta asemene petiţie circula prin ţinuturi [40]. Când se prezintă înaintea domnitorului deputaţia însărcinată a-i înmâna petiţia subsemnată în 11 Iunie pe câmpia Filaretului, domnitorul se preface a dojeni pe autorii ei. El le spune, că „se miră de un asemene demers ; că voiau pe semne să se exercite o presiune ; că asemene mişcarea ar putea fi calificată de revoluţionară ; sfătueşte pe toată lumea să aştepte cu linişte şi încredere realizarea dorinţelor ţărei, care în curând nădăjdueşte că vor fi încununate cu succes ; dar că nu va mai suferi asemene urmări care, departe de a întări tronul ridicat de Români, îl slăbesc şi duc naţia la peire” [41]. Oficial domnul era ţinut a reproba o asemene manifestare, mai ales că-l punea în poziţia de a avea aparenţa de a se apleca cu totul către liberali, ceeace nu era în interesul său politic.

Este însă interesant de constatat, că nu numai foile mai mult sau mai puţin în legătură cu guvernul şi petiţiile care putuse fi provocate de el, sprijiniau ideea principelui naţional, ci şi ziare neatârnate, ba până la un punct chiar neprielnice ocârmuirei, susţineau aceeaşi părere. Aşa C. A. Rossetti, în *Românul*, spune : „Noi dar facem apel la toată naţiunea, nu

[38] *Viitorul*, 13 Aprilie şi 2 Mai 1861.

[39] *La Voix de la Roumanie*, 25 Mai 1861 : „Quoi, voilà une nation de cinq millions d'hommes et parmi elle. il ne se trouve pas un seul prince digne de la couronne? Quoi, tant d'intelligence et de patriotisme, répartis sur une race admirablement douée, ne suffiraient pas à créer une dynastie”?

[40] *Ibid.*, 28 Iunie şi 1 Iulie 1861. Comp. *Românul*, 8 Iulie 1861.

[41] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 19 August 1861.

să se supună condiţiilor noastre, ci să le desbată în public şi să le lepede, subscriind în public petiţia ce circulă în ascuns pentru guvern străin, sau să le aprobe în public, subscriind petiţia noastră către alesul naţiunei"[42]; iar *Tribuna română* spune că „fericeşte pe Români, că n'au dobândit unirea cu principe străin, mulţămind mai ales diplomaţiei engleze că nu a dat România de moştenire unui principe străin"[43]. Prin urmare chiar, în afară de interesul politic momentan, de a nu se accentua într'un moment nepotrivit dorinţa după principele străin, chiar în afară de faptul că domnului îi era displăcută o asemene dorinţă, în momentul tocmai când era pe puntul de a realiza una din ţintele domniei lui, partidul stângei nu mai împărtăşia cu aceeaşi înfocare principiul domnului străin, sau cel puţin găsia, că acuma cererea lui nu era la timp.

Partidul dreptei din protivă care provocase această desbinare de păreri, prin interpelarea lui Lascar Catargiu, se întărta şi se încorda cu atât mai mult, cu cât vedea că în ţară îşi făcea drum ideea domniei pământene; aceasta ar fi însămnat aşăzarea desăvârşită a familiei Cuza pe tronul ţărilor române, poziţia era mândră şi prea frumoasă pentru a nu părea rău aproape fie-cărui membru din sînul acelui partid, că nu o ocupase el, şi-l făcea să-şi iasă din fire la ideea că *un Cuza* să o dobândească. Numai o aşa stare psicologică explică rostirile ziarelor conservatoare ale timpului şi mai ales *tonul* acestor rostiri.

Aşa *Viitorul* spune, că „întemeierea statului român nu se va putea face, decât când se vor realiza dorinţele divanrilor ad-hoc. Domnul Panu care pentru mulţi în România reprezintă principiul Unirei cu principe străin, nu va scăpa socotim prilejul ce ni se înfăţişază"[44]. Acelaş organ exclamă chiar: „ce este unirea, dacă se va face fără principe străin"? Apoi intrând mai adânc în chestiune, caută, în cuvinte acoperite însă străvezii, înlocuind pretutindene termenul de domnitor prin acel de administraţie, a arăta într'un lung articol, că „experienţa ce am făcut-o de mai mult de doi ani, n'a făcut decât a ne convinge cu mai mare tărie, că singurul mijloc de a ne organiza iute şi puternic, este, de a înceta odată de a fi o poporaţie şi a începe a deveni o naţie. *Prinţul Cuza* el însuşi a arătat că este gata a se coborî de pe tron, spre a realiza deplin dorinţele poporului". Observăm pe lângă intenţiunea jignitoare a rostirei, şi forma nerespectuoasă, dând domnitorului ţărei titlul de *prinţul Cuza*, ca şi când nişte străini ar fi vorbit de el. Aiurea *Viitorul* adaogă, că „nu am putut opri a indica

[42] *Românul*, 12—15 Iunie 1861. Circulă anume şi o petiţie pentru principele străin, patronat de partidul dreptei.
[43] *Tribuna română*, 4 Mai 1861.
[44] *Viitorul*, 29 Aprilie şi 1 Mai 1861.

ideea unirei cu un prinţ pământean ca o ţintire personală a unei ambiţii căreia îi lipseşte până şi umbra unui titlu, spre un asemene scop"; şi încă într'un alt loc, amintind înălţarea lui Napoleon cel Mare, se întreabă: „care sunt titlurile de a se crea ereditatea pentru un domn pământean; unde e geniul unde dovezile de ordin"[45]? Cu prilejul petiţiei dela Frumoasa, acelaş organ susţine că „geloşii subscriitori ai acelor petiţii cer mănţinerea unei stări regretabile, în care ne aflăm de mai bine de doi ani". Cu alte cuvinte se punea în socoteala alesului ţărilor frământările în care ele se obosise. „Că subscrierea acelor petiţii nu este decât un act de servilism făcut puterei şi că este o mare îndrăzneală de a nesocoti însuşi făgăduinţele alesului din 24 Ianuarie"[46]. Apoi se mai întreabă *Viitorul* că ce drept are mulţimea de a face cereri ce sunt rezervate numai ţărei legale? Cu prilejul acestei distincţii de ţară legală şi ţară nelegală, I. Morariu, întreabă, la rândul său, în *Trecutul*: dacă ţara legală, adecă cei vreo 2000—3000 de proprietari mari, constituesc naţiunea română; dacă puterile europene, când s'au ocupat de poporul român, au avut în vedere numai soarta acestui pumn de proprietari; dacă numai ei supoartă greutăţile statului, când aceşti proprietari privilegiaţi nici un pot exista ca naţiune, fără cele 5.000.000 pe care îi reprezintă fără voia lor"[47]?

Dară însă asemene manifestări prin presă puteau fi numai supărăcioase, pentru conducerea, din partea domnitorului, a negocierilor privitoare la unire, altfel ar fi stat lucrurile, dacă reînoirea chestiunei principelui străin ar fi apucat a se face pe cale oficială, precum prin interpelare anunţată în adunarea Moldovei. Prin o asemene manifestare, se putea compromite cu desăvârşire chestia unirei, tocmai în momentul, când ea părea mai aproape de a ei încuviinţare. Inţelege oricine, cât a trebuit să se cutremure domnitorul care, de doi ani acum trăia într'un vecinic neastâmpăr şi o vecinică frământare, aşteptând deslegarea acestei ţinte care era singura îndreptăţire a ocupărei tronului de către el. De aceea să nu ne pară straniu modul cum adunările fură tratate de ministerile din Iaşi şi din Bucureşti. Panu anume opreşte pe mai mulţi deputaţi a complecta numărul regulamentar, încât nici o şedinţă nu se mai poate ţinea, până la 22 Mai, capătul sesiunei[48]. Aceiaşi tactică este urmată şi la Bucureşti, dela votul de blam, dat ministerului Golescu, înainte (22 Iunie).

---

[45] *Ibid.*, 13 Aprilie şi 2 Mai 1861.

[46] *Ibid.*, 28 Iunie 1861.

[47] *Trecutul*, 1 Iulie 1861.

[48] *Viitorul*, 23 şi 27 Mai 1861. *Unirea* 20 Iunie 1861 (corespondenţă din Iaşi). Comp. *Procesul verbal* al adunărei moldovene din zilele de 17, 18, 19, 20 şi 22 Mai în *Culegerea proceselor verbale ale adunărei Moldovei pe* 1860 1861.

Interesul acestor fapte stă în aceea că opoziţia trecea iarăşi peste capetele miniştrilor pentru a lovi în persoana domnului. Cauza acestor porniri este de aflat în darea pe faţă a aşa numitului Memorandum, trimis de Alexandru Ioan I agentului său din Constantinopole, spre a-l înfăţoşa Porţei şi ambasadorilor puterilor garante. Şi în adevăr că acest act era fără îndoială de fel a jigni adânc pe foştii privilegiaţi.

In el, Domnitorul arată întâi, cum el a ştiut a reţinea puternica mişcare către unire, ce începuse cu alegerea lui, care mişcare voia să meargă mai departe, ameninţând să complice războiul Italiei cu o serioasă conflagraţie orientală. Această purtare a domnitorului, tinută de el în interesul Europei, expunea guvernul lui la izbucnirea unor nemulţumiri lăuntrice, ceeace era cu atâta mai rău, cu cât având a aplica principiile civilizătoare ale Convenţiei şi a desrădăcina abuzurile unui trecut deplorabil[49], avea nevoie de tot prestigiul, pe care numai încrederea în alesul ţărilor putea să i-l dee; apoi alegerea lui, lovind în ambiţiile multor altora şi recunoaşterea ei întâmpinând greutăţi la oarecare puteri, chiar după dobândirea învestiturei dela Poartă, tot rămăsese în ţară minţi nemulţămite cu noua stare a lucrurilor. Pe lângă aceste cauze de îngreuiere, se mai adăugia complicata maşină guvernamentală şi faptul că Convenţia, concentrând reprezentaţia naţională în mânile unui mic număr de vechi privilegiaţi, aceştia se folosiau de nerealizarea unirei, spre a ridica adese ori glasuri, personal interesate, îmbrăcate în mantia interesului obştesc. Dovada a fost proiectul de constituţie al comisiei centrale, pe care domnitorul a fost nevoit a-l respinge şi apoi a disolva adunările care, cu toate aceste îl aleseseră pe el. Dreptul adunărilor de a pune în acuzare pe miniştri a devenit un izvor de abuzuri, la nişte adunări, ale cărora majorităţi se compuneau din vechii privilegiaţi, regretând trecutul şi conduşi cu iscusinţă de nişte năzuitori la tron. Aşa a fost atacată dispoziţia luată de miniştrii lui, de a întinde legile de impozite la toate clasele societăţei deocamdată prin ordonanţe, spunând că se calcă Convenţia, impunându-se o dare, fără să fie votată de adunări, când prin acele ordonanţe nu se făcea decât a se înlătura privilegiul, de a nu plăti toţi locuitorii dările existente, mai ales că complicata maşină guvernamentală trebuia să întârzie foarte mult votarea nouelor legi. Când foştii privilegiaţi nu puteau face altfel, trăgănau la nemărginire desbaterile; apoi răsturnau minister peste minister, aşa că mersul propăşirei era împiedecat, prin repeţitele crize de guvernământ. Se poate întreba, întrucât o aşa purtare a foştilor privilegiaţi le este ea folosi-

[49] In reproducerea memorandului de ziarele partidului dreptei aceste cuvinte sunt subliniete şi urmate de punte de exclamaţie.

toare, sau singurul lor scop este mai mult a-şi sătura patima lor uricioasă şi personală [50]? Apoi cum se poate spera o sinceră aplicare a art. 46 din Convenţie, când aceasta depărtează de reprezentaţia naţională, pe toţi acei ce aveau de aşteptat ceva dela reformele sociale impuse de ea, şi se încredinţează desbaterea organică a marilor principii civilizătoare, chiar în mâna acelora pe care îi lipseşte dela avantajele excluzive de care s'au bucurat până acum? Analizând apoi legea electorală impusă de Convenţie, domnitorul arată neputinţa aplicărei ei, din cauza prea răstrânsului număr de alegători şi citează mai ales cazul ridicol al colegiului din Ismail, compus din *un singur alegător* care alegându-se el singur, în colegiul direct ce ei concentra în persoana sa, trimitea astfel el singur un deputat în adunarea generală.

După această analiză a elementelor guvernamentale pe care Convenţia le punea la îndămâna domnului, memorandul arată neputinţa în care se afla acest din urmă, de a conduce afacerile şi cere, ca leac al acestei stări de lucruri, unirea ministeriilor şi a camerilor şi reforma legei electorale". Dacă în puntul cel dintâi, acel al unirei, urmează memorandul, foştii privilegiaţi se arătau a nu găsi un motiv de nemulţămire, ei nu puteau de loc să încuviinţeze reforma sistemului electoral, mai ales că domnitorul rostia îndoiala, dacă această reformă ar putea fi îndeplinită de adunările române, de oarece cu greu se putea aştepta ca reprezentanţii actuali ai naţiunei să împingă abnegaţia până acolo, încât să se sinucidă ei înşii politiceşte, şi că deci nu ar fi mijloc a se aştepta reforma legei electorale dela deputaţii eşiţi din colegiile de astăzi. Este însă tot atât de greu puterei executive, a lucra cu un sistem electoral protivnic transformărei sociale stipulate de Convenţia de Paris. In scopul deci de a arăta faptele ce se petrec astăzi în principate, domnitorul însărcinează pe agentul său să aducă la cunoştinţa puterilor garante cuprinderea memorandului".

Domnitorul nu prea ştiea el singur cum să proceadă, pentru a împăca două interese tot atât de mari: reforma legei electorale şi apărarea autonomiei ţărei. El era adânc convins că, a aştepta reforma legei electorale de către adunările de foştii privilegiaţi, era ceva peste putinţă. A cere însă atare reformă dela puteri, era a lovi în autonomia ţărei. Dar în deobştie autonomia era foarte greu de păstrat în această împrejurare; căci chiar dacă s'ar fi modificat sistemul electoral de adunările ţărilor române, totuş el făcând parte din Convenţie, modificarea

---

[50] Tot aşa judecă şi principele N. Suţu (*Mémoires*, Vienne, 1899, p. 366): La lutte des partis dans l'arène des assemblées devait paralyser tout progrès, rendre stériles des sessions entières et faire perdre un temps précieux pour les intérets publics".

trebuia să fie încuviinţată de puteri şi deci se lovia încă şi mai greu în autonomia ţărilor, inpunându-se un vot, dat de adunările ţărei, în o daraveră absolută internă, la controlul areopagului european [51].

Domnitorul, cumpenind toate aceste greutăţi, revine ceva mai târziu asupra cugetărilor ce-l predomnise, când alcătuise memorandul şi, într'o circulară către agenţii săi din streinătate, el le cere să stăruiască numai pentru unire şi să caute a convinge pe puteri că nu e de neapărată trebuinţă şi reforma stipulaţiilor electorale. El le spune anume, că „spera că elementul moldovenesc, va contribui a constitui cu deosebitele fracţii din adunarea munteană, un partid liberal moderat, în jurul căruia vor veni să se grupeze sprijinitorii bunei rândueli, ai propăşirei şi ai ocârmuirei mele; că până nu va face principele această încercare, orice preschimbare a temeliei electorale este de prisos" [52].

Cu toate că memorandul nu conţine nici o aluzie la lovitura de stat, cu toate aceste, expunerea faptelor, de şi tindea în primul loc la obţinerea unirei, nu lăsa mai puţin să se întrevadă adânca nemulţămire a domnitorului cu starea de lucruri din Principate, şi putea deci fi interpretată şi în înţelesul unei interveniri pentru schimbarea constituţiei şi deci a unei lovituri de stat, pentru care implicit părea a-şi cere învoirea [53].

Acestui memorand, Poarta răspunde de ocamdată prin o circulară a marelui vizir, în care ea se arată dispusă a lua în băgare de samă cererile făcute prin el, şi în care circulară dregătorul turc adaoge o nouă lovitură clasei conducătoare din ţările române. Se spune anume în ea, că „dacă cu elementele conservatoare din care adunările se aflau alcătuite, nu se poate

---

[51] Papadopol-Calimah, *Amintiri* (Manuscript în Acad. Română), p. 324.

[52] Scrisoare nedatată în *hârtiile Rossetti*. Că aceasta era adevărata interpretare a memorandului, se vede şi din o altă circulară a domnitorului către agenţii săi din străinătate, în care el spune: „Mais je n'ai jamais eu la pensée de donner à la révision des stipulations électorales, la même importance qu'a l'Union. Moins encors ai-je pu songer à subordonner l'Union à une réforme de la loi électorale". (Copie fără dată. însă anterioară lui 11 Decemvrie 1861, în *Hârtiile Rossetti*).

[53] Vezi şi *Mémorial diplomatique*, 17 Ianuarie 1861, *Cestiunea Unirei la Constantinopole* de D. B. 1861, p. 1: „Revizuirea legei electorale nu figura ca o cerere în acest memorand". Asupra redactărei acestui memorand, iată ce găsim în hârtiile lui *Baligot de Beyne*. secretarul domnitorului: „Le projet de mémoire a été préparé dans le mois de Juin 1860, quatre mois avant le voyage de S. A. le Prince à Constantinople. Depuis ce moments l'attitude des chambres legislatives s'est heureusement modifiée. (Se gândeşte la perioada de lucrări spornice ale adunărilor, din timpurile ministerilor lui Kogălniceanu şi Epureanu. Mai sus. p. 91-92). Du reste, les parties essentielles du passage commun aux deux parlaments, à la loi électorale, méritent d'être conservés; les causes subsistent; elles peuvent à l'ocasion produire le même effet". (O notă a lui Baligot în *Hârtiile Rosetti*).

introduce, cu nici un preţ, liniştea şi neinteresul, fără de care asemene instituţii nu pot să aducă decât turburarea şi letargia; dacă acest element ce este pretutindene în altă parte privit ca acel al ordinei şi al conservaţiei, pune în Moldo-România piedeci mersului afacerilor şi îmbunătăţirei stărei sociale a poporaţiilor, oarece se va întâmpla, când se vor deschide porţile adunărilor la un partid, ale căruia principii politice nu tind la nimic mai puţin, decât a răsturna tot ce este drept şi a pune în locu-i revoluţia" [54]?

Noua agitare în chestia principelui străin nu era decât un răspuns al dreptei la acest memorand. Domnitorul însă ce ştiea, că unirea cu principele străin, nu era cu putinţă de dobândit şi care, cum am văzut, nu era de loc dispus acuma chiar a-i ceda locul, sprijinit pe partida înaintată care agita în favoarea unei dinastii române, era în largul lui pentru a combate pe protivnicii săi. Iată care ne pare a fi înţălesul adevărat al acestor însămnate frământări. Kogălniceanu chiar mergea mai departe în înţălesul ce îl da mişcărei foştilor privilegiaţi. La întrebarea ce şi-o punea: oare pentruce susţin cu aşa energie reprezentanţii dreptei cererea unui principe străin, el răspundea: Vechia partidă spunea: „Ţara a cerut în 1857 unirea cu principe străin; nu se îndeplineşte această cerere. Altfel de unire însă nu voim. Preferim a ne întoarce la separatism" [55]. Chiar de nu vor fi cugetat aşa susţinătorii principelui străin, stăruinţa pentru dobândirea lui, când dreapta ştiea bine, că această cerere era rău văzută de puterile europene, putea duce la rezultatul temut de Kogălniceanu.

Ori prin câte valmaşaguri trecuse însă chestia unirei, realizarea ei se apropia; dar cu cât visul de altă dată tindea a se coborâ în aevea lucrurilor, se vedea tot mai mult adevărul cugetărei rostită de Kogălniceanu, în cuvântarea sa de apărare, că „dacă principiul se proclamă cu entuziasm, rare ori el se păstrează, când vine oara de a-l pune în lucrare. Atunci glasul interesului material stânge glasul entuziasmului" [56]. Lucrul se adeveri acuma în ce priveşte Moldova şi mai ales capitala ei Iaşii. Acest oraş nu cugetase de loc la scăderile eco-

---

[54] Memorandul şi Circulara publicate pentru întâia oară şi cunoscute în ţară, prin foaia *Unirea*; pe urmă în *Viitorul* din 6 şi 8 Iulie 1861 şi apoi în celelalte ziare. Data lui este după *Archives diplomatiques*, Paris, 1866 p. 78, acea de 19 April (1 Mai 1860; circulara lui Ali paşa este din 7 Decembrie 1860. *Ibid.*, p. 188. O combatere a Memorandului, din partea separatistului Panaite Balş, comunicată de el, în 5 Mai 1861, ambasadorului englezBulwer din Constantinople, vezi în V. Cogălniceanu, *Actele dela 2 Mai*, Bucureşti 1894, p. 41.

[55] M. Kogălniceanu, *Proiectul de Constituţie elaborat de comisiunea centrală din 1859*, Vol. I Iaşi. 1866 Introducere.

[56] Şedinţa din 15 Febr. 1861, Proces Verbal XXI, p. 271.

nomice, pe care trebuia să le aducă realizarea unirei. Acum când începu a se vorbi de apropiata strămutare a capitalei în Bucureşti, poporul din Iaşi se trezi pare că din o lungă aiurare şi măsură toată însămnătatea jărtfei, făcută de el pentru patria comună. Mai multe glasuri se râdicară, spre a opri ceeace acuma era peste putinţă de reţinut, şi, lucru curios, tot din partidul dreptei răsunau acele glasuri, pe când stânga, hotărâtă a merge înainte până în capăt, nu se uita la ruinele pe care unirea trebuia să le îngrămădiască, spre a se înfăptui. Aşa ziarul dreptei *Viitorul*, spune că, „noi Moldovenii pierdem material prin *anexarea* noastră către Valahia; pierdem istoria noastră, coroana noastră, capitala noastră. Se zice că se pregăteşte o suplică către cameră din partea Ieşenilor, prin care se cere, ca curtea de casaţie să se instaleze la Iaşi" [57]. La această tânguire, iată cum răspunde ziarul *Tribuna română*, tot din Iaşi şi el, însă reprezentând ideile liberale: „Unde este o istorie moldovenească separată; unde e coroana, unde e capitala? Istoria Moldovei e una cu a Valahiei; coroana e sfaramată bucăţi în mânile străinilor ce au rupt Bucovina şi Basarabia dela sinul Moldovei; iar capitala, acest oraş jidănesc, este mai mult decât se pare în mâna străinilor [58]. Dar că lucrul era aşa şi că Iaşii pierdeau prin unire, o văd chiar comercianţii din Bucureşti care, la banchetul dat lui Panu, când se credea că el venise în Bucureşti spre a forma ministerul unionist, spun în toastul ridicat pentru a saluta pe ministrul moldovan, că „noi comercianţii din Bucureşti cunoşteam câte sacrificii va costa deplina unire, pe fraţii noştri comercianţi de peste Milcov şi pe toţi Românii de acolo de toate treptele. Te rugăm d-le Ministru a le spune, că ne vom sili a-i face să găsască o compensare în frăţia şi amoarea noastră" [59], cuvinte fără îndoială de plătonică mângăiere.

Ceva mai târziu, mai mulţi unionişti se duc la vechiul reprezentant al separatismului, N. Istrati, şi-l roagă să le facă o suplică, prin care să se arăte, că „de şi unirea a fost totdeauna dorită de Moldoveni, însă aceasta a fost numai unirea morală, iar nu şi acea materială; că ei au cerut numai unificarea legilor şi a aşăzămintelor, iar nu alipirea teritoriului lor către teritoriul Valahiei" [60]. Câtva timp după aceasta, găsim în *Viitorul* un articol întitulat *Bucureştii capitală*, în care se spune, că: „de vrem unirea cu curăţenie numai pentru ea, n'avem să căutăm folos în parte; căci de altfel n'ar mai fi unire ci anexare, lipire a unei părţi la alta. Ferească Dumnezeu de una ca aceasta.

[57] *Viitorul*, 29 Aprilie 1861.
[58] *Tribuna română*, 4 Mai 1861.
[59] Reprodus toastul de *Viitorul*, 9 Mai 1861.
[60] Scrişoarea din Iaşi din 12 Mai 1861 publicată în ziarul *Unirea*, 30 Mai 1861.

Mintea Moldovanului cea de pe urmă s'ar putea trezi" [61]. Tot pe atunci C. Negruzzi scrie o broşură, în care susţine părerea, că „o unire adevărată şi nefăţarnică va fi numai atunci, când vom avea Galaţii de capitală a ţărei" [62]. Aici nu mai era luptă pentru Iaşi ci numai pornire contra Bucureştilor. In loc de căderea unui oraş, se cerea căderea a două.

Această nouă îndreptare a spiritelor dă naştere chiar unui simţimânt de neprietenie, în unele straturi ale poporului moldovan, contra Munteniei. Anume, ministrul Epureanu, fiind dat în judecată în Ţara Românească, adunarea de aici cere ca autorităţile moldovene să pună sechestrul pe averea lui, pentru că neîngrijise de a lua garanţii ipotecare dela întreprinzătorii ocnelor muntene. Autorităţile din Iaşi se opun la această cerere, pe motivul că ministrul de finanţe muntean trebuia să depună o garanţie, pentru obţinerea sechestrului. Mai caracteristic este încă alegerea lui Epureanu ca deputat, de către colegiul marilor proprietari din Bârlad, cu toate că el era pus sub judecată în Muntenia [63].

Ministerul Golescu, de şi adunarea se închisese, totuşi întru cât căpătase un vot de blam şi nu putea sta la cârmă cu acea desaprobare, se retrage, şi domnitorul iarăşi recurge la partidul dreptei, pentru a-şi întocmi un minister care se alcătueşte, în ziua de 19 Iulie 1861, din principele Dim. Ghica ca preşedinte, I. Cantacuzino, A. Plaghino, Sc. Falcoianu, A. Arsachi şi Gr. Valeanu [64].

In Moldova ministerul Panu nu se retrage din cauza neizbutirei de a realiza unirea, cum spusese când intrase la putere, ci din alte împrejurări. Anume un Arnăut, Popa Constantin, maior în armata rusască, venise în Iaşi pentru o pricină a lui şi ceruse dela ministrul justiţiei, Rolla, să-i aducă nişte acte dela un tribunal de judeţ. Având Rusul o purtare puţin cuviincioasă, în audienţa ce o ceruse la ministru, acesta îl dădu afară. Popa Constantin provocă pe Rolla la duel; iar Consiliul miniştrilor dispuse darea lui afară din ţară. Când fu să se execute hotărârea, Popa Constantin se opuse cu putere, împuşcă un ofiţer şi un soldat, şi numai, după o luptă înverşunată, fu rănit şi prins. Domnul care era în Bucureşti, simţi îndată greaua poziţie în care-l pusese afacerea lui Popa Costea. Pe de o parte se temea de a nu-şi înduşmăni pe Rusia, tocmai în momentul când avea mai mare nevoie de sprijinul ei, în chestia unirei; pe de alta, avea de apărat onoarea ţărei. El

---

[61] *Viitorul*, 19 Iunie 1861.

[62] Despre *Capitalia României*, de K. N..... zzi. Iaşi, 1861, p. 3.

[63] *Unirea*, 27 Noembrie 1861.

[64] *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 21 Iulie 1861.

scapă din încurcătură, ordonând preşedintelui divanului, ca în 24 de oare Popa Costea să fie judecat şi condamnat la moarte ceeace se şi face; iar după aceea domnul îl graciază. Când primi vizita consulului, totul era sfârşit. Ministrul Panu însă îşi dădu dimisia [65].

Ministrul nou se constitue în Moldova, în ziua de 5 Oct. 1861, luat fiind tot din rândurile dreptei, şi anume din principele Moruzi ca preşedinte cu I. N. Cantacuzino, principele A. A. Cantacuzino, L. Ghica, C. N. Suţu şi principele I. Ghica [66].

Aceste două ministere, D. Ghica în Muntenia şi Moruzi în Moldova, conduc trebile până la realizarea unirei desăvârşite, în 11 Decemvrie 1861.

Unirea. — Inainte de a păşi la expunerea acestui fapt, trebue să ne întoarcem puţin îndărăpt, pentru a vedea, cum îndeplinirea lui s'a desfăşurat în ascuns, între diplomaţii puterilor Europei, dela hotărârea cărora atârna, la urma urmelor, soarta ţărilor române.

Am văzut mai sus, cum Napoleon sfătuise pe Alecsandri, ca Românii să nu cerce a da o nouă lovitură Convenţiei de Paris. Prin urmare cererea unirei desăvârşite, adecă acea a adunărilor, a ministerelor şi strămutarea capitalei la Bucureşti, nu era bine văzută de puteri, cu toate argumentele foarte reale ale neputinţei conducerei trebilor, cu sistemul de organizare al Convenţiei de Paris.

Trebuia deci lucrat cu mare dibăcie, pentru a se putea dobândi învoirea la un act, în contra căruia se opuneau, din nevoi politice, chiar puterile care favorizau desvoltarea poporului român.

Toată greutatea acţiunei trebuia concentrată în Constantinopole, de oarece tot Poarta era puterea care trebuia să rostiască cuvântul hotărâtor, mai ales faţă cu principiul integrităţei împărăţiei otomane, proclamat de tratatul de Paris şi sprijinit de puteri, ca o nevoie neînlăturată a politicei europene. Asupra lui Constantin Negri, reprezentantul Principatelor în capitala Turciei, cădea deci sarcina cea grea, de a sluji de organ domnitorului, pentru realizarea acestui punct din programul ce-şi propusese. Prin urmare, vedem confirmată părerea rostită de noi mai sus, că numai prin Constantinopole se putea ajunge la unire, şi că atunci când domnitorul spusese, că nu se cuvinea să caute realizarea dorinţei Românilor aiurea decât în ţară, şi că Sultanului îi făcuse numai o vizită de curtoazie,

---

[65] *Tribuna română*, 17, 24 şi 28 Sept. 1861.

[66] *Monit. of. al Mold.*, 5 Oct. 1861.

el rostise numai o frază sunătoare care căuta să acopere neizbânda primei sale încercări [67].

Chestiunea unirei se pune într'un chip mai rostit dela trimiterea memorandului. Se adauge la 6 Ianuarie 1861 o notă către Negri, cu însărcinarea de a o comunica Porţei. In ea domnul se plânge, că „de şi pusese la mijloc răspunderea sa personală, prin acte ce nu erau totdeauna simpatice ţărei, dar prin care el căuta a-şi atrage buna voinţă a puterilor, cu toate aceste tot este mereu bănuit" [68], dând a înţălege astfel că de acum înainte, el va lua sfat mai mult dela interesele ţărei, decât dela cele europene. Negri comenta această notă în sensul, că ţara cere unirea şi că ocârmuirea ei devine cu neputinţă, dacă nu i se încuviinţază această dorinţă. Poarta răspunde lui Negri care comunică răspunsul domnitorului, că ea „ar fi dispusă a recunoaşte această cerere, în măsura putincioasă", ceeace Negri înţălegea că ar tinde la o mărginire a unirei numai pe timpul cât va trăi Alexandru Ioan I, precum recunoscuse şi îndoita lui domnie. Lavalette, ambasadorul Franţei, întăreşte lui Negri adevărul presupunerei lui, spunându-i, că „ar fi de altfel greutăţi nerăsturnabile, şi că mai bine ar fi a avea o unire sub aceste condiţii, decât de loc; că el crede chiar, că această răstrângere ar avea puţină însămnătate, pentru că odată unirea dobândită, nu cred că ea ar mai putea înceta de a exista, cu toate restrângerile Porţei; şi apoi, adaugă marchizul, trebue să se dee Porţei măcar această mângâiere, despre acăreia zădărnicie Turcii sunt mai bine convinşi decât noi" [69]. Greutatea neînvinsă, de care vorbia reprezentantul Franţei, era teama Porţei că, dacă se înfrângea Convenţia de Paris în acest punt, să nu se întindă apoi răsturnarea la întreg tratatul din 1856, pe care se întemeia existenţa Turciei, şi această teamă era cu atâta mai firească, cu cât ea vedea pe Franţa apropiindu-se de Rusia. Apoi se mai temea Turcia, ca unirea să nu atragă după dânsa pe principele străin. Această din urmă teamă era inspirată Turcilor, de însuş organele politicei ruseşti, de oarece *Le Journal de St. Pétersbourg*, din 11 23 Iunie 1861, scriea, că „este inviderat, că pentru Moldo-Valachia, unirea de fapt nu este decât o treaptă în scara propăşitoare care-şi are puntul

[67] O circulară a lui *Thouvenel* din 19 Mai (1 Aprilie 1861, *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, p. 190) spune că: „lorsque le prince Couza, avait été à Constantinopole, au mois d'Octobre passé, il avait attiré l'attention de la Porte sur les obstacles qui surgissaient pour lui, de la nécessité dans laquelle il se trouvait, de traiter avec deux chambres et deux ministères. La Porte ne lui fit pas immédiatement connaitre ses intentions. Comp. mai sus, p. 83-84.

[68] Nota *domnitorului* din 6 Ianuarie 1861 în *Archives diplomatiques* Paris, 1866, p. 170—174.

[69] *Negri* c. *domnitor*, 2 Februarie şi 2 Aprilie 1861. *Corespondenţa* p. 75 şi 103.

de purcedere în îndoita alegere a principelui Cuza şi a căreia termin mai îndepărtat este chemarea unui principe străin [70]".

Adaoge însă reprezentantul domnitorului român, pe lângă această veste cam deprimătoare, şi o rază de speranţă : anume Turcia ceruse un împrumut, şi Franţa putea să-i impună unirea, ca preţ al realizărei lui [71]. Poarta însă mai era jignită şi de tonul prea mândru al comunicărilor domnitorului, ton cu care nu era de loc deprinsă [72]. Se mai ivise apoi tocmai atunci şi chestia corăbiilor cu arme sarde care căutase a fi debarcate la Galaţi, pe când două cete de Unguri trecuse Carpaţii; învederat o mişcare contra Austriei, în care mişcare puterile, şi mai ales Turcia, amestecau pe România. Trebui mult să lupte Negri şi domnitorul, spre a înlătura acest prepus neîndreptăţit de pe capul ţărei [73]. Negri, la observarea ambasadorului austriac, că guvernul lui Cuza ar tolera comitete revoluţionare în Galaţi şi a se debarca arme pe teritoriul Principatelor, se foloseşte cu mare dibăcie, pentru a pune în cauză jurisdicţia consulară, spunând, că ce poate face guvernul care se loveşte pretutindene de protecţia de care se bucurau supuşii străini, de care el nu s'ar putea atinge [74]. Austria se arătă atunci destul de binevoitoare, propunând să se numească o comisie care să studieze modul cum ar putea fi înlăturate greutăţile, neascunzând însă teama că, dacă s'ar încuviinţa această uşurare Principatelor, ar trebui a se face acelaş lucru şi Turciei, ceeace nu convenia puterilor, din cauza înapoierei stărei în care se afla împărăţia otomană [75]. Până şi chestia evreiască pusese piedică unui sprijin mai înfocat din partea puterilor partizane unirei. Ambasadorul Franţei observă lui Negri, că „măsurile contra Evreilor din ţară trezesc protestările presei europene care acuză pe Români de intoleranţă" [76]. Şi cu toate aceste, chiar atunci, în Moldova, se luase măsura de a se învoi Evreilor ţinerea de şcoli confesionale, pe temeiul tocmai al principiului toleranţei proclamat de Convenţia de Paris [77].

Poarta propune, ca mijloc de a tăia toate greutăţile, o măsură care tocmai trebuia să le sporiască mai mult, afirmând

---

[70] *Le journal de St.-Pétersbourg*, 11 (23) Iunie 1861. Comp. *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie*, St.-Pétersbourg, 1862, p. 162.

[71] *Negri* c. *domnitor*, 2 Februarie şi 2 Martie 1861. *Corespondenţa*, p. 83 şi 87.

[72] *Negri* c. *domnitor*, 2 Februarie, citat.

[73] *Negri* c. *domnitor*, 2 Februarie citat. Coresp. p. 80 : „Chestia unirei a fost foarte mult împiedicată de aceea a armelor". Vezi şi o scrisoare a *domnitorului* c. *Negri*, din 6 Ian. 1861, publicată în *Constituţionalul*, din 13 Februarie 1861. şi mai sus, p. 85.

[74] *Negri* c. *domnitor*, 18 Octombrie 1860. *Corespondenţa*, p. 70.

[75] *Negri* c. *domnitor*, 18 Martie şi 14 Mai 1861. *Coresp.*, p. 19 şi 34.

[76] *Negri* c. *domnitor*, 2 Oct. 1861. *Ibidem*, p. 128.

[77] *Monit. of. al Mold.*, 22 Noembrie 1861.

încă mai puternic autoritatea ei asupra Principatelor: anume trimiterea unui comisar turc care să se încredinţeze, dacă într'adevăr poporul vroia unirea desăvârşită. Poarta căuta să motiveze acest demers, tot în felul acela pseudo-liberal, pe care-l întrebuinţase şi Austria, când ceru la 1857 convocarea divanurilor ad-hoc, pentru a afla dorinţele poporaţiilor române, spunând că nu ar fi demn pentru puteri a reforma opera lor, fără cererea poporului. Negri întâmpină, că lucrul nu s'ar putea face decât cu consimţimântul puterilor; căci în Convenţie nu ar exista nici un articol care să încuviinţeze o asemene măsură [78]. Dar Negri merge mai departe în ţinuta lui energică şi hotărâtă: anume răspândeşte pretutindeni vorba, însă pentru a nu lega ţara, numai ca părere personală a lui, că principele n'ar putea face altfel decât a proclama unirea, în cazul când ea nu ar fi încuviinţată; căci nu ar fi alt mijloc de a ocârmui şi de a mănţinea liniştea. Această declaraţie o repetă mai ales faţă cu ambasadorul Angliei, Bulwer, spunându-i că Poarta ar face bine să se decidă în privirea unirei; căci dacă nu, principele s'ar vedea nevoit, faţă cu încordarea spiritelor, a trece peste consimţimântul ei. Marchizul de Lavalette, combătea pe de altă parte trimiterea unui comisar care nu ar face decât a aduna în jurul lui pe toţi nemulţămiţii din ţară şi a îngreuiea încă şi mai mult poziţia domnitorului. Dar marchizul mai atrăgea luarea aminte a Porţei, asupra împrejurărei, că comisarul otoman ar putea să-şi atragă demonstraţii neplăcute din partea poporaţiei. Negri adăogând lui Lavalette, că întârzierea învoirei unirei ar putea arunca Principatele în o cale plină de întâmplări şi de neplăceri pentru Turcia — cu alte cuvinte ameninţa cu revoluţia, — ministrul Franţei ia pe Negri cu el la Ali-paşa, pentru ca să-i repete aceste cuvinte [79].

In urma tuturor acestor demersuri, Negri scrie domnitorului, că „are temeiu de a crede, că zdravenile sale declaraţii, în ceeace priveşte unirea, au produs un efect priincios. Am deprins pe toată lumea de aici cu ideea, că dacă sublima Poartă nu ar luà în curând o hotărîre categorică, în privirea unirei, Inălţimea voastră, împins de nevoie, aţi proclama-o dela sine, nu mai târziu decât la deschiderea adunărei. Adaoge că e sătul de trăgănările Porţei şi că dacă se va pune înainte tot vecinicul ei principiu de a câştiga timp, trebuie pripite lucrurile, pentru ca să vină la o deslegare. Ideea trimiterei unui comisar e cu totul părăsită". In cazul când unirea nu ar fi primită, Negri cerea să fie rechemat [80].

---

[78] *Negri* c. *domnitor*, 8, 12 şi 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 87, 92 şi 96.

[79] *Negri* c. *domnitor*, 12 şi 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 91 şi 96.

[80] *Negri* c. *Cuza*, 24 Martie 1861. *Ibid.*, p. 98—100. Era vorba de adunarea convocată după disolvare, care adunare era să se deschidă la 10 Aprilie 1861. Zvonul despre energia desfăşurată de Negri, pătrunde şi în ziarele timpului. Vezi bunăoară *Tribuna română*, 30 Aprilie 1861.

Toate aceste împrejurări fac pe guvern să creadă că unirea era să fie încuviinţată. De aceea şi Panu, în Moldova, intră în minister cu toată convingerea, că va putea aduce unirea la îndeplinire; iar în Muntenia, ministerul Epureanu votează alăturea cu unanimitatea camerei, primirea propunerei adunărei moldovene, de a se întruni ambele corpuri legiuitoare, pentru deslegarea chestiei rurale.

Aşteptarea însă era zadarnică : Turcii se prefăcuse a primi cererile din memorandum, pentru a nu displăcea puterilor priincioase Românilor; dar aplicau acuma sistemul trăgănărilor, aşteptând să iasă ceva din el, Negri văzând că lucrul nu înaintează de loc, reîndoieşte silinţele. Comunicându-i-se ştirea despre votul privitor la întrunirea ambelor adunări în chestia rurală, el explică ambasadorilor importanţa acestei legi şi mai ales nevoia de a fi hotărâtă în acelaş sens în ambele ţări; astfel s'ar putea întâmpla desordini periculoase, dacă într'o ţară ar fi hotărâtă într'un chip mai priincios decât în cealaltă; că mai la urmă el ar fi mulţămit dacă Poarta ar stărui în politica ei de trăgănare, căci ar da prilej domnitorului de a proclama unirea dela sine. Ambasadorii Franţei, Angliei şi Austriei conjură pe Negri, să nu facă ceva pripit şi să mai aştepte, ca toate lucrurile să fie în regulă; iar Ali paşa roagă pe Negri, să conjure pe domnitor să mai aştepte puţin. Negri văzând această stăruinţă a ambasadorilor, sfătueşte pe domn, să le facă pe plac [81].

In curând însă se naşte o nouă cauză de amânare, mai întâi din desbaterea locului, unde avea să se ţină conferinţa : Parisul sau Constantinopole; apoi după ce aceasta este limpezită, se iveşte o a doua, mai gravă : anume, la conferinţă trebuia să iee parte şi Sardinia, putere semnatară a tratatului de Paris; dar ea se prefăcuse în regatul Italiei; însă Prusia, Rusia şi Austria încă nu recunoscuse noul regat. Negri, văzând, că acuma amânarea nu mai provinea dela Turci, ci dela puterile europene însăşi, şi având cel mai mare interes ca Italia, atât de prietenă tendinţei Românilor, să figureze în conferinţă, este de părere „de a fi cu mare prudenţă, până la descurcarea afacerilor italiene" [82]. Tocmai atuncea însă zvonindu-se în ţară despre apropiata întrunire a conferenţei, se începe agitaţia pentru principele străin de care s'a vorbit mai sus, lucru cu desăvârşire neprimit de nici o putere, nici chiar de Franţa, după cum se vede aceasta din o depeşă a lui Alecsandri, agentul Principatelor din Paris, către Negri, în care îi spune, că „ideea unui

---

[81] *Negri* c. *Cuza*, 2 Aprilie 1861. *Ibid.*, p. 101 103. Cf. 18 Iunie 1861 p. 122. Ali paşa roagă pe Negri, „de prier, de supplier le prince, de maintenir l'ordre et de patienter encore un petit peu".

[82] *Negri* c. *Cuza*, 3 Iunie şi 8 Iulie 1861. *Ibid.*, p. 116 şi 126. Comp. *Viitorul*, 1—5 Iulie 1861.

principe străin este cu neputinţă", şi tot aşa declară Lavalette lui Negri în Constantinopol, că „Franţa este pentru unire, însă contra principelui străin"[83]. In asemene împrejurări înţălegem contra-manifestările pentru principele baştinaş, chiar în cazul când ele ar fi fost inspirate de guvern.

Intre aceste, venind luna lui Iulie, cu căldurile ei cele mari, toţi ambasadorii plecau în congediu pe întrecutele, şi era invederat, că chestia unirei trebuia să sufere o nouă întârziere, până pe la sfârşitul lui Septemvrie.

Atunci se întruneşte conferinţa pregătitoare a ambasadorilor din Constantinopole, şi Poarta care trebuia acuma să se rostiască, primeşte unirea, însă cu condiţii. Mai întâi, ea cerea, ca hotarele Principatelor să nu poată fi strămutate şi să nu se sporiască armata[84]. Tot atunci şi ambasadorul austriac primeşte instrucţiuni, ca să ceară ca unirea să fie desfiinţată la moartea lui Cuza, pe când cel de Franţa este din potrivă înştiinţat, că se rupe conferenţa, în cazul când asemenea cerere ar fi primită"[85]. Poarta mai cerea încă o ascuţire a stipulaţiilor privitoare la ocuparea armată a ţărilor române, în caz de turburări. Conferenţa răspingând această cerere, pe motivul că chestia fusese regulată de Convenţie, reprezentantul Turciei cere, ca să refere lucrul la sfatul cel mare al imperiului, iarăşi un mijloc de trăgănare. Negri, desperat de această prelungire, arată lui Ali paşa, că boierii renunţase la privilegiile lor, numai în vederea unirei şi că, văzând ei că nu se realizază, crează greutăţi domnitorului, şi tot aşa fac şi liberalii: că este cu neputinţă de mănţinut ordinea, mai ales acuma când conferenţa a pus unirea în perspectivă[86].

In sfârşit Poarta se hotăreşte a alcătui firmanul pentru unire care mănţinea următoarele 5 condiţii: 1) unire numai pe timpul vieţei lui Cuza; 2) suspendarea comisiei centrale pe acest timp; 3) hotarele principatelor să rămână neatinse; 4) să se înfiinţeze două consilii provinciale, unul pentru Moldova şi altul pentru Muntenia; 5) unirea să înceteze la moartea

---

[83] *Negri* c. *Cuza,* 18 Iunie şi 2 Iulie 1861, *Ibid.*, p. 120—122.

[84] *Negri* c. *Cuza,* 25 Sept. 1861 *Ibid.*, p. 126.

[85] *Negri* c. *Cuza,* 2 Oct. 1861. *Ibid.*, p. 127.

[86] *Negri* c. *Cuza,* 18 şi 23 Oct. 1861. *Ibid.*, p. 66 şi 131. A. P apado Calimah în *Amintirile lui* (Manuscript la bibl. Academiei Române) p. 327, spune că Negri ar fi adresat un ultimatum lui Ali paşa în cuprinderea următoare: „Le prince Couza m'a chargé de déclarer respectueusement à V. A. que s'il n'obtient point aujourd'hui même, vu la force majeure de la chose, et par télégraphe, l'acquiescement de la Sublime Porte à l'Union, demain à Midi, il la proclamera à Bucarest". In *Scrierile sale diverse* (Manuscript la bibl. Acad.) p. 40, adaoge chiar că a doua zi, întrebându-l Ali paşa, cum stau lucrurile, Negri ar fi scos ciasornicul şi ar fi spus: „à l'heure qu'il est, l'Union a du être déjà proclamée". Corespondenţa lui Negri nu confirmă această versiune.

lui Cuza, prevăzându-se dispoziţii foarte amănunţite, asupra modului de procedare pentru a o desface [87].

Numai guvernatorul pentru Moldova fusese înlăturat; toate celelalte punte fusese menţinute, în această unire condiţională. In zadar protestase domnitorul contra acestei răstrângeri a unirei numai pe timpul vieţei lui. In o depeşă rămasă necunoscută şi destăinuită numai de ziarul din Paris *Le Constitutionnel*, domnitorul spunea Porţei: „Mărginind anumit durata unirei la acea a gospodaratului meu, înfăţoşând această unire ca o necesitate supărătoare, decurgând din îndoita mea alegere şi ca o concesiune esenţial excepţională şi trecătoare, pregătind chiar, în momentul ce ea ne este încuviinţată, tot ce trebue spre a o desfiinţa la sfârşitul domniei, al căreia termin ar putea fi grăbit de o mână criminală, se osândeşte guvernul meu şi ţara întreagă la tristul rol de a trăi de azi pe mâne, fără a putea întreprinde ceva definitiv şi stătător, şi se râpeşte autoritatea ce izvorăşte din credinţa în durata lui şi, fără de care, nici o ocârmuire n'a putut vreodată să-şi îndeplinească menirea, şi cu atât mai puţin reorganiza o societate, demoralizată prin lungi nenorociri politice" [88].

Dela reînceperea lucrărilor ambasadorilor, Septemvrie 1861, domnitorul se putea aştepta la o deslegare favorabilă a chestiunei unirei. De aceea el şi iea oarecare măsuri, în vederea acestei îndepliniri. Ministerul muntean iea dispoziţii ca, prin înţălegere cu preşedintele consiliului din Moldova, în prevederea unirei definitive a Principatelor şi spre înlăturarea oare căror piedeci la punerea ei în lucrare, să se numească o comisie mixtă, compusă din 8 membri Moldoveni şi 8 Munteni, care să proceadă, fără întârziere, la unificarea legiuirilor şi regulamentelor adminstrative [89]. Domnitorul, în răspunsul său la felicitările aduse de generalul Golescu, preşedintele comisiei centrale, în ziua de 16 Oct. 1861, spune: „Dela suirea mea pe tronul României, unirea a fost statornicul obiect al preocupaţiunilor mele. Cunoaşteţi că Inalta Curte suzerană şi puterile garante, ale căror generoase simpatii sunt dovedite, se ocupă în momentul de faţă cu realizarea acestei a noastre dorinţi care singură poate consolida viitorul Principatelor" [90]. Era chiar peste putinţă de a mai ocârmui fără unire. Poporul o cerea, camerile de asemenea; apoi chestia rurală nu se putea hotărî deosebit şi agitaţia în jurul ei devenia periculoasă. Nici un minister nu ar mai fi putut ţinea piept curentului, şi de această situaţie

---

[87] Firmanul reprodus în *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 3 Fevr. 1862. şi în *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, p. 200.

[88] *Le Constitutionnel*, $^{27}/_{15}$ Noembrie 1864.

[89] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 9 Sept. 1861.

[90] *Mon. of. al Mold.*, 16 Oct. 1861.

a trebuit să se convingă la sfârşit şi puterile chiar Poarta când a consimţit în sfârşit la realizarea acestei dorinţi [91].

In 25 Noembrie, Teodor Calimaki, secretarul lui C. Negri, soseşte la Galaţi cu firmanul pentru unire. Să se observe că nu Negri singur aducea firmanul, ci secretarul lui, ceeace face pe *Ţăranul român* să spună, că „conduita d-lui Negri are însămnătatea ei, pentrucă ne atinge pe toţi într'un chip foarte plăcut" [92].

In 3 Decembrie domnitorul, în mesajul de deschidere al adunărei, spune, că „după 3 ani de silinţi neîntrerupte, suntem de astădată bine întemeiaţi a crede, că unirea este în fine dobândită pentru noi", şi de aceea el declară, că a aderat la votul ambelor adunări, de a desbate în comun proiectul de lege rurală [93].

După cetirea mesajului în adunarea moldovenească, domnitorul adaoge, că „unirea e încheiată. Inalta Poartă şi puterile garante au aderat la unirea Principatelor. Ne vom duce deci în curând la Bucureşti; iar cauza pentru care nu ne ducem astăzi, este că sunt de regulat mai multe chestiuni locale" [94].

Spre a linişti spiritele în privinţa firmanului care încuviinţa cum am văzut o unire condiţională de mai multe restringeri, domnitorul adaogă: „unirea va fi aşa după cum o dorim noi", urmând în aceasta principiul expus de Negri, în nota sa din 16 Noembrie 1861 către ambasadori, anume că „nu ne vom supune la nimic ce ne ar fi impus, şi aceasta chiar în puterea art. 22 şi 23 Tratatului de Paris şi a art. 2 din Convenţie" [95]. Este învederat, că domnitorul proclama unirea într'un chip mai larg, decât o încuviinţa firmanul primit de puteri, şi că deci el făcea un pas îndestul de îndrăzneţ, trecând iarăşi alăturea cu voinţa Europei [96].

In 11 Decembrie Alexandru Ioan I dă o proclamaţie, arătând în chip oficial îndeplinirea unirei: „Unirea este îndeplinită, zice el: naţionalitatea română este întemeiată. Acest fapt măreţ, dorit de generaţiile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de noi, s'a recunoscut de Inalta Poartă şi de puterile garante şi s'a înscris în datinele naţiunilor. Dumnezeul părinţilor noştri a fost cu ţara, a fost cu noi. El a întărit silinţele noastre, prin inţălepciunea poporului

---

[91] *Voix de la Roumanie*, 24 Oct. 1861.

[92] *Unirea*, 1 Dec. 1861. *Ţăranul român*, 3 Dec. 1861.

[93] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 4 Dec. 1861.

[94] *Mon. of. al Mold.*, 4 Dec. 1861.

[95] Reprodusă de *Ţăranul român*, 17 Decembrie 1861.

[96] Deaceea *Văsescu* în desbaterea posterioară a răspunsului la mesaj din 1863 (şed. din 7 Fevruarie 1864 *Mon. of., supl.*) spune: „dv. ştiţi în ce condiţii, în ce stare ni s'a dat unirea de către străini şi vă aduceţi aminte, în ce mod a proclamat-o Alexandru Ioan I dela această tribună". Vezi mai jos pag. 161.

şi a condus naţiunea către un fanic viitor. *In zilele de 5 şi 24 Ianuarie aţi depus toată a voastră încredere în alesul naţiunei, aţi întruni speranţele voastre într'un singur domn*; *alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie*" [97].

Adunarea din Bucureşti izbucneşte în o zgomotoasă bucurie la cetirea acestei proclamaţii. Adresa de răspuns la ea sfârşeşte cu cuvintele: „Depunem la picioarele tronului omagiile noastre de recunoştinţă şi de devotament, şi vă urăm să vă înzilească Dumnezeu, pe acest tron care nu va mai putea fi zdrobit, decât cu viaţa a cinci milioane Români" [98]; şi însuşi Barbu Catargiu nu poate face altfel decât a rosti cuvintele: „Să trăiască domnitorul nostru *care singur, prin a sa stăruinţă*, ne a dat această zi atât de strălucită" [99].

In adunarea moldovenească bucuria era îmbinată cu oarecare nelinişte. Când Panu rosti cuvintele: „ziua de astăzi este *cea de pe urmă* în care deputaţii moldoveni se adună şi lucrează în adunarea Moldovei" [100], el zicea rămas bun la vechea viaţă politică a ţărei care se jărtfise pentru binele întregului neam. De aceea şi răspunsul adunărei moldovene la proclamaţia unirei nu se poate împiedeca a turbura notele de veselie, cu una de îngrijire, solicitând dela domn „luarea aminte asupra necesiţilor de a regula provizoriu, până la întrunirea camerilor, neapăratele interese locale ale Moldovei" [101].

Adunările sunt prorogate în ambele ţări şi li se dă întâlnire la Bucureşti, pentru ziua de 24 Ianuarie 1862, aniversarea primului pas prin care unirea, acum săvârşită, se avântase pe orizontul vieţei româneşti [102].

---

[97] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 11 Dec. 1861. *Mon of. al Mold.*, 12 Dec. 1861. Proclamaţia este publicată şi în *Archives diplomatiques*, 1866, II, p. 209.

[98] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 15 Dec. 1861.

[99] *Unirea*, 1—5 Dec. 1861.

[100] *Procesul-verbal* al şedinţei din 12 Dec. 1861.

[101] *Unirea*, 1—5 Dec. 1861.

[102] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 15 Dec. 1861.

CAPUL II

ALEXANDRU IOAN I

DOMNUL CONSTITUŢIONAL AL ROMÂNIEI

1862—1864

I

DELA UNIRE PÂNĂ LA SESIUNEA ORDINARĂ DIN 1862

(11 Dec. 1861—3 Dec. 1862)

Moldova şi căderea Iaşului. — Unirea efectivă a ţărilor române având a trece în domeniul faptelor, ar fi trebuit pe cât se putea cruţată Moldova şi capitala ei, în aceste momente de grea cumănă pentru ele. In loc de aceasta, prin o nechibzuinţă a ministrului cultelor din Moldova, principele Alexandru Cantacuzino, minţile sunt turburate în Iaşi într'un chip însămnător.

Anume ministrul luase măsura, de a se încredinţa direcţia şcoalei centrale de fete, până acuma ocupată de profesorul Verdeanu, unei profesoare de franceză, d-na Gros, care era şi străină. Consiliul şcolar protestează la domn contra acestei lovituri date inamovobilităţei corpului didactic (4 Ianuarie 1861). Ministrul destitue pe trei profesori din acel consiliu: Columb, Petrescu şi Mărzescu. Elevii interni din Academia Mihăileană se răscoală şi refuză a intra în clase. Ministrul vine el însuşi la Academie, insultă pe elevi cu cuvântul de mojici, imputându-le, că ar vra să desfiinţeze şcoalele. Vasile Gheorghian[1], elev din clasa a V-a, urcându-se pe o masă, şi adresându-se către ministru, îi spune: „Domnule Ministru, noi nu putem să stricăm şcoalele; dar ce putem face, noi aceştia mojici care stăm pe aceste bănci, este de a ruga pe Dumnezeu să trimită blăstăm asupra acelor care au de gând să strice şcoalele". Şi elevele din şcoala centrală protestează contra impunerei unei directoare străine, şi una din ele, Cornelia Boerescu, răspunde la mustrările nouei directoare: „Sunt fiică de Român

---

[1] Avocat şi bărbat politic din Iaşi, reposat de curând, 1901. Cuvintele le-am reprodus după spusele lui Gheorghian însuşi. In *Tribuna*, 17 Martie 1862, sunt redate cam altfel, dar cu acelaş înţeles.

şi noi am supt lapte de Român dela mamele noastre". Cetăţenii din Bucureşti trimit fetei un orologiu, cu inscripţia cuvintelor ei [2]. La Academie, prefectul vrea să aresteze pe Gheorghian. Elevii se opun. Pentru a-i linişti, sunt împroşcaţi cu tulumbele; şcoalele răsvrătite sunt închise pentru câtva timp, tocmai în ajunul plecărei adunărei la Bucureşti [3].

In asemene turburare a spiritelor, se începe seria de dispoziţii, menită a înlocui cele două capitale de până acuma, prin una singură.

Cea întâi măsură, pentru unificarea administraţiei ambelor ţări, fu instalarea unui minister provizor pentru Moldova, după dimisia ambelor ministere din Iaşi şi din Bucureşti, până la înfiinţarea unui minister comun. Ministerul provizor fu alcătuit, sub preşidenţia lui Iancu Cantacuzino, din Al. Cantacuzino şi Leon Ghica, fostul preşedinte de consiliu — Al. C. Moruzi şi ministrul lucrărilor publice D. A. Sturza având a merge la Bucureşti, în vederea întocmirei ministeriului unic [4].

După constituirea ministerului comun pentru Principatele-Unite, sub preşidenţia lui Barbu Catargiu, acel provizor din Iaşi este desfiinţat, şi se păstrează numai directorii de departamente, deosebiţi pentru Moldova, spre a nu se aduce de odată perturbări în afaceri [5].

Directorii de departamente din Moldova purtau titlul de *director ministerului (din lăuntru, de justiţie &) pentru departamentul Moldovei* [6]. Preşedintele consiliului, Barbu Catargiu explică, în şedinţa din 14 Februarie, pentru ce a fost nevoit să urmeze astfel, ,,neputând, spune el, strămuta aşa de repede toate cancelariele Moldovei la Bucureşti, spre a nu aduce o prea mare desordine în lucrări şi a nu face să strige Moldova, că unirea a fost pentru ea o prăpastie" [7]. In curând însă se începu această strămutare a cancelariilor. Mai întâi, se face acea a arhivelor care sunt concentrate în Bucureşti, rămânând în Iaşi numai o sucursală a acestor depozite, sub ordinele capului arhivelor statului din Bucureşti [8]. Le desfiinţează apoi casa ministeriului cultelor din Iaşi şi se centralizează veniturile mănăstirilor la visteria din Bucureşti [9]. In 17 Aprilie încetează

[1] *Tribuna* citată.

[2] *Tribuna română*, 11, 24 şi 28 Ianuarie şi 12 Fevruarie 1862. Comp. *Mon. of. al Mold.*, 15 Ianuarie 1862.

[4] Decret din 4 Ianuarie 1862. *Mon. of. al Mold.*, 16 Ianuarie 1862.

[5] Jurnal din 26 Ianuarie 1862. *Mon. of. al Principatelor-Unite* 31 Ianuarie 1862. *Monit. ofic. al Mold.*, 7 Fevruarie 1862. *Tribuna română*, 12 Fevruarie 1862.

[6] Jurnal din 1 Fevruarie. *Monit. of. al Mold.*, 1 Fevruarie 1862.

[7] *Monit. of.*, 20 Fevruarie 1862, suplement.

[8] *Mon. of.*, 26 Martie 1862. Cel întâi cap al arhivelor centrale e Grigore Bengescu.

[9] Decret din 22 Martie 1862. *Mon. of. partea Mold.*, 29 Martie 1862.

directoratul afacerilor străine al Moldovei, şi lucrările ce trebuiau să rămână în Iaşi, precum eliberarea paşpoartelor, trec la prefectura Poliţiei[10]. Prin legea din 15 Iunie, se desfiinţează curtea de întăritură din Iaşi, înlocuind-o cu Tribunalul Iaşi Secţia a III-a[11]. La 31 Iulie se mai desfiinţează directoratul ministerului de interne[12]. De asemene se centralizează administraţia poştelor, suprimându-se acea din Iaşi[13]. Tot atunci se suprimă şcoala militară din Iaşi, contopindu-se cu acea din Bucureşti. Cu toate aceste, Kogălniceanu ceruse, când cu desbaterea privitoare la scandalul şcoalelor din Iaşi, ca să se înfiinţeze aici cât mai multe şcoale. „Aici, zicea el, poporaţia este mai mult străină şi oraşul se află la $^1/_2$ de oară departe de Prut şi este deci o datorie naţională a susţinea şcoalele în Iaşi. Nu voim centralizarea şi în învăţământul public"[14]. In 3 August se desfiinţează ultimul directorat ce mai rămăsese în Iaşi, acel al ministerului justiţiei[15]. La 4 August, se centralizază oficiul statistic în Bucureşti[16], şi la 18 Septembrie se desfiinţază direcţia sanitară din Iaşi şi se institue consiliul sanitar superior din Bucureşti[17].

Paralel cu această treptată desfiinţare a centrelor de servicii din Moldova, merge şi ştergerea deosebirei formale, în care se manifesta până atunci separata ei existenţă. Monitorul Oficial al Moldovei poartă acest titlu până la 9 Februarie 1862; de acolo înainte se schimbă în *Monitorul oficial partea Moldovei*; apoi se preface în o simplă *Foaie de publicaţiuni oficiale*. Până la 31 Iulie, această foae oficială publică dispoziţiile directoratelor moldoveneşti, încetând la acea dată, cu ultimul directorat, şi asemene publicaţii.

Vechiul titlu de capitală, mai este dat Iaşului în câteva acte, chiar după 24 Ianuarie 1862, când de drept încetase de a mai fi capitală. Aşa în un tablou statistic de născuţi şi morţi, se trec acei din Iaşi sub rubrica de *Capitala Iaşi*, în ziua de 3 Februarie; programul examenului de iarnă este tipărit în frunte, cu titlul de examenul *din Capitala Iaşi*, în 6 Februarie; budgetul cheltuelelor spitalului izraelit se arată iar ca *din Capitala Iaşi*, în ziua de 7 Februarie[18]. Dar lista alegătorilor Moldovei, publicată în numărul din 24 Martie ale Foaei publica-

---

[10] *Foaia publicaţiilor oficiale*, 17 Aprilie 1862.

[11] *Ibid.*, 30 Iulie 1862.

[12] Decret din 19 Iulie, care fixează această desfiinţare pentru 31 a acelei luni. *Ibidem*, 19 Iulie 1862.

[13] *Ibid.*, 31 Iulie 1862.

[14] Şedinţa din 19 Martie. *Mon. of. al Principatelor Unite*, 22 Iunie, suplement.

[15] Jurnalul consiliului de miniştri. *Mon. of.*, 3 August 1862.

[16] *Ibid.*, 4 August 1862.

[17] *Ibid.*, 18 Septembrie 1862.

[18] *Monit. of. al Mold.*, 3, 6 şi 7 Februarie 1862.

ţiunilor oficiale, nu mai conţine, ca suprascripţie a rubricei Iaşului, decât *oraşul Iaşi*; apoi examenul de vară pentru partea de dincoace de Milcov se publica iarăşi, la 16 Iunie, sub indicaţia de *oraşul Iaşi* [19]. Ultima desprindere a Domniei din Iaşi este părăsirea palatului domnesc din Iaşi pe care Cuza Vodă dispune să nu mai fie luat cu chirie dela Sft. Dumitru înainte urmând a fi găzduit în Palatul Administrativ când va vizita Iaşul.

Pentru a se despăgubi Iaşul de căderea lui dela rangul de capitală la simplu oraş de provincie, urmare neapărată a înfiinţărei unirei, se ivi ideea de a se aşăza în el curtea de casaţie. Deputatul de Dorohoi, P. Cazimir, propune, în şedinţa din 18 Februarie, instalarea înaltei curţi în Iaşi, până la înfiinţarea căilor ferate, propunere repetată de deputatul Văsescu, în şedinţa din 9 Martie. Această propunere însă, combătută de însuşi fruntaşii deputaţilor moldoveni, Kogălniceanu şi Panu, cade, întrunind numai 36 de bile pentru, contra 52 [20]. Cu prilejul acestei chestiuni se făcuse în Iaşi oarecare mişcare, provocată de separatişti. N. Istrate A. Cerne preşedintele municipalităţei şi I. Corjescu, P. Cornescu, C. Corjescu, P. Cristea, D. Lăzărescu şi Baldovici membrii ei, trimit o depeşă lui P. Cazimir, prin care îl încurajază a susţinea propunerea lui. Portretele lui Kogălniceanu şi Panu sunt arse, şi li se trimite o depeşă, în care li se spune, că „întru cât au tradat cauza Iaşului, Ieşenii niciodată nu-i vor mai alege ca deputaţi". O petiţie este alcătuită de C. Rolla, înfocatul unionist de altă dată şi este trimisă spre subsemnare în Iaşi şi în judeţe [21]. Generalul Balş pune casa lui la dispoziţie pentru subsemnarea petiţiei. O scrisoare din Iaşi, din Septembrie, arată că „nu este de negat că guvernele care s'au succes dela 24 Ianuarie, au făcut cu ştiinţă sau pe neştiutele, numai fapte de acele care puteau fi exploatate de reacţiune contra unirei. Loviturile date fostei capitale a Moldovei sunt grele şi profunde. I s'a redus la nula, când nu i s'a închis chiar cu totul, calea de progresare. Şcoalele stau tot în tristele condiţii de mai înainte. Cu strămutarea şcoalei militare la Bucureşti, s'a obrintit şi mai rău buba. Părinţii nemulţămiţi, profesorii lăsaţi pe pavea, în timpul când se grămădeau toate nevoile iernei. Brutarii, măcelarii, băcanii loviţi în micile lor interese; toţi strigă. Ce ştie pietrarul, tâmplarul, din ce cauză e silit să moară de foame, lipsit fiind de

[19] *Mon. of. partea Mold.*, 24 Martie 1862. *Foaea publicaţiunilor oficiale* 10 Iunie 1862.

[20] Şedinţa din 16 Martie. *Mon. of.*, No. 65, 1862 suplement. Comp. *Tribuna română*, 27 Februarie 1862. Prin urmare nu este exact că s'ar fi îngăduit Iaşului strămutarea Curţei de casaţie şi că făgăduinţa nu s'ar fi îndeplinit.

[21] *Domnitorul* în o scrisoare c. *Docan* cumnatul lui Rolla, dojăneşte purtarea acestuia. Rolla trimite domnitorului o depeşă de scuză. (*Hârtiile Rossetti*).

lucru? De-alde autorii petiţiei le spun că unirea e de vină, şi ei strigă : jos Unirea"[22]. Ceva mai târziu ideile separatiste îşi fac drumul şi în presa străină. Ziarul parizian *La France*, întemeiat anume pentru a combate unirea Italiei, trebuia să fie protivnic şi unirei Românilor. El devine oganul rostirilor separatiştilor din Iaşi şi publică o adresă a unui număr de alegători moldoveni către deputaţii lor din cameră, în care adresă, după ce se expune starea cea rea a ţărei în toate privirile, încheie: „unirea este serios compromisă; nimene nu o va putea tăgădui; şi în adevăr este aceasta o unire? Oare prin unire am înţeles noi, şi cu noi toţi unioniştii cei mai înfocaţi, o centralizare a administraţiei statului; centralizare care atrage totul la ea, răpind fiecărei autorităţi a ţărei orice iniţiativă? Sau se poate numi unire această absorbire a puterilor care răstrânge şi înghite, până şi stabilimentele de instrucţie şi de utilitate publică şi le duce cu dânsa la Bucureşti"[23]? Această adresă de plângere şi de doleanţă, cum o numeşte alt organ francez, *Le Constitutionnel*, face un mare efect în presa străină. Acest din urmă ziar spune, că „trebue să fie o mare turburare în minţi, o suferinţă extremă în afacerile publice şi private, pentru ca să se găsească Români gata de a uita, că unirea celor două provincii a fost dorinţa lor cea mai scumpă şi trebue să rămână temelia cea mai trainică a viitorului lor"[24]. *Le Pays* adaoge, că acest document nu confirmă decât prea mult ceeace am aflat, prin scrisorile noastre particulare, despre starea de nelinişte a spiritelor şi asupra gravităţii situaţiunei în Principate"[25]. Alte ziare, precum *Le Siècle*, combat asemene păreri pesimiste, observând, că „unirea celor două principate nu s'a putut face fără jărtfe, nedespărţite de toate prefacerile de acest fel. Capitala Moldovei a trebuit ea singură să subscrie la o cădere, poate fără leac, şi multe interese din provincie vor trebui să sufere şi vor mai suferi, din această revoluţie care aiurea ar fi produs nenorociri. Atâtea suferinţi ar fi ajuns pretutindene aiurea, pentru izbucnirea unei nemulţămiri care ar fi putut să fie uşor exploatată de partizi, dacă deasupra unei crize politice neînlăturate şi a unor încurcături materiale neatârnate de orice voinţă omenească, speranţa unui rodnic viitor nu ar fi mănţinut la Români patriotismul, de care au dat atâtea do-

[22] *Românul*, 28 Sept. 1862. Şi principele N. Suţu (*Mémoires*, p. 376) spune : „La Moldavie entière souffrait de cet abandon, dans lequel elle a été laissée, par suite d'une union qui en réalité n'a été qu'une annexion et un anéantissement de son entité, faute de précautions pour lui rendre ce sacrifice moins pénible".

[23] *La France*, 23 Oct. 1862.

[24] *Le Constitutionnel*, 25 Oct. 1862.

[25] *Le Pays*, 25 Oct. 1862.

[26] *Le Siècle*, 31 Oct. 1862.

vezi. De această stâncă a venit să se zdrobiască încercarea regretabilă, din care o parte din presa franceză a încercat să facă un rechizitoriu contra domniei principelui Alexandru"[26].

Mişcarea separatistă era sprijinită mai ales de două elemente din poporaţia Iaşului: Femeile şi Evreii. Pentru femei lucrul se explică, prin decăderea strălucirei oraşului; cât despre Evrei, *Românul* explică purtarea lor, prin faptul că, strămutându-se capitala, ei nu mai puteau face „treburi"[27].

Kogălniceanu, pe care l'am văzut mai sus înlăturând cuvântul de capitală pentru Bucureşti, spre a nu jigni şi în formă poziţia Iaşului, se sileşte acuma a-i da o compensare pentru lovitura suferită de el prin unire, propunând în şedinţa din 19 Martie următoarele îmbunătăţiri pentru foasta capitală a Moldovei: 1) consolidarea Universităţei, 2) antrepozite, 3) reducerea impozitului fonciar la jumătate, 4) zidirea catedralei şi a cazarmei, 5) şosele în judeţ, 6) facerea Prutului navigabil până la Ungheni şi 7) o cale ferată să lege Iaşul cu Bucureştii[28]. Numai unele din aceste înbunătăţiri şi aceasta numai până la un punt, puteau să precumpeniască căderea, pe povârnişul căreia Iaşul apucase dela strămutarea capitalei. Adunarea însă, când răspinge strămutarea Curţei de casaţie, nu votează nici măcar mângâerile propuse de Kogălniceanu[29]. Şi gazetele din Bucureşti precum *Românul*, cer pentru Iaşi, drept compensare, îmbunătăţiri administrative, de care însă toată ţara, şi nu numai Iaşul, avea nevoie. Tot aşa şi *Ţăranul român* susţine, că „răspingându-se aşezarea curţei de casaţie în Iaşi, adunarea a rămas îndatorită a-i da cât mai neîntârziat, instituţiuni şi înlesniri care să satisfacă în adevăr jignitele lui interese şi pagubele ce a suferit, în urma strămutărei capitalei în Bucureşti"[30].

Insuşi domnitorul recunoaşte nevoia de a se da Iaşului o compensare pentru lovitura primită. La înaugurarea şcoalei militare din Bucureşti, el spune: „Au mijlocit serioase rezoane pentru fuzia şcoalelor militare din Iaşi şi din Bucureşti, şi sunt preocupat de jărtfa impusă vechei capitale a Moldovei, prin centralizarea serviciilor publice în Bucureşti. Nu voi cruţa

---

[27] *Românul*, 28 Martie 1862. Comp. *Intrigues dela Russie en Roumanie* Paris, 1862, p. 3: „Certains riches Israélites de Jassy, lésés momentanément dans leurs intérêts par l'union et par la translation de la capitale à Bucarest, s'étaient faits les instruments de la séparation".

[28] *Mon. of*. No. 68. 1862 suplement. Observam că mijlocul de căpetenie, pentru menţinerea Iaşului, era în mintea lui Kogălniceanu, întărirea şcoalelor lui. (Citâm uneori Monitorul cu numărul, în loc de dată; aceasta din cauză, că culegerea folosită de noi avea data uneori străpunsă, şi nu se puteà citi).

[29] *Românul*, 16 Martie 1862.

[30] *Ibidem*, 10—11 Martie 1862. *Ţăranul Român*, 18 Martie 1862.

nimic, spre a râdica, precum merită, oraşul Iaşi care a fost leagănul unirei"[31].

Paralel însă cu această cădere a Iaşului care trebuia numai decât să sângereze pe altarul unirei, se iau mai multe măsuri pentru întărirea contopirei ţărilor române: In 14 Februarie se desfiinţează, prin o lege, comisia centrală, lovindu-se iarăşi în firmanul ce autoriza unirea şi care declara comisia centrală numai de suspendată[32]. Se suprimă taxa de exportaţie şi dela vămile Moldovei[33]. Legea de contribuţii pentru poduri şi şosele, de 12 lei de cap, se întinde şi în Moldova, desfiinţându-se darea de 14 lei ce exista aici[34]. De asemene se aplica, la nordul Milcovului, legea procurorilor[35]. Se aplică şi în Muntenia sistemul de exploatare în regie al poştelor, întrodus mai înainte în Moldova[36]. Se unifică contribuţia fonciară de ambele părţi ale Milcovului[37]. Se întinde taxa de 10% asupra proprietăţilor de mână moartă şi în Moldova[38]. Se unifică cele două municipalităţi din oraşul Focşani[39]. Se unifică sistemul penitenciar, întrodus până atunci numai în Moldova[40].

Kogălniceanu cerând însă ca, între alte măsuri menite a întări unirea — precum unificarea colorilor şi a drapelului, contopirea monitoarelor, înlăturarea graniţelor — să se înlocuiască şi titlul de Principatele-Unite, prin acel de *România*, ministerul nu îndrăzneşte să meargă atât de departe, *mai ales* în ceeace priveşte noul titlu al ţărei. El combate deci propunerea lui Kogălniceanu, care, pusă la vot, cade[41].

Omorul lui Barbu Catargiu. — Pe când în Iaşi se pregătia substratul pentru răcirea vechiului entuziasm, în Bucureşti cugetele erau împărţite între două plecări: de oparte mulţămirea pentru sosirea deputaţilor moldoveni ce umplea inimele de bucurie, văzându-se în sfârşit intrată în realitatea faptelor, strămutarea capitalei în Bucureşti şi deci sporirea şi îmbogăţirea vieţei lui economice; pe de alta îngrijirea ce le însufla constituirea ministerului unionist, pe care domnitorul, pentru a nu arunca, prin o luptă nouă parlamentară, un văl asupra măreţului act săvârşit, îl alcătuise din personaje luate din ma-

[31] *Mon. of.*, 22 Sept. 1862.
[32] *Mon. of. partea Moldovei.* 5 Martie 1862.
[33] Lege din 12 Februarie, *Ibidem*, 14 Martie 1862.
[34] Lege din 30 Martie, *Ibidem*, 18 Aprilie 1862.
[35] Decret din 26 Martie. *Ibidem*, 5 Aprilie 1862.
[36] Decret din 27 Aprilie. *Ibidem*, 16 Mai 1862.
[37] Lege din 20 Martie. *Ibidem*, 5 Mai 1862.
[38] Legea din 28 Martie. *Ibidem*. 21 Iunie 1862.
[39] Jurnalul cons. de miniştri. *Ibidem*, 14 Iulie 1862.
[40] Decret din 31 Aug. *Ibidem*, 31 August 1862.
[41] Şedinţa din 20 Martie. *Mon. of.*, No. 72 1862, supl.

joritatea adunărei: Barbu Catargiu ca preşedinte, principele Moruzi, C. Brăiloiu, I. Ghica, Apostol Arsachi şi G. Balş. Această alcătuire nemulţămise într'un înalt grad partidul stângei şi pe poporul ce ţinea cu el [42]. In ziua de 24 Ianuarie, aniversarea îndoitei alegeri şi ziua aceea de mare serbare naţională în care trebuia să se celebreze realizarea unirei, Valentineanu, redactorul *Reformei*, scoate ziarul său cu foaia în alb, conţinând numai următoarele cuvinte: „România e lovită de moarte; ne am întors înapoi pe timpul domnului Tudor. Fanarioţii sunt la putere. Eu îmi sfărâm pana astăzi" [43].

In cuvântarea de deschidere a adunărei, în ziua de 24 Ianuarie, domnul spune: „O viaţă nouă se deschide astăzi pentru *România* [44]. Guvernul meu este însărcinat a vă depune actul [45], prin care s'a stornicit modificările la Convenţia de Paris. Eu însă, credincios misiunei ce mi-aţi dat şi, cunoscând dorinţa statornică a Românilor de a rămânea uniţi, am proclamat înaintea d-voastră cât şi înaintea ţărei unirea definitivă a Principatelor. V'am zis, că ea va fi precum România o va dori şi simţi. Nu mă îndoiesc că nici Inalta Poartă, nici puterile garante, nu vor cugeta a desfiinţa în viitor unirea ce au recunoscut-o atât de necesară pentru fericirea Principatelor" [46].

Era învederat că domnitorul punea *actul* la o parte şi proclama unirea altfel de cum o concendase conferenţa din Constantinopole, şi de aceea se şi ivi zvonul, că consulii puterilor ar fi protestat contra modului cum se proclamase unirea, zvon pe care guvernul caută să-l desmintă [47].

Când domnitorul eşi din adunare după cetirea mesajului, el fu aclamat cu cea mai mare înfocare. Miniştrii lui însă nu se bucurară de o primire aşa de entuziastă [48]. In curând trebuia să se manifesteze, într'un chip, mai rostit îndepărtarea firească ce exista între partidul dreptei şi acel al poporului. Anume ţăranii auzind de mult vorbindu-se de unire, de îmbunătăţirea soartei lor, de dare de pământ, de bună-voinţa domnitorului pentru ei şi de opunerea boierilor, amestecase toate aceste în capul lor, lipsit de concepţia limpede a lucrurilor şi, când auziră că domnitorul vine în Bucureşti să proclame unirea

---

[42] *Mon. of.*, 22 Ianuarie 1862. *Tribuna română*, 10 Martie 1862.

[43] *Reforma*, 24 Ianuarie 1862.

[44] Acest nume fusese dat de mai multe ori până acuma Principatelor-Unite, chiar în acte oficiale interne. Numai puţin îl întrebuinţau şi străinii. Ca o curiozitate, cităm o scrisoare din 1862 a lui Victor Hugo, către un cunoscut al său din Bucureşti, care poartă pe adresă numele de *Roumanie*. Vezi La *Voix de la Roumanie*, 3 Ianuarie 1862.

[45] Aşa se înlocuia uriciosul nume de *firman*.

[46] *Mon. of.*, 25 Ianuarie 1862.

[47] *Mon. of.*, 11 Ianuarie 1862. Comp. *Monit. of. al Ţărei Româneşti*, 20 Decembrie 1861.

[48] Scrisoare din Bucureşti, în *Tribuna română*, 6 Fevr. 1862.

crezură că a venit momentul ca să fie mai fericiţi. Nişte ţărani din judeţul Buzeului, sub conducerea unuia Niţă Mălăieru, pornîră cătră Bucureşti, spunând că vreau să iee capul *grangorilor* ce nu ţin cu ţara. Mişcarea nu era deci, cum se sileau să o arăte organele liberale, o simplă manifestare în favoarea unirei, care nici nu putea interesa pe ţărani ca act politic în sine, ci numai ca fiind în legătură cu îmbunătăţirea stărei lor. Aveau deci dreptate boierii şi ministerul lor, de a fi îngrijiţi de această mişcare şi de a lua măsuri, ca ţăranii să fie opriţi în drumul lor. Subprefectul însă ce voia să li se împotriviască, este bătut; ţăranii jăfuesc mai multe proprietăţi, procurându-şi mai ales arme, cu care apoi vor să plece spre Bucureşti. Se întrebuinţează atunci armata care îi astâmpără. Procurorul Deşliu, trimis în anchetă, este de părere, că ţăranii se resculase, spre a răsturna noul ordin de lucruri, în vederea împrejurărilor[49]. Barbu Catargiu, interpelat în adunare asupra arestărei a mai bine de 200 de ţărani şi asupra trăgănărei instrucţiei, răspunde, că „răscoala ar fi putut da ţărei o lovitură ce ar fi cufundat-o în prăpastia nenorocilor, din care nici strănepoţii noştri nu ar fi putut-o scoate"[50]. Şi în această pornire a ţăranilor, se pot vedea tot urmele încordărei ce existau între clasa conducătoare şi poporul de jos, marele nour care domină întreg orizontul acestei epoce de fierbere şi de prefaceri. Că chestiunea era supărătoare pentru partidul dreptei, se vede de pe modul cum fură conduse desbaterile camerei, cu prilejul interpelărei lui I. C. Brătianu. Abia anunţase el interpelarea, şi primul ministru îi şi răspunde, fără a-l lăsa măcar să şi-o desvolte; iar după cuvântarea preşedintelui cabinetului, desbaterea se închide şi se trece la ordinea zilei[51].

De odată cu deschiderea camerei unice, se începe în Bucureşti o agitaţie pentru lărgirea dreptului de vot şi alcătuirea unei adunări care să reprezinte toate clasele societăţei. *Tribuna română*, cere ca întâiul act al adunărei să fie votarea unei legi electorale nouă, care să dee reprezentarea ţărei întregi, şi acea nouă adunare să proceadă la reforme[52]. In răspunsul la mesaj, adunarea spunea că este organul credincios a 5.000.000 de Români, când ea vine să felicite pe domnitor pentru îndeplinirea marelui act al unirei. *Ţăranul român* se întreabă, „cum îşi iea ea acest rol, când nu reprezintă decât 5000 de proprietari mari"[53]? Mai gravă fu lovitura dată adunărei, de către boierul Scarlat

[49] Rechizitorul procurorului în *Românul*, 22 Sept. 1862.
[50] Şedinţa din 21 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 47, 1862, Supl.
[51] Şedinţa din 21 Fevruarie *Mon. of.*, No. 47 citat. Comp. *Românul*, 22 Februarie 1862.
[52] *Tribuna română*, 28 Ianuarie 1862.
[53] *Ţăranul român*, 11 Februarie 1862.

Miclescu care-şi dădu dimisia din ea, pentru că înţălegea ca legea rurală şi toate legile de organizare să fie votate de o adevărată reprezentare a poporului, în care să intre şi burghejii, profesiile liberale şi ţăranii" [54].

Nici adunarea însă nici ministerul eşit de astădată din sinul ei, nu se uitau la asemene lovituri. Impreună se apucă de organizat ţara, după ideile partidului dreptei, votând mai multe legi prezentate de minister, precum legea vânzărei sărei, acea de urmărire, drumul de fier din Moldova, continuarea strângerei veniturilor după starea lucrurilor, întru cât o lege budgetară comună nu se putea înjgheba aşa în grabă. In şedinţa din 23 Martie se votează o lege nouă de presă, modificându-se în sens restrictiv legea de presă din Moldova şi aplicându-se acuma asupra întregei ţări. In zadar cerură deputaţii liberali ca legea de presă să fie îmbinată cu acea a juriului şi ca să se amâne votarea ei, până la prezentarea acestui corolar neapărat. Legea fu votată, după cum o înfăţoşase ministerul, iar ziarul *Românul* iesă în doliu, în ziua când reproduce desbaterile [55].

Cu toate aceste, să nu se creadă, că adunarea primia orbeşte toate proiectele ministeriului. Ea vota numai ce-i convenia şi răspingea, chiar dela omul ei de încredere, legile ce i se păreau că nu răspund pe deplin intereselor clasei ce reprezinta. Aşa ea refuză de a cerceta un proiect de lege, asupra împărţirei României în căpitanate, temându-se a nu crea centre prea mari administrative, care să poată face greutate guvernului central; grijă inspirată mai ales de starea Moldovei [56].

Tot în această sesiune, vine în desbatere proiectul de lege rurală, cel pregătit de comisia centrală încă din 1860. Desbaterile se încep în ziua de 25 Mai 1862, cu o cuvântare ,,din cele mai strălucite ce s'a rostit vreodată la noi" a lui Kogălniceanu care atacă proiectul, pe cuvântul că nu revizueşte legiuirile existente între proprietari şi ţărani, ci suprimă pur şi simplu orice legiuire, lăsând pe ţăran liber pe braţele lui, iar pe proprietar pe moşia lui [57]. In această măiastră cuvântare Kogălniceanu citeşte întâi proiectul comisiei centrale pe temeiul că fusese întocmit în necunoştinţa legilor anterioare cari după arătarea însuşi al lui N. Docan unul din subscriitorii proiectului, nu putură a fi corectate de comisie ne avându-le la îndemână; apoi Kogălniceanu observă că proiectul nu răspundea promisiunilor Convenţiei din Paris care dispunea îmbunătăţirea stării locuitorilor, ci din potrivă o înrăutăţea voind să-i isgo-

[54] Şedinţa din 9 Martie *Mon. of*, No. 59. 1862 Supl. *Tribuna română*, 17 Martie 1862.

[55] *Românul*, 25 Martie 1862.

[56] *Românul*, 18 şi 19 Mai, şi 28 Iunie 1862.

[57] *Mon. of.*, Nr. 100, 1862, Supl.

nească de pe părticelele lor de pământ şi apărând numai interesul proprietarilor. Intrând apoi în o lungă şi adâncă cercetare istorică, el dovedeşte că ţăranii nu fuseseră niciodată chiriaşi ci uzufructuari, cu drept real deci, asupra pământurilor pe cari le munciseră; dovedeşte apoi că în toate ţările mărginaşe li se recunoscură acest drept real încât dacă s'ar aplica proiectul Comisiei centrale ţăranii noştri s'ar afla mult mai rău decât cum sunt în Bucovina, Transilvania şi Basarabia sub jugul Nemţilor, Ungurilor şi Ruşilor.

Acest proiect, urmează Kogălniceanu, este în contra dreptului, căci nu e drept ca legiuitorii să se folosească de puterea lor spre a nedreptăţii pe cei slabi cari n'au putinţa de a se apăra aci; şi în contra legii fiindcă nu dă stăpânirea ţăranilor părticica de pământ garantată lor de legile actuale; e în contra naţionalităţii căci în loc de a desvolta simţul patriotic în inima gloatelor fără de care o naţiune nu e puternică, deslipeşte clasa cea mai numeroasă a poporului nostru dela sânul patriei. Kogălniceanu sfârşeşte mişcata lui cuvântare conjurând adunarea să nu drămăluiască brazda de pământ trebuitoare hranei ţăranilor, aducând aminte boierilor că cea mai mare parte din averea lor o datoresc muncii şi sudorii lor; că părinţii lor s'au luptat alături cu părinţii noştri, că dacă ar suna iarăşi ora primejdiei fără dânşii nu vom putea apăra nici patria, nici averile, nici drepturile noastre şi că odată ţara răpită. nu vor fi decât slugile străinilor când astăzi suntem cu capul sus, ţară liberă şi autonomă. Mai mulţi oratori din majoritatea adunărei, combat pe Kogălniceanu care e susţinut numai de Grigore Cuza cu o putere şi bogăţie de argumente care era la aceiaşi înălţime ca şi maestrele cuvântări ale lui M. Kogălniceanu. Intre alţii rosteşte preşedintele consiliului, în ziua de 29 Mai, cuvântarea aceea care a făcut atât de mare efect asupra contimpuranilor, încât mult timp îşi aducea încă aminte lumea, de calificarea discursului lui Kogălniceanu, din partea lui Catargiu, de „himeră cu corpul de aspidă, capul o porumbiţă şi coada de şopârlă măglisitoare”. In această cuvîntare, de altfel îndestul de scurtă, pentru însamnatul subiect cu care se îndeletnicia, Catargiu combate împroprietărirea locuitorilor şi susţine liberale învoieli [58]. Debaterile se urmează înainte, fără ca Barbu Catargiu să mai intervină în ele, până la 8 Iunie, când se întâmplă un incident.

Anume partidul liberal hotărîse să ţină o întrunire publică pe câmpia libertăţei, spre a celebra aniversarea zilei de 11 Iunie, amintire a revoluţiei din 1848. Deputatul C. Filipescu face ministeriului o interpelare în privirea acelei sărbări, mai

[58] *Ibidem*, Nr. 108, 1862.

ales că ea fusese încunoştiinţată prefectului de poliţie într'un chip neobicinuit, nu prin o petiţiune, ci prin o adresă din partea comitetului ei, ca şi când ar fi fost acest comitet o autoritate constituită. Barbu Catargiu, adus a se rosti asupra acelei sărbări, o atacă într'un chip foarte violent, mai ales că unul din subscriitorii adresei, C. Arion, susţinea că demersul comitetului era în deplină legalitate. Barbu Catargiu, în cuvântarea lui, spunea, că „trandafirii din buchetele cu care se pregătiau să sărbeze ziua de 11 Iunie, erau tot acei cu care voiau să celebreze ziua de 24 Ianuarie, şi care se pot vedea la Văcăreşti: topoare, cuţite, ciomege şi chiar puşti, şi de pe aceasta se vede ce caracter inocent ar avea acea sărbare". El sfârşeşte energica lui cuvântare cu cuvintele: „Pacea, domnilor, pacea e odihnă şi liniştea ţărei, şi voi prefera a fi zdrobit, decât a îngădui slabirea liniştei; voi prefera moartea, înainte de a călca sau a lăsa să se calce vreuna din instituţiunile ţărei" [59]. Nu ştiea Catargiu, în momentul când rostia aceste cuvinte, că moartea îl aştepta la uşă.

In adevăr la sfârşitul şedinţei, eşind din adunare, spre a se duce acasă, şi fiind luat în trăsură de prefectul de poliţie, N. Bibescu, Barbu Catargiu fu ucis de o lovitură de pistol, când trecea pe sub poarta Mitropoliei.

Cine a fost omorâtorul, nu s'a ştiut niciodată, sau, dacă s'a ştiut, s'a tăinuit. Că versiunea de a doua e mai de crezut, reiesă din următorul dialog, preschimbat între I. Brătianu şi Kogălniceanu, în şedinţa din 11 Octombrie 1866, în care Brătianu spune lui Kogălniceanu, că: „Barbu Catargiu n'a fost omorât de un Român; d. Kogălniceanu trebuia să ştie aceasta". Kogălniceanu răspunde că nu ştie. Brătianu adaoge, că: „trăieşte o persoană care ştie şi care-ţi va putea-o spune". Dacă n'a fost un Român, ci un străin, este invederat, că n'a comis fapta din propria lui îmboldire, şi că a trebuit să fie năimit de cineva. E vorba acuma de cine a putut fi el năimit, şi numai acest punct interesează istoria, în deosebire de acel penal juridic care trebuia să tindă la descoperirea făptaşului. Din care sfere ale societăţei bucureştene a putut pleca acest omor? Este invederat că, în lipsa de dovezi, suntem aduşi a face numai ipoteze.

S'a creat o legendă, că omorul lui Barbu Catargiu s'a făcut din pricina opunerei lui la legea rurală; ba s'a mers mai departe: s'a pus în legătură omorul capului partidei dreptei cu împroprietărirea locuitorilor din 1864, şi s'a aruncat bănuiala asupra lui Kogălniceanu şi asupra inspiratorului său, domnitorul ţărei.

Mai întâi omorul lui Catargiu s'a făcut *cu doi ani* îna-

[59] Şedinţa din 8 Iunie. *Mon. of.*, No. 124, 1862.

intea împroprietărirei efective a ţăranilor, şi în timpul primei desbateri a legei rurale, cea din 1862. Dar de şi în această desbatere, Barbu Catargiu se declarase în contra împroprietărirei, el o făcuse în un singur discurs, rostit în ziua de 29 Mai, cu 10 zile, înaintea atentatului. Intervenirea capului dreptei în aceste desbateri nu este aşa de însămnată, şi cu mult mai multă înverşunare sunt combătute principiile liberale, în hotărîrea chestiunei ţărăneşti, de alţi membri ai acelui partid, precum : principii Gr. M. Sturza, Dimitrie Ghica, Radu Rossetti şi Kneazul A. Moruzi, pe lângă care împărtăşirea lui Catargiu la desbateri pare în destul de restrânsă, cu tot discursul său frumos şi înflorit, ca toate cuvântările lui. Şi apoi, la 8 Mai, când să întâmplă omorul, legea încă nu fusese votată, încât să se poată spune, că se răzbuna o faptă îndeplinită. Ea se votează tocmai în 11 Iunie, după săvârşirea omorului, fiind primit proiectul comisiei centrale cu 62 de bile albe contra 35 negre [60]. Credem deci că, dacă desbaterile legei rurale pot intra şi ele în numărul motivelor ce au împins mâna la făptuirea crimei, nu sunt ele acel hotărâtor, cu toate că această părere îşi găsi răsunetul până în ziarele străine [61].

Am văzut însă, că în ziua de 8 Iunie venise în desbateri o altă chestiune care, de şi mai puţin însamnată decât acea rurală, avea un caracter mult mai arzător şi mai ascuţit, anume oprirea sărbărei dela 11 Iunie. Am mai văzut apoi cu câtă energie combătuse Barbu Catargiu acea sărbare şi se rostise pentru a ei împiedecare. La 12 oare fusese anunţată interpelarea; la $2^1/_2$ fusese desvoltată şi la $5^3/_4$ Catargiu era împuşcat [62]. Nu credem a greşi, atribuind motivul hotărâtor al faptei, arătarei energice a intenţiunei lui Catargiu de a opri cu orice preţ sărbarea proiectată. Şi nu trebuia mult, pentru ca elementele mai vioae, mai nereţinute dintre protivnicii dreptei să recurgă la acest mijloc, spre a curăţi de pe faţa pământului pe omul acela care, prin ideile sale susţinute de un caracter neînduplecat şi de o vorbire ademenitoare, se arăta ca cel mai primejdios protivnic al mişcărei liberale [63]. Se ştie apoi, că domnitorul

[60] *Mon. of.*, No. 129, 1862, supl.

[61] *Daily News*, 10 Martie 1863, atribue omorul lui Barbu Catargiu, fricei ca nu cumva să treacă proiectul de lege rurală : „The rumour that such a law was about to pass, howewer produced its effect, and M. Catardji was shat în his carriage by an unknown hand, whilst he was quitting the chamber".

[62] Principele Dimitrie Ghica în şed. din 9 Iunie 1862, *Mon. of.*, No. 121, 1862, supl.

[63] Kogălniceanu, protivnicul cel mai hotărât al lui Barbu Catargiu, spune despre el, în şedinţa din 1 Martie 1862, (*Mon. of.*, No. 57, 1862, supl.) „Mă adresez dar către preşedintele consiliului care să fie bine încredinţat, că păstrez pentru d-sa o admirare adâncă, nu numai pentru elocinţa, dar mai ales pentru independenţa caracterului d-sale". Caracteristica lui Barbu Catargiu este destul de bine dată de Armand Lévy, în ziarul parizian *l'Opinion nationale*, 26 Iunie

reproba şi el apucăturile prea pornite ale extremei stângi, încât în ipoteza în care ne-am pus, a omorului lui Catargiu din cauza proprirei serbărei din 11 Iunie, o participare a domnitorului nici nu poate fi gândită. Tot atât de puţin poate fi vorba însă de aceea a lui Kogălniceanu care nu era în guvern pe atunci şi combătuse, numai ca deputat, proiectul de lege al comisiei centrale [64].

Prin urmare, dacă nu se poate pune omorul lui Barbu Catargiu în sama partidului stângei, în sensul că fruntaşii lui l'ar fi pus la cale, nu se poate tăgădui acestui omor caracterul unei fapte politice care deci nu a putut pleca decât din rândurile protivnicilor dreptei. Organele timpului, atât interne cât şi externe, atribue acest omor pasiunilor politice. In primul loc scrisoarea domnitorului către văduva reposatului, spune, că „regretă pe omul de stat eminent ce a murit în serviciul ţărei, martir al convingerilor sale şi pentru apărarea principiului ordinei" [65], cuvinte care şi ele îndreaptă gândirea tot către oprirea aniversării lui 1848. „Din foile străine cităm *Le Constitutionnel* care, comentând scrisoarea, spune: „vedeţi, prin această din urmă frază, că, atribuind omorul lui Catargiu celor mai detestabile pasiuni politice, opinia publică nu s'a înşălat"[66]. Singur *Românul* organul partidului, din sânul căruia pornise lovitura, se sileşte a dovedi că omorul lui Barbu Catargiu nu avea un caracter politic, ci era izbucnirea unei răzbunări private [67].

Omorul lui Barbu Catargiu este un simtom al încordărei ce exista între partidul dreptei şi acel al poporului. El mai arată

1862: „La question qui le passionnait le plus, était celle de la propriété. C'est lui qui, il y a plusieurs années, avait prononcé le mot: „le paysan est notre capital à tous". En Septembre 1848, il applaudit au retour des Russes. Il n'était pas sans voir les dangers de l'occupation étrangère; mais la haine de l'esprit révolutionnaire dominait en lui tout autre sentiment. Il n'était rien moins que populaire; sa parole, raide et même quelque peu provocatrice, lui avait fait bien des ennemis".

[64] Instrucţia adunase bănueli asupra unui Ungur *Bogathy Gyorgy* (vezi dosarul la ministerul justiţiei No. 1037, 1862), vinovat sau nu, acest om era arătat ca autor al crimei. O broşură *Note sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864, p. 13, spune: „On avait à s'étonner qu'un certain Bogati, étranger que l'opinion publique accusait, à tort ou à raison, du meurtre, au lieu d'être soumis à une instruction judiciaire, fut nommé inspecteur général de sylviculture en Moldavie, aux appointements de 2000 piastres par mois". Un glumeţ făcù atunci jocul de cuvinte: „Bogati a ajuns bogat". Am cercetat toate decretele din *Mon. of.*. de la 8 Iunie 1862, până în Decemvrie 1864 şi nu am găsit nicăire pe Bogati numit în vreo funcţie: am cercetat apoi arhivele ministerului domeniilor, privitoare la corespondenţa pentru păduri şi nu am găsit nicăeri numele lui Bogati. Arătarea broşurei: *Notes* este. sau o iscoadă, sau reproducerea unui zvon netemeinic.

[65] Scrisoarea din 10 Iunie. *Mon. of.*, 12 Iunie 1862.

[66] *Le Constitutionnel*, 3 Iulie 1862.

[67] *Românul*, în lungul său articol: *Asasinatul politic* a lui C. A. Rossetti, 23 Aug. 1862, Comp. 9 Iunie 1862.

că şi în straturile mai adânci ale acestuia începuse a se înfiripa urme de viaţă politică, manifestate de o camdată, prin faptul brutal al unei crime, dar care nu dovedeşte mai puţin, că conştiinţa amorţită până atunci începuse a se deştepta.

In primul moment de spaimă şi de confuzie, camera oferă guvernului puteri discreţionare pe 6 luni, spre a putea face urmările trebuitoare. Domnitorul însă refuză a le primi. Mai târziu, când se va aminti dreptei acest fapt, ea va susţinea că oferise aceste puteri excepţionale ministerului ei; dar cum observă *Le Constitutionnel*: „Nu era oare imprudent a se deslega astfel de puteri, *pentru un timp determinat*, când nu se putea şti, dacă ministerul va rămânea până atunci"[68]?

După votarea legei rurale, în ziua de 11 Iunie, sesiunea ordinară se închide, în ziua de 23 a aceleiaşi luni. Din mesajul de închidere, se putea vedea, că domnitorul nu va sancţiona legea rurală votată de adunare, de oarece, după ce deplânge în el moartea lui Barbu Catargiu, arată păreri de rău pentru nevotarea mai multor legi, mai ales acea a consiliilor judeţene şi comunale care ar fi avut de ţintă a face putincioasă aplicarea legei rurale.

Ministerul dreptei însă, descompus prin moartea preşedintelui său, nu se mai poate reconstitui, din cauză că dreapta refuză a mai participa la guvern[69], şi se constitue un minister nou sub N. Creţulescu, compus din: Dim. Cornea, T. Ghica, G. Creţeanu, I. Gr. Ghica, A. Florescu şi M. St. Catargiu[70].

Chestia armelor sârbeşti. — Odată cu deschiderea camerei din 1862—1863, se petrece o împrejurare care aduce iar în desbatere chestiunea autonomiei Principatelor-Unite şi care, după mai multe peripeţii ce păreau ameninţătoare, se sfârşeşte iarăşi cu o izbândă diplomatică a domnitorului.

Anume în a doua jumătate a lunei Noembrie 1862, consulul austriac Eder şi acel englez Green află că un transport de arme s'ar face prin România cătră Serbia. Ei bănuind, în un asemene fapt, o uneltire rusască contra existenţei împărăţiei otomane, la care uneltire guvernul român ar da concursul său, cer imediat dela el oprirea transportărei şi sechestrarea armelor. La această cerere se asociază şi delegatul turc la comisia dunăreană, Omer Ferzi paşa, ce nu avea nici un rol diplomatic şi care prin o notă puţin curtenitoare, jigneşte pe domnitor. Totuş acesta pune sechestrul cerut. Dar un negu-

[68] *Le Constitutionnel*, 24 Iulie 1862.

[69] Kogălniceanu în Şedinţa din 15 Ianuarie 1663. *Mon. of.*, No. 22, 1863, supl.: „după uciderea lui Barbu Catargiu, majoritatea n'a vrut să mai iee ministerul".

[70] *Mon. of.*, 25 Iunie 1862. Mesajul *Ibid.*, 26 Iunie 1862.

ţitor din Serbia arătându-se ca destinatorul armelor şi, intervenind apoi agentul Serbiei, precum şi principele acelei ţări Miloş Obrenovici care spune în o depeşă către domnitor, că armele erau destinate pentru armarea miliţiilor sale, sechestrul este ridicat şi transportul îşi urmează înainte drumul. O straşnică mişcare se face în diplomaţie, la auzul acestor fapte. Agentul Angliei, acel al Austriei, către care se unesc acei ai Franţei şi Prusiei, îşi dau întâlnire la palat, fără a cere audienţă, spre a dobândi un răspuns categoric. Principele le observă neregularitatea demersului şi le respunde, că mănţine măsura luată. Peste două oare agenţii trimit domnitorului o notă colectivă (10 Decemvrie), prin care cer, ca el să oprească transportul până în 24 de oare. Principele le răspunde că au însărcinat pe agentul din Constantinopole să desbată chestiunea cu ambasadorii puterilor, şi până nu va afla rezultatul acestui demers, nu poate să le dee nici un răspuns [71].

Presa engleză mai ales se arăta foarte mişcată de purtarea României şi răspândea veştile cele mai îngrijitoare. *Morning Post* acuza pe faţă pe Rusia, de a fi trimis într'un chip fraudulos, făcându-le să treacă drept şine de drum de fier, arme din arsenalul dela Tula. Adăogea că Poarta, în unire cu Anglia şi Austria, somau pe principele Cuza şi pe principele Miloş să predee armele. Ziarul lordului Palmerston mergea chiar mai departe, declarând că, în virtutea tratatului dela Ackermann şi al celui dela Adrianopole, suzeranul poate să depună pe vasalul, dovedit de a-i fi duşman în ascuns, şi că Poarta va trimite o comisie în Principatele-Unite, spre a cere dela domnitorul lor predarea armelor şi îndeplinirea jurământului de credinţă, ca vasal al Sultanului [72]. Se mai amintia protocolul din 6 Septembrie 1859, încheiat la Paris, cu recunoaşterea îndoitei alegeri a lui Alexandru Cuza, prin care se spunea, că „în cazul unei noue încălcări a Convenţiei, Sublima Poartă, după ce va face demersurile trebuincioase pe lângă administraţia gospodarilor, va duce această împrejurare la cunoştinţa reprezentanţilor puterilor garante din Constantinopole şi, îndată ce faptul încălcărei va fi constatat prin împreună înţălegere, curtea suzerană va trimite în Principate un comisar ad-hoc, însărcinat de a cere ca măsura ce a dat loc acelui incident să fie retrasă. Comisarul sublimei Porţi va fi întovărăşit de delegaţii reprezentanţilor din Constantinopole, cu care va proceda îm-

[71] Expunerea împrejurărilor este făcută, după versiunile concordante ale ziarelor *Le Courrier du Dimanche*, 4 Ianuarie 1863 (23 Decembrie 1862). *L'Esprit public* 23 (11) Ianuarie 1863 şi *Le Siècle* 23 (11) Ianuarie, 1863.

[72] Articole din *Morning Post*, reproduse de *L'Opinion Nationale* 17 (5) Ianuarie şi *Le Courrièr du Dimanche*, 18 (6) Ianuarie 1863.

preună" [73]. Se amenința deci iarăși cu intervenirea în Principate.

Numai ziarele luau însă un ton așa de rostit. Diplomația, chiar cea engleză, era mai moderată, de și ea tindea tot la o umilire a domnitorului, măcar pentru a răzbuna transportul armelor ce acuma trecuse Dunărea și nu mai putea fi împiedicat — iarăși fapt îndeplinit [74]. Ambasadorul englez din Constantinopole trimite domnitorului României o scrisoare *prietenească*, în 21 Ianuarie 1863, prin care îi cere lămuriri asupra armelor destinate Serbiei, și dacă acele arme au trecut pe față sau pe ascuns; dacă e adevărat că trupele ce le escortau aveau ordin să tragă în Turci, în cazul când ei s'ar fi opus. Ambasadorul mai roagă pe principe, să trimită Porței o scrisoare *lămuritoare*. Cu alte cuvinte sir Bulwer cerea domnitorului să facă scuze Porței pentru purtarea lui. Domnitorul răspunde însă ambasadorului, în 30 Ianuarie 1863, că „el nu se poate mira în destul, cum de ziarele engleze cer măsuri de constrângere contra guvernului lui; că el a însărcinat pe Negri să lămurească lucrul; că o scrisoare către Poartă este în afară de chipul obicinuit al relațiilor sale cu guvernul otoman; că de și el s'a supus la un blam public în sânul adunărei, ministerul otoman găsi o plăcere în a răci relațiunile noastre; că la începutul afacerei armelor, comisarul turc din comisia dunăreană ce nu avea nici un caracter diplomatic, și-a permis să-i trimită prin telegraf o comunicare ofensătoare; apoi ministrul însuși al afacerilor străine a remis lui Negri o notă, așa de surprinzătoare prin fond și prin formă, că agentul a refuzat a i-o comunica. Nota s'a trimis atunci direct. De aceea deci, refuză scrisoarea cerută de Bulwer. Aceasta nu ar fi cu putință, decât cu condiția unui respect al convenienților, de care cei mai mulți din dregătorii otomani par a voi să se abțină de tot, față cu principele domnitor al Principatelor-Unite" [75].

Argumentul juridic învocat de domnitor, pentru a-și apăra purtarea, era, că „nu putea admite, că o marfă cumpărată în timp de pace, de către o țară în stare de pace, dela o putere iar în pace cu Poarta, să poată fi privită ca contrabandă de războiu. Serbia cât și Principatele-Unite sunt apoi neatârnate de Poartă pentru tot ce privește ocârmuirea lor internă" [76].

[73] Vezi d. e. *La Patrie*, 20 (8) Ianuarie 1863.

[74] *Ibidem*, $^{23}/_{11}$ Ianuarie 1863: „On ne s'expliquerait pas d'ailleurs, du moment que les armes sont arrivées en Serbie, comment ce commissaire pourrait requérir le gouvernement roumain, de rapporter une mesure, dont il ne dépend plus de lui de modifier les effets".

[75] A. Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 351—356.

[76] O corespondență din București publicată în *L'Esprit public* ,$^{23}/_{11}$ Ianuarie 1863. Comp. un bun rezumat al chestiunei armelor în La *Voix de la Roumanie* din București $^{3}/_{15}$ Ianuarie 1863.

Se vede că puterile protivnice principelui se convinseră la sfârşit, că ar fi fost mai nepolitic de a împinge lucrurile la extrem şi apoi mai ales, faţă cu marele zeu al politicei — faptul îndeplinit — ele găsiră de cuviinţă a-şi astâmpăra prea înfocatele porniri. Ziarul *La Patrie*, relatează astfel sfârşitul acestei neînţelegeri: „Conferenţa reprezentanţilor puterilor semnatare ale tratatului de Paris, întrunite la Constantinopole, spre a cerceta chestiunile destul de grave care le ridicase transitul armelor destinate Serbiei, prin Principatele-Unite, nu s'a arătat dispusă a vedea în acest fapt o călcare a Convenţiei din 19 August, şi a rostit părerea, că nu ar fi cazul de a se aplica stipulaţiile protocolului din 6 Septembrie 1859. Conferenţa s'a mărginit a cere principelui explicări asupra trecutului şi garanţii pentru viitor" [77].

[77] *La Patrie*, 2 Fevruarie, (21 Ianuarie) 1863. *Le Courrier du Dimanche* din 4 Ianuarie 1863, comentează în chipul următor purtarea principelui în această daravere: „Quelle que soit l'issue des négociations pendantes, il nous sera permis de rendre justice a l'attitude du prince Alexandre Jean, lequel en présence du langage presque comminatoire de quelques uns des représentants étrangers, s'est montré constamment à la hauteur de sa position et n'a cessé d'allier à un sentiment très vif de la dignité de son pays, un remarquable esprit de sagesse et de modération",

II

DELA SESIUNEA DIN 1862 PÂNĂ LA AL DOILE MINISTER KOGĂLNICEANU

(3 Dec. 1862 — 12 Oct. 1863)

Sesiunea furtunoasă. — Adunarea, convocată în sesiune extraordinară, la 10 Noembrie 1862, pentru a se ocupa cu votarea budgetelor, nu putuse îndeplini această îndatorire, în scurtul timp ce o despărţia de începerea sesiunei ordinare, 3 Decembrie, din pricină, întâi, că ea nu se complectase din cele dintâi zile; apoi din aceea că ministerul, înfăţoşând unele budgete nespecificate în cheltuieli, adunarea ceruse amărunţirea lor. Până să se readucă budgetele, în forma cerută, de adunare, se întrase adânc în sesiunea ordinară; dar nici atunci budgetele nu putură fi votate, din alte împrejurări, pe care le vom raporta în curând.

In afară însă de budgete, ministerul Creţulescu, reînoind şi acuma spornica activitate care totdeauna caracteriza venirea lui la putere, înfăţoşase mai multe proiecte de legi, precum acel al impozitului pe sare, al concesiunei minelor de sare, al unificărei contribuţiei personale, al pensiilor, al consiliilor generale, al organizărei puterei armate, al organizărei ministerului public, al recrutărei, al atrupamentelor şi adunărilor turburătoare, al constrângerei corporale, al consiliului de stat, al actelor stărei civile, al desfiinţărei magaziilor de rezervă, al sistemului metric, al curţei de conturi, al camerilor de comerţ, al exproprierei pentru utilitatea publică şi altele încă. Câteva din aceste proiecte se votează chiar dela începutul sesiunei, iar când vin budgetele la rând, comisiunea adunărei trece la venituri cifra de 20.000.000 de lei dela mânăstirile închinate. Ministerul se opune, susţinând că s'ar prejudeca chestiunea care este în tratare diplomatică şi asupra căreia ţara încă nu ar fi stăpânită. I se răspunde, că această înscriere nu era decât

urmarea firească a dispoziţiei luată de minister, după plângerea unor patriarhi, de a se strânge veniturile mănăstirilor în casa statului. Ministerul răspunde că era un simplu depozit, pe când dacă sumele se înscrieau între venituri, se vor face cheltueli asupra lor şi se va dispune de ceva ce încă nu ne aparţine. Atunci Panu se scoală şi rosteşte cuvintele: „Ne ziceţi că compromitem chestiunea; dar cine altul a compromis-o, de nu ministerul? Aţi aşteptat să vă vină iniţiativa dela patriarhi şi dela chiriarhii mănăstirilor, şi când adunarea vine şi face o chestiune naţională şi voeşte a vă substrage de sub această înrâurire, reclamaţi că se compromite chestiunea şi viitorul. Viitorul este al României; viitorul este al nostru al tuturora, al ţărei întregi, şi noi care suntem mandatarii ei, avem dreptul şi datoria de a ne ocupa de dânsul şi de a lua toate măsurile pentru a-l asigura". Lascar Catargiu adaoge, în aplausele întregei adunări, că „pe lângă înscrierea cifrei între veniturile ţărei, guvernul să înfăţoşeze un proiect de lege pentru regularea definitivă a acestei chestiuni". Adunarea votează aproape în unanimitate şi în mijlocul celui mai mare entuziasm, înscrierea venitului averilor mănăstirilor închinate în budgetul ţărei [1].

Acest vot, dat contra părerei ministerului, fu cea d'intâi notă discordantă între guvern, reprezentat prin Neculai Creţulescu, şi adunare. A doua fu, când camera propune a se numi o comisie care să privigheze modul de întrebuinţare al unui credit de 150 mii de lei, încuviinţat de ea; a treia şi mult mai gravă, răsuna atuncea, când ministerul, în expunerea de motive a budgetului pe 1863, declară, că „finanţele ţărei se află în o mare desordine" [2]. Declaraţia provoacă un atac violent contra ministerului care răspunde, că cei mai mulţi din cei care-l atacă sunt autorii destrăbălărei finanţelor, de pe când ei au fost miniştri. Desbaterea înverşunându-se, principele Ştirbeiu mustră pe miniştrii, pentru că au pus în gura domnului cuvintele: „In urma unui trist evenement, am luat eu însumi cârma guvernului", adăogând apoi că armata s'ar preumbla în jurul camerei. Ministrul de războiu întâmpină, că cuvintele rostite de Măria Sa sunt în deplin acord cu Convenţia care spune, că *domnul ocârmueşte ţara împreună cu miniştrii săi*; iar la zvonurile raportate asupra armatei, ministrul de culte, Tell, răspunde prin afirmarea unor zvonuri mult mai grave: „Se zice că între deputaţi se fac adunări, care au de scop să răstoarne starea de lucruri; şi zice că s'au format programe; se zice că s'a compus chiar guvernul provizoriu, liste de prescripţiuni,

---

[1] Şed. din 22 Decembrie 1862. *Mon. of.* No. 14. 1863, supl.
[2] Expunere de motive. Şed. din 20 Noembrie 1862.

se zic aceste. Domnul Ştirbeiu a zis că se zice; tot astfel zic şi eu"[3].

Toate aceste erau prevestirile unei furtuni mult mai puternice ce era să se deslănţuiască, cu prilejul răspunsului la mesaj, care furtună trecând de astă dată peste capetele miniştrilor, era să se îndrepte chiar asupra domnului, căutând să desrădăcineze copacul ce nu-şi împlântase decât proaspete rădăcini în tronul României.

Anume, la proiectul de răspuns la adresa tronului, redactat de o comisie aleasă de majoritatea adunărei şi a căruia raportor era Barbu Belu, o minoritate însămnată de 32 de deputaţi, dintre căpiteniile adunărei, propuse un amendament, sau mai bine zis un contra-proiect, care criticând nu numai actele ministerului de atunci, ci toţi cei patru ani de ocârmuire ai domnitorului, sub aparenţa constituţională a unei cenzurări a administraţiei, trecea peste miniştri, spre a lovi în domnitor.

Iată în rezumat cuprinderea acestui aşa numit amendament: Incepe prin o critică a purtărei ministerului Creţulescu, despre care spune: „Numai că dela deschiderea camerei până acuma nu ne a dat nici o samă despre mersul afacerilor, dar înspăimântează ţara, prin propria lui declaraţie, că finanţele sunt în cea mai mare desordine; apoi ne tăgădueşte, în două rânduri şi în tonul cel mai ameninţător, cel mai neauzit în analele parlamentare, drepturile de căpetenie ale reprezentaţiei naţionale, şi merge până a o declara de vatră de conspiraţiune. Aceste împrejurări ne împing a arăta Măriei Tale, în cea mai întreagă sinceritate şi cel mai absolut devotament, situaţiunea ţărei".

Aici amendamentul se întoarce cu critica situaţiei politice, dela alegerea chiar a domnitorului, cu patru ani în urmă: arată întâi, cum Românii au dovedit lumei, prin spontanele lor manifestări, vitalitatea şi destoinicia lor, ca corp politic şi social; cum constrânşi de Europa a-şi mărgini năzuinţele, ele izbucnise încă mai puternice cu votul dela 24 Ianuarie 1859; că după alegerea domnitorului, guvernul său nu şi-ar fi dat toate silinţele, spre a înlesni opera de renaştere şi de reconstituire; cum în sfârşit, unirea fiind proclamată, se aştepta ca toate puterile publice să rivalizeze, pentru reedificarea şi consolidarea statului român. „Vorbind de îndeplinirea uneia din cele mai mari dorinţi ale naţiunei, noi ca reprezentanţi ai ei avem imperioasa datorie a nu lăsa să treacă această solemnă

[3] Şed. din 15 şi 18 Ian. 1863. *Mon. of.*, No. 22, 1863, supl. Chiar aceste prime atacuri sunt transmise la Paris, ca încercări de răsturnare. Ziarul *L'Esprit public* 6 Februarie (25 Ian.) 1863 spune: „ce parti en est arrivé à entrainer l'assemblée qui ne se proposerait ni plus ni moins que de proposer la déchéance du prince Couza, ce qui par contre obligerait le prince, de recourir au parti désespéré du coup d'Etat".

ocaziune, fără a declara, că de câte ori se pronunţă, în această adunare, cuvântul de România una şi nedespărţită, inimile noastre nu se pot opri de a reporta recunoştinţa lor eternă la picioarele tronului augustului suveran al Franţei care a contribuit mai cu deosebire la constituirea statului român. Din nenorocire, nici după unire, în curgere de un an, nu s'a făcut nici un pas înainte; iar acum guvernul vine şi cearcă a spulbera chiar bazele guvernământului constituţional, şi reprezentaţiunea naţională se întreabă, cu spaimă şi durere, care este cauza ce o paralizază şi-i mistue toate puterile, până a o face chiar să piardă încrederea ce avea într'ânsa? Cauza este că *de patru ani*, guvernul Măriei tale nu şi-a aplicat puterile sale legale, spre a înlesni sincera funcţionare a mecanismului constituţional. Concursul oamenilor n'a putut lipsi Măriei Tale; căci în şesesprezece ministerii ce s'au succes de patru ani, au intrat toţi bărbaţii care au o valoare politică în ţară, fără deosebire de opiniune politică, şi toţi au eşit dela putere, fără a lăsa nimic în urmele lor, decât poate reputaţiunea lor politică".

Amendamentul apără apoi camera de imputările ce i s'au adus de unii, că din pricina ei, trebile s'ar fi frământat pe loc. Prin urmare nu regimul constituţional ci nesincera lui aplicare era cauza suferinţelor. Aici enumără actele guvernului care au paralizat activitatea camerei, între altele nesancţionarea legei rurale şi reaua administraţie a finanţelor.

„Măria Ta, sfârşeşte acest rechizitor, a fost greu şi dureros pentru noi, să ne hotărâm a pune dinaintea M. T. şi a lumei, desvălite în toată goliciunea lor, ranele ce bântue naţiunea şi o fac să sufere amar; dar am crezut că este o datorie imperioasă pentru noi, s'aducem nevoile, păsurile şi suferinţele ei până la tronul alesului nostru, ca încredinţându-Te şi M. T. că răul este la culmea lui, să faci ca guvernul M. T. să iasă de pe drumul rătăcit şi vătămător intereselor ţărei, pe care merge" [4].

---

[4] Subsemnaţii: A. Panu, C. A. Rossetti, St. Golescu, G. B. Ştirbeiu, Bibescu Basarab Brâncoveanu, Gr. Arghiropol, A. Arion, A. Mavrocordat, Gr. C. Suţu, I. Cantacuzen, Al. C. Golescu, Gr. Busuioceanu, I. Petrescu, C. T. Grigorescu, A. Ursachi, G. Văleanu. P. Rossetti, N. C. Izvoranu, T. Olănescu, C. M. Brăiloiu, C. Culoglu, Gr. M. Sturza, I. Brăteanu, Dim. Ghica, C. Gr. Ghica, Cipariu, Nicolescu, N. Moscu, Gherman, I. Ghica, G. Cantacuzen, T. Brăteanu. Vezi *Mon. of.* 17 Ianuarie 1863. O corespondenţă din Galaţi din 18 (6) Fevruarie, către ziarul parizian *La Patrie* 2 Martie (21 Februarie) 1863, spune: „il va sans dire que M. Pano, le premièr des signataires est, sans aucun doute, le rédacteur du fameux contre-projet". Acelaş ziar adauge că: „l'opposition contre le prince ne se compose à peu près, que des boyards mécontents, soutenus par quelques journalistes exaltés". L'*Esprit public*, 1 Mai 1863, adaugă: „Les accusations y sont accumulées avec un soin qui semble s'être plus inspiré d'une hostilité inexplicable contre le prince, que du souci du jugement, au moins sévère, que l'Europe aurait à prononcer contre nous, si les griefs d'une partie de nos représentants étaient justifiés".

Deocamdată, combătându-se forma de amendament în care se îmbrăcase un contra-proiect de răspuns, pus la vot, luarea lui în consideraţie cade, prin paritate de voturi. Numindu-se o nouă comisie, de astădată ea aduce, ca proiect al majorităţei, o repetare a fostului amendament. Intrând acest proiect de răspuns la adresa tronului în desbaterea camerei, mai mulţi oratori protivnici lui, precum Costaforu, Manolache Costache, Boerescu, se întreabă, cum se poate, ca atacul în contra pretinsei conduceri la peire a ţărei, în tot decursul celor patru ani dela îndoita alegere în coace, să se facă tocmai de acele persoane ce au luat parte la cârma ei în acest răstimp? „Cine sunt oare miniştrii ce s'au succedat în aceşti ani? A. Panu, St. Golescu, I. Ghica, D. Ghica, A. Arsache, C. A. Rossetti, I. Brătianu, Brăiloiu". Văsescu conchide deci, că „toţi care aţi fost miniştri, declaraţi-vă de vinovaţi şi culegeţi acum roada păcatelor d-voastre; plecaţi capul sub greutatea lor". Boerescu, făcând socoteala timpului cât au cârmuit deosebitele ministerii, observă, că „e un lucru ciudat, că în aceşti patru ani care fac 48 de luni, după un calcul exact ce s'a făcut, 38 de luni au guvernat acei care vin să se plângă, şi numai 10 luni ceilalţi" [5]. Ministrul de războiu, generalul Florescu, trăgând încheierea neapărată din premisile puse de înainte-vorbitorii săi, arată, că „el nu vede în acest proiect decât persoana domnitorului; căci dacă numai miniştrii sunt în joc, atunci întreb, care miniştri, cei actuali sau acei care au subscris amendamentul" [6]?

Că nu era vorba de miniştri, ci de domnitor, se vede de pe imputarea, adusă în cursul desbaterilor, că domnitorul trimisese la Poartă memorandul cunoscut, ne contrasemnat de nici un ministru, şi principele Grigore M. Sturza cere darea în judecată a lui C. Negri, care a pus în lucrare un act al domnitorului, neînvestit cu această formalitate, prevăzută de Convenţie; căci s'ar invedera, prin asemene procedare, tendinţa de a se întroduce guvernul personal [7].

Către această învinuire se mai adaoge fraza rostită de domnitor, ca răspuns la felicitările de 1 Ianuarie 1863, că „în urma tristului eveniment al omorului lui Barbu Catargiu, luând însumi cârma statului, am urmat cu luare aminte mersul trebilor publice" [8], cu atât mai mult că aceste spuse a le domnitorului fusese repetate de el, mai pe larg, unei deputaţiuni din Craiova: „Am băgat de samă, spusese domnitorul, că în ţara

[5] Şedinţa din 5 Fevruarie 1863. *Mon. of.*, No. 40, 41 şi 42, 1863, suplement.

[6] Şedinţa din 6 Fevruarie. *Mon. of.*, 46, 1863. Unii oratori urmează a numi proiectul tot amendament.

[7] Şedinţa din 6 Fevruarie. *Ibid.*, No. 1863.

[8] *Mon. of.*, 2 Ianuarie 1863.

noastră, toţi se uită la domn, pentru toate lucrurile. De greşeşte vreun subprefect, domnul este vinovat; de nu plouă, domnul este vinovat; într'un cuvânt, binele şi răul de o potrivă aruncate asupra domnitorului şi numai asupra lui. Pentru acest cuvânt m'am hotărât, fără a atinge câtuşi de puţin legile şi datinele de azi ale ţărei, a mă ocupa, împreună cu miniştrii mei, de ocârmuirea ei, într'un chip cu totul activ; pentru care vă rog pe toţi, şi ca domn şi ca Român, ca de câte ori veţi avea vreo nevoie, să veniţi la mine; însă în toate plângerile voastre să nu fiţi povăţuiţi decât de spiritul de dreptate şi de adevăr" [9].

In contra unor astfel de intenţiuni, manifestate de domnitor, oratorii opoziţiei apăsau asupra teoriei constituţionale, după tipicul englez, a căreia principiu este, că regele domneşte iar nu ocârmueşte; la care li se răspundea, din partea apărătorilor domnitorului, că după Convenţie domnul ocârmueşte împreună cu miniştrii săi; iar în chestiunea ne contrasemnărei memorandului trimis puterilor, se răspundea, că adunarea din 1861 dăduse domnitorului mandat să efectueze unirea [10]. Ce e drept, în memorand, domnitorul nu se mulţămeşte numai a dovedi puterilor nevoia neapărată a unirei, ci el atacă pe însăşi acei care-l însărcinase cu efectuarea ei, atacuri pentru care domnitorul de sigur nu primise mandat [11]. Chestiunea constituţionalismului purtărei domnitorului era cam încurcată şi nu se putea limpezi numai la lumina principiilor teoretice.

Mai învinuia Gr. M. Sturza, bine înţăles tot pe domnitor, că schimba ministerele după anotimpuri; „că sunt ministere de iarnă cât ţine frigul, iar îndată ce înfrunzeşte codrul, vin altele de le înlocuesc; că apoi ministerele nu au fost mai nici odată luate din majoritatea adunărei" [12]. La aceasta răspunde Vernescu, că textul Convenţiei autoriză pe domn a-şi lua miniştrii şi în afară de adunare. Apoi, adaoge el: „La noi majorităţile camerilor, fiind totdeauna compuse din conservatori, din oamenii trecutului, ele n'au avut altă politică decât de a ne ţinea pe loc, de a opri reformele, de a împiedeca punerea în lucrare şi desvoltarea principiilor mântuitoare cuprinse în Convenţie, şi din contra miniştrii care adese-ori s'au luat din minoritate, adecă dintre acei oameni care iubesc instituţiile

---

[9] Citată de A. Panu în şedinţa din 5 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 44, 1863, suplement.

[10] Kogălniceanu în şedinţa din 9 Fevruarie, *Mon. of.*, No. 57, 1863. Brăteanu spune: „Noi am ales pe Alexandru Ioan I, domn al României; ba încă mai mult, l-am dat mandat să facă unirea, unire ce s'a făcut de România şi căreia n'avea decât să-i pună formula de cancelarie, de notariat". Şedinţa din 11 Februarie, *Mon. of.*, No. 61, 1863.

[11] Vezi mai sus analiza memorandului, p. 114.

[12] Şedinţa din 6 Februarie. *Mon. of.*, No. 48, 1863.

cele noue, şi-au pus toate silinţele, au făcut toate încercările posibile, ca să împingă majorităţile înainte"[13].

Oratorii protivnici guvernului adaog, că starpa frământare a adus starea pe loc a ţărei, corupţia justiţiei şi a administraţiei, destrăbălarea în finanţe, înjosirea simţimântului public, desorganizarea armatei şi alte multe rele. S'a văzut din analiza amendamentului, că opoziţia nu recunoştea principelui nici un rol în efectuarea unirei, pentru care declara, că este recunoscătoare numai împăratului Francezilor. La această din urmă parte, răspunde Kogălniceanu, că „mai întâi nu trebue să facem un singur om solidar de tot răul ce este în ţară, căci atunci recunoştem că şi binele nu ne poate veni decât tot dela el, şi atunci la ce mai avem instituţiile noastre? Domnitorul e om, nimic mai mult decât om; nu are pretenţiunea de a fi un bărbat mare. Sămânţa bărbaţilor mari s'a perdut dela Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul; acuma se cultivă sămânţa gândacilor de mătasă, adaoge oratorul, stârnind veselia adunărei. Cât despre progresele realizate, priviţi numai la unire şi spuneţi, dacă în 1856, credeam noi că, în zilele noastre, sub ochii noştri vom vedea unirea îndeplinită? Credeam noi că înainte de a ne albi părul, vom videa întrunite tronurile lui Ştefan cel Mare şi a lui Mihai Viteazul? Credeam noi că, în patru ani, vom avea unirea şi fără vărsare de sânge, fără pagubă, fără zdruncinare şi noi, cei despărţiţi de veacuri, ne vom găsi întruniţi într'o singură adunare, Munteni şi Moldoveni, şi ca deputaţi a unei singure naţiuni, să hotărâm despre trebile unei singure ţări, unei singure patrii, România? Plecaţi capetele, mulţumiţi lui D-zeu, căci la puţine generaţii a fost dat să vază ce am văzut noi şi să dobândească ce am dobândit noi; şi în loc de a mulţămi, d-voastră veniţi acuma şi faceţi imputare aceluia ce a împlinit misiunea ce i-am dat, zicând că el a călcat drepturile ţărei, a chemat intervenirea străinilor"[14]!

Dintre partizanii proiectului de răspuns, A. Panu formulase mai cu tărie această învinuire, că domnul nu realizase unirea prin ţară, ci recursese la învoirea străină. Panu chiar citise în adunare mai multe scrisori, trimise de el domnitorului, pe timpul când era ministru, în care scrisori căuta să-i dovedească cum că starea Europei, era aşa, că domnul putea să realizeze unirea şi fără a ei învoire, îndemnându-l să facă acest pas. In una din aceste scrisori, Panu intră în consideraţiuni filosofice asupra mersului trebilor europene, spunând, că „se produce astăzi în politica Europei o schimbare importantă, de un mare învăţământ pentru popoarele în epitropie sau supuse. Acest fapt capital este micşurarea rolului diplomaţiei. Iniţiativa trans-

[13] Şedinţa din 7 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 49, 1863.
[14] Şedinţa din 9 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 57, 1863.

formărilor universale ce sunt pe cale de a se îndeplini, îi scapă, spre a trece în mânile naţiunilor, interesate a reclama drepturile lor de emancipare, şi sarcina diplomaţiei este astăzi răstrânsă în confirmarea, moralmente silită, a actelor frumoase şi spontane de independenţă ce se produc pretutindene, pot zice nepedesit, sub protecţiunea a două principii nouă, învierea naţionalităţilor şi neînterveniera"[15].

Acestor vederi, luate din lumea gândurilor, A. Florescu răspunde, punându-se pe tărâmul faptelor reale şi susţinând, că „recunoştinţa ţărei trebue să fie repurtată întreagă către acela care ne-a dat unirea, prin mijloace înţălepte şi prudente, şi care apoi singur ştiea, că nu-i era permis să joace la loterie destinele şi existenţa patriei sale"[16]. Vernescu adaoge întrebarea: „Dacă este bine şi cuviincios, în adresa către tron, să facem mulţămiri străinilor; dar admiţând chiar aceasta, este cel puţin drept şi leal, ca să arătăm recunoştinţă numai suveranului Franţei, fără să adresăm un cuvânt de gratitudine domnului României, alesului naţiunei? Dar d-voastră ştiţi, sfârşeşte Vernescu, în ce stare, sub ce condiţii ni s'a dat unirea de către străini, şi vă aduceţi aminte în ce mod a proclamat-o Alexandru Ioan I dela această tribună"[17].

La celelalte învinuiri, de ducere a ţărei la peire, răspund alţi oratori, tăgăduind colorile prea negre în care se îmbrăcau fapte reale, dar nu datorite domniei actuale, ci moştenite din vremuri mai vechi. Manolache Costache raportându-se la finanţe, spune, că „pricina răului nu este atâta în indivizi, în cei ce au ocârmuit ţara, ci în împrejurările şi greutăţile din care abia de un an am eşit"[18]. Din protiva A. Florescu se pune pe tărâmul personal şi întreabă: „Ce am făcut noi toţi dela 1859, şi cum am condus trebile ţărei până acuma, ca să o punem pe calea progresului şi s'o facem să devină, cum a declarat împăratul Napoleon, un bulevard de asigurare pentru Occident? Dacă autorii amandamentului nu voesc a o spune, voi spune-o eu. Ne-am sfâşiat între noi prin lupte şi intrigi de partid, şi am sacrificat interesele cele mai vitale ale ţărei în setea răzbunărilor personale"[19]. Ambele explicaţii pot fi contopite, căci la urma urmelor, rivalităţile şi setea de răsbunare între oameni, nu era decât o urmare a împrejurărilor, împingându-i într'acolo, fără de voia lor, boldul puterilor istorice.

Kogălniceanu, adânceşte încă explicaţia istorică a stărei

[15] Şedinţa din 5 Fevr., *Mon. of.*, No. 43, 1863. Originalul francez al scrisorei în *hârtiile Rosetti*.

[16] Şedinţa din 6 Fevr., *Mon. of.*, No. 47, 1863.

[17] Şedinţa din 7 Fevr. *Mon. of.*, No. 49, 1863. Mai sus, p. 127, 128.

[18] Şedinţa din 6 Fevr. *Ibid.*, No. 44, 1863.

[19] *Ibid. Ibid.*, No. 47, 1863.

în care ţara se afla. El spune: „Dacă în comentariile d-voastră, am admirat ceva, au fost cuvintele principelui Ştirbeiu, că toţi suntem greşiţi. Dar, aşa este şi, fiind aşa, să iertăm greşiţilor noştri, precum zice rugăciunea de toate zilele, rugăciunea dominicală. Aceasta este singura cale ce poate să ne ducă la un viitor fericit; dar să nu imputăm unui singur om răul la care cu toţii am contribuit; să nu facem din domnitorul nostru Christul României şi să cerem răstignirea lui. Cum, socotiţi domnilor, că din decadenţa cea mare, urmare neapărată a seculilor de urgie ce au trecut peste capul nostru, că din nămolul de abuzuri şi de viciuri, sub care am fost cufundaţi, vom putea, ca prin o vărguţă magică, să ne transformăm şi să ne ridicăm la perfecţiune? Că regimul nostru constituţional ce datează abia de ieri, va putea în câţiva ani, să ajungă la înălţimea parlamentului englez? Cum, d-voastră nu admiteţi nici decât epoce de tranziţie, ani de cercare? Ce, vroiţi ca, deodată, din prunci să ne facem oameni mari? Dar oare civilizaţia aşa iute păşeşte? Nu, în lumea morală ca şi în lumea fizică, lucrurile nu merg aşa de grabnic. Fiecare generaţiune are misiunea sa; fiecare nu poate pune decât o piatră la edificiul viitorului. Perfecţiunea ce o dorim, numai generaţiunile viitoare vor videa-o şi se vor bucura de bunurile ei. Mai avem încă a trece prin multe cercări, prin multe dureri. Fii şi nepoţi ai domniilor regulamentare! Aduceţi-vă aminte de umilinţele ce aşteptau pe părinţii voştri, când mergeau la Constantinopole pentru a lua învestitura; ei îşi încovăiau capul până la pământ şi sărutau pulberea de sub picioarele sultanului. Comparaţi vizita şi primirea lui Alexandru Ioan I dela Poartă, cu primirea ce se făceau mai înainte domnilor noştri, chiar şi acelor regulamentari, şi apoi mai jăluiţi-vă de prezent! Şi dacă domnii ţărei care aveau în mână sabia şi topuzul, căzuse într'un aseminea grad de înjosire, şi aceasta nu numai înaintea Sultanului, dar chiar înaintea fiecărui paşă; dacă domnul era atât de înjosit, ce trebuiau să fie boierii, ce trebuiau să fie celelalte clase ale societăţei noastre? Şi cu un trecut de ieri atât de degradător, noi astăzi am voi să ne îmbrăcăm în mantia pairilor Marei Britanii? Libertatea şi constituţia engleză, strănepoţii noştri vor videa soarele lor; noi să ne mulţămim că le putem saluta zorile?"[20]!

Coaliţia monstruasă. — Toate aceste învinuiri şi apărări se învârteau în jurul stărei ţărei, din care unii atribuiau mizeriile, domnului, ceilalţi împrejurărilor sau neînţelegerilor dintre conducători. Care era însă pricina adevărată a acestor imputări mutuale? Noi credem că ea izvoria din poziţia domnitorului, faţă cu majoritatea clasei conducătoare. Această poziţie tre-

[20] Şedinţa din 9 Fevr. *Mon. of.*, No. 59, 1863.

buia să-l pună în o neîmpăcată duşmănie cu dânsa, din două motive: 1) Conducerea daraverilor interne din partea domnitorului nemulţămia atât pe dreapta cât şi pe stânga extremă. 2) Persoana lui nu mai era acum aşa de trebuitoare, de când se realizase unirea.

In privirea puntului d'intâi, amintim că purtarea politică a domnitorului căutase totdeauna a se ţinea între cele două mari curente, în care erau împărţite spiritele clasei conducătoare. Voia să meargă înainte; deci nu se putea da în apele dreptei; pe de altă parte însă nu voia să se lase răpit de şivoiul prea iute, în care ar fi vrut să-l târască extrema stângă. Am văzut cum întâiul minister al lui Barbu Catargiu trăise tot atât de puţin ca şi acel al lui Golescu-Rossetti-Brătianu şi cum domnitorul se despărţise de amândouă într'un chip cam pripit. Dacă el reveni la Catargiu, cu prilejul unirei, aceasta nu însămna că părăsise principiile sale fundamentale de conducere a ţărei, prin oameni de progres însă moderaţi; prin un partid de centru care însă nu consta decât din câteva individualităţi, al căror număr se silia în zadar a-l spori, uneori chiar prin ingerinţi în alegeri.

Pentru ce însă domnul nu se putea înţălege cu partizele extreme? Cu dreapta nu, din cauza tendinţei lui de a reforma legea electorală, tendinţa ce se dăduse pe faţă, mai ales prin memorandul către puteri, şi din acea a legei rurale ce fusese votată de adunare, dar a căreia sancţiune domnul refuzase să o dea, fiind legea absolut contrară părerilor lui. Domnul spusese aceasta pe faţă chiar, prin mesajul de disolvare al adunărei din 1863. „Proiectul de lege rurală, votat de majoritatea adunărei din 1862, nu l'am putut sancţiona, fiind că nu răspundea dorinţelor mele" [21]. Această purtare a domnitorului scosese din fire pe membrii dreptei, văzând în ea un scop anumit, de a lovi în principiul proprietăţei. Şi că lucrul era aşa, ne o dovedesc tot desbaterile răspunsului la adresă din anul 1863. Apostoleanu spune: „la noi partidele nu pot fi decât sociale: partida progresistă şi cea staţionară. Câmpul social este câmpul de luptă parlamentară al Românilor. Noi nu avem să luptăm pentru rezolvirea chestiunilor politice; dar avem să rezolvim chestiuni sociale, dintre care cea mai vitală este chestiunea rurală. Acuma întreb, în deslegarea acestei chestiuni ce ne frământă, cine este cel interesat? Camera sau domnitorul? Eu zic şi afirm că partea interesantă este camera. Mişcarea progresului în această privire reşede numai în domnie, neinteresată în această luptă" [22]. Kogălniceanu revenind mai pe larg asupra lucrului, zice: „Până nu se vor rezolva chestiunile sociale, în

[21] *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863.
[22] Şed. din 8 Fevr. *Mon. of.*, No. 54, 1863.

zădar vom striga că taberi nu au existat înainte de 1859, şi vom atribui unui om politica de basculă. Aceasta e în natura lucrurilor, în câtă vreme chestiunea proprietăţei nu va fi hotărâtă, în câtă vreme apărătorii proprietăţii absolute vor trata pe apărătorii improprietărirei ţăranilor, de himere cu capul de porumbiţă, cu trupul de aspidă şi cu coada de nu ştiu ce. Fiţi siguri, că oricare ar fi capul guvernului, totuşi vor exista în ţara noastră două tabere. Dovadă că chestiunea socială este cauza cea mare a discordiilor noastre, este propria corepondenţă a domnului Panu care alaltăieri v'au mărturisit, că chestiunea socială adecă a împroprietăririi este în aceiaşi linie cu chestia naţională, adecă cu chestia unirei. Această din urmă chestie s'a deslegat; deslege-se şi cea d'intâi, şi atunci nu vom mai fi despărţiţi în două tabere; nu vom mai avea a ne tângui de sisteme de basculă''[23].

Chestiunea rurală era adevărata piedecă, de care trebuia să se sfarme toate încercările principelui, de a împăca spiritele şi de a restabili armonia în mersul statului zdruncinat. Ea determinase mai în totdeauna crizele cele mai mari, prin care trecuse până acuma domnia lui Alexandru Ioan I. In jurul ei gravita toată viaţa politică a acelui timp[24].

In sfârşit să nu uităm nici omorul lui Barbu Catargiu, săvârşit ziua mare, fără să se fi putut găsi ucigaşul, împrejurare ce dădea loc la bănuială; aşa că unii mergeau până a învinui pe capul statului de împărtăşire la acea faptă, după cum ne o spune Bolintineanu, în memoriile sale, că ,,opoziţia profită de această ucidere, ca se atribue, că nu fără ştirea tronului era făcută''[25]. Ori cum ar fi stat lucrurile cu această bănuială, ea exista şi explică deci şi mai mult, pentru ce dreapta se scula în contra domnului.

Să venim acuma la extrema stângă, reprezentată în cameră prin puţine, dar puternice individualităţi, între care erau: Golescu, Rossetti şi fraţii Brătianu. Lucru ce poate se va părea straniu, este că acest partid nu privia chestia rurală ca reforma esenţială a timpului; ba chiar I. Brătianu se rosteşte într'un rând cam ascuţit, în contra ţăranilor, când spune: ,,Când ne făcea domnul Kogălniceanu şi alţii din Moldova imputarea, de ce nu discutăm chestia proprietăţei, noi răspundem că exista

---

[23] Şed. din 9 Fevr. *Mon. of.*, No. 57, 1863.

[24] Tot aşa judecă şi *Daily News* chestiunea, şi atribue refuzul adunărei din 1863 de a vota budgetul, refuzului principelui de a sancţiona legea rurală. In numărul ei din 15 Iulie 1863 ea spune: ,,The landed aristocracy in Chamber presented such a solution of the land question that the Prince could not accept; and the aristocracy, in revenge, have made war up ou the prince, by rejecting his bugets und snubbing him in every possible manner''.

[25] *Viaţa lui Cuza-Vodă*, p. 56.

încă în ambele părţi litigante prejudecăţi; că chestiunea cere să fie discutată în toată liniştea, cu tot sângele rece ce trebue; că trebue să aşteptăm până ce vor videa proprietarii, că modul proprietăţei de astăzi nu este cel mai profitabil pentru dânşii; să vadă că au alte resurse mai bune decât acele ce le dau legile existente. Să începem, ziceam noi, cu alte reforme; cu moralizarea funcţionarilor, cu garanţiile comerţului, cu institutele de credit. A intrat în capul ţăranului ideea că toată cauza răului de care sufere ţara, este proprietarul. Dacă bate piatra, dacă plouă broaşte, cauza este, că proprietarii au proprietăţi. De aceea am zis capului statului, pe când eram la guvern, să nu atingem chestiunea proprietăţei: să căutăm mai întâi a înfrăţi spiritele, a lumina pe ambele părţi; să facem întâi institutele necesare, şi când vom rezolva legea proprietăţei s'o rezolvăm astfel, în cât s'aducă regenerarea României, iar nu să punem în pericol existenţa noastră naţională; căci un răsboiu civil este nefericirea cea mai mare" [26].

Din această ţinută a membrilor extremei stânge faţă cu chestia rurală, se explica cum se face de Rossetti şi cu Brătianu îşi dăduse dimisia din adunare, chiar în ajunul marilor desbateri asupra legei rurale în 1862. Oricare ar fi fost motivele acelei demisiuni, ea nu ar fi fost dată, dacă cei doi corifei ai partidului radical din acele timpuri ar fi privit legea împroprietărirei ca o parte esenţială din programul regenerărei poporului român. Ba, după Bolintineanu, această reţinere a partidului stângei faţă cu chestia rurală, provinea din împrejurarea că partidul liberal unit într'o idee cu boierii asupra răsturnărei domnitorului, şi voind a-i câştiga, nu mai apăra chestia rurală" [27].

Dar apoi ceeace interesa mai mult pe membrii stângei, erau chestiunile, mai mult formale, ale libertăţilor şi formelor constituţionale. Brătianu, când atacă pe domnitor, în desbaterea răspunsului, nu-l ataca decât pe această temă a constituţionalismului purtărei lui: „domnul spune el, nu poate fi în acelaş timp o ficţiune şi un om; ca ficţiune este sacru, ca om, nu; dacă este domnitorul o persoană sacră, râdicată deasupra tuturor valurilor, atunci o asemene persoană nu administrează; iar dacă se amestecă în ocârmuire, atunci cer dela

---

[26] Şed. din 11 Fevr. *Mon. of.*, No. 61, 1863.

[27] *Viaţa lui Cuza-Vodă*, p. 21. La aceeaşi părere duce un dialog urmat între Kogălniceanu şi Calimachi în şed. din 7 Decembrie 1890. *Kog.* Liberal am fost, liberal sunt şi liberal voi muri.

Calimachi. Ai fost cu Cuza; n'ai fost cu Brătianu.

Kog. Atunci aveam la ordinea zilei legea rurală, şi...

Calimachi. Roşii n'au voit legea rurală.

Kog. Fă-mi onoarea a nu mă mai întrerupe. *Discursul lui Kogălniceanu*, publicat şi a parte, Bucureşti, 1895, p. 38.

el răspunderea faptelor sale şi el nu mai poate fi neresponsabil"[28]. Brătianu imputa domnului că a părăsit calea constituţională, calea garanţiilor libertăţei asigurate naţiunei, prin Convenţia de Paris.

Să venim acuma la al doilea motiv al înverşunatei opoziţiei contra domnitorului, dorinţa de a-l înlătura, ca unul ce nu mai era trebuitor, după realizarea unirei.

Am văzut înţelesul ce se dăduse alegerei lui Alexandru Cuza, chiar la ei săvârşise. El avea să pregătiască tărâmul pentru întemeierea unei dinastii străine. Nu numai adunarea rostise această părere întru îndeplinirea dorinţelor divanului ad-hoc; însuşi domnitorul şi-o însuşise şi o întărise prin a lui declaraţie [29]. Domnia lui Alexandru Ioan I nu avea deci, cu toată recunoaşterea ei pe viaţă de către puteri, caracterul statorniciei, ci era mai mult privită ca o stare de tranziţie, împrejurare care nu înceta de a o pune în o falşă poziţie, faţă cu aceia ce, sinceri sau nu, doriau întronarea unei dinastii străine.

De aceea am văzut în repeţite rânduri asalturi date contra domniei naţionale, în numele domnului străin. Aşa cu prilejul votărei constituţiei de comisia centrală; apoi la apropiata realizare a unirei, când Lascar Catargiu face interpelarea relativă la demersurile ce ar fi de luat totodată, pentru dobândirea principelui străin, când atunci agitaţia pentru şi contra acestuia ea un caracter mai ascuţit [30]. Acuma se redeschide focul pentru a treia oară, în mijlocul urilor şi deslănţuirilor patimilor din desbaterea asupra răspunsului la mesaj. Principele Grigore Sturza dă semnalul, după ce atacă regimul domnitorului, spunând că „speră că va sosi oara fericită pentru naţiune, când vom dobândi un principe străin, precum au cerut-o divanurile ad-hoc". O voace protestând cu „ferească D-zeu", contra dorinţei lui Sturza, el îi răspunde: „In zadar se râdică câte o voace izolată, spre a protesta contra dorinţilor rostite în divanurile ad-hoc, contra voturilor tuturor corpurilor noastre legiuitoare, contra voinţei ţărei întregi. Domniile pământene sunt judecate şi osândite de ţară". Principele Bibescu Basarab Brancovanu întreabă apoi pe Boerescu, de ce consideră dorinţa manifestată de a avea un principe străin, ca o lovire în domnitor, când naţiunea întreagă doreşte dinastia străină. La aceste cuvinte se face un tumult în cameră, şi nu numai o voace izolată, ci un mare număr protestează, că „naţiunea nu vrea principe străin". Brancovanu răspunde însă, că „însuş domnitorul a luat îndatorirea de a lucra pentru principele străin

[28] Şed. din 11 Fevr. *Mon. of.*, 61, 1863.
[29] Mai sus, Vol. XII p. 307.
[30] Mai sus, p. 48 şi 110.

şi el trebue să se ţină de acest angajament", răspuns ce atrage o energică protestare din partea deputatului Gh. Radu [31].

Kogălniceanu explică însă această revenire la principele străin, ca o dorinţă de răsturnare, pentru căpătuiala unuia sau altuia din acei ce uneltiau răsturnarea. El zice: „La noi, fiecare cetăţean ce are 35 de ani şi un venit de 3000 de galbeni, putând aspira la domnie, suntem un stat într'adevăr republican. Singura anomalie este că, în ţara noastră, domnul în loc de a fi pe 5 ani, după cum se cerea la 1848, este ales pe viaţă. Ce vreme lungă! Dacă el ar fi fost ales pe 5 ani, fiecare pretendent şi ar fi putut zice în sine: să aştept 5 ani şi va veni şi rândul meu, cum se urmează astăzi în America, cu alegerea preşedinţilor de republică. Dar la noi domnia fiind pe viaţă şi viaţa unui om fiind lungă, mai ales când domnul este tânăr, ambiţiunea noastră ar avea a răbda prea mult. Şi fiindcă prin constituţie, prin mijloace legale, nu putem reduce terminul domniei la 5 ani, apoi căutăm să-l răsturnăm, şi iată cum ajungem a purifica sistemul nostru republican. Dar dacă Europa nu ne va da principele străin, ce va fi? Pretendenţi, fiţi siguri, se vor ivi şi în Iaşi şi în Bucureşti, şi în starea de astăzi a lucrurilor, fiţi siguri că acei dela Iaşi vor găsi pe cine să aleagă domn. Aşa dela principele străin, ne vom găsi iar cu doi domni separatişti" [32].

Este uşor de înţeles, că domnul nu era să rămână nepăsător la atâtea lovituri ce i se aduceau de adunare. De aceea, nu ne vom mira de faptul, îndestul de neobicinuit în uzurile parlamentare, că prezentându-se înaintea lui delegaţia adunărei, spre a-i ceti răspunsul la mesaj, domnul opreşte a lui cetire, spunând preşedintelui deputaţiei, Lascar Catargiu, că nu e de trebuinţă să se mai ostenească, întru cât cunoaşte conţinutul şi să remită *hârtia* primului ministru. Catargiu stăruind să dee cetire actului, domnul îi repetă vorbele şi adresa este înmânată preşedintelui consiliului, fără a fi nici deschisă.

In desbaterea adunărei asupra acestei împrejurări, se rostise cuvinte foarte grele, precum acel de „necuviinţă" ce

---

[31] Şedinţa din 6 Fevruarie. *Monit. of.*, No. 47, 1863.

[32] Şedinţa din 9 Fevruarie. *Mon. of.*, 59, 1863. Tot aşa scrie şi *Reforma*, 7 Aprilie 1863: „Ministerul a hotărât să rămâie la postul său apărând situaţia. Dacă s'ar lăsa un minister din coaliţie, inimicii ţărei vor sili pe Vodă să abdice Abdicând de voie sau de nevoie, ambiţiunea pretendenţilor, nemulţumirea Moldovenilor, rivalitatea puterilor garante va aduce răsboiul civil, invaziunea, separatismul". Iar Al. Papadopol-Calimach (*Amintiri* p. 402) spune, că „pretendenţii la domnie nu pierise, din cauză, că unirea se făcuse, nu sub o dinastie, ci sub un domn, şi la moartea lui Cuza trebuia să revină pe tapet chestia unirei. Pretendenţii sperau, că Cuza se va înneca în oceanul de silinţi şi de reforme, de greutăţi, contra Turciei şi a Convenţiei, provocate prin unire. Dar Cuza tot domnia; el începuse a deveni urât. De aici coaliţie contra lui Cuza; 2 Mai era fatal.

se raporta fără îndoială la capul statului, cu toate că după a lui rostire, se caută a se îndulci lucrul, spunându-se că miniştrii comisese acea necuviinţă[33], miniştrii care nu avusese nici un rol în scena petrecută între domn şi deputaţi.

Cu toate aceste relaţiuni atât de încordate între domn şi adunare, ea nu este disolvată, dar nici ministerul nu se retrage, cu toate că adunarea îi dă un vot de blam şi opreşte pe cetăţeni de a mai răspunde dările, nevotat fiind budgetul de adunare[34].

La 2 Martie însă expirând sesiunea ordinară a adunărei, ea este închisă, fără a se prelungi pentru votarea budgetului. Prin mesajul său de închidere, domnul mustră cu asprime adunarea pentru votul ei, prin care provoacă poporul la neascultare, precum şi pentru paralizarea tuturor lucrărilor şi nevotarea nici uneia din numeroasele legi prezentate pentru organizarea ţărei. „Aceste lupte prin care am trecut, să ne slujască la toţi de învăţământ. In trebile publice ca şi în cele private, fiecare zi îşi are sarcina ei; progresul este opera timpului; agitaţiunile nu pot decât a-i împiedeca mersul, şi mandatarii unei naţiuni, în discuţia marilor interese ce le sunt încredinţate, nu se pot depărta de moderaţia şi răbdarea de care puterea executivă a avut ocazia a vă da atâtea probe"[35].

Nu numai însă la mustrări se opreşte guvernul şi domnitorul. El şi cu oamenii devotaţi lui reluase iar ideea care fusese desmierdată de mai multe ori, a unei zdrobiri a acestei înverşunate opoziţii, prin o măsură autoritară. Incă în 17 Februarie, C. Negri scrisese principelui: „A. V. având dreptul, legalitatea şi puterea, nu veţi lăsa de sigur, să se producă anarhie şi desordine, prin faptul câtorva ambiţioşi izolaţi, fără nici un răsunet în ţară"[36]. N. Creţulescu, amărât până la inimă de priveliştea la care asistase, propune principelui, după închiderea sesiunei, o măsură mai radicală, pentru stâmpărarea

---

[33] Şedinţa din 22 Fevruarie. *Mon. of.*, 81, 1863.

[34] C. A. Rossetti dă exemplul acestei nesupuneri, refuzând să plătească impozitul. El este sechestrat şi vândut. *Românul* din 28 Mai 1863, conţine în caractere groase anunciul vânzărei. Un scaun al lui Rossetti, pe care el stătea la masa lui de lucru, se vinde cu suma de 10,500 de lei. 5000 de lei sunt subscrişi în favoarea Poloniei, iar restul este păstrat pentru plata amenzilor ziarelor ce vor mai fi osândite pentru apărarea regimului constituţional. Vezi şi *Le Siècle* din 21 Iunie 1863. Petru Grădişteanu, în *L'Esprit public* din 24 Iunie, arată că tocmai faptul, că numai pe ici pe colea câte un individ asculta de vorbele camerei, de a refuza plata dărilor, dovedeşte neizbânda acestei măsuri. „Lorsq'une assemblée déclare violateur de la loi quiconque ordonnera ou poursuivra la levée des impots non autorisés par elle, ce n'est pas ceux qui sont dans la légalité qu'il faudrait compter, mais ceux qui sont en dehors. Or, en dehors de la légalité se trouve la nation entière. Cela s'explique aisément. La majorité de la chambre roumaine est une *légalité illégitime*".

[35] Şedinţa din 2 Martie. *Mon. of.*, No. 95, 1863.

[36] *Negri* c. *Cuza*, 17 Februarie 1863. *Corespondenţa*, p. 165.

fierberei. Intr'un raport al lui, al căruia original s'a păstrat, şi care poartă data de 14 Mai 1863, el spune principelui: „Experienţa acestor 4 ani ne a dovedit că cei câţiva oameni care conduc desbaterile şi lucrările adunărei, departe de a susţinea şi a reprezenta adevăratele interese ale ţărei, nu s'au slujit de mandatele lor, decât pentru a face din adunare arena patimilor celor mai nedemne şi a ambiţiilor celor mai culpabile. Tendinţele partidei lor, intrigile ambiţioşilor, o propagandă sistematică de desordine pe faţă, prin gazete şi pe ascuns, prin agenţi secreţi, frământă ţara în toate colţurile. In faţa unei aşa de temerare, dar nu mai puţin adevărate stări, nu rămâne decât un singur mijloc de scăpare, pe care ieu libertatea a-l supune la înalta apreţuire a Măriei Voastre, anume: să se suspende adunarea un timp oarecare şi să se iee cârma guvernului de Măria Voastră; să se decreteze formarea unui consiliu de stat, căruia fără zăbavă să se pună însărcinarea de a elabora, pe bazele aşezate de Convenţie, legile trebuitoare. Toate aceste legi să se sancţioneze de Măria Voastră şi să se promulge spre a se pune îndată în executare. Maşina guvernamentală funcţionând astfel în linişte un an, Măria Voastră să convoace, pe baza unei noue legi electorale, adunarea" [37]. Dacă asemenea sfaturi se dădeau domnului în ascuns, ziarul *Buciumul* împingea pe faţă la lovitura de stat: „Fără vot universal, scrie el, nu poate fi mântuire; dar acel vot să-l dee domnitorul şi nu camera oligarhică, pe care voim s-o risipim". Profesorii Haşdeu şi Cobălcescu, tot pe atuncea susţineau, în acelaş ziar, „dictatura pentru stabilirea votului universal, însă dictatura momentană" [38].

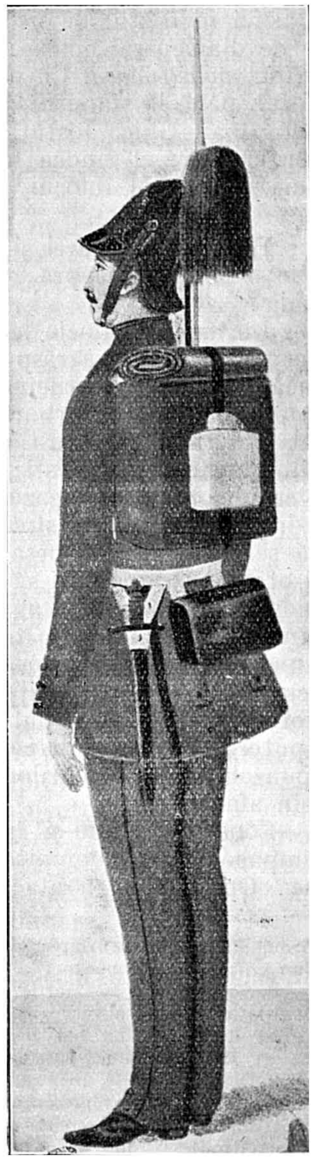
La explicarea lui Kogălniceanu care căuta să atribue agitaţia, competirilor ascunse pentru domnie, protivnicii răspundeau, că „prin unirea liberalilor, Panu, Golescu, Rossetti, Brătianu, se lua opoziţiei orice caracter de competire la tron şi se prefăcea în un ţipet al poporului" [39]. Deşi liberalii nu vânau domnia, şi ei uneltiau însă răsturnarea. Aceasta se vede din faptul, că puţin timp după închiderea camerei, se hotărăşte, ca *An. Panu* să meargă în misiune la curţile din Paris, Londra şi Viena, „spre a cerca, dacă la caz de vacanţă a gospodoratului

[37] Raportul lui Neculai Creţulescu aflat în original în *hârtiile Rossetti*. N. Creţulescu sfătuia pe domnitor la un act pe care acesta căuta să-l realizeze încă de mai înainte, după cum vom vedea mai jos. Nici Kogălniceanu, cum se credea fără cuvânt, nici Creţulescu nu sunt autorii intelectuali ai loviturei de stat. Această idee s'a născut, a crescut şi s'a copt în mintea domnitorului, sub apăsarea împrejurărilor.

[38] *Buciumul*, 15 Aprilie 1863. Tot pe atunci, spre a-şi întări poziţia domnitorul ia el singur comanda armatei şi numeşte pe unul din cei mai devotaţi ai săi partizani, pe generalul Florescu, maior general. *Mon. of.*, 27 Mai 1863.

[39] *L'International* din Paris, 1 Aprilie 1863. *Reforma* 7 Aprilie 1863.

şi a instituirei unui guvern provizoriu, Principatele puteau fi expuse unei interveniri colective sau separate, şi dacă ele pot nădăjdui a dobândi un principe străin" [40]. Tot cătră acest timp, începutul sesiunei din 1863, se urmează între Brătianu şi Kogălniceanu, o convorbire, în care cel întâi spune celui al doilea, că fruntaşii partidului liberal aveau mandat dela alegătorii lor să detroneze pe Vodă Cuza. Această convorbire, destăinuită ceva mai târziu de organul lui C. D. Aricescu, *Buciumul*, nu este tăgăduită în principiu de Kogălniceanu [41].

Infanteristul moldovean din timpul lui Cuza-Voda.

[40] Misiunea lui Panu e hotărâtă pe la August 1863. *Le Nord* o anunţă astfel în numărul său din 3 Sept. 1863: „Deux députés du Parlement roumain, MM. Panu et Brancove (Brancovanu) ont été chargés d'aller plaider en France et auprès des autres gouvernements de l'Europe, la cause des députés moldovalaques contre le prince Couza". Comp. *L'Esprit public* 4 Sept. 1863. Ambele ziare spun, că principele „s'est inscrit sur la liste de souscription qui devait procurer à M. Pano les frais de voyage, avec la somme de 3500 francs". Scopul misiunei lui Panu, se vede din un brulion găsit în hârtiile lui (*hârtiile Rosetti*). Din motive necunoscute, Panu n'a plecat decât prin Martie 1864 (Vezi mai jos).

[41] Iată o parte din această convorbire: *Brăteanu*: avem mandat dela alegătorii noştri să detronăm pe Cuza Vodă; du-te de-i aprinde lumânarea.

Kogăln.: Aş fi curios să văd acel mandat.

B. Il vei vedea la cameră.

K. Şi pentru ce voiţi a-l răsturna?

B. Fiindcă a înşelat speranţele Românilor, fiindcă nu e la înălţimea misiunei sale.

K. Vodă Cuza nu e Napoleon; dar e patriot. Nici chiar boerii n'ar avea cuvânt a se plânge de el care i-a menajat în destul; dar boerii sunt inimicii poporului, şi Vodă Cuza este alesul poporului care a pus în el speranţele sale.

B. Este alesul camerei care poate să-l răstoarne.

K. Mă îndoiesc; Vodă Cuza nu e Vodă Bibescu; suntem în 1863 nu în 1848 (Vezi *Buciumul* 8 Fevruarie 1864).

Ministerul Kogălniceanu, în comunicatul din *Mon. of.*, 13 Fevruarie 1864,

Extrema stângă şi cu dreapta îşi dăduse mâna încă din 1863, pentru răsturnarea lui Alexandru Ioan I, şi această alianţă, de altfel în destul de nefirească între două partizi, cu păreri aşa de diamentral opuse în toate chestiunile, a fost botezată: *coaliţia monstruoasă*. Cu ea va avea de luptat de acuma domnitorul, până la sfârşitul domniei, şi tot ea îl va răpune. Capul ei era Ioan Ghica fostul beiu de Samos; după părerea gazetelor engleze, el tindea la răsturnarea lui Vodă Cuza, poate chiar pentru a-l înlocui[42].

Frământările ţărei şi străinătatea. — Ce răsunet avură, în ţările străine şi asupra guvernelor lor, frământările din România?

Incă dela primele lor manifestări, desbaterile cele furtunoase încinse asupra răspunsului la discursul tronului, Poarta, apucând cu plăcere prilejul de a interveni, atrage luarea aminte a puterilor asupra turburărilor ce se petreceau în Principate. Ambasadorii străini din Constantinopole trimit instrucţiuni consulilor lor din Bucureşti; însă pentru a nu slăbi autoritatea guvernului, îi însărcinează a căuta să împiedice orice atingere la drepturile capului statului şi la constituţie[43]. Domnitorul însă se grăbeşte a depeşa agentului său din capitala împărăţiei otomane, cerându-i să se împotrivească la orice intervenire diplomatică, întru cât agitaţia ar fi rămas închisă numai în adunare, iar ţara ar sta în cea mai deplină linişte. Mai adaoge, că un demers al puterilor oricât de binevoitor, ar putea fi rău interpretat şi da un sprijin moral relei voinţi a adunărei, deci favoriza desordinile şi pune guvernul în nevoie de a le înăbuşi cu puterea; că în acest caz, domnitorul declină de mai înainte responzabilitatea urmărilor ce ar putea să rezulte, fie în lăuntru fie în afară" [44].

Consulii, dându-şi întâlnire la domnitor, îl sfătuesc să se împace, la care domnitorul le răspunde: „Cu cine să se împace? Opoziţiunea a atacat pe împăratul Napoleon, spunând

confirmă îndirect convorbirea, întâmpinând de formă, că a fost „reprodusă într'un chip cu totul neexact".

[42] *Daily News* 10 Martie 1863: „The united opposition in the Principalitees is headed by a very able man, being no other than Iohn Ghika, Lord Stratford de Redciliff's old friend. His aim is evidently to dethrone Prince Couza at all risks, und possibly with the hope of filling the place himself".

[43] Depeşa din $^{16}/_{18}$ Februarie, 1863 reprodusă de *Le Courrier du Dimanche* 22 Martie 1863: „Les représentants sont unanimes sur la necésité de prévenir toute attaque contre la constitution et tout acte de l'assemblée qui pourrait compromettre les droits du prince".

[44] Depeşa Domnitorului analizată în *Le Courrier du Dimanche* 7 Martie (23 Februarie) 1863. Depeşa domnitorului „aurait heureusement coincidé avec la résolution des puissances". Comp. un articol al lui Jules Grenier din *Le Temps* (26 Fevr. 1863).

că acolo unde un singur om conduce trebile, merge rău ; a atacat apoi misiunea generalului Florescu, însărcinat de el a saluta pe împăratul Rusiei, pe lângă că opoziţia arată simpatiile ei pentru Poloni; contra Angliei spune, că în chestiunea armelor dela Galaţi, ambasadorul englez s'a făcut vinovat de trădare; contra Turciei ce nu e reprezentată, opoziţia atacă actul de curtenire făcut de principele faţă cu ea. Domnitorul arată apoi că nu ţara este în protiva lui, ci camera; că dacă consulii nu ar încuraja opoziţia, prin demersuri ca acel neprecugetat ce-l făcuse acuma, ea ar reintra de îndată în linişte"[45].

Se zice că domnitorul ar fi adaos la aceste cuvinte încă următoarele, ca răspuns la asigurările consulilor despre sprijinul lor: „Dacă va deveni necesar de a se lua o hotărâre, el avea intenţiunea de a face un apel la poporul român, înainte de a cere sprijinul puterilor; dar că le este recunoscător pentru buna lor voinţă"[46]. Aceste vorbe, adevărate sau nu, fiind reproduse de ziarele timpului, întăriră părerea că domnitorul medita o lovitură de stat, lucru ce în ascuns am văzut că se plănuia, de către domnitor şi de încunjurimea lui. De şi puterile se înţăleseră asupra depeşei trimise consulilor lor din Bucureşti, ele nu erau pe deplin într'un gând asupra ţinutei lor, faţă cu neînţelegerile dintre domnitorul şi adunarea României. Aşa ambasadorul englez din Constantinopole, spune tot pe atunci lui C. Negri, că „ar fi bine a se trimite o comisie în Bucureşti, spre a se împăca lucrurile cu majoritatea adunărei; că au auzit, că domnitorul ar avea de gând să cedeze tronul ducelui de Leuchtenberg (din casa rusască)". Negri îi răspunde, că „dacă principele Cuza, şi ţara ar trebui să treacă prin furcile caudine ale unui principe străin, ceeace ar fi mai bine de făcut, ar fi de a se lăsa principii la o parte şi a se alege curat un general francez, care să ne înveţe a ne apăra contra acelora ce se amestecă în trebile noastre, fără a avea dreptul". Ambasadorul mai adaoge apoi, că „guvernul său fiind constituţional, Anglia nu va mai putea susţinea pe principele Cuza, dacă el nu merge în înţălegere cu adunarea", la care Negri îi răspunde, că „de şi principelui i-ar părea rău după lipsa sprijinului Excelenţei sale, nu ar căuta decât a se susţinea încă

[45] Scrisoarea din 19 Fevruarie (3 Martie) 1863 din Bucureşti c. *Negri* (*Hârtiile Rossetti*). Intr'adevăr ţara nu participa la mişcarea din adunare; acest fapt era constatat de toate ziarele străine ale timpului, ceeace era însemnat pentru poziţia principelui faţă cu puterile. Aşa *La Patrie* din 19/7 Aprilie 1863 spune: „N'est-il pas surprenant que l'on s'évertue à représenter les Principautés-Unies comme en proie à une agitation qui, du sein de l'assemblée, où elle s'est manifestée, ne s'est pas étendue dans le pays"? *L'Esprit public* 1 Mart (17 Febr.) 1863: „Il y a de l'agitation dans l'assemblée; tout autour d'elle est calme".

[46] *La Patrie*, 22/10 Martie 1863.

mai mult prin el însuş, având pentru aceasta ţara care e obosită de toate intrigile de răsturnare şi de ambiţiile camerei" [47]. Ceeace indispusese mai ales pe ambasadorul englez, era zvonul despre cedarea tronului unui principe rusesc, zvon de care se preocupau mult gazetele emgleze ale timpului [48].

Franţa din protivă iea poziţiunea mai mult pentru principele şi în contra adunărei. În *Moniteur Universel de l'Empire français* apare o notă, în care se spune, că „adunarea din Bucureşti a primit cu 58 de voturi contra 6, contra proiectul de adresă prezentat de opoziţie; 50 de deputaţi s'au abţinut dela vot, declarând la tribună, că ei nu vor să iee parte la un vot care pusese în desbatere principele ales de ţara întreagă, drepturile, aşăzămintele, tratatele. In ochii lor, această adresă conţine locuri care sunt în stare să pună în îndoială înţălepciunea Românilor şi simţimântele lor de recunoştinţă către puterile garante" [49]. Şi pe Francezi îi indispunea mult reînoirea cererei unui principe străin. Aşa marchizul de Moustier, ambasadorul francez de pe lângă Poartă, spune lui Negri, că „ideea unui principe străin face mai mult rău decât bine ţărei voastre" [50].

De altfel purtarea camerei se interpreta pretutindene, în ziarele străine, ca o tendinţă de răsturnare a domnitorului. Aşa *l'Esprit public* spune, că acest partid a ajuns a lua înainte adunarea care nu şi-ar propune, nici mai mult nici mai puţin, decât detronarea principelui Cuza, ceeace va împinge pe acest din urmă a recurge la măsura desperată a unei lovituri de stat" [51].

Aceste zvonuri de dictatură, purtate prin foile franceze încă din primele momente ale conflictului dintre domnitor şi adunare, trebuiau să se întăriască din ce în ce şi să găsască până la un punct adeverirea lor în fapte.

Anume, puţin timp după închiderea adunărei, domnitorul, prin intermediul lui Negri, face lui Fuad paşa o propunere în privirea dictaturei, el ne mai putând ocârmui cu Convenţia, şi comunică un memorandu puterilor, în care susţine că nu poate administra ţara cu instituţiile actuale, cerând drept

---

[47] Papadopol-Calimah *Amintiri*, p. 343, confirmat prin scrisoarea lui *Negri* c. *Cuza* din 4 Martie 1863 relativă la convorbirea lui cu ambasadorul englez. *Corespondenţa* p. 168. Aluziunea lui Negri la un general francez se vede că a deşteptat în ziare svonul, că în România s'ar agita pentru întronarea principelui Napoleon. Vezi l'*Esprit public* 6 Februarie (25 Ianuarie) 1863: „Nos correspondants nous assurent, qu'il se fait dans le pays roumain une propagande fantaisiste en faveur du prince Napolèon; d'un antre côté on met, profit cette mauvaise plaisanterie, en effrayant les Roumains, par la possibilité de la candidature du duc de Leuchtenberg, forme nouvelle du protectorat russe".

[48] D. e. *Times* 6 Aprilie (25 Martie) 1863:) „With the obvious of introducing a foreing Prince, in the person of the Duke of Leuchtenberg".

[49] *Moniteur Officiel*, Buletin 4 Mars (20 Fevr.) 1863.

[50] *Negri* c. *Cuza*, 24 Fevruarie 1863. Corespondenţa, p. 165.

[51] *L'Esprit public* din 6 Fevruarie (25 Ian.) 1863.

condiţie prealabilă, dictatura pe 5 ani. Cabinetul de Paris trimite ambasadorului său o notă, în care arată că nu poate admite lovitura de stat şi că dictatura pe 5 ani se respinge, administraţiunea ne oferind sub nici un raport vreo chezăşie. Ministrul Drouin de Lhuys admitea să se facă oarecare modificări Convenţiei în interesul poporaţiilor române; dar aceasta în urma unei hotărâri a conferenţei ambasadorilor. Cabinetul francez doria însă, în chestiunea Principatelor, să se înţăleagă întâi cu cabinetul rusesc. Anglia, Austria şi Prusia aderau la principiul modificărei Convenţiei; dar răspingeau dictatura, ca protivnică principiilor tratatului de Paris. Ambasadorul Angliei, Bulwer, propunea un tribunal de arbitri care să se compună din doi reprezentanţi ai poporaţiilor ales prin al doile grad, de principi şi fiii principilor şi de înalţi funcţionari. Acestui tribunal se va înfăţoşa orice contestare de drept public intern între guvern şi adunare, şi hotărîrile lui vor fi fără apel"[52].

Memorandul de care e vorba, şi care nu trebue amestecat cu acel din 1861, fusese trimis de domnitor lui Negri, cum obicinuia el să facă în politica externă, fără ştirea miniştrilor, şi când Neculai Creţulescu în 14 Mai 1863 îi aşternu planul loviturei de stat, această măsură se cernea acuma de mai mult timp în cugetul domnitorului. *La France*, gazeta franceză de opoziţiune contra împăratului şi deci duşmană şi principelui român, dă la lumină chiar proiectul de întocmire ce trebuia să se dee statului român, sub forma dictatorială, şi cu toate că *Monitorul Oficial român*, prin un comunicat, desminte existenţa unui atare act, gazetele franceze susţin cu energie fiinţa lui, spunând, că „nu înţălege că în Bucureşti să nu se ştie, ceeace

[52] Aceste destăinuiri, asupra memorandului în chestia dictaturei, le dă *Memorial diplomatique*, tocmai în 17 Ianuarie 1864. *La France* însă pomenea de existenţa acestui memorand, încă în numărul ei din 30 Martie 1863: „On assure que le prince Couza aurait adressé à la Porte, avec prière de la communiquer aux puissances, un *memorandum*, où il se fonde sur l'opposition violente qu'il a rencontrée dans l'assemblée, pour réclamer la dictature". *Memorial diplomatique* dă deci greşit data acelui memorandum, ca fiind 10 Mai 1863. Mai vezi şi *Notes sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864 p. 8: „Après avoir reçu ce memorandum, le cabinet de Paris transmit à son ambassadeur à Constantinople une note, contenant l'inadmissibilité d'un coup d'Etat. La dictature pour 5 ans était également rejétée, l'administration de l'hospodar, dit la dépéche, n'offrant sous tous les rapports, aucune garantie, et la faute de cet état de choses incombant plutôt aux hommes qu'aux institutions". In o scrisoare a lui *Negri* c. *Cuza* din 5 Aug. 1863, (*Corespondenţa* p. 178 şi 180) se spune: „amsadorul Angliei mi-a spus, în grabă, şi numai ca părere particulară, că ar trebui sau o nouă constituţie sau dictatura, iar acel al Franţei, că nu ar fi de nevoie a se apăsa mâna prea mult timp la voi, pentruca ţara voastră, pusă pe calea ordinei şi a legalităţei adevărate, s'ar deprinde în curând cu ea". Se vede că zvonurile de dictatură indispusese şi spiritele mai indeferente din ţară, deoarece Rossetti, dat în judecată pentru un proces de presă, este achitat de curtea de apel din Bucureşti, în 11 Septembrie 1863. *Convenţiunea* 18 Sept. 1863.

se ştie aşa de bine în toate cancelariile Europei, unde acest proiect a ajuns"[53].

De şi Franţa sprijinia mai mult pe domnitor decât puterile celelalte, totuşi şi ea era desiluzionată asupra aşteptărilor ce le pusese în destoinicia României. O notă a guvernului francez către cel englez, din 15 Noemvrie 1863, spune, că: „situaţia în Principatele-Unite nu răspunde speranţelor ce se întemeiau pe noua ordine constituită prin Convenţia de Paris. Neînţelegeri grele au izbucnit între domn şi adunare, când unirea, şi concursul tuturor ar fi fost neapărate, spre a organiza o ţară, căreia Europa îi încredinţase îngrijirea de a-şi pregăti ea însăşi viitorul. De va fi trebuinţă de o intervenire, spre a se modifica constituţia lor, guvernul imperial va fi plecat a se înţălege cu celelalte puteri, spre a înlesni reformele ale căror oportunitate ar fi recunoscută"[54].

Ziarele franceze amintesc Românilor că ei nu sunt deplini stăpâni pe soarta lor. *La Nation* observă, că „România este în anarhie; este neapărat a se curma acea stare care ameninţă să deschidă o luptă sângeroasă în desbaterea chestiei orientale"[55]; iar *Le Temps* adaoge, că „dacă în România continuă anarhia, atunci Europa, care a vrut să apere pe Turci prin un bulevard, văzând în ea Belgia Orientului, s'a înşălat, se va căuta altă combinaţie, alipind această Belgie către unul din statele vecine"[56].

Că această ameninţare nu era o simplă vorbă, ne o arată planurile ce se croise în această perioadă, cu câtva timp mai înainte, şi care poate nu erau încă părăsite. Anume revoluţia polonă, susţinută silit de împăratul Napoleon, adusese iar pe tapet chestia reconstituirei acelei ţări; ceeace nu se putea face de cât dacă şi Austria ceda Galiţia. In schimb, se vorbea despre trecerea către monarhia habsburgică a Principatelor-Unite[57]. Un ziar francez bagă de samă, că „nu înţălege cum membrii unei adunări, atunci când ziarele europene vorbesc de com-

[53] *La Nation*, 4 Decemvrie 1863. Proiectul publicat în numărul din 24 Noemvrie 1863. *Le Pays*, 9 Decemvrie 1863, spune deasemenea: „Nos propres informations, puisées à bonne source, confirment pleinement celles de *la Nation*. Le projet en question qui voudrait effacer toutes les dispositions libérales de la Convention signée à Paris en 1858 et établir une sorte d'autocratie au bénéfice de l'hospodar, ne rappelle que trop les tendances dictatoriales que, depuis un an, nous signalons dans la conduite du prince Couza".

[54] *Le Livre Jaune de l'Empire français*. O depeşă din 15 Noemvrie 1863. Aceleaşi cuvinte şi în *Exposé présenté au corp législatif*, sesiunea din 1863, reprodus de *Românul* 25 şi 26 Noemvrie 1863.

[55] *La Nation* din 24 Noemvrie 1863.

[56] *Le Temps*, 28 Decembrie 1863.

[57] *Le Nord*, 26 Martie 1863: „Pour dédommager l'Autricce de l'abandon de la Gallicie, on lui donerait les Principautés-Unies. Pour ces causes, on ne saurait trop recommander aux Principautés la noncorde et l'union. Agir antrement, serait manquer de patriotisme".

pensaţiuni teritoriale, în care România ar alcătui partea de căpitenie, să se pună pe favorizat o opoziţie strâmtă şi sistematică, atât de păgubitoare intereselor celor mai inviderate ale ţărei" [58].

Costangalia. — In timp ce aceste daraveri turburate agitau atât România cât şi opinia publică europeană, se petrecuse şi alte fapte cu urmări însămnate asupra mersului trebilor în Principate. Anume ministerul Creţulescu urmase înainte cu răstrângerea drepturilor călugărilor greci, începute prin depunerea veniturilor mănăstirilor în casa statului. Aşa el scoate limba greacă din bisericile închinate (18 Martie 1863); opreşte pe avocaţii mănăstirilor a mai pleda fără asistenţa avocaţilor statului român (17 Aprilie 1863), şi aşa mai departe, păşind tot cu mai mare energie pe calea secularizărei, cu toată opoziţia lui, mai mult de formă, la înscrierea venitului averilor mănăstireşti între veniturile statului [59].

Dacă însă aceste măsuri mergeau către deslegarea chestiei mănăstirilor închinate într'un sens favorabil statului, altă împrejurare veni se complice mersul treburilor. Anume, în noaptea de 30 Iunie spre 1 Iulie, o trupă de 400 de Poloni desbarcă la Cahul, de pe o corabie sub pavilion englez, şi înaintează pe teritoriul românesc. Ea mergea în Polonia în ajutorul revoluţiei.

In afară de violarea teritoriului român de o trupă armată, mai era şi teama de a nu jigni pe Rusia, prin învoirea trecerei unui asemene corp. Colonelul Milcovici comandantul trupei, dă o proclamaţiune către locuitorii Moldovei, în care le arată că este nevoit a trece prin ţara lor; căci „care tribunal va osândi pe un fiu, trecând peste ogorul vecinului, pentru a-şi scăpa mama din mâna ucigaşilor" [60]. ! Colonelul Călinescu, trimis după trupa polonă, pleacă în goana ei şi o ajunge lângă satul *Costangalia*, unde după o întrevedere cu colonelul Milcovici care refuză predarea armelor, Călinescu ordonă atacul; dar din cauza superiorităţei armelor Polonilor şi a unei greşite comande în trupa română, Polonii scapă şi urmează drumul lor mai departe. Lupta însă făcuse jertfe pe ambele părţi; pe acea a Românilor 18 morţi şi 35 de râniţi, dintre care 3 ofiţeri. Oştirea română, luându-se din nou după Poloni, îi ajunge la satul Rânzeşti, unde ei sunt siliţi să se predee. Polonii sunt

[58] *L'Inetrnational,* 7 Aprilie 1863. *Le Nord* din 8 Aprilie 1863.

[59] Vezi amănunţimele mai jos, la expunerea chestiei mănăstirilor închinate. Cap. III.

[60] Proclamaţiunea reprodusă de *La Voix de la Roumanie,* din $^{11}{}_{23}$ Iulie 1863.

apoi foarte bine trataţi şi înapoiaţi peste graniţă în Turcia [61].

Purtarea urmată de domnitor în această împrejurare îşi găseşte explicarea în cuvintele rostite de el însuş cătră căpitanul Zagrovsky care, în 1864, veni să reînoiască încercarea de învoire, a trecerei unei trupe poloneze prin ţară. Domnitorul spune acestuia : „Am cea mai mare simpatie pentru cauza voastră, dar nu pot să-mi periclitez ţara pentru ea ; dacă v'aş învoi să vă înarmaţi pe teritoriul meu, Ruşii ar fi îndreptăţiţi a ne privi de duşmani. Treceţi dacă puteţi, armele voastre prin mici încărcări, oamenii voştrii prin mici mănunchiuri ; dar nimic mai mult, nimic pe faţă" [62]. Cam tot pe atunci, un alt Polon, Mieroslavsky, fugind din patria lui, se refugiase în România, unde voise se ţină nişte conferenţi în favoarea conaţionalilor săi. Guvernul românesc, pentru a nu atinge neutralitatea, pe care era ţinut să o respecte, îl opreşte [63].

Măsurile luate de Alexandru Ioan I contra Polonilor, unite cu înlesnirea trecerei armelor către Sârbi îl pusese în prepus de plecare către Rusia, care prepus dădu chiar naştere vuetului de cedare a tronului cătră ducele de Leuchtenberg. Din aceste împrejurări se va trage învinuirea domnitorului de ruso-filismu care-i va aduce chiar răcirea sprijinului Franţei, ceva mai târziu. Aşa încă din Iunie 1863 *Gazata de Colonia* spunea, că „puterile apusene nu sunt mulţămite de ţinuta principelui Cuza faţă cu Rusia ; căci el lucrează întocmai ca şi cum ar fi vasalul Rusiei" [64].

---

[61] Amănunţimele din actele oficiale. *Mon. of.*, din 4, 5 şi 6 Iulie şi 19 August 1863. In acest din urmă se află scrisoarea de mulţumire a lui Milcovski, când părăseşte ţara.

[62] Scrisoarea lui *Baligot de Beyne*, c. *E. Tissot*, consulul francez din Iaşi, 17 (29) Ianuarie 1864 (*Hârtiile Rossetti*). Se bănuia, că opoziţia înlesnise intrarea trupei polone pe teritoriul român, înadins pentru a crea greutăţi domnitorului. Ministrul afacerilor străine de atunci ‚depeşază lui Negri : „Des hommes appartenant aux partis extrèmes du pays ont été en relations avec ces étrangers". Papadopol-Calimah. *Amintiri*,p. 399. Faţă cu părtăşia *Românului* (d. e. 5 Iulie 1863) pentru Poloni şi cu ura lui contra Rusiei, bănuiala nu pare a fi cu totul neîntemeiată.

[63] *Opinion nationale*, 14 Iunie 1863.

[64] Vezi *Le Constitutionnel* din 6 Iunie 1863 şi *La France* din 11 Iunie 1863. Gazetele franceze atacă pe întrecutele pe domnitor, pentru oprirea Polonilor. *La Patrie* din 10 Iulie 1863, bunăoară, recunoaşte pe deoparte „que la situation politique des Principautés-Unies leur commande la neutralité" ; dar pe dealta, observă „que l'origine du peuple moldo-valaque, ses luttes et ses espérances lui font un devoir de s'associer de coeur au mouvement national polonais et à la régénération des peuples voisins". *Les Débats* din 29 Iulie 1863 observă : „que le prince Couza n'a pas toujours deployé tant de vigilance à accomplir ses devoirs de neutre, quand il faisait passer les armes en Serbie". După o versiune dată de ziarul *Le Temps*, 5 August 1863, bandele ar fi avut de gând să răscoale Mldova contra principelui Cuza, după instigaţiile engleze. Tot aşa şi *L'Esprit public* din 12 August 1863.

La 3 Decemvrie trebuie să se deschidă noua sesiune a adunărei deputaţilor. Era învederat, că dacă domnul vroia să cerce a merge tot cu ea, nu putea mănţinea ministerul ce dusese cu adunarea o luptă atât de crâncenă. A disolva adunarea şi a face un nou apel la ţară, ştiea bine că era de prisos, întru cât alegătorii erau să trimită din nou în adunare aceleaşi persoane. Domnitorul deci să hotărăşte să mai adaogă un minister la lista cea lungă a schimbărilor îndeplinite până atunci, şi în 12 Octombrie 1863 el cheamă din nou pe Kogălniceanu să compună cabinetul care fu alcătuit din persoane ce nu erau în parlament, afară de primul ministru ce era deputat, şi anume : colonelul Iacovache la răsboiu, Lud. Steege la finanţe, Papiu Ilarian la justiţie, Rossetti Bălănescu la externe, D. Bolintineanu la culte şi P. Orbescu la lucrări publice [65].

Domnitorul, vroind însă să-şi întărească poziţia în armată şi în opinia publică, faţă cu noua convocare a parlamentului, întocmeşte o mare ceremonie militară, în care împarte steaguri noue oştirei şi ţine o cuvântare plină de foc şi de patriotismu ; întreprinde apoi o călătorie prin ţară, publicând în Monitor dări de samă amănunţite asupra entuziasmului cu care fusese primit pretutindene [66]. Tot acestui sistem de a dovedi întinsa popularitate a domniei, se datoresc mulţămirile cele nenumărate sosite din toate colţurile ţărei, pentru concesia drumurilor de fier şi pentru banca de scont. Lucru curios, toate mulţămirile sunt redactate în acelaş fel, de unde se vede că erau nişte formulare, trimise de guvern spre subsemnare prin provincii [67].

Nu se poate tăgădui apoi câteva semne de nemulţămire cu măsurile luate de domn. *Românul*, dat în judecată pentru apărarea cauzei Polonilor, este achitat, iar unul Marin Drăghici din Iaşi, dat în judecată pentru refuz de a plăti impozitul, este şi el achitat de curtea din Iaşi [68].

---

[65] *Mon. of.*, 12 Octomvrie 1863.

[66] *Mon. of.*, 23 Septemvrie şi 9 Octomvrie 1863.

[67] Compară bunăoară mulţumirea din Judeţul *Bacăului*, *Mon. of.*, 3 August şi acea din *Râmnicul Sărat*, 8 August şi cu acea din *Ialomiţa*, 10 August 1863.

[68] *La France*, 10 Octombrie 1863 şi *Le Constitutionnel*, 4 Octomvrie 1863

III

AL DOILE MINISTER KOGĂLNICEANU. SECULARIZAREA

(12 Octomvrie—11 Decemvrie 1863).

Venirea lui Kogălniceanu la minister. — Sub al doilea minister al lui Kogălniceanu, se petrec două din faptele cele mai însămnate ale întregei domnii a lui Alexandru Ioan I: secularizarea averilor mănăstirilor închinate şi împroprietărirea ţăranilor, fapte care, alăturea cu unirea, cu tot viforul ce însoţi a lor îndeplinire, împinseră România pe calea propăşirei. Bunurile dobândite prin aceste trei acte însămnate au rămas pentru totdeauna în viaţa poporului român, şi ele au alcătuit temelia trainică pe care s'a putut înălţa clădirea viitoare a statului său.

Puţin timp după constituirea ministerului, se deschide adunarea, în 3 Noemvrie 1863. In mesaj, domnitorul arată că, pentru a înlătura neînţelegerile dintre guvern şi adunare, a numit un nou minister şi a convocat-o mai timpuriu, spre a se putea vota budgetele; că echilibrul finanţelor este de mult timp zdruncinat, ceeace ar proveni din pricina însămnatei datorii moştenite dela guvernele trecute; nu mai puţin din acea a mai multor creaţiuni făcute în anii din urmă, fără să li să fi găsit şi mijloacele trebuitoare, pentru organizarea şi întreţinerea lor; că ministerul său va fi însărcinat a înfăţoşa budgetele şi a arăta chipul de a restabili cumpenirea în finanţe; că în afară de această însămnată daravere, guvernul va mai înfăţoşa corpului legiuitor următoarele proiecte: legile rurală, militară, electorală, comunală, legea consiliilor generale, acea a instrucţiei publice, a garantărei libertăţilor cetăţeneşti, a neamovibilităţei magistraţilor, a admisibilităţei în funcţiile publice, a unificărei codicilor de legi, a concesiei de căi ferate, şi altele încă. Mesajul atrage deosebita luare aminte, a deputaţilor, asupra proiectului de lege rurală, a celui de lege elec-

torală şi asupra acelui privitor la îmbunătăţirea stărei oraşului Iaşi, „spre a putea răsplăti sacrificiile ce acest nobil oraş a făcut cauzei naţionale". Intr'o caldă încheiere, domnitorul caută să atingă inimile deputaţilor, spunând că pentru a ajunge scopul comun, „el ave nevoie de patriotismul tuturor. Eu vi-l cer în numele României; uitaţi dar luptele şi bănuelile trecute. Organizaţi ţara cu o oară mai înainte; întăriţi-o prin desvoltarea nouelor noastre instituţiuni, pe calea păcei şi a moderaţiunei, şi atunci fiţi fără îngrijire şi pentru existenţa noastră politică şi pentru consolidarea libertăţilor publice. Părinţii mei şi-au vărsat sângele pentru susţinerea lor. Nu eu voi fi acela care le voi râpi naţiunei mele, căci atunci a-şi lipsi legei familiei mele; aş lipsi celui întâiu titlu care a prezidat la alegerea mea de domn" [1].

In profesia de credinţă cetită în adunare, în ziua de 5 Noembrie, de primul ministru Kogălniceanu, el arată, că misiunea încredinţată noului minister este de a întrebuinţa toate stăruinţile, toate puterile, pentru a pune capăt nenorocitelor conflicte, ce există între adunare şi guvern. Ministrul apasă însă cu un ton deosebit, asupra declaraţiei, că „ministerul luând deplina răspundere a actelor sale, nu va învoi cu nici un preţ, ca această răspundere să se suie mai pre sus de capetele noastre" [2]

Această declaraţie — care avea în orice caz aerul unei ameninţări — nu putea fi de tot pe placul adunărei. Ministerul apoi mai jignise simţimintele partidului dreptei, prin aceea, că puţine zile după intrarea lui în trebi, făcuse o aspră mustrare consiliului municipal din Iaşi, pentru că publicase lista alegătorilor municipali, după rangul lor de boierie. Ziarul dreptei *Convenţiunea*, crtitică măsura luată de minister contra consiliului din Iaşi, pe motivul că „titlurile de boierie, de şi nu mai au o valoare politică, totuşi au încă una socială" [3].

In răspunsul la mesaj, adunarea spune că, „recunoaşterea legitimităţei cererilor adunărei, prin a ei convocare, o pusese în drept a aştepta, ca noul minister să fie luat din oamenii ce împărtăşiau opiniile sale. Totuşi n'a întâmpinat nimic şi a primit ministeriul aşa cum a fost alcătuit; că însă de mai mult timp s'a răspândit zgomotul, cu o persistenţă crescândă, că regimul constituţional, este sorgintea tuturor rălelor la noi; că de va mai dăinui, România este pierdută, şi că numai un guvern absolut o poate scăpa" [4].

---

[1] *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863.

[2] *Ibidem*, 222, 6 Noemvrie 1863.

[3] *Ibidem*, 205, 16 Octomvrie 1863. *Convenţiunea*, 18 Octomv. 1863. Lista alegătorilor, după titlurile lor de boierie, publicată în *Progresul* foaia publicaţiilor oficiale din Iaşi, 17 Septembrie 1862.

[4] *Monit. of.*, citat în nota precedentă.

Ministerul să opune la primirea acestei adrese, făcând chestie ministerială; propune însă să se amâe votarea adresei până ce adunarea va vedea cum se ţine ministerul de făgăduinţa dată, de a lucra în conformitate cu constituţia. Adunarea primeşte această propunere [5]. In urma acestei împăcări aşteptătoare, adunarea votează mai multe proiecte de legi, când de odată, fără a fi fost enumerat printre proiectele din mesaj, primul ministru aduce în şedinţa din 11 Decemvrie 1863, aniversarea a doua a unirei, proiectul de lege, pentru *secularizarea averilor mănăstirilor închinate*. Este învederat, şi lucrul a fost bagat în samă de contimporani, că ministerul vroia, prin această mare lovitură, să câştige simpatiile adunărei [6]. Şi într'adevăr, în o aşa chestiune, nimene nu putea fi protivnic [7]. Adunarea se declară în permanenţă şi iea legea în desbatere, fără a mai numi o comisiune pentru cercetarea ei, şi după mai puţin de o oară, în care se rostesc cele mai înflăcărate cuvântări, legea este votată, în redacţiunea ce i-o dăduse guvernul, cu 97 de bile din 100, în aplausele cele mai zgomotoase ale camerei şi ale tribunelor. Se numeşte o comisiune care să mulţumească domnului, pentru marele act naţional, pe care a dat putinţă adunărei a-l săvârşi.

Incercările Românilor de a relua mănăstirile închinate. *a*) **Până la Bibescu.** Legea secularizărei nu este o lege ca celelalte, introduse prin mesaj în desbaterile adunărei. Ea curma, într'un chip îndrăzneţ şi prin un act de netăgăduită autoritate, o daravere seculară. Pentru a putea măsura toată a ei însămnatate, trebue să urmărim desfăşurarea chestiunei, până în momentul când ea fu hotărîtă prin tăierea nodului.

Nu vom atinge decât împrejurările care au condus la redobândirea averilor, ajunse în stăpânirea călugărilor străini, întru cât cauzele şi faptele închinărei au fost arătate mai sus [8].

[5] N. Suţu *Mémoires* Vienne 1891 p. 391, spune că „La proposition d'ajourner les débats dela réponse au message, proposition aussi logique qu'adroite, fut adoptée, au grand déplaisir des chefs de l'opposition qui voulaient précipiter le dénouement, mettre le gouvernement dans l'impossibilité de fonctionner et éventuellement prononcer la déchéance du prince".

[6] *La vérité sur la question du couvents dédiés* par un Moldave, Paris, 1863, p. 8: „Que le gouvernement, en se flattant de recouvrir, par sa politique agressive contre les monastères dédiés, un peu de sa popularité qu'il a perdu, se trompe fort".

[7] Principele Ştirbeiu, unul din cei mai vrăjmaşi protivnici ai fostului guvern, recunoaşte, că „acest proiect avuse prilejul a înlătura lupta dintre guvern şi adunare, adăogând însă, că pentru a face un pas înainte, trebuia unirea între aceste două corpuri ale Statului". Şedinţa din 13 Decembrie 1863. *Monit. of.*, No. 29, 1864.

[8] Asupra chestiunei închinărei vezi Istoria Românilor din Dacia Traiană Vol. IV p. 128, 168; VI p. 27-32; VII p. 19 şi urm.

Cea întâi mişcare de reacţiune contra înstrăinărei mănăstirilor pământene, se face sub Alexandru Iliaşi, în Muntenia, în anul 1628, când domnitorul opreşte a se închina mănăstirea Sneagovul către mănăstirea Pantocrator din Sf. Munte, „pentru că am văzut, spune documentul, cum şi alţi domni, cei ce au fost înaintea noastră, că mai toate mănăstirile de aici le-au pierdut şi le au supus şi le au închinat de a fi metoaşe celor din Sf. Munte, şi pentrucă în destule sunt metoaşele cu câte au înzăstrat domnii de mai înainte pe Sf. Munte şi alte locuri dintre mănăstirile Ungro-Vlahiei" [9].

Mateiu Basarab, prin un hrisov al său din 1639, reiea din mânele călugărilor greci, 21 de mănăstiri „care le-au închinat acei domni şi vlădici străini, pentru mită şi fără voia nimălui şi anume: Tismana, Cozia, Argeşul, Bistriţa, Govora, Dealul, Glavaciocul, Sneagovul, Cotmana, Valea, Râncăciovul, Mislea, Bolintinul, Câmpulung, Căldăruşanii, Sadova, Arnota, Gura-Motrului, Potocul, Nucetul şi Tingarul". Domnul însă lasă „supuse şi stătătoare călugărilor străini acele mănăstiri, măcar domneşti, măcar boiereşti, care singuri ctitorii lor le au închinat şi le au supus metoaşe". Măsura luată de Mateiu Basarab este însămnată din mai multe punte de vedere: mai întâiu ea dovedeşte, cum călugării Greci nu se sfieau a uzurpa stăpânirea asupra unor mănăstiri, asupra cărora nimene nu le dăduse nici un drept. Apoi ea arată, că domnul nu făcea decât să îndrepte un abuz introdus fără de cale, şi nu avea în cuget să prigoniască pe Greci, ceeace întăreşte şi mai mult părerea că mănăstirile luate înapoi erau într'adevăr uzurpate [10].

Paul din Alep, secretarul patriarhului Macarie, aminteşte despre o împrotivire la închinarea mănăstirei Călui către locurile sfinte, improtivire ce se întâmplă pe la 1654, pe când el se afla în Muntenia. Paul spune anume, că clerul grecesc din această ţară stăruia, ca şi mănăstirea Călui să se alipească către patriarhia de Antiohia, precum mai erau şi altele; dar că, afară de egumen şi de câţiva călugări, nu găsirăm mai pe nimene care să între în vederile noastre" [11].

Aceste apucături singuratice, de pe timpul când ţările

---

[9] Hrisov nepublicat, din *Colecţia Academiei române*, Pachet XX, Comp. *Istoria Românilor*, VI, p. 44 şi *Memoriu asupra mânăstirilor închinate*, făcut de Ministerul de Interne citat, p. 79 80.

[10] Hrisovul lui Matei Basarab în Uricarul V., p. 317. Motivele politice ce îndemnară pe Mateiu Basarab la această măsură, vezi în *Istoria Românilor* VII, p. 12. Comp. VI, p. 29.

[11] *The travels of Macarius* translated from the arabic by Balfour, London 1836, II, p. 372 citat de Otmenedek (Al. Odobescu), *Etude sur le droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux* Bucarest, 1863. p. 10, note. Locul nu se află reprodus în traducerea românească a lui B. P. Hasdeu din *Arhiva istorică*.

române stăteau încă sub domnitori naţionali, nu se mai reîmprospătează cât timp ele fură stăpânite de Fanarioţi, şi trebui încetarea domniei acestora, pentru ca seria istorică ce era să conducă la eliberarea moşiilor mănăstireşti din stăpânirea călugărilor greci, să reînvie, de astădată pentru a ajunge la deplină izbândă.

Inceputul acestei serii cade în anul 1821, când, după înăbuşirea revoluţiei greceşti, boierii Moldovei cer dela Sultanul, ca „să se milostivească, să asculte glasurile nevinovatului norod, să-i hărăzască prin un vrednic de închinăciune hatişerif, pronomiile şi obiceiurile ce din vechi le au avut care din vreme în vreme şi-au pierdut mai tot fiinţa lor, din întrebuinţările cele răle ale domnilor greci ce au fost orânduiţi oblăduitori pământului". Printre cererile de îndreptare, găsim şi pe aceea, că „să se reîntoarcă moşiile mănăstirilor închinate ocârmuirei pământeşti, care să fie îndatorită a răspunde o sumă ca embatic către locurile sfinte"[12]. Este cel întâiu glas scos de ţările române, pentru înlăturarea călugărilor greci din sfintele locaşuri ale ţărei, cel întâiu resunet aruncat de ideea secularizărei, primul fapt însămnat al acestei prea însămnate serii istorice.

Ascultând mai mult de interesele ei decât de tânguirea boierilor, dar inspirându-se din ea, Poarta încuviinţază, pe lângă restatornicirea domniilor pământene, şi alungarea călugărilor greci din mănăstiri şi luarea acestora pe sama ocârmuirei băştinaşe. In firmanul de rânduire a lui Ioniţă Sturza din 1822, Sultanul ordonă, între altele, ca „popii greci ce până acuma au fost şăzând pe la mănăstirile pământeşti, din care se lucra felurite răle urmări, toţi să se izgonească şi să se alunge, şi totodată temelia răutăţilor, şcoalele greceşti, să se desfiinţeze"[13].

In conformitate cu aceste dispoziţii ale Porţei, Sturza în Moldova şi Ghica în Muntenia. alungă de pretutindene pe călugării greci, din mănăstiri care sunt reluate sub ocârmuirea naţională, rânduindu-se un comitet de boieri în fiecare ţară,

---

[12] Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 214. Altă formulare în *Uricarul* VI, p. 123. Nu-mi este cunoscut arzul (tânguirea) boierilor munteni. Insă în tânguirea boierilor, în frunte cu T. Balş, făcută către muhafizul Brăilei, se găseşte cererea reîntoarcerei mânăstirilor închinate. V. A. Ureche, *Documente relative la anii 1820—1821*, *Memoriile Academiei române*, Seria II, Tom. X, p. 306.

[13] *Uricarul* III, p. 232. Firmanul pentru Muntenia se afla la Arhiva statului, citat în *Memoriile ministerului de Interne*, (mai sus nota 9), p. 140 In Muntenia, înainte de alungarea călugărilor, divanul ceruse, prin o anafora, să fie supuse toate mânăstirile, închinate şi neînchinate, la darea veniturilor pe 2 ani, pentru a preîntâmpina greaua datorie ce apăsa asupra ţărei, în urma eteriei, Anaforaua din 6 Decembrie 1822 în *Memoire avec pièces justificatives présenté à la commision internationale pour les couvents dédiés*, par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 66.

însărcinat a privighea reîntocmirea acaretelor şi plata datoriilor acestor mănăstiri, înămolite şi ruinate, prin administrarea destrăbălată a călugărilor greci [14]. Comitetele rânduesc pretutindene egumeni pământeni în locul celor străini. Veniturile încep a fi atribuite la nevoi obşteşti, precum bunăoară, la una din mănăstiri, spre întreţinerea unui spital de ciumaţi [15].

Dacă Rusia lăsase să se loviască astfel în biserica grecească, pe care era ţinută s'o apere, după chiar principiile politicei sale, o făcuse fiind că împăratul Alexandru, legat prin tractatul Sf.-Alianţe, fusese nevoit, cu toate tainicile sale simpatii, să descuviinţeze revoluţia grecească şi deci să primească deocamdată toate urmările înăbuşirei ei prin Turci. Apoi Rusia avea interes a se arăta, că nu se amestecă în trebile greceşti, pentru a câştiga dela Turci alte foloase, precum o îndreptare de graniţi în Basarabia, cedarea către Rusia a mai multor puncte de pe litoralul Mărei-Negre, recunoaşterea privilegiilor Sârbilor, şi mai ales prefacerea stipulaţiei voluntare din 1802, pentru neschimbarea voivozilor români, decât la 7 ani, în una obligatorie, prin un tratat bilateral. Impăratul Neculai care urmase lui Alexandru în 1825, izbuteşte a obţinea aceste cereri dela Poartă, prin convenţia dela Akerman din 1826 [16]. In acea convenţie nu se pomeneşte de Greci, prin nici un cuvânt. Indată însă după încheerea ei, împăratul Neculai care nu era aşa de strâns legat, ca tatăl său, prin Sf.-Alianţă, întinde iar asupra Grecilor aripa lui proteguitoare, şi începutul îl face face tocmai, prin stăruinţele puse la Turci, de a înapoi Grecilor mănăstirile din ţările române, ceeace Turcii poroncesc domnilor prin două firmane, lămurind că ei aveau să deie samă Grecilor de veniturile încasate în decursul anului 1827. Poarta, pentru a da o faţă acestei revocări silite a unei măsuri luată de ea, pretextează că ţările române nu răspunsese, fiecare suma de 100.000 de lei, ce se îndatorise a da către locurile sfinte [17].

„Cu toată lovitura dată intereselor ţărilor prin o asemenea întoarcere a unui fapt îndeplinit, domnii sunt nevoiţi a se supune trufaţilor Greci ce veneau acuma, furioşi pentru încercata lor deposedare, să se vâre încă mai adânc în inima mănăstirilor, din care primul vânt al reîntregirei vieţei româ-

---

[14] *Memoriu în cauza mânăstirilor închinate din Moldova*, reprodus în *Foiletonul Zimbrului*, No. 41 şi 42 pe 1855 şi în *Uricar*, IV, p. 429.

[15] Pentru rânduirea egumenilor pământeni în Muntenia, vezi firmanul Porţei din 1826, *Uricarul* I (ediţie II), p. 165. Pentru Moldova vezi anaforaua şi hrisovul din acelaş an. *Ibidem*, p. 372. Asupra spitalului de ciumaţi, vezi *Insemnare a călătoriei mele*, Constantin Radovici din Goleşti, Buda, 1829, p. 61.

[16] Ch. Martens et Ferd. de Cussy, *Recueil manuel et pratique de traités, conventions et autres actes diplomatiques*, Leipzig 1846, III, pag. 33.

[17] Firmanul în *Uricarul*, V, p. 20.

neşti păruse că voieşte să-i desrădăcineze"[18]. Totuşi mănăstirile fură îndatorite a spori suma, cu care ele contribuiau la întreţinerea şcoalelor, dela 5000 la 25.000 lei pe an.

Tot pe atunci, în cel de pe urmă an de domnie al primului domn pământean şi în ajunul răsboiului ce se sfârşi prin pacea de Adrianopole, Gheorghe Asachi aduce dela Viena un document găsit la un anticar, document emanat dela domnul Moldovei Gheorghe Ştefan, urmaşul lui Vasile Lupu, şi care constata că întemeetorul şcoalei din Trei-Erarhi înzestrase această creaţiune cu trei moşii : Răchitenii, Tămăşanii şi Juganii din judeţul Romanului[19]. Epitropia şcoalelor, în care pe lângă Asachi, mai erau membri Constantin Mavrocordat, Mihai Sturza şi mitropolitul Veniamin, văzând că şcoalele dispăruse aproape cu desăvârşire din Moldova, cele greceşti ne mai fiind deschise, iar şcoala lui Asachi şi seminarul dela Socola ne mai fiinţând, cere dela Ioniţă Sturza, întemeindu-se pr hrisovul descoperit, ca „în mănăstirea Trei-Erarhi, anume în casa şi pe aşăzământul învechit al fericitului întru pomenire domnului Vasile Voivod, unde de când ne aducem aminte a urmat o şcoală obştească, să se statornicească în acea casă o şcoală normală şi o gimnazie, cătră care mai în urmă să se adaugă un curs de filosofie şi de pravile"[20]. De oarece moşiile nu puteau fi redobândite pentru şcoală, decât prin un proces cu călugării greci, epitropia deschide pricina care se sfârşeşte tocmai în anul 1846, în folosul şcoalei[21]. La cel întâiu esamen la care sta faţă şi mitropolitul Veniamin, egumenul grec, ne respectând superioritatea ierarhică, „întră în miezul adunărei, spre a arunca afurisenia în contra acestei închipuite uzurpări a drepturilor sale; dar zelul său nechibzuit i atrase îndată o fulgerătoare apoplexie"[22].

Dacă mănăstirile fusese înapoite călugărilor greci, ei nu se mai putură bucura ca până atunci de liniştita lor stăpânire; căci Românilor li se deschisese ochii, şi silinţele lor vor spori de acuma din an în an, spre a relua urieşele avuţii din mâna acelora, pe care ei îi credeau, că fără drept le deţin.

Această tendinţă se arată chiar în anaforaua divanului care referează domnului asupra restituirei mănăstirilor în urma intervenirei ruseşti. Divanul anume cere impunerea unor condiţii la această restituire, anume: călugării să înfăţoşeze în scurt timp adunărei obşteşti, hrisoavele şi documentele, spre

[18] Comp. *Istoria Românilor din Dacia traiană*, XI, p. 16—17.

[19] *Uricarul*, III, p. 279. Hrisovul originar al lui Vasile Lupu nu se mai găseşte; a fost tăinuit de călugării greci.

[20] Anaforaua în *Uricar*, III, p. 34.

[21] Anaforaua din 1846. *Ibidem*, IX, p. 61. Cf. Asaki, *Chestia învăţăturei*, p. 84 : „Referendarul (Asaki) s'a învestit cu plenipotenţă, spre a reclama prin canalul tribunalelor, punerea în lucrare a acestor dăinuiri".

[22] Asaki, *Ibidem*.

a se urma întocmai după ele; moşiile să se deie prin mezat, şi contractele să fie făcute de egumeni, de epitropi şi de boierii inspectori; pădurile să nu fie supuse tăierei. Pe lângă aceste, adauge anaforaua, fiindcă mai toate zidirile sfinţite se află în cea mai ticăloasă stare şi fiindcă mănăstirile sunt îngreuiate cu datorii făcute de egumenii greci de mai înainte, să se întrebuinţeze venitul a trei ani următori la repararea sau clădirea din nou a zidirilor şi la plata datoriilor; ca egumenii să fie îndatoriţi a păzi cu sfinţenie aşăzămintele de dăruire; ca regulele monahiceşti să se ţină cu de a măruntul, după voinţa ctitorilor, şi pentru aceasta egumenii să fie necontenit sub privigherea de aproape a epitropilor şi a boierilor inspectori"[23].

In Aprilie 1828, Ruşii ocupând Principatele, rânduiesc o comisie compusă din cler şi boieri pământeni care să reguleze înapoierea mănăstirilor[24].

Comisiunea cere dela ocârmuirea rusască îndatorirea egumenilor la primirea condiţiilor fixate prin anafora. Dar turburările vremilor fac peste putinţă îndeplinirea acestei cereri. Egumenii greci reintraţi în stăpânire, nu înfăţoşază documentele, nu repară clădirile, nu plătesc datoriile, şi urmează înainte cu exploatarea avuţiilor bisericeşti numai în folosul lor personal sau al locaşurilor din jos.

Totuşi Rusia înţălese că trebuia să împace două interese ale ei, tot atât de mari: acela de a nu jigni biserica grecească şi acela de a nu-şi înstrăina poporaţia română ce intrase dela 1828 sub a ei directă proteguire, ba chiar sub a ei ocârmuire. De aceea vedem, că Regulamentele Organice din ambele ţări primesc, în dispoziţiile lor, cererile de căpitenie făcute de boieri, prin anaforaua din 1828. Aşa Regulamentului Munteniei, la articolul 123, prevede, ca „mitropolia, episcopiile, şi toate mănăstirile închinate la cele străine, sau neînchinate, vor contribui la cheltuelile statului, pentru aşăzări publice şi pentru faceri de bine, cu o a patra parte a veniturilor lor, din avuturile nemişcătoare ce vor avea. Articolul 174 lămureşte încă această dispoziţie, în înţălesul, că „primirea care se va face pe sama statului din a patra parte a veniturilor eparhiilor şi a mănăstirilor, nu desputerniceşte întru nimic dreptul nedăjniciei al proprietăţei, pentru că ctitorii lor, adevăraţii proprietari ai

[23] Extras din anaforaua citată în Memoriul din foiletonul Zimbrului, reprodus şi de *Uricarul*, IV, p. 432.

[24] Mânăstirile nu fură îndată înapoite. Românii făceau greutăţi. In 1828 şi 1829 se găsesc repetate ordine p. restituire care se îndeplineşte tocmai în 1830. Vezi trei acte, în *Memoriul ministerului de externe*, Buc. 1863, p. 141. Grecii pretindeau că ei fusese reintegraţi încă din 1828, C. Negri din contra susţine cu mai mult cuvânt, că restituirea nu se îndeplinise decât după pacea de Adrianopole. *Réponse au Mémoire de l'arhimandrite Germanos*, Oct. 1865, Constantinople, p. 44.

acestei averi, nu le au hărăzit la aceste eparhii şi mănăstiri, decât numai sub introducerea condiţiei ajutătoare de seminarii, de scoale şi de alte aşăzăminte publice de bine-facere; care va să zică, aducându-se la cele dintâiu ale lor aşăzământuri, se împlineşte dorinţa ctitorilor" [25].

Regulamentul Organic al Moldovei conţine dispoziţii întru câtva deosebite de acele cuprinse în Regulamentul muntean. El prevede, prin articolul 416, ca „o comisiune alcătuită din patru persoane bisericeşti şi patru boieri, sub preşedinţa mitropolitului să înscrie averile fiecărei mănăstiri; să regularisască a lor ocârmuire şi să adeveriască totimea veniturilor asupra cărora se va lua *o parte ce este hotorâtă* (fără a se spune cât, ca la Muntenia), pentru ţinerea aşăzământurilor de facere de bine, precum: seminarii, scoale publice şi altele. Către această comisiune, să va adăugi, pentru mănăstirile închinate la părţile din jos, patru părinţi vechili acelor locuri, către care aceste mănăstiri sunt închinate, şi în privinţa trebuinţei de a se desfiinţa fără interzicere abuzurile acum înrădăcinate şi de a se regularisi ocârmuirea averilor acestor mănăstiri, comisiunea aceasta va cerceta dieturile şi acturile originale atârnătoare de deosebitele dăruiri, precum şi scoposurile şi condiţiile începătoare ale dăruitorilor, şi cu ajutorul Curţei proteguitoare, va închega proiecturi de îmbunătăţire spre îndeplinirea lor" [26].

Mănăstirile moldovene sunt şi ele declarate prin articolul 79 ca scutite de dări, adăugându-se şi pentru ele aproape aceleaşi cuvinte asupra condiţiilor şi scopului dăruitorilor. Kisseleff, ca în toate, aşa şi în această afacere, se arăta favoritor ţărilor române. Prin un ordin către consiliu administrativ din 11 Noembrie 1833, el cere să se iee măsuri pentru a se împiedeca egumenii greci de a arenda moşiile cu scăzământ şi cu condiţia de a încasa câştiul pe trei ani înainte, cum o făceau, spre a înlătura legea care-i oprea de a îngreuia mînăstirile cu datorii [27].

Insamnată este împrejurarea ca Regulamentul Organic al ambelor ţări, făcut sub oblănduirea, cu învoirea şi chiar cu impunerea Rusiei, prevede, însuş în clauzelele apărătoare ale

---

[25] *Analele parlamentare ale României* I, 1890, p. 172. Mitropolitul şi episcopii Munteniei căutase să apere poziţia mânăstirilor neînchinate, cerând la votarea art. 67 „despre veniturile statului", unde se prevede că acest sfert să intre în veniturile statului, ca întâi să se citească cuprinderea ctitoreştilor documenturi şi apoi să se hotărască participarea de a patra parte a veniturilor". (*Ibidem*, p. 557). Pentru mânăstirile închinate care erau mai toate îndatorite a da numai prisosul de venituri locurilor sfinte, cererea reprezentanţilor clerului muntean, constituia o apărare.

[26] Această dispoziţie e reprodusă în chip identic de art. 362 al Regulamentului muntean; deosebirea stă numai în dispoziţiile art. 123 şi 174 reproduse mai sus.

[27] Ordinul în *Memoriul* lui C. Negri, p. 89.

drepturilor mănăstirilor, că averile le fusese dăruite cu *condiția de a îndeplini scopuri de binefacere și că de aceea ele sunt aparate de alte dări, fiind că au de suportat anumite sarcini.* Neînplinirea acestei îndatoriri a dăruirei moșiilor către mănăstiri va fi argumentul de căpitenie pentru luarea lor pe sama statului român, și este însămnat faptul că acest argument a fost consfințit și primit de mai înainte de puterea aceea care avea cel mai mare interes, în apărarea comunităților religioase grecești.

Kisseleff patronul Regulamentului Organic, avea toată dorința, ca dispozițiile cuprinse în a lui legiuire să nu rămână literă moartă. El voește deci să pună lucrurile la cale, prin o împăcare și cere patriarhilor din Constantinopole, Alexandria, Antiohia și Sf. Munte, ca să trimită reprezentanți care să se înțăleagă cu o comisie din țară, compusă din secretarul de stat Barbu Știrbei și generalul Mavros. Ințălegerea însă nu putu izbuti, din cauză că Grecii refuzau orice condiție și se aparau cu argumentul, că „mănăstirile sunt averi ale sfintelor locuri și că numai ele pot face cu acele averi orice vor vroi, ne având a da samă nimărui; că nu cunosc alte îndatoriri, afară de acele care se ating de slujba dumnezeiască în biserica fiecărei mănăstiri"[28]. Părerea reprezentanților români este tot atât de originală, pe cât și de întemeiată, anume: că „întrucât sfintele locuri nu voiesc să se supună dispozițiilor Regulamentului Organic, apoi ele să iee veniturile mănăstirilor ce le sunt închinate, după pravilele și obiceiurile celor de mai înaintea Regulamentului Organic și să lese, pe sama statului, prisosul folosurilor ce au izvorât pentru proprietăți din nouele întocmiri"[29]. Și deosebirea era însămnată; dela 605 mii de lei, se urcase venitul moșiilor mănăstirilor închinate din Muntenia, de odată la 1.400.000 de lei[30].

Cu toate aceste puternice întâmpinări, curtea rusască învoiește patriarhilor ca, în vederea reîntocmirei mănăstirilor, să fie scutiți pe 10 ani, de întreținerea așăzămintelor de binefacere și deci de orice ajutor către statul român, ceeace lasă chestiunea mănăstirilor închinate, în pace aproape deplină până în 1843[31].

Pe timpul lui Alexandru Ghica nu se face mai nici un

---

[28] Raportul lui Mavros și Știrbeiu din 27 Mai 1833, în Cesar Bolliac, *Mânăstirile închinate din România* București, 1862, p. 37.

[29] *Ibidem*, p. 40. Kisseleff văzând că această comisie n'a eșit la nimic, rânduiește o a doua, mai mare, în care intră și consiliul de miniștri; dar nici această comisie nu iesea la nici un capăt. Și ea repetă argumentul celei dintâi. Vezi jurnalul din 7 Iunie 1833. *Ibidem*, p. 57.

[30] *Raportul comisiei ecleziastice*, din 22 Februarie 1834, *Ibidem*, p. 69.

[31] *Mémoire de prințul N.*, publicat în *Foiletonul Zimbrului*, reprodus de *Uricarul*, IV, p. 434.

demers în afacerea mănăstirilor închinate, de şi domnul a fost îmboldit spre aceasta, de mai multe ori de către obşteasca adunare. Aşa prin ofisele ei din 3 Iulie 1837, 11 Iunie 1838, şi 21 Decembrie 1839. In unul din ele, acel din 1838, adunarea arată, că „nu a rămas multă vreme a se împlini 10 ani dela înfiinţarea Regulamentului (acei 10 ani de scutire), când pot chiriarhii mănăstirilor să socotească ca un drept, lăsarea în nelucrare a drepturilor vechi şi legiuite"[32]. In urma acestor repetate deşteptări, Alexandru Ghica trimite consulului rusesc, baronul de Ruckmann, o notă, în care arată, că „delegaţii sfintelor locaşuri, neputându-se nici odată înţălege cu comisiea numită de guvern, purtarea trebilor averilor ce aparţin mănăstirilor închinate rămâne încă în prada tuturor abuzurilor care au predomnit în această parte a administraţiei, şi casele publice şi de bine facere sunt astăzi lipsite de un ajutor, de care se bucurase în totdeauna. In anul 1836, aceste case aveau de luat 430.873 de lei, sumă ce să află în buget în sarcina vistieriei, şi aceste rămăşiţi de atunci s'au tot îngrămădit". In o altă notă cătră Butenieff, Alexandru Ghica este încă mai limpede. El spune, că „egumenii greci, din depozitari contabili, s'au ridicat în proprietari desăvârşiţi, astfel încât căutarea averilor mănăstireşti rămâne tradată bunului lor plac şi lăcomiei lor. De când li s'a admis terminul de 10 ani, pentru reîntocmirea mănăstirilor, ei refuză nu numai de a se supune îndatoririlor ce le sunt impuse prin Regulamentul Organic, dar chiar de a îndeplini pe cele vechi conţinute în hrisoavele lor de întemeiere. Ei merg chiar mai departe, refuzând intervenirea legiuită a ocârmuirei în purtarea trebilor averilor mănăstireşti, şi i tăgăduesc chiar dreptul de supraveghere care i este de atribuit prin arătările cele mai formale"[33]. Ghica să hotărise a face acest pas, mai mult pentru a se acoperi faţă cu adunarea, de oarece tocmai pe atunci începuse desbinarea între el şi reprezentarea ţărei[34]. Observaţiile lui Ghica rămân însă ne bagate în samă; ba călugării greci fac un pas însămnat în încălcarea drepturilor ţărei, instituind o epitropie a locaşilor sfinte care să subtragă cu totul pe egumenii greci dela jurisdicţia bisericească a ţărei[35].

b) **Dela Bibescu până la Vodă Cuza.** — In anul 1843, împli-

[32] Bolliac, *Mănăstirile închinate*, p. 76. Oficiile la p. 72, 75 şi 77.

[33] Note du prince Ghica au baron de Ruckmann du 19 Juillet 1838 şi Note du même à M. Boutenieff du 15 Novembre 1839, în *Mémoire avec pièces justificatives* par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 94—96.

[34] *Istoria Românilor din Dacia traiană*, XI, p. 133.

[35] Instrucţiile lui G. Bibescu către Aristarchi-Bei, *Domnia lui Bibescu, Corespondenţă şi documente* 1843—1856 de principele G. Bibescu, Bucureşti, I, 1893, p. 132.

nindu-se cei zece ani de scutire, principele Gheorghe Bibescu deschide focul, prin o scrisoare către ministrul rusesc, comitele de Nesselrode, din 20 Mai 1843, în care spune, că „în chestiunea locurilor sfinte e vorba de a 5-a parte a moşiilor ţărei, cele mai frumoase şi mai mănoase, de care comunităţile greceşti caută să o desmoştenească în folosul lor. Nu ştim adauge principele, ceeace vor deveni din întâmplare într'o zi aceste comunităţi. Cât despre legăturile ce unesc acest principat cu împărăţia Rusiei, e mai mult decât sigur, că timpul nu va face decât să le răstrângă, şi s'ar putea întâmpla să se nască odată păreri de rău, pentru prea marea bunăvoinţă ce s'a arătat în această împrejurare cătră locurile sfinte"[36]. In un memoriu, adaus de Bibescu pe lângă scrisoare, el întăreşte argumentul comisiunei din 1833, că „acum după întroducerea Regulamentului Organic, ale căruia dispoziţii privitoare pe mănăstiri, călugării greci nu voiesc să le recunoască, veniturile averilor lor s'au împătrit, şi că deci fără nici un cuvânt, ei vrau să beneficieze de roadele unei stări de lucruri, pe care nu voesc să o primiască"[37].

Cabinetul rusesc răspunde prin un alt memoriu în care el cearcă a împăca pretenţiile protivnice. Acest memoriu însă, în totul favorabil călugărilor, recunoaşte, că proprietăţile din Ţara Românească sunt ale lor şi le dă dreptul de a trimite, în fiecare principat, câte un exarh care să aibă suprema autoritate asupra mănăstirilor închinate[38].

Bibescu răspunde acestui memoriu, prin nişte observaţii trimise comitelui de Nesselrode, în 20 Septembrie 1843, în care el arată, că „dacă s'ar totelera trimiterea de exarhi supraveghetori greci, s'ar ştirbei autoritatea domnului şi a mitropolitului, spre marea daună a ordinei legale şi s'ar întroduce un stat grecesc în statul românesc". Principele, amărât de pretenţiile Grecilor şi de sprijinul pe care îl găseau la Petersburg, sfârşeşte memoriul său cu cuvintele, că „chinoviile greceşti ar trebui să simtă, cât este de desgustător pentru ele şi pentru sfânta noastră religiune, ca mănăstirile consacrate la începutul pietăţei şi bine-facerei, să nu mai fie decât un obiect de precupeţie scandaloasă şi să înfăţoşeze numai nişte triste singurătăţi, unde abia se mai găseşte câte un servitor care să celebreze oficiul divin"[39]!

Grecii formulează pretenţiile lor care se prevideau încă din memoriul rusesc, în chipul următor: 1) că ei consimt la arendarea prin licitaţie a moşiilor, însă numai sub suprave-

[36] *Ibidem*, p. 88.
[37] *Ibidem*, p. 89.
[38] *Memoriul rusesc*, *Ibid.*, p. 93.
[39] *Al doilea memoriu* al lui Bibescu. *Ibid.*, p. 101—107.

gherea consulilor ruseşti şi fără vreun amestec al autorităţilor ţărei; 2) se îndatoresc a săvârşi reparaţiile până cel mult în terminul de 10 ani (altul decât acel ce se sfârşise în 1843), sub controlul consulatului rusesc şi iarăşi fără supravegherea autorităţilor pământene; 3) oferiau a da pe fiecare an 1.000.000 de lei statului român, cu condiţie de a fi liberaţi de orice alte îndatoriri întru întreţinerea stabilimentelor de binefacere[40]. Grecii se credeau, şi erau până la un punt, ghibaci în propunerile lor: măguliau pe Ruşi şi înlocuiau un control serios al unei părţi interesate, cu unul de formă al unui al treilea care nu avea nici un interes la efectuarea lui.

Principele Bibescu răspunde acestor pretenţii, prin un nou memoriu din Aprilie 1844, în care, după ce revine asupra principiului susţinut în întâmpinările lui de mai înainte, consimte a jărtfi chestia bănească şi a se mulţumi cu a patra parte din veniturile moşiilor, iar celelalte trei părţi să fie puse la dispoziţia sfintelor locuri, rămânând ca ministeriul rusesc să reguleze întrebuinţarea lor, după cum va socoti de cuviinţă. ,,Până acuma, urmează principele,. veniturile să urcă la 3.000.000 de lei, din care locurile sfinte, profită numai de a patra parte, iar restul se rătăceşte dela destinaţia lui, prin tot felul de mijloace. Adjudecaţia publică va urca veniturile la 5.000.000. Scoţând a patra parte vor rămânea 3.750.000 de lei, de care se vor folosi sfintele locuri, fără a se mai absorbi sume însămnate în profitul personal şi imoral a o mulţime de indivizi lacomi, precum se urmează până azi''[41].

Dacă însă Bibescu părăsia chestia bănească, el urmează înainte a susţinea drepturile ţărei. Prin un alt memoriu, din 24 Decembrie 1844, el cere, ca ,,să fie comunicate guvernului, condiţiile arendărei, spre a le uniformiza pentru toate mănăstirile şi a pune un capăt jafurilor neruşinate ale arendaşilor ce vin, sub falşul nume de egumeni, şi despoae fără teamă şi fără mustrare de cuget, mănăstirile precum şi pe ţărani, locuitorii lor care cu toate aceste nu le sunt robi. Despre scopurile călugărilor, ele se pot videa din protestul râdicat de ei contra două măsuri luate de ocârmuirea Moldovei: emanciparea Ţiganilor şi apărarea pădurilor, măsuri care făceau onoare civilizaţiei, dar pe care călugării, orbiţi de interesul lor personal, nu puteau să le priceapă. Principele adauge, că în sufletul şi conştiinţa lui, consideră cauza Principatelor ca foarte dreaptă; că dorinţa secretă a inimei lui, care ar scuti şi pe cabinetul imperial de încurcături, ar fi de a se determina sfintele locuri,

[40] Depeşa lui *Nesselrode* către *Daschkoff* consul general al Rusiei la Bucureşti, 28 Decembrie 1843, *Ibid.*, p. 113. Comp. un lung memoriu al călugărilor către curtea rusească din 3 Octombrie 1843 în Bolliac, *Mânăstirile din România*, p. 173.

[41] *Domnia lui Bibescu* (citată în nota 35) p. 120.

să renunţe la orice pretenţii, dându-li-se odată pentru totdeauna o sumă de câteva milioane. Dar spre a se ajunge aici, ar trebui ca sfintele locuri să piardă mai întâiu orice iluziune, că s'ar putea vreodată realiza scopurile lor, adecă să nu mai poată nădăjdui în protecţia împărătească"[42]. Mai adauge principele, într'un alt raport, că „dacă ar fi să se limpezească numai chestia bănească, s'ar putea ajunge la înţălegere; dar călugării greci au ridicat pretenţii noue. Voesc să înfiinţeze un guvern eclezi-astic neatârnat de guvernul român; să despartă pământul şi pe ţăranii români în două părţi, una atârnată de guvern, cealaltă de noua autoritate clericală, stare de lucruri care va aduce neaparat mii de conflicte şi mii de complicaţii nedescurcabile"[43].

Observăm că prin aceste acte, principele Bibescu formulează, pentru prima oară, ideea secularizărei, adecă a înlăturărei desăvârşite a călugărilor greci, în schimb pentru o sumă bănească, idee la care trebuia la sfârşit să ajungă deslegarea acestei încurcate chestiuni.

Ceeace aduce însă pe călugări la desperare contra lui Bibescu, este faptul că domnul, voind să impună arendaşilor (egumenilor) greci, în contractele de arendare, oarecare dispoziţii ocrotitoare pentru ţărani, iar egumenii refuzând acele condiţii într'un mod sumeţ, principele dă pe doi din ei afară din ţară[44], act de autoritate ce, pe deoparte, arăta că poporul român avea conştiinţa drepturilor sale; pe de alta însă, avu de efect a încorda şi mai mult relaţiile între locurile sfinte şi ţările române.

Bibescu, în acelaş timp, mai face şi alte acte autoritare faţă cu călugări greci. Aşa el opreşte pe toţi egumenii tuturor mănăstirilor, atât pământene cât şi închinate, a mai da locuri cu embatic, fără ştirea ocârmuirei. In 1845 el iea o măsură mai radicală: desfiinţază epitropia sfântului mormânt, „înţălegând că acea epitropie ce voieşte să-şi însuşască drepturi împrotivitoare atât pravililor vechi cât şi drepturilor oblăduirei, este una din acele abuzive înoiri care sau introdus în ocârmuirea mănăstirilor închinate în aceşti din urmă ani". In 1847, Bibescu propune, şi adunarea încuviinţează în unanimitate, legea pentru desrobirea Ţiganilor mitropoliei, episcopiilor şi tuturor mănăstirilor şi metoacelor de obştie, întinzând bine înţăles măsura şi asupra mănăstirilor închinate, cu toate protestările ridicate de călugări, când cu desrobirea din Moldova[45].

---

[42] *Ibidem*, p. 122 126.

[43] Scrisoarea lui *Bibescu* către *Nesselrode*, 13 Iulie 1844, *Ibid.*, p. 127.

[44] Instrucţiile lui *Bibescu* către *Aristarhi-bei* 1845. *Ibid.*, p. 133. Decretul de expulsare din 2 Februarie 1845. *Ibid.*, II, p. 158.

[45] Legea pentru embaticuri 15 Mai 1843. *Ibidem*. II, p. 114; desfiinţarea epitropiei. *Ibidem*, II, p. 157; desrobirea Ţiganilor, 11 Fevruarie 1847, *Ibidem*, II, p. 293.

Desbaterile cu curtea proteguitoare nu împiedecau deci pe autoritățile țărilor române, să facă să simtă călugării greci, că nu ei erau stăpâni în țară. Așa se va urma necontenit până la sfârșitul acestei chestiuni. Se va discuta mult; dar se va făptui și mai mult, și mai ales mai temeinic și se va câștiga târâm, pas cu pas, până la a ei desăvârșită deslegare, tot în protiva voinței, cel puțin formale, a puterilor, ca și în chestia unirei. *Audaces fortuna juvat* a fost lozinca poporului român; însă îndrăzneală cu chibzuință.

In 1847, adunarea încurajată prin măsurile luate până atunci, trimite domnului un raport în care, arătând trista stare, în care se află mănăstirile închinate, cere, ca „prisosul veniturilor ce au izvorât la toate proprietățile, precum și la ale mănăstirilor, din dispozițiile Regulamentului Organic, cu desvoltarea comerciului și întocmirea orânduelilor proprietărești, să se adune pe sama casei centrale, ne fiind cu drept a se lăsa în răua întrebuințare acelor ce le cârmuesc astăzi". Domnul neîndrăznind să meargă atât de departe, răspunde, că „precum a stăruit până acuma, așa va face și de acolo înainte, așteptând cu toată încrederea ce urmează să avem întru dreptatea unei înalte chibzuiri" [46].

Nici ocârmuirea Moldovei nu stătuse în nelucrare. In 1843 i se comunică de către guvernul rusesc, că el a oferit sprijinul său locurilor sfinte, cu următoarele condiții: 1) să consimtă la arendarea moșiilor prin mezat dela 1852 înainte; 2) până atunci să isprăvească reparațiile, dându-li-se un nou termen de 10 ani, în care răstimp să fie scutite de orice contribuție către țară [47]; 3) să deie 2.000.000 de lei subvenție pe an așăzămintelor de binefacere. Curtea rusască găsește, că aceasta este ultima concesie ce se poate face locurilor sfinte. Dacă ele nu ar primi propunerile până la Noembrie 1843, i va părea rău, că nu va putea mai mult să împiedice pe gospodar a aplica măsurile Regulamentului Organic.

Mihai Sturza stărueşte tocmai în aplicarea acelor dispoziții, cu atât mai mult că grecii, neprimind propunerea rusască până la terminul fixat, el avea tot dreptul să ceară aplicarea sancțiunei. Și Sturza arată, ca și autoritățile din Muntenia, că „de și Regulamentul dispune să se dee o parte din veniturile moșiilor mănăstirilor închinate așăzămintelor de binefacere, călugării Greci, cu toate că se folosesc de toate sporirile provenite din îmbunătățirea stărei țărei, prin aplicarea Regulamentului, nu s'au supus la sarcinile ce-i privea. Această

[46] Raportul adunărei și răspunsul domnitorului. *Ibidem.*

[47] Memoriul de la Buyuk-Dere 1843, în *Mémoire sur les couvents roumains*, Bucarest, 1863, p. 139. Cf. Bolliac l. c., p. 227.

stare de lucruri lovia cu atât mai mult în cugetul public, cu cât în 1844 se secularizase averile episcopiilor şi mănăstirilor pământene, lăsându-le o parte din venituri, iar prisosul se vărsa în casa statului, pe când mănăstirile închinate s'ar afla în aceiaşi stare de destrăbălare ca şi mai înainte. Testamentele de dăinuire nu s'au înfăţoşat; subvenţia legală tot nu s'a plătit; starea materială a mănăstirilor a ajuns îndestul de ticăloasă; împosesuirile de moşii se urmau tot prin contracte private; cea mai mare parte din egumeni sosiau în Moldova, aducători de contracte de împosesuire care cuprindeau cesia către ei a tuturor proprietăţilor, pe care apoi le subimposesuiau în folosul lor. Ţinând numai la folosul bănesc, egumenii lăsau în părăsire interesele spirituale; pădurile erau pustiete; zidirile cădeau în ruină; avuţiile se îndosiau la moartea egumenilor; iar mănăstirile se alegau numai cu datorii".

In 1844 Sturza emancipează pe Ţiganii mănăstireşti, cuprinzând în măsura lui şi mănăstirile închinate. El mai opreşte tăierea abuzivă a pădurilor mănăstireşti, fără deosebire. In 1845 departamentul averilor bisericeşti cere, prin o anafora întărită de domn, ca egumenii mănăstirilor închinate să fie împuterniciţi în a lor însuşire cu cărţi domneşti, slobozite prin departamentul averilor bisericeşti [48].

In 1847 domnul impune mănăstirilor închinate o dare de 10.000 de galbeni, pentru apărarea de holeră. In 1848 se hotăreşte o măsură provizorie în Constantinopole, anume ca să se înceapă sistemul mezatului dela 1852 înainte, prin concursul autorităţilor locale, şi să se dee ambelor ţări române câte o subvenţie de 30.000 de galbeni. Sturza protestează contra acestei hotărâri, spunând că garanţia mezaturilor, desbinată de principiul părţei proporţionale, ar jigni interesele ţărei, întrucât prin mezat era să se urce necontenit venitul averilor, pe când subvenţia era să rămâie statornicită tot la 30.000 de galbeni [49].

Revoluţia din 1848, rodul izbucnirei simţimântului naţional, nu putu să nu atingă şi chestiunea mănăstirilor închinate. Atât *Proclamaţia dela Islaz* a lui Heliade Rădulescu cât şi *Dorinţele partidei naţionale din Moldova* ale lui Mihail Kogălniceanu, conţin între altele, în programul lor, şi secularizarea averilor mănăstireşti. Tot pe atunci Costache Negri, în un banchet dat la Paris de emigraţi şi studenţi, în ziua de 27 Decembrie 1848, vorbind într'un toast de mănăstirile închinate, exclamă : „dar bun este D-zeul părinţilor noştri ! Veni-va

[48] *Manualul administrativ*, II, p. 300.

[49] Toate aceste ştiri asupra acţiunei din Moldova sunt luate din *Foiletonul Zimbrului* reprodus de *Uricarul*, IV, p. 440—443.

odată ziua dreptăţei, unde fiecare va rămânea cu ale sale"[50]. Nu ştiea Costache Negri, când rostia această dorinţă, că el tocmai era menit a pune mai ales umărul, întru mântuirea poporului român de asuprirea călugărilor greci.

După încetarea tulburărilor războinice, sub domnia lui Barbu Ştirbeiu şi Grigore Ghica, împlinindu-se din nou terminul de 10 ani, încuviinţat de a doua oară călugărilor greci, pentru aplicarea sistemului licitaţiei şi săvârşirea reîntocmirei mănăstirilor, moşiile lor se arendează pentru întâia oară prin mezat public, în 1851 urcându-se în chip însămnat veniturile lor. Aşa în Moldova se ridică venitul total, dela 90.000 la 173.000 de galbeni adecă aproape la îndoit[51], şi tot aşa şi în Muntenia.

In urma acestei urcări, până la un punct neaşteptată de însuşi curtea rusească şi adusă prin o măsură cerută cu atâta stăruinţă de ţările române, cabinetul de Petersburg găseşte de cuviinţă, de şi tot sub o formă blândă, de a stărui mai cu energie, ca locurile sfinte să primiască condiţiile următoare care raspundeau numai în parte acelor cerute de ocârmuirile române, anume: 1) arendarea moşiilor prin mezat; 2) reţinerea unui sfert în folosul aşăzămintelor de bine facere şi 3) alcătuirea unei comisiuni însărcinate cu cercetarea tuturor neînţălegerilor dintre autorităţile române şi locurile sfinte. Nota rusască atrage luarea aminte a călugărilor, asupra sporului însămnat de venituri izvorât din aplicarea Regulamentului Organic, şi cere ca ei să se supună şi îndatoririlor impuse de acea legiuire — tot argumentul comisiunei din 1833. Călugării greci se temeau mai ales de arendarea, sub privigherea autorităţilor pământeşti, văzând în această măsură o ştirbire a *dreptului lor de proprietate*[52]. Şi ei s'ar fi supus condiţiei băneşti; dar voiau să-şi păstreze *dreptul*, şi tocmai acest drept de proprietate suprem şi necontrolabil îl tăgăduise dela început ţările române. In jurul chestiei de drept se învârteau deci desbaterile şi lupta.

Ştirbeiu şi Ghica urmează mai departe a sprijini interesele româneşti în afacerea mănăstirilor închinate, cu toate greutăţile prin care trec ţările lor. Aşa Ştirbeiu cere dela Poartă, atât direct prin o scrisoare către vizir, cât şi prin instrucţiuni către Aristarhi-bei, agentul grec al ţărilor române la Constan-

[50] I. Heliade, *Mémoire sur le Régéneration roumaine* Paris 1851 p. 68; M. Kogălniceanu *Dorinţele partidei naţionale din Moldova* Ian. 1848, Puntul 28; *Foaia societăţei pentru literatura şi cultura română în Bucovina*, V, 1868, p. 144. Comp. Al. Papadopol Calimah, *Amintiri* (Manuscris în Academia română), p. 363.

[51] *Foiletonul Zimbrului* citat. *Uricarul*, IV, p. 443.

[52] Copie d'une instruction du ministère impérial à M. Ozerow, 23 Mai 1862 in *Mémoire sur les couvents roumains*, Bucarest, 1863, p. 145.

tinopole, ca să se învoiască luarea celei a patra parte din veniturile mănăstirilor închinate, starea desperată a finanţelor ţărei cerând numai decât această împărtăşire a mănăstirilor închinate la greutăţile ei, cu atât mai mult că, dela 1828, mănăstirile închinate au fost ca şi scutite de contribuţia ce o dădeau mai înainte, cu toate că în urma reorganizărei ţărei, veniturile lor se înzecise; dar călugării trăgănând necontenit tratările de punere la cale şi obţinând termine de prelungire a îndatoririei de a contribui, se subtrăsese, prin această manoperă, dela orice fel de îndatorire. Lucrul era cu atât mai nedrept, cu cât Regulamentul Organic prevedea contribuirea lor cu o a patra parte din venituri, şi dacă mănăstirile refuzau a se supune acestei dispoziţii, era şi drept ca ele nici să se folosască de sporul însămnat de venituri ce isvorise pentru averile mănăstireşti din aplicarea Regulamentului Organic. Principele impunea lui Aristarhi, să nu primească cu nici un preţ vre o sumă fixă de despăgubire, ci să mănţină cu tărie principiul proporţionalităţei contribuţiei cu cifra veniturilor. Principile dă termin de două luni, dela August 1855, pentru îndeplinirea de bună voe, a acestei obligaţii, ameninţând la din contra cu execuţia. Totuşi execuţia nu se face, şi mănăstirile rămân tot în starea de mai înainte, îmbuibate de bunuri şi nesupuse la nici o îndatorire [53].

In Moldova, Grigorie Ghica, cu prilejul arendărei prin mezat a moşiilor şi al sporului însămnat de venituri, observă, prin un memoriu adresat Porţei, că „de şi adjudecarea a îndoit venitul mănăstirilor, partea fiscului a rămas tot ca în vechime, precum şi starea personalului şi cea materială a bisericilor. Din toate foloasele ce a produs adjudecarea, rămâne numai creşterea veniturilor în favoarea comunităţilor". Ghica cere deci, să se fixeze următoarele condiţii locurilor sfinte: 1) egumenii să se aleagă de către delegaţii sfintelor locuri, în unire cu mitropolitul ţărei şi cu capul departamentului bisericesc; 2) proprietăţile mănăstirilor se vor arenda prin licitaţie publică, de către guvernul local, în prezenţa delegaţilor locurilor sfinte; 3) o a patra parte din veniturile mănăstirilor se va lua de fiscul local pentru aşezămintele de folos obştesc; altă a patra parte va sluji la plata servitorilor bisericeşti; iar jumătatea ce va rămânea va fi în folosul comunităţilor [54]. Ghica trimite în Constantinopole pe Coastache Negri şi pe Dimitrie Rallet, ca să sprijine şi oral drepturile Moldovei.

---

[53] Vezi o serie de acte dela 13 Iunie 1853 până la 14 Sept. 1856 în *Mémoire avec pièces justificatives* par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 97—105. Tot Ştirbeiu protestează în 1851 contra titlului de proprietari ce-l iau călugării, arătând că ei nu pot nici vinde nici ipoteca imobilele, şi că prin urmare nu sunt proprietari. Scrisoarea lui Ştirbeiu din $^{13}_{25}$ Decembrie 1851 în *Românul* 23 Martie 1862. La acest argument, Grecii răspund, că nici minorii, nici femeile măritate, nu pot vinde nici ipoteca, fără ca să li se conteste propietatea.

[54] Un memoriu anonim de pe timpul lui Ghica în Bolliac I. c., p. 237.

In divanurile ad-hoc, chestia mănăstirilor închinate iea următorul demers. Prin firmanul hotărâtor al felului alegerei membrilor acelor adunări, se dispunea între altele, ca egumenii mănăstirilor închinate să trimită şi ei doi deputaţi. Aceste mănăstiri refuză însă împărtăşirea lor la lucrările divanurilor, din pricină, că nu voiau, prin prezenţa lor, să consfinţească nişte măsuri protivnice patronilor lor[55]. Dacă însă egumenii se temeau să iee parte la desbaterile unor adunări, pe care le ştiau protivnice pretenţiilor lor, aceste adunări, însăşi, adică numai divanul Moldovei, de oarece acel din Muntenia nu se ocupă decât de cele patru punte[56], nu se sfiiră de loc a rosti încă odată, cu autoritatea lor de reprezentante ale voinţei întregei ţări, socotinţa lor în afacerea mănăstirilor închinate. Chestiunea vine pe tapet, cu prilejul propunerilor clerului care, la puntul 7, prevedeau : ca „fondul clerical atât al episcopiilor, al mănăstirilor *fără deosebire* şi al schiturilor, cât şi al bisericilor de mir, să formeze o singură casă, supusă la controlul sinodului ca proprietar al bisericei"[57]. Asupra acestei propuneri, Kogălniceanu luând cuvântul arată mai lămurit, în cotro tindea rostirea cam acoperită a clerului. El spune, că „nu ne am împlini misia, dacă n'am zice că deslegarea acestei chestii care odată trebue să se facă, este numai de competenţa noastră. Cu toate strigătele, cu toate intrigele egumenilor greci, cu toate înrâuririle străine, noi niciodată nu vom suferi ca o hotărâre străină să ne exproprieze de a cincea parte din pământul nostru. Această chestie nu poate şi nu trebue a fi hotărîtă, decât de viitorul guvernământ, în deplina sa neatârnare ca o chestie de naţionalitate şi de autonomie. Pământul pe care egumenii greci îl reclamă ca proprietate a naţiei greceşti este pământ românesc, pământ stropit cu sângele strămoşilor noştri"[58]. Propunerea lui Kogălniceanu este primită de Divan în unanimitate[59].

Dorinţele Divanului ad-hoc fiind transmise comisiunei din Bucureşti, aceasta se împarte în două tabere : de o parte, Austria, Franţa, Anglia, Prusia şi Sardinia; de alta Rusia şi Turcia. Majoritatea era favorabilă părerei româneşti; minoritatea susţinea locurile sfinte. In raportul său către conferenţa din Paris, majoritatea comisiei „se crede autorizată a privi bunurile mănăstirilor închinate, ca nişte averi religioase ce aparţin ţărei

[55] Răspunsul mânăstirilor închinate către mitropolit, din 28 Martie 1857 sub No. 231 citat de raportul comisiei de verificare a mandatelor din divanul ad-hoc al Moldovei. Şedinţa din 3 Octombrie. *Buletinul şedinţelor adunărei ad-hoc a Moldovei*, Ian. 1858, No. 2 din 7 Oct. 1857.

[56] *Istoria Românilor din Dacia traiană*, XII, p. 270.

[57] *Buletinul şedinţelor div. ad-hoc* No. 23 supl. I din 23 Decembrie.

[58] *Ibidem*.

[59] *Ibidem*, No. 24 din 24 Dec. 1857.

Moldo-Valahiei, menite mai ales a susţinea operile de binefacere din ţară şi a contribui cu prisosul lor la întreţinerea mânăstirilor locurile sfinte" [60]. Ea conchide la o împăcare pe temeiul unei despăgubiri. Minoritatea comunică conferenţei de Paris părerea sa, favorabilă Grecilor.

Congresul se ocupă de afacerea mănăstirilor închinate, în timpul desbaterei Convenţiei de Paris. In şedinţa din 30 Iulie 1858, conferenţa, luând în desbatere această chestiune, după propunerea ambasadorului Rusiei, hotăreşte prin *protocolul XIII*, că „spre a da o deslegare dreaptă neînţelegerei ce există, în această privire, între guvernul Principatelor şi clerul grecesc, părţile interesate sunt învitate a se înţălege între ele prin un compromis. In cazul când ele nu s'ar putea înţălege, în decursul unui an, se va hotărî pe calea arbitrajului. In cazul când arbitrii nu ar parveni a se înţălege, ei vor alege un supra-arbitru, şi dacă s'ar găsi în neputinţă de a conveni pentru alegerea acelui supra-arbitru, el va fi numit de Sublima Poartă, în înţălegere cu puterile garante" [61]. Termenul de un an trebuia să curgă dela o lună, după primirea investiturei de către domnul fiecărei ţări. Sub ameninţarea acestui protocol, găseşte Alexandru Ioan I, chestiunea locurilor sfinte, când se urcă în scaun, la 5 şi 24 Ianuarie 1859.

c) **Sub domnia lui Cuza.** — De îndată ce reprezentantul noului domn, Costache Negri, ajunge în Constantinopole, el pe lângă celelalte însamnate daraveri ce le avea de tratat, şi în primul loc, recunoaşterea îndoitei alegeri, este adus a se ocupa şi cu chestiunea mănăstirilor închinate. Cel întâiu care îl atrage în această cale, este principele Labanoff, ambasadorul Rusiei, care spune lui Negri, în repeţite rânduri, că ar videa mai cu plăcere o înţălegere între părţi, în chestiunea mănăstirilor închinate, de cât un arbitraj. Negri cere dela domnitor, ca să invite locurile sfinte a trimite delegaţi în ţară, spre a trata chestiunea [62]. Guvernul Principatelor pe de o parte învită pe comunităţile greceşti, a-şi trimite delegaţi pentru compromis; pe de alta însă ministrul Kogălniceanu, redactează împreună

---

[60] Rapport général dela commission internationale dans les Principautés, 1857. *Mémoire* de C. Negri, p. 106—111. Reproducem argumentele lui Negri, în capitolul IX, asupra *chestiunei juridice*. Comp. *Memorial diplomatique* 17 Ian. 1864: „La commission européenne de 1857 s'était déjà occupé de cette anomalie dangereuse qui écoule l'argent du pays à l'étranger et ne sert qu'à favoriser les projets ambitieux de la Russie. Elle avait donc suggéré l'idée d'arranger la question, par l'offre d'une somme servie par l'Etat".

[61] Extrait du protocole XIII de la conférence tenue à Paris pour la réorganisation des Principautés danubiennes (Séance du 30 Juillet 1858) in *Recueil de documents diplomatiques concernant la question des monastéres grecs*. Juillet 1863, Paris, p. 7.

[62] *Negri* către *domnitor*, 14 Decembrie 1859. *Coresoondenţa*, p. 6.

cu Alexandru Papadopol-Calimah, o notă, pe care Costache Negri era însărcinat a o transmite Porţei, însă numai oral, şi în care se arăta, că „prin Regulamentul Organic, cauza averilor mănăstireşti închinate se lăsa în cercetarea domnului şi a obşteştei adunări; iar în conferinţa din Viena din 1855, protocolul I din 15 Martie, se spune că scopul puterilor nu este de a jigni Principatele, ci de a le îmbunătăţi soarta, principiu cu care nu se poate împăca protocolul XIII" [63].

Această notă era primul pas de protestare contra amestecului Europei în o daravere internă a Principatelor, amestec protivnic dreptului de autonomie, consfinţit prin tratatul şi Convenţia de Paris.

Patriarhii se grăbesc a numi ca reprezentanţi ai lor, pe arhimandriţii Atanasie şi Chirilă pentru Sf. Mormânt; pe arhimandritul Nilos pentru Muntele Atos, Muntele Sinai, patriarhatul din Alexandria şi mănăstirele din Rumelia, şi pe arhimandriţii Ieroteiu şi Serafim, pentru patriarhatul de Antiohia [64].

Aceşti delegaţi sunt însă trimişi, trei în Iaşi şi trei în Bucureşti, călugării voind prin aceasta să măgulească pe puterile protivnice unirei, — arătând că privesc Principatele ca două ţări deosebite. Guvernul român numeşte însă numai trei delegaţi: Lascar Rossetti din partea Moldovei, Alexandru Golescu şi Constantin Bozianu pentru Muntenia, cu însărcinare de a desbate chestiunea în Bucureşti [65]. Hotărât însă de a se substrage dispoziţiilor protocolului, guvernul face, ca delegaţii săi să nu se întrunească la data fixată pentru începutul desbaterilor, doi din membri, Golescu şi Rossetti, plecând în străinătate, spre o mai lămurită arătare a refuzului ţărei de a se supune protocolului [66]. De formă însă guvernul pune un nou termen de întrunire la 27 August. In acea zi Rossetti şi Golescu îşi dau dimisia; mai apoi şi Bozianu. Se numesc în locul lor Melchisedec, Poenaru şi Brezoianu; dar comisia nu se poate întruni din cauza boalei lui Brezoianu [67]. Se prelungeşte deci terminul la 10 Septembrie şi apoi la 5 Octombrie, aşa că se ajunge la 12 Octombrie 1860, terminul extrem încuviinţat de protocol pentru compromis, fără să se fi făcut nimic. Delegaţii greci, prin o notă către ministerul cultelor şi prin alta mai amă-

[63] Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 366.

[64] Lettres du Patriarche en réponse aux notes de M. Negri, 10 Mai 1860. *Recueil de documents diplomatiques*, Paris, p. 10.

[65] Ordonance du prince Couza, 20 Juin 1860, *Ibidem*, p. 11 Comp. *Steaua Dunărei*, 31 Mai 1860.

[66] Note des délégués des Saints-Lieux aux agents des puissances garantes 16/27 Juillet 1860. Note au ministre des cultes des même date. *Recueil* citat, p. 19—21.

[67] Că Bozianu şi Rossetti îşi dăduse dimisia înadins pentru a zădărnici întrunirea, o „spune Kogălniceanu în şedinţa din 22 Mai 1862. *Mon. of.*, Nr. 98, 1862.

runţită cătră reprezentanţii puterilor garante, arată împrejurările provocate de guvernul Principatelor care a împiedecat întrunirea comisiunei şi protestează contra modului de procedare al ocârmuirei româneşti [68].

In răstimpul cât întrunirea comisiunei se prelungia necontenit, guvernul Moldovei şi al Munteniei, iau mai multe măsuri care lovesc din ce în ce mai mult în poziţia călugărilor. Aşa întâiu, se modifică condiţiile licitaţiei care, după dispoziţia din 1851, se ţineau în localul mănăstitilor, ca de acum înainte să ţină în pretoriul ministeriului cultelor, ceeace dădea statului român o privighere şi mai de aproape asupra acestei operaţii [69]. In 21 Iulie 1860, consiliul miniştrilor din Muntenia, aplică provizoriu legea pădurilor din anul 1844 din Moldova, şi în Muntenia, la toate mănăstirile [70]. In 8 August să iea măsura de a se stârpi abuzurile comise cu nebunii, de călugării greci, din mănăstirea Golia din Iaşi, şi se înfiinţază un spital regulat pentru acei nenorociţi, cu îndatorire pentru mănăstire de a-l întreţinea pe sama ei [71]. Tot atunci Kogălniceanu, spre a putea face ca chestia mânăstirească să se deslege în ţară şi prin ţară, şi a îndepărta orice amestec al străinilor, revine asupra dispoziţiei luate în privirea arendărei, şi hotăreşte a ţine această arendare numai în chip provizoriu, prelungind contractele pe câte un an [72]. In 3 Septembrie 1860, se votează o lege în Muntenia, prin care proprietăţile de mâna moartă *fără deosebire*, sunt supuse la o taxă de 10%, peste impozitul fonciar [73]. Mănăstirea închinată, Mărginenii din Muntenia este prefăcută în închisoare. In Moldova se execută hotărîrea pentru cele trei moşii ale scoalei din Trei-Erarhi. Ministerul cultelor din Muntenia iea o măsură foarte jignitoare pentru călugării greci, anume cere date statistice dela toate mănăstirile, cuprinzătoare de câţi călugări are fiecare mânăstire, de ce naţie sunt, ce meserie ştiu, ce venit are mănăstirea şi de ce cheltueli are ea trebuinţă [74]. Criza cea cumplită economică prin care trecea Muntenia, adusese nevoia unui scăzământ al arenzilor, care se aplică şi moşiilor mânăstirilor închinate, spre marea mulţumire a arendaşilor lor şi nemulţumire a egumenilor greci. In sfârşit se hătăreşte înscrierea în budgetul statului, a unei a patra părţi din veniturile mănăstirilor închinate, aplicându-se în sfârşit

[68] Note des délégués au ministre des cultes, 13 Oct. 1860. Note aux agents de même date, *Recueil*, p. 26—36.

[69] Adresa lui Kogălniceanu ministru al cultelor către egumeni. *Mon. of. al Mold.*, 27 Iunie 1860

[70] *Naţionalul*, 11 Iulie 1860.

[71] *Patria*, 10 Aug. 1860: *Steaua Dunării*, 12 Aug. 1862.

[72] *Românul*, 4 Febr. 1861.

[73] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 23 Sept. 1860.

[74] *Naţionalul*, 6 Oct. 1860.

dispoziţia luată de divanul lui Ştirbeiu încă din 1853, şi anume îndatorindu-se a plăti şi pentru timpul trecut dela acel an încoace. Călugării Greci protestând, ministrul Neculai Creţulescu îi ameninţă cu darea afară din ţară [75].

Asemenea măsuri găsiau cea mai mare încurajare, în straturile mai culte ale societăţei ţărilor române. Aşa în 17 Iunie 1860, Grigoriu (Văsescu) interpelează pe Kogălniceanu, dacă e adevărat că egumenii greci împosesuesc moşiile prin zdelci; că refuză a ţine licitaţie în pretoriul ministeriului; că refuză a primi condiţiile de arendare şi că s'au plâns consulilor străini: la care interpelare, Kogălniceanu, răspunzând afirmativ, se produce în întreaga adunare o mişcare de îndignare ne mai pomenită [76]. Tot aşa organele timpului împingeau mereu la măsuri în protiva călugărilor greci; *Naţionalul*, din 3 Martie 1860, arată, că „egumenii greci nu pot avea un drept de proprietate asupra mânăstirilor, fiindcă străinii nu pot dobândi proprietatea, chiar dacă le-ar fi fost dăruită după toate regulele. Teritoriul este fundamentul; fără el nu e stat. A se aliena teritoriul către străin, este a se desfiinţa statul şi a se da în stăpânirea străinului" [77]. *Steaua Dunărei* susţine de asemenea, că „Principatele-Unite fiind autonome, pot regula singure chestia mănăstirilor", şi aiurea, constatând „fericitele rezultate pentru şcoale ce au izvorât din secularizarea veniturilor mânăstirilor chinovii, adecă pământene, cere o radicală secularizare a veniturilor tuturor mânăstirilor, închinate şi neînchinate" [78].

Cu cât însă Românii, împingeau spre luarea averilor din mânile Grecilor, cu atât mai mult aceştia se împotriviau cu mai mare îndărătnicie. Ambasadorii spun lui Negri, că sfintele locuri nu voesc să primiască condiţia îndatorirei arendaşilor, de a întreţinea scoalele şi bisericile, legându-se ele la îndeplinirea acestei condiţii. Negri răspunde ambasadorilor, că niciodată guvernul său nu va consimţi la aşa ceva [79]. Principele Labanoff, protestează de asemene la Negri, contra scopului ocârmuirei româneşti, de a scădea câştiurile arendaşilor moşiilor mănăstirilor închinate. Cu prilejul acesta, reprezentantul României apără înaintea ambasadorului rusesc, cererea de a se îndatori mănăstirile închinate de a face şcoli pe moşii. Principele Labanoff, spune Negri, mă asculta cu luare aminte, şi am crezut a înţălege că el îşi dădea samă lăuntrică despre

[75] *Mon. of. al Munt.*, 4 Mai 1860. Comp. *Anunţiatorul român*, No. 32, 1860; *Naţionalul* 7 Mai 1860, *Steaua Dunării*, 15 Mai şi 23 Aug. 1860, *Românul*, *Dâmboviţa*, etc.

[76] *Mon. of. al Mold.*, 24 Oct. 1860.

[77] *Naţionalul*, 7 Martie 1860.

[78] *Steaua Dunărei*, 15 Mai şi 22 Aug. 1860.

[79] *Negri* către *domnitor*, 4 Aug. 1860. *Corespondenţa*, p. 58.

dreptatea argumentelor mele; dar politica guvernului ce reprezintă va fi, după cum cred, neîmpăcată în această chestiune. Negri se temea, ca ambasadorii să nu ceară colectiv dela Poartă, stricta aplicare a protocolului din Paris; că dacă ne-am opune, cu toate simpatiile sale, ambasadorul englez a spus, că „s'ar videa nevoit a lucra în înţălegere cu colegii săi; iar dacă nu vroim să respectăm protocolul, împotrivirea noastră ar putea avea grele urmări; că mai ales găsia rău, că s'a prelungit contractele de arendă pe 5 ani, ceeace ar lega pe mânăstiri". Negri răspunde, că „nu ar fi bine ca ambasadorii să intervină, în care caz supraexcitaţia poporului ar putea să aducă nenorociri; că mai bine ar fi a se aştepta, el să scrie domnitorului, ca să modifice lucrul prin ţară". Negri se mai obligă a face să se reducă prelungirea la un an [80]. Dacă Negri însă căuta să reţină pe ambasadori dela un pas protivnic ţărei, făcându-i să întrevadă putinţa unui măcel, pe de altă parte el să silea a convinge pe domnitor, că „ar fi bine a se provoca desbateri cu delegaţii greci şi dacă, precum e sigur, nu se va ajunge la nici o înţălegere, atunci să se pledeze cauza inaintea arbitrilor, spre a arăta dreptatea cauzei noastre, rezervând bine înţăles guvernului nostru hotărîrea, de oarece era vorba de o treabă internă şi de autonomie" [81].

Reprezentantul României, intimidat prin observaţiile ambasadorilor, trebuia să ţină acest limbagiu; dar dacă i s'ar i urmat părerea, se putea întâmpla ca forma să prejudece fondul [82].

Intr'adevăr neajungându-se la nici un rezultat cu compromisul, trebuia conform protocolului XIII, să se recurgă la arbitraj. Chestiunea era cu atât mai gravă, cu cât, ca loc de desbatere, toate puterile fusese de părere a se alege Constantinopole, „din cauza prezenţei tuturor patriarhilor în această capitală şi uşurinţei pentru Subalim Poartă de a se sfătui, fără pierdere de timp, cu reprezentanţii puterilor asupra numirei unui supra-arbitru, în cazul când arbitri nu s'ar putea înţălege" [83]; ca şi când nu ar fi fost de un tot aşa de mare interes, a se cerceta chestia *la faţa locului*, acolo unde erau aşezate averile şi unde se puteau lua orice informaţii; iar cât despre înţălegerea asupra arbitrului suprem, ea se putea lua în Constantinopole, cu toate că judecata s'ar fi urmat în Bucureşti. Se vede deci, că alegerea capitalei otomane, ca loc de desba-

---

[80] *Negri* către *domnitor* 8 şi 9 Iulie 1860, *Corespondenţa*, p. 44 şi 56.
[81] *Negri* către *domnitor* 8 Iulie 1860. *Ibidem*, p. 45.
[82] „La forme emporte le fond" observă, cu prilejul tocmai acestei chestii, broşura: *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie* par un député. Paris, p. 37.
[83] Dépèche *d'Ali pacha* au prince *Couza*, 13 (25) Décembre 1860. *Recueil de documents diplomatiques*, p. 37.

tere, era o măsură luată în favoarea locurilor sfinte şi în dauna ţărilor române.

Guvernul român era însă hotărît a se opune, cu orice preţ, atât arbitrajului, cât şi pertractărei lui în Constantinopole. Negri spune curat lui Lavalette, că „guvernul său se va videa nevoit a nu se supune. Nu este vorba de o chestie internaţională, ci *de pământul nostru*" [84]. Mijlocul întrebuinţat de Români spre a zădărnici arbitrajul, era necontenita trăgănare cu numirea arbitrilor, cu toate că Poarta cerea necontenit îndeplinirea acestei măsuri [85]. Guvernul însă, pentru a găsi un nou mijloc de amânare, propune puterilor reluarea iarăşi a tratărilor pentru compromis, făcând pentru a îmbuna locurile sfinte, acestora concesiunea, ca arendarea moşiilor să se facă iarăşi în localul mănăstirilor, şi nu mai mult în pretorul ministerului [86].

Puterile dau în laţul întins de domnitorul român şi fixază termenul nouei înţălegeri de bună voie, la sfârşitul lunei Aprilie (stil nou) 1862 [87]. Tocmai în 14 Martie (stil vechiu) adică cu o lună înainte de sosirea termenului, domnitorul numeşte o comisie compusă din Melchisedec, Petrache Rossetti-Bălănescu, Grigorie Bengescu, Scarlat Fălcoianu, şi Costachi I. Filipescu [88]. In 26 Martie ministerul de culte învită locurile sfinte la trimiterea reprezentanţilor lor şi la 31 Martie aceiaşi învitare este transmisă de Negri patriarhilor [89].

Patriarhii însă, văzând că guvernul român nu caută decât să zădărnicească instituirea arbitrajului şi temându-se să nu fie iarăşi trăgănaţi ca în primul rând, răspund, că „terminul trecerei la arbitri fiind foarte apropiat, anume la 18 April, ei nu mai au timpul să trimită delegaţi noi" [90]. Ali-Paşa atrage luarea aminte a domnitorului „asupra dreptei cereri a comunităţilor greceşti, care cerere este în totul conformă cu mersul

[84] *Negri* c. *domnitor*, 18 Octombre 1860. *Corespondenţa*, p. 73.

[85] *Dépèche d'Ali pacha* au prince *Couza* 25 Septembrie 1861. *Recueil*, p. 39.

[86] *Réponse des Saints-Lieux d'Orient au mémoire du gouvernement des Principautés-Unies sur les monastères grecs.* Octobre 1862, Paris, p. 28: „Au commencement de l'annèe 1862, le prince Couza fit lever tous les obstacles apportés en Moldavie en 1860 et 1861 au renouvellement des baux des terres. Il laissa affermer les biens par les Hégoumènes, conformement aux règles établies en 1851". Cf. Note du ministre des affaires étrangères de Moldavie aux agents des puissances garantes à Jassy, le 20 Novembre 1861. *Recueil*, p. 41.

[87] Ofice d'Ali Pacha aux chefs des St.-Lieux $^{18}/_{30}$ Janvier 1862. *Recueil*, p. 45.

[88] Ordonance du prince Couza, 14 Mars 1862. *Ibid.*, p. 66. Publicată în *Mon. of. al Mold.*, 27 Martie 1862.

[89] Note circulaire du ministre de cultes aux chefs des communvautés grecues 26 Mars 1862 *Recueil*, p. 47. Note de M. Negri aux Patriarches 32 Mars 1862. *Ibid.*, p. 49.

[90] Rèponse des Patriarches 10 Avril 1862. *Ibid.*, p. 50.

prescris de protocoalele conferenţei din Paris, şi spune ca principele să-şi numiască arbitrii, pentru ca, împreună cu acei ai locurilor sfinte, să hotărască daraverea, până în termenul prescris de 6 luni [91]. Arbitrii însă tot nu sunt numiţi din partea Principatelor.

d) **Secularizarea.** — Anul 1863 soseşte, aducând cu el o nouă direcţiune în mersul acestei complicate daraveri; anume politica guvernului român din ceeace era până atunci mai mult de apărare decât de atac, sporeşte pe această parte, indesând mereu loviturile care trebuiau să pregătiască pe acea din urmă şi hotărâtoare. Pentru a înţălege însă propăşirea guvernului pe târâmul agresiv, trebue să reluăm lucrurile ceva mai de sus, spre a putea stabili cele două serii paralele: acea suitoare a loviturilor româneşti şi acea coborâtoare a puterei de împrotivire a Grecilor.

In Moldova înainte de unire, ţinuta e cam şovăitoare. Ministerul Moruzi, ultimul din Moldova, declară consulilor că e de părere a se supune protocolului, şi Bordeanu, secretarul lui Negri, în lipsa şefului său, repetă această declaraţie ambasadorilor din Constantinopole. Purtarea lui Moruzi este însă desaprobată de adunarea unitară din Bucureşti care primeşte propunerea lui Panu în această privinţă [92]. In Muntenia, din contra, o circulară a ministeriului justiţiei, tot anterioară unirei, ordonă tribunalelor a nu mai legaliza învoieli între egumenii mănăstirilor închinate şi particulari, privitoare la cesiuni de pământuri, de oarece egumenii sunt numai administratori ai averilor mănăstireşti [93].

Cu unificarea guvernelor şi a adunărilor, ţara începe într'un glas a se opune tot mai răstit năpustirei călugărilor greci. Arhimandritul Meletie este scos din administrarea veniturilor mănăstirei închinate Cotrocenii, şi *Românul* întreabă cu acest prilej: „pentru ce nu a fost dat şi judecăţei şi de ce nu s'a luat aceeaşi măsură cu toate mănăstirile" [94]? Arhimandritul Nilos, unul din delegaţii greci la tratările pentru compromis, deci călugăr fruntaş al locurilor sfinte, este de asemenea scos din egumenia mănăstirei Trei-Erarhi şi lăsat numai cu aceea a Floreştilor, pe temeiul oprirei canoanelor, ca un preot să aibă două biserici, „ceeace ar fi de neguţitorie" [95].

O împrejurare neaşteptată aduce lucrurile şi mai mult

[91] *Dépèche d'Ali Pacha* au prince *Couza. Ibid.*, p. 54.

[92] Şedinţa din 25 Ianuarie 1862. *Desbaterile adunărei.* Comp. Şedinţa din 22 Martie. *Mon. of.*, 1862.

[93] *Mon., of. al Ţărei Rom.*, 19 August 1861.

[94] *Mon. of.*, 21 Februarie 1862. *Românul*, 26 şi 27 Februarie 1862.

[95] Decret din 5 Iulie 1862. *Mon. of.*, 19 Iulie 1862.

în apele româneşti: anume un patriarh se jălueşte ocârmuirei române, că mai mulţi egumeni ar arenda moşiile în ascuns, pricinuind pagube locurilor sfinte. Consiliul de miniştri, sub preşedenţia lui Neculai Creţulescu, se foloseşte de prilej, pentru a dispune ca toate sumele provenite din arenzile moşiilor mănăstirilor închinate să fie adunate la visterie [96]. Când fu să se desbată budgetul pe 1863, comisia budgetară înscrise cifra de 20.000.000 provenite din arenzile moşiilor mănăstireşti între veniturile ţărei, cu toate opunerea mai mult de formă a ministerului [97].

Până în 1863 se dăduse Grecilor lovituri mai mult pe ascuns, pe când în aparenţă se trata pentru compromis şi arbitraj. In acest an scopul guvernului se dă pe faţă. Cel puţin loviturile date Grecilor devin atât de dese şi atât de însămnătoare, încât nu mai lasă nici o îndoială asupra ţintei urmărite: scoaterea călugărilor străini din inima ţărei. Aşa la 2 Ianuarie 1863, ministerul opreşte exploatarea pădurilor mănăstirilor şi dispune a nu se mai vinde decât în parchete, conform legei pentru cruţarea pădurilor [98]. Patriarhul Ierusalimului şi ceilalţi demnitari ai bisericei greceşti aflând despre însuşirea veniturilor moşiilor mănăstireşti din partea statului, protestează la Poartă contra *secularizărei* făcută de guvernul român asupra averilor mănăstireşti [99]. Poarta folosindu-se de acest protest, trimite o notă foarte energică în ziua de 1 (13) Ianuarie 1863, către reprezentanţii puterilor garante, şi acelaş limbagiu nu prea diplomatic îl ţine Ali-Paşa către domnitor, în depeşa lui din aceiaşi zi, în care el spune, că „nişte telegrame sosite din Bucureşti la patriarhul grecesc au adus la cunoştinţa guvernului împărătesc, că ministerul şi adunarea Principatelor-Unite, au de gând a lua, în privirea mănăstirilor greceşti, nişte măsuri silnice şi arbitrare, care tind la confiscarea averilor acestor aşăzăminte. Este surprinzător ca guvernul Alteţei-Voastre, să se apuce să hotărască dela sine o chestie care a fost obiectul conferenţilor de Paris. De aceea guvernul împărătesc protestează formal contra oricărui act al Alteţei-Voastre, care ar avea de efect o despoiere sau o însuşire a veniturilor mănăstireşti şi care act ar fi în afara hotarelor trase de conferenţa din Paris, în ceeace priveşte calea de apucat pentru deslegarea acestei daraveri" [100].

[96] Jurnalul consiliului de miniştri, 13 Noembrie 1862. *Mon. of.*, 22 Noembrie 1862.

[97] Mai sus, p. 149.

[98] *Mon. of.*, 2 şi 3 Ianuarie 1863.

[99] *La France*, 10 Februarie 1863.

[100] Note dela Sublime Porte aux puissances garantes, 1 (13) Janvier 1863. *Depèche D'Ali pacha* au prince *Couza*. 3 (15) Janvier 1863. *Recueil*, p. 57—60.

La această depeşă, guvernul român răspunde prin măsuri care loveau ca o măciucă în capul Grecilor, fără a se uita la ţipitele ce le scoteau, tot mai zgomotoase şi asurzitoare. Anume, în Martie se scoate cu desăvârşire limba grecească din toate bisericile şi mănăstirile închinate, tolerând prin o favoare excepţională slujba grecească numai în o singură biserică din Brăila, după rugăminţile poporaţiunei greceşti din acest oraş. Ca o sancţiune a acestor dispoziţii, se destitue egumenul mănăstirei Vizanţia din judeţul Putna, pentru contravenire ordonanţei asupra limbei[101]. In 17 Aprilie, se dispune ca avocaţii mănăstirilor greceşti, să nu mai poată pleda înaintea tribunalelor române, decât însoţiţi de avocaţii statului[102]. In 3 Mai un jurnal al consiliului de miniştri dispune, să se facă budgetele de cheltueli, pentru fiecare mănăstire închinată, întru cât s'a hotărît să se încaseze veniturile lor pe sama statului[103]. In 11 Mai, ministrul Tell ordonă, a nu se mai da paşpoarte egumenilor, până nu vor lăsa înlocuitori solvabili care să răspundă de odoare şi de hrisoave. In 1 Iunie se dispune, ca contractele de arendă ale mănăstirilor închinate să fie făcute de consiliul miniştrilor şi subsemnate de ministrul cultelor[104]. In 7 Iunie se desfiinţază din nou epitropia sfântului Mormânt, care se reconstituise sub căimăcămie[105]. In 18 Iunie, Odobescu, ministrul cultelor, pentru a înlătura subtragerile de odoare şi documente, recurge la o măsură mai radicală, dispunând a se pune preţioasele fiecărei mănăstiri sub paza autorităţei civile sau a protopopilor, sau, unde lucrul nu ar fi cu putinţă, a se aduna aceste odoare în o mănăstire anumită, punându-se sub paza unei străji militare[106]. Curând după aceea se dispune, ca toate documentele să fie concentrate la arhiva statului, şi se însărcinează o comisiune compusă din Buzoianu, Ştefan

---

[101] Decret din 18 Martie, *Mon. of.*, 21 Martie 1863. Destituirea, egumenului de Vizantia, *Ibid.*, 20 Aprilie şi 24 Aprilie 1863. Unul *Damaschin*, avocat la curtea din Paris, protestează în *Journal des Débats*, 6 Mai 1863, spunând: „La langue d'Homère, de Platon et de St. Jean Chrysostome n'a pas besoin d'etre défendue!" Grecii credeau că vorbeau tot limba lui Omer şi a lui Platon (??). *Alexandru Lahovary*, licenţiat în drept, răspunde în acelaş ziar, 8 Mai 1863. Discuţiunea se urmează în numerile din 11 şi 16 Mai, când Lahovary sfârşeşte polemica, cu cuvintele: „Mr. Damaschino soutient que je suis étranger au Palais. C'est que je n'ai pas l'honneur comme lui, de faire partie du barreau francais; il m'aurait fallu renoncer à ma nationalité. Ce sacrifice qui ne semble par avoir couté à son patriotisme, serait trop pénible pour le mien". Se prevestise oare cum lucrul, când la 24 Ian. 1862, cântându-se în mitropolia din Bucureşti, la o strană, în limba grecească, *Românul* (31 Ian. 1862) protestase.

[102] *Mon. of.*, 17 Aprilie 1863.

[103] Jurnalul consiliului de miniştri din 3 Mai în *Mon. of.*, 3 Mai 1863.

[104] *Mon. of.*, 1 Iunie 1863.

[105] *Ibid.*, 3 Iunie 1863.

[106] *Ibid.*, 25 Iunie 1863. Comp. 11 Mai 1863.

Greceanu şi Hasdeu, care să le reguleze şi să constate toate proprietăţile şi veniturile mănăstirilor[107].

In acelaş timp destituirile plouau pe egumenii greci. Aşa egumenul Athanasie Ciril Văcăreşteanul, dându-se de epitropul sfântului Mormânt şi aţâţând la nesupunere şi la neplata câştiurilor, este destituit şi dat judecăţei[108]. Arhimandritul Policarp, dela mănăstirea Mihaiu Vodă, este de asemene scos, pentru trimiterea de documente peste hotar. Arhimandritul Nilos, care rămăsese cu mănăstirea Floreşti, este destituit şi de aici, din cauză că rămâne afară din ţară, peste terminul congediului său. Se mai dau afară arhimandritul Germanos dela mănăstirea Mărgineni, pentrucă trimisese documente în Grecia; apoi egumenii dela mânăstirile Caşinul, Tazlăul, Frumuşica, Soveja, Sf. Sava, Galata, Barnovski, Nicoriţa, Cetăţuia, Bârnova, Probota, Popăuţii, Sf. Ioan Gură-de-Aur, Vistriţa, Răchitoasa, Fâstâcii, Golia, Trei-Erarhi, Bărboiu şi Frumoasa, pentru motivul mai nedeterminat de nesupunere la ordinele guvernului[109].

Se pusese toporul în pădurea sfintelor locuri şi se rărise foarte mult copacii ce o alcătuiau. In tot timpul cât se lucra în România la distrugerea puterei Grecilor, acţiunea diplomatică română nu înceta nici un minut, a lumina pe ambasadori asupra drepturilor ţărei în această daravere. In 7 Fevruarie, Negri scrie domnitorului, că baronul de Prokesch-Osten, ambasadorul austriac, i-a făcut observaţia, că de ce nu trimite guvernul un memoriu în cauza mănăstirilor, ca să se vadă drepturile Principatelor; că de altfel toate puterile ar fi favorabile Grecilor[110]. Nowicoff, ambasadorul Rusiei, spunând lui Negri că România s'ar pune în o falşă poziţie, dacă ar refuza a se supune protocolului XIII, ale căruia rezultate puteau fi mult mai folositoare lor decât Grecilor, reprezentantului României, îi răspunde, că „şi noi am avea, ca ortodoxi, acelaş drept la simpatia Rusiei, ca şi Grecii care voesc să ne despoae ţara[111]. Lui Ali-paşa care-i ţinea acelaş graiu, Negri răspunde, că „nu poate răsturna tratatul de Paris, ce ne declară deplin autonomi pentru trebile noastre lăuntrice, şi că nu este nimic mai lăuntric decât pământul nostru care este în joc; că apoi guvernul otoman nu putea să nu ţină samă de opinia publică din ţara noastră; de votul unanim ce se dăduse de curând în adunare, fără a se pune în cumpănă de a aduce iarăşi turburări noue"[112]. După ce Negri primeşte memoriul, el scrie domnitorului, că „trebue secularizat în toată puterea cuvântului averile mânăstireşti,

---

[107] Decrete din 17 Iulie şi 7 Aug. *Mon. of.*, 25 Iulie şi 11 Aug. 1863.
[108] Jurnalul consiliului de miniştri 8 Aprilie, *Mon. of.*, 10 Aprilie 1863.
[109] *Mon. of.*, 27 Iunie, 3 Iulie, 21 Aug., 19 Sept., şi 10 Oct. 1863.
[110] *Negri* c. *Cuza* 7 Februarie 1863. *Corespondenţa*, p. 162.
[111] *Negri* c. *Cuza* 17 Martie 1863, *Ibid.*, p. 170.
[112] *Negri* c. *Cuza* 17 Martie 1863, *Corespondenţa* p. 170.

tot aşa precum au fost ele secularizate pretutindene în Europa, unde ele erau adevărate proprietăţi ale bisericei, şi nu o uzurpare şi o cârciumărire ca la noi [113]. Negri văzând că, în afară de Poartă, de ambasadorii Rusiei şi a Angliei, mai făcea greutăţi şi acel al Austriei, propune domnitorului, să trimită pe Steege la Viena, să caute a câştiga pe Rechberg şi a schimba majoritatea puterilor pe partea Românilor [114].

Cu cât Românii înaintau mai mult în răspingerea Grecilor, cu atâta şi ei protestau mai tare; cu atâta şi puterile prietene Grecilor îndoiau silinţele, de a se opune măsurilor tot mai energice luate de Români; cu atât gazetele lor împroşcau cu mai mare violenţă.

Rusia mai ales, de şi fusese îndatorită de guvernul României într'un chip însămnat în două rânduri, în afacerea armelor destinate Serbiei şi în chestia cu oprirea trecerei Polonilor; cu toată această purtare a domnitorului României care-l pusese chiar în pericol de a întra în bănuială la Francezi, şi cu toate că Rusia nu prea avea mânile libere, de când izbucnise revoluţia polonă, ba că chiar se vorbia, prin gazetele franceze, de un planuit atac al Rusiei prin ţările române [115], ceeace ar fi trebuit s-o împingă a nu-şi înduşmăni această ţară — ea tot apăra cauza Grecilor cu o mare stăruinţă, cel puţin în aparenţă. Gorciakoff, într'o notă către ambasadorul rus din Paris, spune, că „cu toată dorinţa de a cruţa guvernul lui Cuza şi a aduce o înţălegere generală asupra delicatei chestiuni a mănăstirilor închinate, nu este cu putinţă de a se lepăda de actul internaţional ce le slujeşte de chezăşie" [116]. Mai târziu ceva, văzând că măsurile de constrângere ale Grecilor se tot îndesesc, Rusia trimite tuturor puterilor o protestare mai energică, în care arată, că „măsurile luate de principele Cuza contra moşiilor mănăstireşti constitue o despoiere necalificabilă, cerând ca totul să fie pus iar în starea în care se afla pe timpul congresului de Paris" [117]. Tot pe atunci Anglia protesta mai ales, pe calea presei, contra procedărilor guvernului român, ziarele ei ne cruţând de loc epitetele aplicate acestor măsuri [118].

Puterea care ne sprijinise era tot Franţa care „nu putea admite cererea de proprietate a comunităţilor greceşti din Orient,

---

[113] *Negri* c. *Cuza* 1 Iunie 1863, *Ibid.*, p. 172.

[114] *Negri* c. *Cuza* 5 Aug. 1863, *Ibid.*, p. 174.

[115] *L'Esprit public* 26 Aug. 1863: „Il faut occuper les Principautés et attaquer la Russie par la Bessarabie".

[116] Nota rusească din 28 August reprodusă de *Românul*, 19 Noembrie 1863.

[117] Din 19 Septembrie, reprodusă de *Românul*, 10 Decembrie 1863.

[118] Aşa *Galignani's Messager* din 14 Ian. 1864 spune „This audacious spoliation by the Moldo-Valachian governement is the most deliberate und unholy sacrilege that has taken place in the East of Europa during our own days".

de oarece o aşa pretenţie ar călca autonomia principatelor şi deci nu poate fi vorba decât de o despăgubire".

In România însă şi la curtea lui Alexandru Ioan I, se ştiea în ce stare încurcată se afla pe atunci Europa; că revoluţia polonă ameninţa să se prefacă în un războiu universal, ameninţare ce paraliza de o cam dată o acţiune mai energică a Rusiei, decât doar prin cuvinte şi protestări scrise. Anglia pe de altă parte, era foarte îngrijită pentru chestiunea Sleswig-Holsteinului, pe care confederaţia germană hotărâse să le anexeze. Austria era tot mai rău asaltată de Unguri, în cât chestiunea mănăstirilor închinate ce era la urma urmelor o *afacere de caracter privat*, nu putea să apară decât pe un plan mai îndepărtat în preocupările politice ale Europei[119].

Dacă este acuma să ne dăm samă de interesele ce împingeau pe puterile cele mari ale Europei la o ţinută sau alta, în cauza mănăstirilor închinate, atunci politica unora din ele pare limpede şi lămurită, pe când a celorlalte nu pare a avea temeiuri serioase, ci era mai mult un fel de aiurare momentană, născută din idei preconcepute, întărite prin rutină, şi nu izvorite din o concepţie a împrejurărilor, conformă cu interesele lor. Puterea care avea ţinta sa mai bine definită era Rusia. Ea trebuia să fie protivnică pretinsei despoieri a călugărilor greci, fiindcă „nu putea rămânea nepăsătoare, văzând cum se răpeşte sectarilor ei din Turcia mai multe milioane care slujiau a alimenta intrigile ei în acea împărăţie, şi aceasta încă, făcându-se în folosul unui popor ce-şi întorcea tot mai mult simpatiile cătră Franţa"[120]. Dar tocmai, fiindcă mănăstirile greceşti reprezintau un interes rusesc, ar fi fost firesc lucru, ca puterile celelalte, şi anume Turcia, Anglia şi cu Austria, să nu le dee sprijinul lor. Lucrul însă se întâmplă tocmai din potrivă.

Pentru a înţălege purtarea Turciei, favorabilă călugărilor greci, trebuie să ne amintim, că jăfuirea patriarhilor greci era aproape singura rămăşiţă de îmbogăţire nelicită ce mai supravieţuia în împărăţia otomană, şi că mănoşia acestei jăfuiri atârna de veniturile patriarhilor[121]. Numai din acest punct de

---

[119] Aşa gândeau şi ziarele timpului. *L'Esprit public* din 20 Ian. 1864, spune: „Le représentant de la France a refusé de s'unir aux protestations et a approuvé la conduite de l'Hospodar. Malgré le bruit qui s'est fait autour de cette affaire, ces protestations n'auront aucune suite, et la sécularisation des couvents restera un fait accompli, ainsi que nous l'avions déjà fait prevoir".

[120] *L'Opinion nationale*, 11 Febr. 1864. *Le Monde*, 25 Febr. 1864: „Il fallait à tout prix conserver, à la propagande schismatique et panslaviste, les ressources que les revenus des monastères lui assuraient".

[121] *Le Monde*, 25 Febr. 1864: „En Turquie la puissance se mesure à la richesse; toute diminution dans les revenus d'un patriarchat préjudicie au gouvernement et aussi aux ministres ou vizir qui, suivant un usage fort ancien, prelèvent sur chaque patriarche, à l'avènement de celui-ci, une somme considérable".

vedere, se poate înţălege purtarea Porţei; căci din acel al intereselor ei politice, însuşi Turcii îşi dădeau bine samă că lucrau în interesul celor mai straşnici ai lor duşmani; când susţineau pe Greci contra Românilor. Aşa un comisar turc din Şumla scrie lui Baligot de Beyne, secretarul principelui, că secularizarea mănăstirilor greceşti este o lovitură de stat, adusă înrâurirei ruseşti, din care trăiau până acuma toţi agenţii, spionii, misionarii şi predicatorii autocratului"[122]. Anglia era cuprinsă de vechea ei idee, integritatea împărăţiei otomane, şi ea se temea să dee un prea mare avânt României. Austria iarăşi era cuprinsă de aceeaşi teamă, nu însă din cauza Turciei, ci din propria ei poziţie, faţă cu noua formaţiune de stat dela gurile Dunărei. Se temea, ca întărirea Românilor din acest stat să nu devină un centru de atracţiune, pentru Românii din propria ei împărăţie, despre care atracţiune se arătau semne neîndoielnice [123].

Puterile care ne sprijiniau mai cu deadinsul erau Italia, a căreia rol însă era îndestul de şters, ea însăşi fiind un stat abia în formaţiune. Apoi mai ales marea şi puternica Franţa care, pe atunci, tot păstrase încă întăietatea ei în trebile europene. Şi de aceea imboldirea ce împinse pe domnitor şi pe Kogălniceanu a face pasul hotărîtor, prin secularizarea averilor mănăstireşti, în ziua de 13 Decembrie 1863, fură cuvintele rostite de împăratul Napoleon în Expunerea situaţiei imperiului, din Noembrie 1863: „Guvernul împăratului şi cele mai multe din celelalte cabinete semnatare ale tratatului de Paris, n'au stat la gând a recunoaşte, că ar fi protivnic principiilor dreptului public european, de a îndatori pe guvernul Moldo-României a lăsa mănăstirile care alcătuiau, în stare de mână-moartă, o foarte mare parte din teritoriul lor, sub ocârmuirea călugărilor străini"[124]. Vom vedea mai jos care împrejurări siliră şi pe celelalte puteri, a primi părerea franceză asupra situaţiei mănăstirilor închinate. Deocamdată averile lor fusese luate de Români, prin un act de autoritate, şi contra voinţei formale a Europei. Se repetase încă odată împrejurările ce însoţise chiar primii paşi ai statului român, şi aşa era să fie dat acestui stat a păşi înainte.

[122] Scrisoare din 10 Martie 1864, *Hârtiile Rossetti*.
[123] Vezi Vol. XIV Cap. XIV, *Cultura*, § *Ideea unirei tuturor Românilor*.
[124] Exposé de la situation de l'Empire. Novembre 1863.

IV

SECULARIZAREA. — CHESTIA JURIDICĂ

Secularizarea averilor mănăstirilor închinate a luat, în desfăşurarea ei, forma unui proces, în care s'au înfăţoşat de o parte şi de alta argumente juridice, înaintea tribunalului european al celor 7 puteri care luase asupră-le sarcina, de a protegui primii paşi ce poporul românesc îi făcea, în mersul către propăşire. In acest proces însă predominau elementele politice, raporturile de putere care trebuiau să-i schimbe natura, din o daraveră juridică în una politică. Pe acest din urmă tărâm însă neînţălegerile sunt hotărîte, la sfârşit, prin ultima ratio rerum, adecă prin putere, şi aşa s'a întâmplat lucrul în această împrejurare, în care statul românesc, fiind din împrejurări mai tare decât călugării Greci, a rostit el însuşi hotărîrea şi a executat-o, luând printr'un act de autoritate averile mănăstireşti din mânile străinilor.

In expunerea de până acuma ne-am abţinut pe cât a fost cu putinţă, de a apreţui evenementele ale căror povestire a trecut prin a noastră pană.

Desfăşurarea istoriei, înscrie în câmpul ştiinţei izbânda adevărului şi în acel al artei pe acea al frumosului. S'ar crede că şi propăşirea ideei binelui ar trebui să aducă tot mai deplină izbândă a cauzelor drepte. Lucrul însă nu se întâmplă. Pe această din urmă pârtie, propăşirea e cea mai înceată şi, dacă de mult încă adevărul a răpus eroarea, şi o răpune pe fiece zi; de asemenea, dacă frumosul a învins urâtul şi îl răstrânge pe fiece clipă, în câmpul binelui, dreptatea e încă departe de a fi covârşit nedreptatea. In lupta între elementele practice ale vieţei, predomneşte încă legea celui mai tare, iar propăşirea s'a realizat aici numai în domeniul teoriei; căci se recunoaşte astăzi că dreptul e jărtfit, pe când mai înainte se credea că nedreptatea e chiar dreptate. Pentru ca să pătrundă şi în vieaţa reală aceeaşi concepţie, va trebui să mai curgă încă multă apă pe râuri.

Când hotărîrea unei chestiunei istorice se face după principiul politic, adecă după precumpănirea puterei, atunci cu toată izbânda dobândită, conştiinţa rămâne neîmpăcată şi neîmpăcată în veci; căci simţul moral, pe care este hultuit acel juridic, nu amorţeşte nici odată în sufletul omului. Dacă însă puterea a dat sprijinul ei unei cauze drepte, atunci se adaugă, pe lângă izbânda materială, şi liniştea măreaţă a minţei, convinsă că a aşternut acea izbândă pe stânca de granit a dreptăţei. Observăm că nu ne îndepărtăm de principiul nostru de a nu apreţui evenementele, întru cât judecata juridică este nepersonală şi reprezintă conştiinţa juridică a omenirei. Vom videa însă, că putem rosti cu mulţămire sufletească, judecata, că Românii, luând averile Grecilor, nu i-au despoiat, ci au reluat numai cât ceeace era al lor.

Inţălesul închinărei. — Expunerea luptei încordate căreia dădu naştere chestiunea mănăstirilor închinate şi a căreia peripeţii au fost schiţate în capitolul precedent, nu poate fi pe deplin înţăleasă, dacă nu se vor desvăli şi temeiurile, pe care ambele părţi prigonitoare le invoacă, pentru a sprijini drepturile lor, în acest mare şi secular proces ce se desbătea înaintea areopagului european. Se înfăţoşăm argumentele pro şi contra, în această încurcată daravere, spre a vedea dacă statul românesc avea pe partea lui şi dreptul, sau dacă a pus în lucrare, cum sprijin protivnicii lui, numai o îndrăzneaţă despoiere.

Se începem prin a cerceta înţălesul terminului de *închinare*, întrebuinţat în documente, spre a însămna raportul de supunere al mănăstirilor băştinase către acele străine. Grecii pretindeau, că acest cuvânt este identic cu dăruire, şi în traducerea franceză a documentelor înfăţoşate puterilor prin memoriile lor, redau terminul de închinare, prin cuvântul *donation*, *donné*, în loc de *dédié*, *placé sous l'invocation*, ales de apărătorii cauzei române. Aceştia din potrivă susţineau, că închinarea însamnă numai cât punerea sub protecţia spirituală, un soiu de suzeranitate religioasă, analoagă acelei politice, sub care se aflau ţările române, faţă cu împărăţia otomană [1].

Inţălesul termenului de închinare este foarte deosebit, după scopul fiecăruia dăruitor, şi nu i se poate determina senzul unic şi preciz. E un termin din limbagiul religios aplicat la o daravere juridică şi care, din această pricină, tocmai trebuia să fie nehotărît şi şovăitor.

[1] Discuţia aceasta vezi în : *Réponse des St.-Lieux d'Orient*, Octobre 1863, Paris, p. 53. *La vérité sur la question des couvents dédiés*, par un Moldave, Paris, 1863, p. 33. *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels* par un député roumain, Paris 1864, p. 12, etc. Agathon Otmenedek (Alex. Odobescu), *Etude* citată „Une sorte de vassalité spirituelle''.

Pentru unele documente s'ar părea că interpretarea, dată lui de Greci, e mai apropiată şi că însamnă într'adevăr dăruire. Aşa hrisovul doamnei Safta, soţia lui Gh. Ştefan Voevod, care închină la 1663, sfântului Mormânt mănăstirea Bistriţa, din al căruia ctitor, Alexandru cel Bun, doamna pretindea că se coboară, spune, că „a închinat această mânăstire, anume Bistriţa, cu toate podoabele şi toate veniturile ei, să *fie pomană vecinică* la mormântul lui Hristos"[2]. Aproape tot aşa se rosteşte şi hrisovul lui Matei Basarab, când după ce reia dela călugării greci mănăstirile uzurpate, spune, că acele cu dreptul închinate lor, să fie *supuse şi stătătoare călugărilor străini*. Această rostire de „pomană vecinică", „supusă şi stătătoare", pare a implica ideea de dăruire a proprietăţei, de oarece numai proprietatea este un drept vecinic, toate celelalte fiind trecătoare.

Alte documente conţin din protivă indicarea numită, că se *dărueşte mănăstirilor greceşti cărora se închinau acele băştinaşe, numai prisosul veniturilor lor*. Aşa un document din 1662 emanat de la întemeietorul mănăstirei Bursucii, din Moldova, închinată la muntele Athos, spune anumit, că „sfinţii părinţi ai Athosului nu vor trage nici un venit timp de 8 ani, în timpul cărora mănăstirea se va întări; iar după acest răstimp, vor avea dreptul de a *lua, în proporţie, un folos în stare să ajute şi mănăstirea*

[2] Uricarul V, p. 240. Grecii mai aduc încă câteva documente, publicate în *Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les principautés danubiennes*, 1857. Anexele 3, 6, 12 şi 14, care toate par a conţinea danii lămurite. Aşa acel al închinarei monăstirei *Golia* de Irimia Movilă, 1606, care spune : „Les donations présentes avec leurs revenus seront immunblement, d'aujourd'hui à jamais, propriété et droit du dit monastère, Vatopédie, pendant toute l'existence dele dernier". (Anexa 12). Acel al mânăstirei *Răchitoasa* de Grig. Ghica, 1729 : „Nous avons donné et confirmé au monastère Vatopédi pour avoir ce monastère Rachitoasa *métoche et en toute obéissance* comme d'autre monastères y dédiés (Anexa 3). Acel al mânăstirei *Vizantia* Grig. Ghica, 1777 : „Notre présent chrysolubule reconnait au monastère Grégoire le droit d'avoir sous sa possession le couvent Vizantia et d'y nommer un égoumène, sans que nul autre se mèle dans son administration, vu que ce couvent est considéré d'aujourd'hui à jamais *annexe et propriété* du monastère Grégoire du Mont Athos" (Anexa 14). Aceste două din urmă documente au putut fi controlate, nu cu originale, ci numai cu nişte copii, aflătoare la Arhiva Statului, şi care miau fost comunicate de D. Onciul directorul acelei arhive. Iată textele de pe care au fost traduse : Documentul din 1729 : „Dat-am şi am întărit şi dela domnia mea sfintei mănăstiri Vatopedi, ca să fie această sfântă mănăstire Răchitoasa *metoh şi închinare sub toată ascultarea ca* şi alte mănăstiri ce mai sunt închinate acolo". Document din 1777 : „Iată dar cu a noastră bunăvoinţă dat-am şi domnia mea şi am întărit, printr'acest al nostru domnesc hrisov, mânăstirei dela Svetagora *ca de astăzi înainte şi în veci să aibă* pe mânăstirea Vizantia din ţunutul Putnei *cu toate ale ei averi statatoare şi mişcătoare* sub purtarea de grijă a părinţilor mănăstirei Grigoriu şi, rânduind de acolo egumen, fără a se amesteca alţii la Vizantia cât de puţin, să fie mănăstirei Grigoriu *metoh şi dreaptă afierosire şi hrisov de întăritura, neclintit şi nestrămutat în veci*. Cuvântul *propriété* nu se află nicăiri în textele române. El este înlocuit prin termenul de *hrisov stătător în veci*.

Esfigmenos din Sf. Munte" [3]. Un alt document din 1692, dela Constantin Brancovanu, prin care se închină schitul Stăneştii patriarhatului de Alexandria, spune anume, că „acel ce va fi trimis din partea patriarhatului pentru a căuta de trebile mănăstirei, să aibă grijă de veniturile moşiilor şi satelor şi de Ţiganii mănăstireşti, fără a-şi însuşi voia de a lua dela mănăstire nici cal, nici bou, nici oae, nici vase de aramă, spre a le duce la marele patriarhat; dar numai a aduna tot venitul din dijmele ţăranilor şi dările Ţiganilor, acel asupra vinului şi, punând de o parte ceeace ar crede că este trebuitor pentru *hrana şi întreţinerea călugărilor şi a slugilor ca de obiceiu, să trimită rămăşiţa Sf. patriarhat, spre a lui trebuinţă*" [4]. De asemenea hrisovul de închinare al mănăstirei Cotroceni către muntele Athos, hărăzeşte *lavrei sfinte numai ceeace va prisosi peste trebuinţele mănăstirei*, şi după ce se vor face reparaţiile trebuitoare; iar *în anii de lipsă, să se trimită mai puţin*" [5]. In hrisovul de închinare al mănăstirei Văcăreştilor, dat de N. Mavrocordat, se prevede să fie în totdeauna epitropi ai acelei mănăstiri, vel logofătul, vel spătarul şi vel vistierul, care vor fi după vremuri, şi aceştia să îngrijască de următoarele mili: 500 de taleri la săracii din Bucureşti; să mărite două fete de boieri; să se răscumpere robi; să se îmbrace săraci; să se hrănească cei din puşcării. *Iar de s'ar întâmpla vreun an neroditor, nu se va trimite nimic Sf. Mormânt; iar milele se vor face*" [6]. Tot aşa şi hrisovul de închinare al mănăstirei Mărgineni către Muntele Sinai, dispune, ca „după împlinirea dăjdiilor de aici şi cheltuelelor trebuincioase mănăstirei, ce va prisosi, să se trimită Sf. Sinai; că dacă ar fi vre un an de lipsă şi neîndestulat, *după venitul şi agonisala vremei, să fie şi darea ajutorului muntelui Sinai*, ca să nu rămână mănăstirea Mărgineni în lipsirea celor trebuincioase" [7].

Ambele interpretări ale înţălesului cuvântului de „închinare", acea a Grecilor şi acea a Românilor, poate găsi un sprijin în documente, de şi este de observat că, în vechile hrisoave, dăruirea proprietăţei se face totdeauna prin cuvintele: *uric stătător în veci*, formulă ce nu se vede nicăiri în hărăzirea mănăstirilor.

Dar această hărăzire, ori cum ar fi fost cuprinsul ei, trece, în cele mai multe cazuri, peste întinderea drepturilor ce putea

[3] Cităm documentul după *Eclaircissements* publicaţie grecească precum pentru Greci am citat documentul Saftei, după o publicaţie românească. In starea de atunci a publicărei textelor, e cel mai bun mijloc de a garanta adevărul, de a cita documentele în favoara unei părţi, după textul publicat de cealaltă.

[4] *Eclaircissement*, Anexa 8.

[5] Citat după textul grecesc, publicat în *Réponse des Lieux Saints*, Octobre 1863, p. 40.

[6] Citat după textul grecesc publicat *Ibid.*, p. 43—46.

să confere. Aşa fiecare mănăstire primia daruri, nu numai dela întemeietorul ei, ci şi dela alte persoane. Chiar când sunt mănăstiri domneşti, ele sunt adese ori înzestrate şi de boieri. Brezoianu tăgădueşte legalitatea celor mai multe închinări, ca ne fiind făcute de toţi ctitorii şi înzestrătorii mănăstirei, ci din partea altor persoane decât de acei înzestrători; căci dacă unii numai din ctitori închinase mănăstirea, această închinare nu putea avea valoare decât pentru averile date de ei, iar nu pentru acele date de alţii [8]. In cazul însă când o persoană străină închina mănăstirea, ea dispunea de ceva ce nu era al ei.

Şi este de observat, că acest argument capătă o tărie mai mare, prin faptul că a fost adus în sens întors, pentru a sprijini drepturile locurilor sfinte: Anume N. Rossetti, cerând prin judecată restituirea mănăstirei Mărginenii, întemeiată de un străbun al său, pe motivul că nu s'ar fi respectat condiţiile de dăruire, i se opune din oficiu de către tribunal care iea apărarea Grecilor, că el nu ar putea reclama decât pentru partea lui de donator, nu şi pentru averile dăruite de alţii [9]. Apoi dacă un donator nu putea cere anularea donaţiunei, decât pentru partea sa, nici călugării greci nu puteau deveni proprietari necondiţionali, decât pentru părţile valabile dăruite. Celelalte trebuiau să fie supuse condiţiilor dăruirei.

Fraude. — Adese ori frauda sau viclenia, întrebuinţată spre a aduce, fie închinarea mănăstirei, fie sporirea averei mănăstirilor acum închinate, pătează titlurile în virtutea cărora mănăstirile sau moşiile lor erau stăpânite.

Există mai multe documente care dovedesc, într'un chip învederat, uneltirele piezişe puse în lucrare de călugării greci, spre a-şi însuşi averile pământene.

Aşa hrisovul lui Mateiu Basarab, de mai multe ori citat până acum, iea înapoi dela călugării greci, în 1639, 21 din cele mai frumoase mănăstiri ale ţărei, motivând astfel această măsură: „Că mai pe urmă, se întâmplă de statură mitropoliţi şi domnitori ţărei, oameni străini nouă, nu cu legea sfântă (adecă tot creştini), ci cu neamul, cu limba şi cu năravurile cele răle,

---

[7] Textul publicat numai în extracte traduse în franţuzeşte în *Réponse du St. Lieux*, p. 49, dar consunător cu reproducerea lui în *Memoriu asupra mănăstirilor române puse sub invocaţiunea locurilor sfinte*. Ministerul afacerilor străine, Bucureşti 1863. p. 5.

[8] Vezi analiza actelor mânăstirilor Sărindarii, Bucovăţul, sf. Ioan din Focşani, Arhimandritul, în Ioan Brezoianu, *Mânăstirile zise închinate* şi *călugării străini*, Buc. 1861 p. 9. 10, 12 şi 38. Aşa bunăoară mânăstirea Banu, întemeiată de Ianache Banul şi îmbogăţită de mai multe feţe cu mai multe moşii, este închinată de N. Mavrocordat (cu ce drept?) mănăstirei Dusca din Tunis, prin hrisovul său din 1728.

[9] *Un nou proces sau soluţia împedecatei chestii a mănăstirilor di ţară zise închinate*, Bucureşti 1861, p. 26.

adecă Greci care nu se ruşinară, nici se temură a atinge năravul lor cel rău şi de sfintele mănăstiri domneşti ale ţărei şi, spurcându-şi mânile lor cu orbitoarea mită, sub hicleană taină începură a vinde şi a cârciumări sfintele mănăstiri ale ţărei şi lavrele domneşti, cele supuse metoaşe dajnice altor mănăstiri de pre în ţara grecească şi dela sfânta Gora, făcându-le hrisoave de închinăciune, fără de ştirea sfatului şi fără voia soborului, ca să le biruiască şi să le moştenească în veac"[10]. Cum s'a observat şi mai sus, Mateiu Basarab nu este duşman al Grecilor, de oarece el recunoaşte dreptul călugărilor asupra mănăstirilor într'adevăr dăruite. Din aceasta însă, se constată într'un chip invederat că cele 21 de mănăstiri, enumerate de Mateiu Basarab în hrisovul său, fusese uzurpate de călugării greci. Ceeace întăreşte încă şi mai mult faptul uzurpării, este împrejurarea, că patriarhul de Constantinopole, Partenie, recunoaşte prin o carte pastorală, că „de câţiva ani, nişte Greci neştiutori, străini şi stăpâniţi de lăcomie, au năvălit şi umplut ţara, şi prin vorbele şi rălele lor fapte, neîncuviinţate de sânta noastră lege, au ajuns a pune mâna pe aceste evlavioase şi vechi aşăzări, fără nici un respect pentru testamentele întemeitorilor; dar principele Mateiu Basarab, chemând o adunare şi hotărând ca toate mănăstirile domneşti şi pe care domnii şi mitropoliţii străini, pentru a-şi potoli lăcomia, le supusese altor mănăstiri aşăzate în Grecia sau în muntele Athos, şi anume (urmează enumerarea celor 21 de mănăstiri), să rămână slobode de orice stăpânire din partea călugărilor străini, — noi întărim acest hrisov al domnului M. Basarab, în toată a lui întindere".

Această scrisoare, în care patriarhul grec îşi huleşte propriul său neam, a fost de sigur scoasă pe bani de domnitorul Munteniei. Că lucrul era obicinuit la patriarhii, aceasta se ştie şi din alte împrejurări. Este însă de observat, că fără îndoială şi patriarhul ştiea că aceste mănăstiri fusese uzurpate, fără de care nu ne putem închipui, că el să fi renunţat, pentru o sumă de bani numărată o singură dată, la nişte venituri vecinice ale neamului şi scaunului său[11].

Acolisiri de moşii se constată din următoarele documente:

Un hrisov al lui Gheorghe Ştefan urmaşul lui Vasile Lupu,

---

[10] *Uricarul*, V, p. 329.

[11] Scrisoarea lui Partenie în *Mémoire avec pièces justificatives presenté à la commission internationale pour les couvents dédiés* par M. C. Negri, Constantinople, Juin, 1865, p. 127. Recunoscută ca autentică de călugării greci în *Réponse des Lieux Saints*, Oct. 1863, p. 58. Asupra vânzărei unei învoiri de a deslega un blestem mitropolitan din partea patriarhiei de Constantinopol, vezi *Ist. Românilor din Dacia Traiană*, IX, p. 226. S'ar putea adăogi încă alte mănăstiri luate prin viclenie, precum măn. *Roaba*, dacă dovezile aduse de Brezoianu p. 29 nu ar lăsa oarecare îndoială, şi noi căutăm dovezi absolut netăgăduite şi peste putinţă de tăgăduit.

dat în anul 1656, spune, că, Vasile Vodă, văzând mare lipsă de dascăli buni învăţători în ţara noastră, fără de care foarte mult pământul pătimeşte şi se întunecă, fără învăţătura cărţei socotind împreună cu tot sfatul ţărei, a aşăzat prin a sa chemare, dascăli buni şi râvnitori la învăţătură dela Kiev Pecerski a sfintei lavre, dela preasfinţitul şi de Dumnezeu temătorul mitropolit al Kievului, Pătraşcu Movilă, ca să fie spre învăţătura şi luminarea minţei copiilor pământului nostru; căci pentru aceasta le-au lăsat lor trei sate, anume Rachitenii, Tămăşenii şi Juganii, ca să fie pentru îndestularea şi hrana acelor dascăli buni învăţători, şi a lăsat lor acele trei sate, în pace despre toate dările mari şi mici ce se vor afla în pământul nostru". [12]

Iată o dăruire, făcută în toată regula şcoalei din mănăstirea Trei-Erarhi, întemeiată şi una şi alta de Vasile Lupu. Mănăstirea Trei-Erarhi, fiind închinată de ctitorul ei muntelui Athos, „în curând nici un folos bun nu s'a făcut după acel aşezământ: căci după aceea dascălii aceia s'au izgonit dela mănăstire şi s'au adus în locul lor din ţara grecească; iar călugării greci nici un folos la învăţătură nu aduc pământului nostru"[13]. Nu se prea înţălege, din document, dacă dascălii slavoni au fost înlocuiţi cu dascăli greci, sau dacă trebue primit, că au fost suplintaţi prin călugări greci ce nu erau şi dascăli. In orice caz, şcoala lui Vasile Lupu, chiar de ar fi fost grecizată, cu timpul s'a desfiinţat, şi atunci când Asaki descopere la Viena documentul lui Gheorghe Ştefan călugării din Trei-Erarhi stăpâniau fără nici un drept moşiile ce nu le fusese date lor, *ci şcoalei*. A trebuit un act de autoritate al lui Ioniţă Sturza, domnul Moldovei, spre a reînfiinţa şcoala în mănăstirea grecească, şi un proces ce ţinu aproape 20 de ani, spre a relua moşiile din mâinile călugărilor greci[14].

O încercare iarăşi necinstită din partea acestora de a pune mâna pe o avere ce nu le aparţinea, este constatată prin documentul lui Moise Movilă din 1634; anume mânăstirea Bisericanii, neînchinată, avea un sat Vânătorii, dăruit ei de Chiriţa Dumitrache postelnicul şi de Constantin Movilă, danie făcută pe timpul lui Gaspar Graţiani şi întărită şi de Stefan Tomşa. „Şi după aceea, urmează documentul, s'au sculat călugării (greci) dela mânăstirea Golia (închinată) şi au umblat cu vicleniile lor şi cu strâmbătate, şi şi-au făcut nişte drese, scriind că le ar fi dat acel sat cucoana Maria Chiriţoaea. Fiind că această cucoană trăia în ţara leşască, domnul trimite pe Golieni acolo, să aducă întărirea scrisoarei. Golienii nu aduc acea întărire, pe care din potrivă o aduc

[12] *Uricarul*, III, p. 279.
[13] *Ibid.* Asupra înstrăinărei Trei Erarhilor vezi *Ist. Rom.* din *Dacia Traiană*, VII, p. 21.
[14] *Ibidem*, XI, p. 230.

Bisericanii, spunând cucoana Chiriţoaea, că Golienii şi-au făcut ei singuri dresul, fără ştirea ei; şi deci au rămas Golienii ruşinaţi înaintea domnului, fiind dresul lor făcut cu strâmbătate şi cu viclenie"[15].

Un alt caz, în care se îmbină o închinare nelegală cu o acolisire de sate, se întâmplă pe timpul lui Niculae Mavrocordat. Anume domnul grec, voind să folosască patriarhului de Alexandria, Samuel, care tocmai venise în Moldova după milă, îi închină mănăstirea Hangu. In hrisovul de închinare din 1715, se spune, „că au hotărât împreună cu Gedeon mitropolitul, Sava episcopul de Roman, Calixt episcopul de Rădăuţi şi Orest episcopul de Huşi, şi cu marii boieri Gavril Miclescu, Lupu Costache, Ilie Catargiu, Dimitrie Ramadan, Ioan Palade, Constantin Rossetti, Darie Donici şi Constantin Costache, şi au închinat mănăstirea Hangu, întemeiată de Barnovschi Vodă (deci măn. domnească), cu toate moşiile şi satele şi toate hotarele, şi cu moşiile Bălţăteştii şi Mânjeştii, pe care stareţul le câştigase prin hotărîre judecătorească dela rudele vistiernicului Ilie, pentru ca Sf. scaun al Alexandriei să tragă veniturile acestor mănăstiri"[16]. Un hrisov al lui Mihaiu Racoviţă dat însă asupra unei pâri, făcută de visterniceasca Maria împrotiva egumenului de Hangu, ne arată că procesul asupra moşiilor Bălţăteştii şi Mânjeştii, intentat la divan de egumenul de Hangu, fusese câştigat de acesta în urma unei apăsări a lui N. Mavrocordat asupra divanului; căci aceiaşi boieri, judecând acuma a doua oară, mărturisesc că ştieau precum era drept (anume că moşiile în chestiune erau alte visternicesei); dară că: „chemându-i pe rând Neculai Vodă, şi dându-le a înţălege să nu răspundă împrotivă nici cum la divan; deci ştiind acea poruncă, n'au avut gură să grăiască spre dreptate; ci cum au zis domnul, aşa au poftorit şi dumnealor cu toţii". Aşa se judecase deci procesul şi acest chip de a împărţi dreptatea ne lasă a întrevedea şi modul cum se făcuse închinarea mănăstirei Hangului către patriarhia Alexandriei. Anume mitropolitul, în divanul lui Racoviţă, spune, că „nu primise ca să se închine la patriarhie această mănăstire, fiind în tărie şi mai ales la munte, şi peste voia sfinţiei sale, s'a făcut această închinare"[17]. Este inviderat că mitropolitul

---

[15] Hrisovul reprodus de N. Istrate, *Questia mănăstirilor închinate din Moldova*, Iaşi 1860, p. 18. E drept că asemenea falsificări de documente erau obicinuite în acel timp. Aşa şi călugării mânăstirei pământene Bistriţa, înainte de a fi înstrăinată, şi acei ai mânăstirei Pângăraţii, falşifică nişte drese în dauna mânăstirei Bisericanii. Documente din 1631 în *Arhiva Istorică* a lui Hasdeu, I, p. 71 şi 106.

[16] Hrisovul de închinare după publicaţia grecească *Eclaircissements*. Anexa 7.

[17] Hrisovul lui Racoviţă din 1718 în *Uricar*, V, p. 363—377. Amănunţimi asupra procesului, în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, IX, p. 14-18 şi mai pe larg în articolul meu *Justiţia sub Fanarioţi* în *Convorbiri Literare*, XX, p. 1058.

merge prea departe, când spune că închinarea s'a făcut peste voia lui. Nici sfinţia sa, văzând porunca, n'a avut limbă să grăiască şi a poftorit precum poftorise şi boierii; dar în orice caz, din spusele lui, reiesă modul silnic cu care se făcuse şi închinarea, precum tot silnic se judecase şi procesul, şi aceasta când? Pe vremea domnului grec celui mai luminat din toţi Fanarioţii; pe timpul domnului filosof!

Condiţiile închinărilor. — Hrisoavele reproduse mai sus învederează fără tăgadă, că cele mai multe mănăstiri erau închinate *cu oarecare condiţii*. Chiar hrisovul lui Mateiu Basarab, când lasă Grecilor mănăstirile regulat închinate, ca să fie supuse şi stătătoare, adaogă: „după cum vor fi scris şi legiuit ctitorii, în cărţile lor de închinăciune, pre acea tocmeală neschimbate să trăiască". Fiecare mănăstire era deci închinată cu oarecare *tocmală*, şi rari sunt cazurile de închinare curată şi necondiţionată a unei mănăstiri pământene cătră locurile din jos. Aşa am văzut în hrisovul de închinare al Văcăreştilor, rânduire de boieri pământeni ca epitropi care să îngrijască pentru îndeplinirea milelor. Acelaş hrisov prevede nevoia reparaţiilor mănăstirei, măritare de fete sărace, îngrijirea de sărăcime, de cei din puşcărie. Hrisovul lui Gheorghe Ştefan, aminteşte despre datoria de a ţinea o şcoală. In sfârşit cele mai multe din documentele de închinre rostesc un cuget uniform, acela de a se întreţinea mănăstirile pământene în primul loc, şi numai ce va prisosi să se trimită sfintelor locuri. Ba unele din ele merg până a dispune, ca în anii de lipsă, să nu se trimită nimic mănăstirilor patroane, iar milele să se îndeplinească. Ingrijirea cea d'intâi a închinătorilor este de a asigura *existenţa mănăstirilor lor*, îngrijire ce nu era decât prea firească, dacă ne gândim că aceşti oameni se despoiau de averile lor, în scopul de a-şi lega numele de o aşezare vecinică, în care să fie pomeniţi atât prin rugăciunile călugărilor ce erau să se umbrească sub a lor creaţiune, cât şi prin ale acelora care se împărtăşiau din milele lor. Nici unui închinator nu i-a trecut vreodată prin minte ca el, închinând mănăstirea lui unei mănăstiri mai sfinte din Răsărit, aşăzământul lui să se desfiinţeze; să înceteze de a mai fi ceeace fusese: o comunitate de oameni care să se roage lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor tuturor muritorilor în deobşte şi a le lui în deosebi. Se înţălege dela sine, că o asemenea ţintă evlavioasă nu putea fi ajunsă, dacă nu se păstra fiinţa exterioară a mănăstirei: bisericile, chiliile şi clădirile ei, şi că deci întreţinerea materială a mănăstirilor era şi ea o condiţie *sine qua non* a închinărei acestora cătră lăcaşurile sfinte.

Să cercetăm, cum au îndeplinit călugării greci aceste condiţii explicite sau implicite ale închinărei? In ceeace priveşte epitropii pământeni, ei fură în curând înlăturaţi, şi numirea lor fu lăsată în părăsire. Grecii, neputând tăgădui acest lucru, caută

să-l încunjure în chip sofistic. Ei spun, că „sfintele locuri pentru a mănţinea epitropiile, au suferit adese ori mari nemulţumiri. Domnitorul Cuza care a suprimat prin ordonanţa sa din 3 Ianuar 1863 epitropiile Sf. Mormânt, învoacă în memoriul său epitropii dela Văcăreşti"[18]. Sf. părinţi se joacă aici cu cuvântul de *epitropi*. Tot epitropi erau şi aici ai Sf. Mormânt şi boierii pământeni, din hrisovul lui Niculaie Mavrocordat. Dar aceste două feliuri de epitropi erau îndepărtate ca ceriul de pământ. Pe când cei pământeni stabiliau controlul asupra purtărei trebilor mănăstirilor închinate din partea călugărilor greci, acei rânduiţi de Greci, bine înţăles că-l suprimau.

Cât despre aşăzămintele de binefacere, am văzut cum Grecii au desfiinţat şcoala din Trei-Erarhi; apoi cum îngrijiau de nebunii din ospiciul dela Golia, cum lăsau în părăsire îndeplinirea milelor, din hrisovul lui N. Mavrocordat care, cu toate aceste dispunea ca în anii de lipsă, să nu se trimită nimic Sf. Mormânt, iar milele să se facă.

Să venim însă la chestiunea de căpetenie, la condiţia acea fără de care închinarea nu avea nici un înţăles, care alcătuia chiar miezul ei: *păstrarea existenţei mănăstirilor pământene* închinate locurilor sfinte. Asupra acestei chestiuni, mai toate hrisoavele conţin „tocmala" făţişă sau subînţăleasă, ca veniturile mănăstirilor să slujască întâiu la susţinerea acestor aşăzăminte, şi numai ce va prisosi să se trimită locurilor sfinte [19]. Ba mai mult încă, unele mănăstiri sunt închinate celor de jos, pentru a le apăra de ruină reală sau pretextată de închinători. Aşa pentru mănăstirea Galata, întemeiată de Petru Şchiopul şi închinată de Radu Vodă în 1617, se arată, drept motiv al închinăciunei, faptul, că „mănăstirea Galata s'ar afla în mare scăpătăciune; clădirele din prejur dărămate, lucrurile sfinte râsipite din pricina marelor nenorociri şi a trecerei armiilor şi neamurilor străine care au întrat în ţară, precum şi din pricina rălei purtări a călugărilor care erau acolo şi care, ne temându-se de D-zeu, au ocârmuit şi au risipit toate productele şi veniturile ei"[20]. Tot aşa cu mănăstirea Bistriţa, Probota şi altele. Din aceste documente, se poate vedea, că întemeietorii mănăstirilor pământene, *dorind tocmai a lor păstrare atât fizică cât şi morală*, le luase din mâna călugărilor pământeni şi le închinase locurilor din Răsărit, în cât se vede fără nici o îndoială că scopul suprem al ctitorilor *era păstrarea creaţiunei lor*.

---

[18] *Réponse de St. Lieux*, Oct. 1863, p. 48.

[19] Am adus mai sus, p. 209 documentul de închinare al mănăstirei Stăneştii, în care să spune lămurit, că se va pune întâi la o parte ceeace este trebuitor pentru hrana şi întreţinerea călugărilor şi a slugilor mănăstirei *ca de obiceiu*, şi să trimite rămăşiţa sf. patriarh, spre a lui trebuinţă.

[20] Hrisoavele reproduse de *Memoriul asupra mănăstirilor române, puse sub invocaţia locurilor sfinte din Răsărit* de Ministerul de externe, Bucureşti, 1863, p. 7 şi urm.

Ce făcuse însă din mănăstirile închinate lor, călugării Greci? Imprăştiase călugării pământeni la cele patru vânturi şi nu-i mai înlocuise cu alţii, încât ele încetară de a mai fi comunităţi religioase române. Dar nici măcar cu călugări greci, nu înlocuiau ei pe acei de baştină, nepunând în ele decât puţini inşi, de care egumenul avea nevoie, pentru administrarea averilor mănăstirei. De aceea se constată faptul neaşteptat, că mănăstirile închinate, în loc de a înfăţoşa o bogată poporaţie de călugări străini, nu sunt decât foarte sărace în oameni, faţă cu mănăstirile neînchinate. Pe când aceste din urmă, în număr de 53 şi 189 de schituri, au 2836 de călugări şi 3043 de călugăriţe, acele închinate, în număr de 72 şi 24 de schituri, nu au decât 509 de călugări şi 46 de călugăriţi [21].

Mănăstirile închinate fuse deci *desfiinţate ca mănăstiri*. Ele nu mai erau comunităţi religioase de închinare către D-zeu, ci curat numai dependenţi administrative ale mănăstirilor din Răsărit, însărcinate cu adunarea veniturilor, spre a le trimite patroanelor lor.

Şi lucru curios, călugării Greci nu tăgăduiau faptul care era şi cu neputinţă de ascuns; dar susţineau că erau în drept să proceadă astfel, zicând, că „fără nici un drept li se bănueşte că nu întreţin comunităţi religioase în mânăstirile aşăzate în Principate, pentru a căror întreţinere tocmai li se cere a patra parte din venit. Dar când li se face această bănuială, se uită că locurile sfinte nu *erau ţinute, dar că nici nu pot fi ţinute a întreţinea comunităţi religioase în Principate*. Sfintele locuri nu pot avea acolo decât sucursale. Acei care au dat şi închinat mănăstirile sfintelor locuri, nu *au putut înţălege a da şi închina aceste comunităţi, lucru ce nici odată nu s'a auzit*. Personalul unei sucursale este alcătuit din un număr îndestulător de preoţi şi de slujbaşi, sub un egumen, şi sfintele locuri nu sunt îndatorite decât a întreţinea atare personal în mănăstirile Principatelor. A se cere ca sfintele locuri să întreţină comunităţi religioase în ţările române, este a se *pretinde dela ele un lucru protivnic regulelor bisericei şi temeliei organizărei monacale din Răsărit*. Locurile sfinte nu au scaunul lor în Principate. Legal ele nu figurează aici decât ca proprietare" [22].

Şi într'adevăr iată ce spune canonul 8 al sinodului din *Chalchedon* : „Clericii (ospiciilor) de săraci şi a mănăstirilor şi a bisericilor sfinţilor martiri să rămână sub ascultarea episcopilor din *fiecare oraş*. *Balsamon şi Zonara*, interpretând acest canon, spun că administraţia, îngrijirea, supravegherea morală şi gerarea veniturilor şi a cheltuelelor, să se facă sub imediata

---

[21] *Analele statistice*, 13—16, 1863, p. 140—148.

[22] Acest loc, de o importanţă capitală pentru hotărîrea juridică a chestiunei, se află în *Réponse de l'Archimandrite Germanos*, p. 102—104.

controlare a *episcopului locului*. *Nuvela* 131 a lui Iustinian zice, că aşăzămintele cele de către ctitori făcute mănăstirilor, trebue să se păzască, dacă nu se împrotivesc canoanelor; căci nu le este permis ctitorilor de a interzice *episcopilor locali* executarea drepturilor canonice în mănăstirile fundate de ei. O *Hotărâre patriarhală* recunoaşte dreptul episcopului eparhial asupra tuturor mănăstirilor şi că *nu se poate închina*, *nici supune o mănăstire alteia*, dacă actul de fundaţiune al ctitorilor nu prevede aceasta [23]. Pretinsul drept patriarhal de stravropighie, prin care patriarhul poate, în orice ţară din circumscripţia lui, să aibă o mănăstire ori biserică, cu drepturi jurisdicţionale asupra ei, este un abuz medieval. Nu există nici un canon care să învoiască acest lucru. Din contra toate canoanele păstrează drepturile exclusive de jurisdicţie asupra mănăstirilor din eparhiile lor, *episcopilor locali*, fără de care s'ar turbura şi s'ar călca unul din principiile cele mari ale bisericei creştine: ordinea ierarhică. Toată administraţia aşăzămintelor de orice natură este, după canon, sub nemijlocita îngrijire a *episcopului locului*. Orice influenţă, ori amestec străin este abuz şi necanonicitate. Călugării greci susţineau deci, cu drept cuvânt, că *regulele bisericei şi temelia organizărei monacale din Răsărit, se opuneau la închinarea unor mănăstiri către altele*; *la supunerea unor comunităţi de călugări, sub alte comunităţi de călugări, de oarece ele nu puteau fi supuse decât episcopilor locali. De aici deci nevoia în care se găsiră mănăstirile patroane, de a desfiinţa comunităţile religioase închinate lor din Principate. Am văzut însă că scopul de căpitenie al închinătorilor acelor mănăstiri pământene, era tocmai păstrarea fiinţei mănăstirilor lor.*

Grecii erau deci puşi în alternativa, sau de a călca canoanele, sau de a desfiinţa mănăstirile pământene, luând pentru ei moşiile lor, şi prefăcând foastele comunităţi de călugări români în nişte simple centre de administraţie greceşti ale acelor averi. Locurile sfinte, pentru a putea pune mâna pe moşiile şi pe averile mănăstirilor, au fost obligate să distrugă fiinţa lor de mănăstire şi să le prefacă în dependenţi administrative, pentru ocârmuirea acelor averi.

---

[23] Canon 8: „Οἱ κληρικοὶ τῶν πτωχείων καὶ μοναστηρίων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἑκάστῃ πόλει ἐπισκόπων, διομενέτωσαν". Vezi Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Ῥάλλη καὶ Πότλη, Ἀθήνησοι 1852, II, p. 234. Comp. *Pidalion* p. 125. *Biserica ortodoxă*, 1900 August, p. 441 (Notiţă com. de C. Erbiceanu). *Nuvela* 131 *a lui Justinian*; „ὅτι τὰ γενόμενα παρὰ τῶν κτητόρων ἐν τοῖς μοναστηρίοις τοπικὰ στέργειν ὀφείλουσι εἰμήπου τοῖς κανόσι ἐναντιοῦνται... οὐ γάρ, ἔξεστιν αὐτοῖς ἀπείργεον τοὺς ἐνχορίους ἐπισκόπους τῶν κανονικῶν δικαίων ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν κτιδομένοις μονοστηρίοις", după o pericopă (extract) a novelei din Σύνταγμα citată mai sus p. 393. Textul novelei însuşi e ceva deosebit; dar înţelesul e acelaş. (Notă com. de Erbiceanu). Hotărârea patriarhului (nu se ştie a căruia), vezi în Γεδεών, κανονικαὶ διατάξεις, I, p. 180. (Notă com. de Erbiceanu).

Aici ni se pare că stă argumentul de căpitenie, pentru neîndeplinirea condiţiilor de închinare din partea călugărilor greci. Căci, pe când pentru neîndeplinirea celorlalte condiţii, precum pentru păstrarea epitropilor pământeni, întreţinerea de şcoale sau de ospicii şi îndeplinirea altor fapte bune, ar trebui, pentru a anula închinarea, dovedită această neîndeplinire în fiece caz[24], *nimicirea mănăstirilor pământene de către locurile sfinte, nimicia prin ea însăşi şi închinarea, căci chiar terminul de închinare arată că mănăstirile, şi nu moşiile lor, fusese supuse locurilor sfinte.* Dacă ar fi fost să li se dee moşiile, s'ar fi întrebuinţat termenii obicinuiţi de danie, dăruire. *Nu se putea însă distruge fiinţa mănăstirilor care veniau, cu acele moşii ale lor, să se supună locurilor sfinte, şi să se păstreze de aceste din urmă numai moşiile*[25].

Tot această împrejurare limpezeşte însă şi chestiunea stărei materiale a mănăstirilor, pe care scrierile române ale timpului şi rapoartele tuturor comisiunilor, o arată ca de jălit, pe când din protivă egumenii greci caută s'o pună în o lumină din cele mai favorabile[26].

Se înţălege dela sine că, reducându-se personalul mănăstirilor, şi ele prefăcându-se acuma în nişte centre de exploatare ale avuţiilor alipite de ele, egumenii ce se schimbau necontenit, nu aveau nici un interes de a întreţinea clădirile în stare bună. Stăteau în câteva odăi, grăbindu-se a aduna bani pentru ei şi pentru locurile ce-i trimiteau ; apoi se duceau din ţară, pentru a nu se mai întoarce. Nu puteau deci să se intereseze şi să-şi cheltuiască, în reîntocmirea bisericilor, chiliilor şi altor clădiri,

---

[24] Acest caz îl prevede codul civil (Cap. I dela Cartea IV) : „după ce se va da darul, nu se va mai cere înapoi, afară numai de va fi darul cu legătură şi cel ce l'a luat nu va urma legătura". Cf. *Questia mânăstirilor închinate Sf. Locuri*, de I. A. Comănescu, Bucureşti 1859. Mai vezi şi o scrisoare a principelui Czartoriski către unul Botezatu din România, în care se spune, că Românii trebue să invoace : 1) că donaţiile erau condiţionale ; 2) că veniturile au fost întrebuinţate la propaganda greco-rusească ; 3) Angliei să i se atragă luarea aminte, că această afacere este curat rusească". Scrisoarea lui *Czartoriski* c. *Botezatu* din 26 Ianuarie 1865 în *Hârtiile Rossetti.*

[25] Acest argument hotărâtor în limpezirea daraverei mânăstirilor închinate, nu a fost formulat de oamenii timpului care sprijinise numai părerea, că nu s'ar fi îndeplinit condiţiile speciale de închinare la unele mânăstiri, şi de acolo se inducea o cauză generală de anularea închinărei — procedare neînvoită de dreptul civil, care trebue să fie aplicat în revocarea donaţiilor pentru neîndeplinirea condiţiilor. Ce e drept, pretenţia locurilor sfinte este aşa neauzită, încât nici eu la început, când am găsit-o formulată în *Răspunsul* lui Ghermanos, nu am înţeles-o, atâta îmi părea de peste samă în gura călugărilor greci. Numai când am văzut statistica călugărilor din mânăstirile închinate, atunci m'am convins că se distrusese într'adevăr, cu conştiinţă şi cu voinţă, comunităţile religioase româneşti, stăpânirea unei mânăstiri asupra alteia nefiind învoită după canoane.

[26] Compară bunăoară, Raportul comisiei eclesiastice din 1833 în *Mémoire* de C. Negri, p. 88 cu *Réponse de l'Archimandrite Ghermanos*, p. 102.

banii, cu care erau să se folosască ei. Toată averea, provenită din exploatarea întinselor domenii din ţările române, se şi ducea în regiunile din Răsărit, pare că, precum spune N. Istrate, „Dumnezeu s'ar fi strămutat, de când cu Fanarioţii, peste Dunăre" [27].

Dar în afară de această inducere raţională care ne sileşte, a admite de adevărate tânguirile Românilor asupra ruinei mănăstirilor închinate, Grecii chiar se contrazic în sprijinirile lor. Alăturea cu tăgăduirea desăvârşită a rălei stări a mănăstirilor, ei recunosc, în procesul verbal anexat la raportul comisarilor Mavros şi Ştirbeiu, că „*ruina invederată* a mănăstirilor nu provine decât din reţinerea lor de 5 ani, 1822—1827, de către autorităţile locale" [28]. Aiurea ei atribue această ruină Turcilor, făcute în timpul Eteriei. Dar mai întâi, în 5 ani nu se puteau ruina aşa de desăvârşit mănăstirile închinate, încât însuşi Grecii se recunoască *invederata lor ruină*; apoi Turcii nu se introdusese decât în o singură mănăstire din Moldova, Secu, şi aceasta neînchinată, când cu urmărirea căpitanului român-macedonean Iordachi Olimpatul ce îmbrăţoşase cauza grecească, şi care mănăstire fu aprinsă şi dărâmată, prin lupta înverşunată, susţinută de viteazul căpitan [29]. In sfârşit dacă mănăstirile se aflau într'o stare aşa de înfloritoare în privirea materială; pentru ce cereau Grecii un răstimp de 10 ani, 1834—1843, cu scutire de orice contribuţie către ţările române, spre a putea reîntocmi clădirile şi, la expirarea acelui termin, pentru ce cereau ei o nouă prelungire încă pe 10 ani, 1843—1852?

Ruina materială, desfiinţarea comunităţilor religioase române şi însuşirea averilor lor de către locurile sfinte, iată care fu rezultatul închinărei mănăstirilor pământene către acele din Răsărit. Nu credem că se poate susţinea că asemene procedare era dreaptă şi nici măcar legală.

Dreptul public. — Dar mai este încă un punt de videre care îndreptăţeşte secularizarea: acel al dreptului public, al concepţiunei ideei de stat.

Din toate protestele şi memoriile călugărilor greci, se vede că ei tăgăduiau statului român orice drept de control şi de supraveghere a ocârmuirei ţărei asupra averilor mănăstirilor închinate. Ei nu voiau să se supună la darea de socoteli, la numirea şi destituirea egumenilor, la darea moşiilor în arendă sub privigherea organelor statului, la supravegherea săvârşirei reparaţiilor, la contribuirea pentru susţinerea aşăzămintelor de

[27] N. Istrate, *Questia mânăstirilor închinate din Moldova*, p. 22.

[28] *Mémoire* de C. Negri, p. 73.

[29] Asupra luptei dela mânăstirea Secu, vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, X, 76-77.

binefacere, consimţind numai a vărsa, spre acest scop, în casa statului, o contribuţie voluntară. Intr'un cuvânt, mănăstirile greceşti se pretindeau stăpânele moşiilor mănăstirilor închinate, şi voiau să fie cu totul neatârnate de organismul statului român; deci tindeau să constitue un stat ecleziastic în sânul statului român.

Atâta îngăduiau călugării greci autorităţilor Principatelor: dreptul de a le impune dări, şi încă în contra nartului acestora, uneori protestează [30].

Este invederat că o asemene pretenţie nu putea fi tolerată de concepţia statului modern, către care năzuia poporul român şi care i fusese chiar impusă de Convenţia de Paris. Un stat nu poate exista fără desăvârşita stăpânire pe teritoriul, pe care se întinde naţiunea ce-l alcătueşte; fără putinţa de a impune ascultarea de organele sale tuturor locuitorilor acelui teritoriu. Mănăstirile închinate nu erau însă numai nişte insule sporadice presurate pe întinderea ţărilor române. In număr de 72 şi posedând peste 600 de moşii, din cele mai mari şi mai frumoase, ele cuprindeau aproape a 7-a parte a teritoriului românesc, pe care locuiau peste 60.000 de familii de ţărani [31].

Această însamnată întindere de pământ şi acest număr covârşitor de poporaţie ar fi fost substras, nu numai de fapt dar şi de drept, de sub ocârmuirea statului român, şi o aşa perspectivă era peste putinţă de admis, pentru un organism naţional ce nu voia a se sinucide.

In cotro mergeau tendinţele Grecilor, se vede de pe împrejurările raportate mai sus: cererile lor ca arendarea moşiilor şi repararea acaretelor să se facă sub privigherea consulului rusesc, cu excluderea autorităţilor române; apoi din protestarea lor contra măsurilor luate de Mihai Sturza, de a emancipa Ţiganii mănăstirilor şi de a cruţa pădurile lor.

Dar apoi drepturile de suveranitate, pe care statul român voia să le aibă asupra acestor mănăstiri, erau ele oare ceva cu totul nou, şi nu fusese ele nici odată puse în lucrare, în vremile mai vechi? Se constată întâi într'un chip neîndoielnic

---

[30] *Réponse des Saints-Lieux* Oct. 1863 p. 68.

[31] *Réponse des Saints-Lieux*, p. 61; *Réponse de l'archim. Germanos*, p. 62 spune: „Pour tout homme connaissant le pays, l'étendue de terre appartenant aux Saints-Lieux occupe la *neuvième partie* du territoire des deux principautés". După *Analele statistice* No. 5—8, 1861, p. 134—135, proporţia e mai mare, aproape a 7-a parte. Anume, din întindere totală a teritoriului cultivabil al Munteniei, 10,644,673 de pogoane, mânăstirile închinate ocupau 1,398,021 de pogoane, deci aproximativ a 7½ parte a întregei întinderi. Se pretinde, în adunările de pe timpul lui Alex. Ioan I, ca moşiile mânăstirilor ar alcătui a 5-a parte a teritoriului. Nici a 5-a, nici a 9-a, ci a 7-a parte.

că mănăstirile închinate fusese îndatorite în mai multe rânduri : 1) a contribui pentru întreţinerea şcoalelor şi 2) a ajuta la greutăţile ţăreii, provenite din ocupaţiile străine.

In privirea punctului întâi, cităm hrisovul lui Antioh Cantemir, din anul 1706, care supune mănăstirele neînchinate la o dare de 720 de galbeni pe an, iar pe cele închinate la 600 de galbeni, din care, suma de 120 de galbeni pentru şcoale. Aceşti bani să fie adunaţi de mitropolit, prin ordine date episcopilor. Mănăstirile închinate sunt ordonate să numească un delegat care să adune banii şi să-i dee mitropolitului [32]. Apoi Alex. Ipsilanti dispune, în 1775, să contribue toate mănăstirile, atât cele pământene cât şi cele închinate, pentru întreţinerea Academiei celei reorganizate de el din Bucureşti, cu suma de 30 de pungi, scutindu-le de orice altă dare către stat — aceasta pe motivul că întemeietorii acestor mănăstiri au hărăzit cele mai multe din veniturile lor unor fapte de binefacere [33]. Acest hrisov pomeneşte de alt hrisov al lui Mihai Racoviţă care să fi dispus, ca toate mănăstirile să contribue la mile pentru săraci. Alt hrisov care dispune o contribuţie pentru şcoale, este acel al lui Ioan Caragea din 1817, şi fiindcă egumenii nu se înţălegeau asupra repartiţiei, principele o face el singur, prin o listă impusă [34]. Cât despre contribuţiile pentru armată, ele se întâlnesc foarte des în actele vechi, mai ales în timpul Fanarioţilor. Aşa găsim ordine către mitropolit de a supune toate mănăstirile, şi acele închinate, la contribuţie pentru aprovizionarea oştirilor otomane sau ruseşti, din anii 1797, 1798, 1801, 1807, 1812. Este de observat, că contribuţia mănăstirilor închinate nu este voluntară, ci impusă în totdeauna şi încasată prin autorităţile ecleziastice ale ţărei, mitropolitul şi episcopii. Grecii nu tăgăduiau asemene contribuţii ; dar întâmpinau, că mănăstirele închinate nu puteau să se opună unor nenorociri ca acele aduse de ocupaţiile străine ; cât despre contribuţiile pentru şcoli şi pentru săraci ar fi straniu să se pretindă, că dacă mănăstirile greceşti au achitat uneori astfel de dare, ele au avut menirea de a da cheltueli pentru întreţinerea instrucţiei sau a milosteniei publice în principate [35]. De aceea când se pune, în contractele de arendare a 215 moşii ale mănăstirilor închinate, o clauzulă privitoare la şcoale, călugării greci stăruesc ca ea să fie scoasă [36]. Şi cum să nu se opună călugării greci la întreţinerea şcoalelor, când vedem chiar mănăstirea Neamţului care doar era pământeană şi fost focar de cultură în vremile

[32] *Mémoire avec pièces justificatives* de M. C. Negri 1865, p. 20.
[33] *Ibid.* p. 25.
[34] *Ibid.*, p. 65.
[35] *Ibid.*, p. 30, 35, 41, 43, 53.
[36] *Réponse de l'Archim. Germanos*, p. 23.

mai vechi[37], că se arata duşmană învăţăturilor? Anume în acea mănăstire era un seminar cu internat înfiinţat de domnitorul Grigore Ghica. Când caimacamul Balş îl desfiinţă, călugării dădură afară pe elevi şi prăznuiră prin o sărbare desfiinţarea şcoalei[38].

Dar dreptul de supremaţie al statului român asupra mănăstirilor nu fusese pus în lucrare numai în această formă. Insămnat este între altele dreptul statului român de a cere socoteli egumenilor greci. Dela naşterea chestiunei mănăstirilor închinate, acestea se opusese totdeauna la darea socotelilor[39], şi de aceea se şi opuneau ele cu atâta stăruinţă la arendarea moşiilor prin mezat, temelia pe care se puteau răzăma cererea de socoteli, fixându-se veniturile în chip hotărât. Dar lucru curios, pe când Negri prezenta la Constantinopole memoriul său din 1865, în care el dovedia într'un chip invederat, cu extracte din condicele mănăstirilor închinate, că ele fusese adese ori îndatorite la darea de socoteli, în adunarea din Bucureşti, în acelaş an, 1865, Vernescu, ministrul justiţiei, recunoştea, că „egumenii nu dau socoteli guvernului şi că deci Brancovanu care a făcut să i se cedeze drepturile egumenilor, este şi el scutit de a da socoteli"[40]. Se înţălege că Grecii îşi fac o armă însămnată, din această mărturisire a guvernului român.

Cu toate aceste lucrurile nu stăteau astfel, şi din actele vechi se constată, că egumenii dăduse adese ori socoteli domnului, asupra purtărei trebilor mănăstirilor. Aşa hrisovul lui Hangerli, de care ne vom sluji pe larg mai la vale, spune în cuvintele lui începătoare: „Fiindcă din căutarea socotelilor egumenilor după ani, se pricinuesc aceste toate, căci nu era ştiut domniei, în ce chip se urmau socotelele, hotărîm ca la fiece doi ani să se dee socotelele la prea S. S. mitropolitul". Se vede din acest hrisov că totdeauna se obicinuia a se da socoteli mitropolitului, din partea egumenilor greci; dar că aceste socoteli făcându-se *după ani*, adecă atunci când voia fiecare egumen, lucrul căzuse în desobicinuinţă sau nu constituia un control serios, meteahnă pe care Hangerli vrea s'o înlăture, prin îndatorirea egumenilor de a înfăţoşa socotelile la fiece doi ani.

Mai multe extracte de socoteli din condicile mănăstirilor greceşti, înfăţoşate de C. Negri comisiunei europene în 1863, prin memoriul său, ridică orice îndoială asupra acestei ches-

---

[37] Israte, *Questia*, p. 27, nota.

[38] Raportul anchetei făcut de Gr. Cuza şi M. Kogălniceanu, 1858 Sept. 24. *Steaua Dunărei* 12 Iunie 1859. (Hrisovul de înfiinţare a Seminarului 1 April 1855 în *Zimbrul*, 6 Mai 1855). Deaceea uneori se găsesc apărători ai mânăstirilor fără deosebire de pământene sau închinate. Bunăoară broşura *Etat actuel de l'église ortodoxe et des couvents en Moldavie*, St.-Pétersburg 1864.

[39] *Réponse de l'Archim. Germanos*, p. 23.

[40] Şed. din 5 Mart. 1865, *Mon. of.*, 11 April 1865.

tiuni. Aşa mănăstirea *Radu Vodă*, închinată Muntelui Athos, dă socoteli între anii 1737—1740, socoteli adeverite de o comisiune de boieri şi de neguţitori, şi aceste socoteli constată, că s'a dat ocârmuirei 10.057 de taleri, s'a cheltuit pentru mănăstire 10.157 de taleri şi s'a trimis patroanei 3.100 de taleri. De asemenea mănăstirea *Nucetul*, în socotelele ei, adeverite de aceeaşi comisiune între anii 1732—1739, arată că dăduse în cursul celor 8 ani, 5.837 de taleri ocârmuirei, cheltuise 3.689 şi trimisese locurilor sfinte 1.134 de taleri; iar mănăstirea Cotrocenii, din venitul ei pe 4 ani, care se vedea că a fost de 37.047 de taleri, cheltuieşte pentru ea 23.823, dă ocârmuirei 11.986 şi trimite muntelui Athos în cursul acelor ani, numai minima sumă de 1.800 de taleri [41]. Hangerli prin hrisovul său din 1797 rânduește pe vel vornicul N. Filipescu, vel vornicul C. Ghica şi pe vel spatarul Caragea, să iee socotelele arhimandritului Ghenadie, dela mănăstirea Sf. Ioan cel Mare din Bucureşti, închinată mănăstirei Sf. Ilie dela Ziţa din Rumelia [42].

Aceste cifre sunt foarte însămnate. Ele ne dovedesc, întâiu, adevărul sprijinirilor româneşti, că mănăstirile închinate nu trimiteau patroanelor lor, de cât ceeace prisosia peste trebuinţele lor şi ale ţărei, şi, al doile, însămnatele sumi cheltuite cu întreţinerea mănăstirilor din ţară. Pe atunci distrugerea ca mănăstiri a acestor aşăzăminte religioase nu fusese încă îndeplinită. O anafora a divanului care determină darea hrisovului acelui domn asupra şcoalelor, hrisov atins mai sus, după ce e de părere, a se impune toate mănăstirile atât închinate cât şi neînchinate cu 9.575 de taleri, urmează mai departe, că „întru cât tot în anul acesta se vor întocmi şi socotelele mănăstirilor, şi această sumă pe care mănăstirile o dau la şcoale, trebuind să fie trecută în socoteli, se va cunoaşte prisosul veniturilor, care prisos va putea şi el să fie adaos pentru şcoale, dar numai prisosul mănăstirilor pământene, acele dela mănăstirile închinate, trebuind a fi trimise locurilor de care atârnă" [43]. Asupra acestei anaforale, domnul porunceşte, ca inspectorii numiţi de comisiunea de prelaţi şi de boieri, să cerceteze toate socotelele ce li se vor înfăţoşa; după ce se vor constata veniturile anuale, se va lua din ele partea trebuitoare şcoalelor [44].

Actele enumerate dovedesc, într'un chip neîndoielnic, îndatorirea mănăstirilor închinate de a da socoteli statului român. Alte hrisoave ne arată supunerea aceloraşi mănăstiri şi în alte priviri autorităţei politice.

Aşa unul dela Antioh Cantemir, din anul 1710, zice, că „precum într'această vreme multă scădere şi lipsă, s'a făcut

---

[41] *Mémoire* de Negri. Socotelele intercalate între p. 24 şi 25.
[42] Ureche, *Ist. Rom.*, VII, p. 169.
[43] *Anaforaua* din 1777. *Mémoire* de Negri, p. 27.
[44] Hrisov din 1775. *Ibidem*, p. 30.

sfintelor mănăstiri de odoare şi de veşminte şi de bucate, fiind sub stăpânire străină, şi încă şi egumenii şi călugării au fost jăcuitori împreună cu acei stăpâni străini şi au făcut multe stricăciuni şi spre îndreptarea acestei stări de lucruri, dispune ca,,Sfinţia sa mitropolitul cu credincios boiarinul nostru Dumnealui (numele lipseşte), să iee samă tuturor egumenilor, pre izvoadele lor cele vechi, (până a nu fi răscoalele), făcând izvod nou de cele ce se află acuma, şi aducând la domnia noastră toate izvoadele, ca să videm ce au fost înainte şi cele ce se află acum" [45].

Hrisovul lui Constantin Moruzi din 1794 opreşte pe toţi ,,egumenii, tuturor mănăstirilor, a mai da în arendă toate moşiile mănăstirei, şi le porunceşte a păstra pentru propria cultivare o parte din ele; unde vor fi 6 să se păstreze 2, unde vor fi trei, una". Mai porunceşte mitropolitului ca să se îndatoriască mănăstirile a da socoteli de recoltele adunate, şi să se facă o listă a bucatelor aflătoare la mănăstire, pentru ca, la vreme de mare lipsă, să se poată ajuta pe cei nevoieşi [46].

De o mare însămnătate este şi hrisovul lui Hangerli din 1798, dat asupra unei anaforale a boierilor şi din care se vede care erau cugetele ţărilor române, asupra drepturilor călugărilor greci. Domnul, întărind în totul anaforaua, dispune asupra mănăstirilor închinate următoarele :

1. ,,Schimbarea egumenilor, pentru neguţitorie, să n'aibă voie mănăstirile de jos a face pe cine a da mai mult, ci pe acela care va urma buna chivernisală ce se va face sfetirimos de către P. S. Sa mitropolitul, şi prea S. Sa arătându-l domniei, să se schimbe, prin marafetul dumisale Vel logofăt.

2. Să nu îndrăzniască nici un egumen, fără de ştirea domniei, a da un ban mai mult, cuvenit de ajutor, decât ceea care ctitorii singur au rânduit, sub pedeapsa de a fi izgonit din ţară.

3. Când mănăstirile din jos vor avea trebuinţă de a trimite exarhi, să înştiinţeze înscris domnia, precum şi trebuinţa şi câtă vreme au să zăbovească aici; iar după împlinirea sorocului, să se trimită de aici şi fără de voia lor. Cu acest prilej însămnăm că însuşi autorităţile eclesiastice greceşti, recunoscuse, în deosebitele rânduri, dreptul statului român, de a controla purtarea egumenilor, şi aceasta chiar în timpul luptei celei ascuţite de pe timpul lui Cuza-Vodă. Aşa găsim pe patriarhul Constantinopolei, cerând domnitorului să nu recunoască nici un drept lui Meletie, fost egumen de Glavacioc care a fost destituit, fiindcă adusese mănăstirea într'o stare de destrăbălare, pe care ,,binevoitoarea voastră Alteţă nu va putea niciodată îngădui" [47].

---

[45] Hrisovul publicat de C. Erbiceanu în *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 10.

[46] *Mémoire* de Negri, p. 31.

[47] (*Hârtiile Rossetti*).

4. Egumenii mănăstirilor de aice când li se va întâmpla moarte, să-i moştenească mănăstirile de aici, şi mitropolitul va orândui ca din averea mortului, să dee un ajutor mănăstirilor din jos.

5. Fiindcă din căutarea socotelelor egumenilor după ani, se pricinuia aceste toate, căci nu era ştiut domniei în ce chip se urmăreau socotelele, de cei de aici egumeni ai mănăstirilor din Jos, hotărîm ca la fiecare doi ani să se încheie socotelile tuturor mănăstirilor, de P. S. S. mitropolitul, vel logofătul şi vel vornicul al obştirilor ce vor fi după vremi"[48].

Tot Hangerli porunceşte mănăstirei Cotrocenilor să dreagă un pod pe apa Dâmboviţei[49].

Călugării Greci nu recunosc puterea acestui hrisov, care a fost revocat de acel al lui Moruzi, din 1799, şi mai adoăgim şi de acel al lui Ioan Caragea din 1813[50]. Dar nu e vorba, dacă dispoziţiile unui hrisov au fost sau nu nimicite; căci dacă ar fi pe aceea, atunci în înspăimântătoarea nestatornicie a vremilor mai vechi, nimic nu era trainic. Aceste dispoziţii au fost însă aplicate un timp, fie el cât de scurt, şi ne arată în cotro tindea mintea poporului român, în relaţiile lui cu călugării greci, şi aceasta încă pe când statele lor erau pe deplin supuse înrâurirei greceşti şi copleşite cu totul de ideea religioasă. Era firesc lucru ca acum, când organizarea politică a statului se desăvârşia, ca aceste drepturi să fie întinse şi sporite, până la stabilirea deplinei supremaţii şi autoritate a statului român, asupra elementelor străine.

In sfârşit mai aducem un hrisov al lui Ioan Caragea din 1812, care impune mănăstirilor închinate taxe însămnate pentru reînoirea hrisoavelor : 600 de lei pentru mănăstirile de clasa I; 300 pentru cele de clasa II şi 150 pentru cele de clasa III. Călugării Greci se roagă de domn să le ierte această dare şi să dee numai dijma destinată aşăzămintelor de binefacere, cu prilejul reînoirei hrisoavelor[51]. Acest document constată deci o anumită dare pentru stabilimentele de binefacere, şi nu o dare voluntară, ca acea pe care egumenii pretindeau s'o răspundă acum. Călugării nu voiau să înţăleagă această neapărată nevoie a statului modern. Ei se opuseră, pretinzând un drept absolut de proprietate asupra moşiilor din ţările române şi cautară sprijin politic — de putere, pentru a susţinea nedreapta lor pretenţie. Din fericire pentru Români, ei fură mai tari; călugării fură răpuşi, şi aşa se adăogâ o izbândă la acele prea

---

[48] Reproducem hrisovul, după versiunea autentică, publicată după original de d. V. A. Ureche, în *Ist. Românilor*, VII, p. 377. Anaforaua asupra căreia a fost dat hrisovul, vezi în *Memoire* de C. Negri, p. 38.

[49] Ureche, *Ist. Rom.*, VII, p. 21.

[50] *Réponse des Lieux Saints*, p. 64 Comp. V. A. Ureche, *Domnia lui Caragea*, p. 19.

rari, în care dreptatea îşi face cale în daraverile politice. Dar ce făcuse alta statul român, decât a imita pe toate celelalte state încunjurătoare, de aproape sau de departe, în purtarea lor de faţă cu autoritatea bisericească? Nu numai statele apusene secularizase, şi nu de mult, averile bisericeşti; dar şi Rusia secularizase mănăstirile sale şi îşi însuşise şi averile mănăstirei Neamţului aşăzate în Basarabia; apoi Turcii însuşi secularizase Vacufii mănăstirile turceşti[52]. Şi statul românesc luase aceeaşi măsură pentru mănăstirile chinovii, adecă pământene. Pentru ce oare, din întreaga lume, numai mănăstirile închinate ar fi fost exceptate dela această măsură obştească, luată de toate statele pământului?

Grecii răspund la aceasta prin un argument ce le pare hotărâtor; anume că pretutindene se secularizase numai mănăstiri indigene; iar *Românii secularizase mănăstiri străine.* Apoi dacă statul român, împreună cu toate statele celelalte europene, credea de trebuinţă, pentru existenţa lui, a seculariza mănăstirile interne, ale căror acte de danie şi drepturi de proprietate asupra moşiilor lor erau netăgăduite, cu cât mai mult trebuia să pună el în lucrare această măsură, pentru nişte elemente străine, încuibate în ţară prin fraudă şi uzurpare, şi a le căror titluri de stăpânire erau de aşa şubrede?

[51] *Mémoire* de Negri, p. 54.
[52] *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie* par un député roumain, Paris, 1864, p. 35.

V

DELA SECULARIZARE PÂNĂ LA LOVITURA DE STAT

(13 Dec. 1863—2 Mai 1864)

Sesiunea ordinară din 1863—1864. — Ministerul Kogălniceanu, cu toată legea secularizărei, era mai mult tolerat de adunare decât pe placul ei. Nu e vorba, aparenta armonie, dobândită prin împăcarea dela început, era să mai ţină încă patru luni, în care răstimp adunarea era să dovediască cea mai spornică activitate ce a arătat-o vreodată un parlament. Dar pe lângă linul mărilor, pe care părea că se avântă cu o măreaţă cumpenire vasul propăşirei statului român, din când în când se arăta câte un început de turburare a apelor, datorită unor zguduituri ale fundului lor, până ce un cutremur cumplit păru că voeşte să înghită mândra corabie, în bulboana deschisă sub pântecele ei.

A doua zi chiar după votarea legei secularizărei, adunarea se arată foarte protivnică la două legi, aduse de minister în desbaterile ei : acea a libertăţei individuale şi acea a neviolabilităţei domiciliului, cărora legi li se ţinea de rău, că nu ar aduce nici un progres asupra stărei consfinţite prin condica penală a Munteniei. Ministerul, spre a nu-şi vedea legile răspinse, e nevoit să le retragă. In această purtare a ministerului se poate constata o silinţă de a nu displăcea adunărei şi de a păstra cu ea relaţii împăciuitoare [1].

Tocmai atuncea comitetul delegaţilor, întrunindu-se pentru a desbate asupra legei electorale, primul ministru Kogălniceanu îl roagă, să lese această lege pentru sfârşitul sesiunei, întru cât „din minutul ce veţi vota legea electorală, această adunare nu va mai exista, şi de aceea vrau să aduc acea lege la sfârşit, ca să vă dau putinţa de a organiza ţara" [2]. Şi aici se vădea o

[1] *Mon. of.*, No. 33, 1864, supl.

[2] Şed. din 16 Dec. 1863. *Mon. of. Ibidem*. Comp. Şed. din 22 Dec. 1863. *Ibid.*, No. 81, 1864, în care Kogălniceanu rosteşte cuvintele reproduse în text.

curtenire pentru adunare, căreia ministerul voia, înainte de a schimba sistemul alegerilor, să-i lese onoarea întocmirei nouelor legi. Acest cavalerism din partea ministerului era cam ne la locul lui, de oarece dânsul trebuia să cunoască cugetele ascunse ale adunărei asupra lui, încă din primele zile ale înfăţoşărei sale dinaintea ei. Se vede însă că ministerul credea că va desarma camera, prin purtarea sa exemplară şi politicoasă.

Se votează apoi legea curţei de conturi, fără ca guvernul să iee o parte mai activă la a ei votare, dar iarăşi fără a se opune [3]. Legea secularizărei conţinea plata unei despăgubiri cătră locurile sfinte, pentru efectuarea căreia trebuia să se facă un împrumut. Guvernul propuse 70.000.000 de franci, din care 38.000.000 pentru mănăstiri vr'o 10.000.000 pentru armată şi restul pentru acoperirea deficitului. Adunarea votează numai 48.000.000, lăsând deficitul la o parte, spre a fi regulat la votarea budgetului.

Acest împrumut este însămnat atât prin cifra lui, cea întâia dată de o valoare atât de covârşitoare, cât şi prin împrejurarea că trebuia să fie contractat în străinătate, iarăşi cea întâi oară când România făcea chemare la capitalurile de peste hotar. Cu acest prilej principele D. Ghica, reflectând la împrumutul grecesc, al căruia plată fusese executată de Engleji prin blocarea Pireului, rostia ideea, că „împrumuturile dela străini periclitează neatârnarea şi autonomia ţărilor" [4]. Dar ce puteau asemene băgări de samă, faţă cu nevoia neînlăturată ce apăsa asupra ţărei? Kogălniceanu spunea în această privire, că „după ce chestiunea secularizărei s'a hotărît cum am dorit cu toţii, prin ţară şi pentru ţară, avem dreptul să vorbim de protocoalele conferinţei de Paris, şi să luăm bine seama ca nu, prin amânarea împrumutului, prin întârzierea de a plăti această datorie, să revenim acolo de unde am voit cu toţii a ieşi, să revenim la protocoale" [5]. Kogălniceanu grăbia chestiunea, pentru a nu scăpa din mâna oferta împrumutului de 50.000.000 de franci, pe care i-o făcea unul Lefèvre, în numele unui sindicat de banchieri, cu atâta mai mult, cu cât războiul Sleswig-Holsteinului amenința Europa, şi cu cât până acuma nici o casă străină nu se prea grăbise să între în afaceri de acest fel cu România care în faţa Europei avea, cum spunea Kogălniceanu „reputaţia de bună ţară însă de ră tocmală; că de 7 ani voia să se facă un împrumut în străinătate şi nu se izbutia; tot de 7 ani voia să se dee drumurile de fer în concesie, fără a se găsi nici un amator" [6].

---

[3] Şed. din 8 Ianuarie 1864. *Mon. of.*, No. 64, 1864, supl.

[4] Şed. din 30 Dec. 1863, *Mon. of.* No. 55 şi 56, 1864, supl. Cf. şed. din 15 Ian. 1864, *Ibid.*, No. 68, 1864, supl. Cu acest împrumut se deschide seria împrumuturilor pe pieţele străine.

[5] Şed. din 15 Ian. 1862. *Ibid.*, No. 68, 1863 supl.

[6] Şed. din 15 Ian. 1864, *Ibid.* No. 98, 1864, supl.

După votarea legei împrumutului, vine în desbatere acea asupra organizărei armatei care dă loc la reivirea neînțălegerei fundamentale ce exista în ascuns, între guvern şi adunare. Anume se propune de mai mulți deputați, între care şi C. A. Rossetti, un amendament pentru înființarea gardei naționale, şi Panu lămureşte că această instituție ar fi trebuitoare pentru înfrânarea tiraniei. El revine asupra chestiunei, cu prilejul amintirei unui fapt istoric, căderea lui Ludovic Filip, pe care el o atribue, apăsând asupra cuvintelor lui, spre a le da altă aplicare decât îndepărtata istorie a Franței, că „Ludovic Filip a căzut, fiindcă nu mai asculta decât de linguşirile curtezanilor". Cuvintele lui, rostite cu pompa declamatorie a felului său de a vorbi, produc în cameră şi în tribune mai ales, o adâncă senzație [7]. Tot aşa şi Lascar Catargiu susține garda națională, pentru ca adunarea să găsască un sprijin contra guvernului. Desbaterea asupra amendamentului privitor la garda națională, iea un caracter de tot pornit. Anume pe lângă garda națională, întrodusă prin amendament, proiectul mai conținea şi armarea gloatelor. Pe când unii oratori, mai mult din partida guvernamentală, combăteau garda orăşenească, acei din opoziție răspingeau cu deosebire înarmarea gloatelor. In contra acesteia, Boerescu spune că proiectul devenind lege, ar putea fi periculos, căci ar putea da loc la lupte între noi, sau aduce chiar sfărâmarea instituțiilor noastre constituționale şi a libertăților noastre publice [8]. Bosueceanu se mângăe cu ideea, că armarea țăranilor, neputându-se termina decât în doi ani, până atunci legea rurală va fi aplicată [9]. Văsescu spune, că prin armarea dela copil până la bătrân (17—50 de ani), se va găsi un mijloc foarte puternic şi nimerit de a se deslega multe chestiuni din lăuntru. Prin această înarmare, chestiunea rurală se va deslega, nu pe calea legală, ci pe cea violentă" [10]. Tot aşa şi Costaforu întreabă, că „cine ne va păzi de gloatele armate, când vom trata chestia rurală" [11]? Grigore Cuza, partizanul împroprietărirei. vede în legea armatei o îndrumare cătră ea [12].

Garda națională era deci considerată ca un mijloc de apărare a libertăților contra guvernului, iar înarmarea gloatelor ca un mijloc de siluire pentru împroprietărirea țăranilor. Se vede deci că, până şi în organizarea militară a țărei, pătrundea închipuirea legei rurale care forma substratul fundamental al cugetărei timpului în clasa conducătoare. Garda națională şi

[7] Şed. din 7 Febr. 1864. *Mon. of.*, No. 101, 1864, supl.
[8] *Ibid.,* No. 98, 1864.
[9] *Ibid.*, No. 97, 1864.
[10] *Ibid.*
[11] *Ibid.*
[12] *Ibid.*

armarea gloatelor erau deci cei doi poli opuşi, în legea organizărei armatei. Ei nu puteau încăpea împreună, şi ar fi fost firesc lucru ca, în camera conservatoare, cu o majoritate atât de unită, să izbândească garda şi să fie răspinse gloatele. Cu toate aceste,— iarăşi o dovadă de puţina întemeiere a vieţei parlamentare — legea trece în întregimea ei, cu gardă şi cu gloate, ce e drept numai cu o majoritate de 5 glasuri: 53 contra 48[13]. Kogălniceanu, la desbaterea legei în total, rumpând tăcerea de până atunci a guvernului, combate garda naţională şi deci legea întreagă, în care garda fusese primită prin amendamentul votat, şi iea aminte, că „desbaterile urmate păreau a reîncepe luptele acele care au făcut pe geniul tutelar al României, împăratul Napoleon, să spună, că în această ţară predomneşte anarchia; că să iee bine sama camera la cele ce face; căci dacă spre în lăuntru sunt responsabili miniştrii, spre în afară este responsabil tronul; că el este autorizat a declara, din partea domnitorului, că ţara va avea şi armarea şi constituţiunea şi chiar garda ei naţională, însă o gardă naţională care să fie un element de ordine şi nu unul de desordine"[14]. Şi într'adevăr prevederile lui Kogălniceanu nu-l înşălase: străinătatea şi cu deosebire Turcia se mişcă mult când află despre această înarmare a ţărei din creştet până în tălpi. Se scriea pretutindene, că în România se fac mari pregătiri de războiu; că se aduc în ea însămnate transporturi de arme, mai ales din Franţa şi din Belgia[15]. Poarta, ca în totdeauna, se îngriji, când află despre această măsură luată de Români, şi prin o scrisoare din 12 (24) Fevruar 1864 adresată principelui, îi aduce aminte că, după Regulamentul Organic, cifra soldaţilor era fixată la 6208 pentru ambele principate împreună, iar Convenţiunea de Paris, prin articolul 42, învoeşte a se spori acest număr numai cu o a treia parte, fără autorizarea Porţei. Adaoge apoi Ali-paşa, că întru

---

[13] Şed. din 7 Fveruarie. *Mon. of.*, No. 102, 1864.

[14] *Ibid.*, No. 98, 1864. Comp. *Convenţiunea*, 12 Februarie 1864.

[15] Reproduse de ziarul *La France*, 4 Martie 1864. Ziarele engleze, *Times* 9 Ianuarie 1864, *Standart* 9 Ianuarie 1864, denunţă, cele dintâi, pregătirile militare ale României, înainte chiar ca să fi venit în desbatere legea armatei. Când începu să se desbată legea, ele vorbiau chiar de pregătiri militare ale Turciei, în vederea evenementelor pe care Principatele le îndrumau la Dunărea de jos. *Le Nord*, $^{11}/_{30}$ Februarie 1864, raportează acest svon după *Correspondance générale* din Viena. Această îngrijire a organului rusesc despre înarmările Românilor este cu atâta mai stranie, cu cât el îi considera ca o naţie cu totul lipsită de virtute militară. In numărul din 3 Aug. 1864 el spune: „Les Principautés-Unies, par leur configuration géographique, le caractère de leur population (doux et pacifique) et leurs traditions historique, ne sont pas une nation militaire". *Le Pays*, $^{13}_{1}$ Februarie 1864 spune, că „une dépèche de Constantinople confirme la nouvelle que nous avons donnée et nous apprend que 100.000 hommes dela rèserve sont dirigés vers le Danube". *La Presse*, $^{22}_{10}$ Februarie 1864, adaoge: „Le grand vizir a adressé au prince Couza une seconde lettre, le sommant de désarmer".

cât principatele fac parte întregitoare din împărăţia otomană, ele vor fi apărate de dânsa şi nu au nevoie de a risipi bani în armări aşa de costisitoare. Tocmai pe atunci însă vizirul, ameninţând pe România cu anularea votului adunărei din 11 Dec. 1863, relativ la mănăstirile închinate, armarea ţărei avu un bun efect asupra hotărîrei acestei chestiuni.

In răstimpul cât se desbătu legea armatei, se luase în cercetare şi acea a consiliului de stat. Se propusese de guvern lefi foarte mari pentru acest aşăzământ: 4000 de lei pe lună preşedintelui; câte 3200 celor 9 consilieri. Făcându-se întâmpinare contra acestor lefi prea urcate, raportorul legei răspunde, că „a mers după principiul, că mai bine e a avea funcţionari puţini dar buni, decât mulţi şi rău aleşi; puţini dar bine plătiţi, decât mulţi şi rău plătiţi, un principiu care, în ţara noastră, unde de pe atunci amatorii de funcţiuni nu lipsiau, nu era menit decât a atrage încă şi mai mult lumea către pârghia funcţionarismului. Apoi principiul fu respectat numai în privirea înălţimei lefilor, nu şi în acea a restrângerei numărului, încât ţara se alesese cu timpul funcţionari şi mulţi şi bine plătiţi. Mai observa Kogălniceanu, în cursul desbaterilor, că „subsecretarii de stat în Anglia rămân toată viaţa, încât de şi se schimbă ministerele, rămâne continuitatea lucrărilor; iar la noi schimbările se fac dela ministru până la cel mai de jos, ceeace împiedecă continuitatea în lucrări", adevăr deci de mult rostit şi recunoscut, dar niciodată respectat. Legea consiliului de stat este votată în şedinţa din 21 Ianuarie 1864 [16].

Se iea apoi în cercetare legea contabilităţei, unde iar pasiunile politice se deslănţuesc, cu prilejul votărei articolului privitor la budget, parte din adunare sprijinind părerea că budgetele sunt ale ţărei şi trebuie votate în toate împrejurările; iar parte, că refuzul lor este singurul mijloc de a menţinea pe calea constituţională, ministerul ce ar voi să se abată dela ea. Fulgerile opoziţiei erau însă îndreptate mai mult contra ministerului în fiinţă, decât în general şi din principiu. Kogălniceanu caută să liniştească pasiunile, punându-se pe tărâmul Convenţiei care spunea, că „la caz de nevotare a budgetelor, se poate merge cu budgetul anului trecut; că de o camdată şi până va veni în desbatere constituţia cea nouă, trebue să ne mănţinem în Convenţie" [17].

In 3 Martie se împlinea însă terminul sesiunei ordinare, începută la 3 Noembrie şi care era de 4 luni. Prelungirea se face de guvern numai până la 1 Aprilie, adecă pe 28 de zile, şi ministerul cere ca în acest răstimp, să se voteze toate celelalte nu-

---

[16] *Mon. of.*, No. 80, 1864.
[17] Şedinţa din 24 Februarie. *Mon. of.*, No. 130, 1864.

meroase legi de organizare, precum legea comunală, acea a consiliilor judeţene, codul penal, organizarea judecătorească, legea instrucţiunei, budgetele şi, peste aceste cele două mari legi, cea rurală şi cea electorală, cu care trebuia să se închee lucrările şi viaţa chiar a adunărei. Lascar Catargiu arată neputinţa de a se efectua o lucrare atât de însămnată într'un timp atât de scurt. El spune, că „precum ministerul vine şi ne prelungeşte numai pe 20 de zile, voi prelungi şi eu votarea de credite zi cu zi, lună cu lună, şi când d-lui ne va înfăţoşa acel buchet de legi ce ne-au făgăduit, atunci îi voi da şi eu buchetul budgetului" [18]. Discuţia se înveninează prin Costaforu care spune membrilor guvernului, că „de sigur, după ce va trece acest termen ridicul de 28 de zile, şi veţi vedea că nu am îndeplinit toate lucrările cerute, ne veţi disolva, ca să arătaţi ţărei, că adunarea nu-şi face datoria; apoi socotiţi d-voastre că noi suntem nebuni, să ne lăsăm să ne disolvaţi şi apoi să vă daţi gloria să mergeţi prin ţară, să ziceţi că toată iarna n'am făcut nimic; că n'am votat decât proiectele rele, cum numiţi d-voastră legile pe care le facem; că n'am votat încă budgetul; că vrem s'aducem desordinea în ţară; că n'am votat nici legea proprietăţei cum o înţălegeţi d-voastre, nici legea electorală cum o înţălegeţi d-voastre. Ei bine nu vă vom lăsa să ne disolvaţi". Kogălniceanu întrerupând pe Costaforu prin un ironic: „Aşa! Vom videa", Costaforu se înfierbântă şi urmează mai departe: „Ne veţi disolva atunci când nu veţi avea cum face altfel; dar noi nu vom da budgetul, până când nu vom organiza ţara şi, după ce vom organiza ţara, după ce vom da un vot de blam ministerului, dacă se vor uni şi alţii cu mine, atunci vom da budgetul, potrivit cu noua organizaţie" [19].

De şi cuvântul de blam fusese rostit cu rezerva „dacă se vor uni şi alţii cu mine", ministerul pune chestiunea de încredere, şi camera răspinge cu mare majoritate propunerea lui Boerescu, dovadă că până atunci, cu toate împunsăturile mutuale, armonia aşa prefăcută cum era ea între guvern şi adunare, nu se zdruncinase.

In sesiunea prelungită, se votează mai multe legi însămnate, însă din ce în ce mai puţin discutate, mai ales că ţinându-se şedinţi şi sara, adunarea începuse a fi obosită. Pe lângă votarea mai multor credite şi recompense naţionale (lui Vaillant, Grigore Alexandrescu şi Alexandru Donici fabulistul — acestui din urmă, peste pensia legiuită ce o primia), se numeşte o comisie care să cerceteze toate rămăşiţele datorite statului

---

[18] Şedinţa din 3 Martie. *Mon. of.*, No. 137, 1864. Mesajul de prelungire. *Ibidem.* Această figură oratorică foarte potrivită şi cu o nuanţă fină de ironie, arată trecutul oratoric al lui Lascar Catargiu, în o lumină favorabilă.

[19] Şedinţa din 3 Martie 1864. *Mon. of.*, *Ibidem.*

din deosebitele lui ramuri de venit, din care rămăşiţi mai multe priviau pe unii deputaţi, arendaşi ai moşiilor statului. Se mai votează următoarele însămnate legi : legea contabilităţei, cea comunală, acea a drumurilor de fier pentru Moldova, legea pentru înmormântări, legea pentru cumul, organizarea judecătorească, drumurile de fier din Muntenia şi codul penal[20].

Cu prilejul votărei legei comunale, se iveşte o interesantă desbatere privitoare la drepturile Jidanilor „pământeni" în comune. Boerescu, Manolache Costache şi Costaforu sprijin pe Jidani, pe motivele cunoscute, că în secolul nostru de lumină şi de civilizaţie nu se cuvine a se mai face deosebire de religie, rămăşiţă a unor timpuri de fanatism şi de netoleranţă. Vernescu însă şi mai ales primul ministru Kogălniceanu, combat aceste păreri şi întinderea drepturilor electorale comunale la Jidani, spunând, că „dacă se va vota articolul, cum o cere d. Boerescu, a doua zi va fi măcel în Moldova. Ce fel : acei oameni care se ţin depărtaţi de lumea noastră, care nu trimit copiii în şcoalele noastre, care nu se îmbracă ca noi şi nu-şi taie nici perciunii — acei oameni să aibă ţara în mâni"[21] ! Kogălniceanu punea deci chestia pe tărâmul, că drepturi pot fi acordate numai străinilor ce voesc şi pot să se asimileze cu Românii. Kogălniceanu, se referă în combaterea Jidanilor la *Lipitorile satului* de V. Alecsandri, poate unicul caz, în viaţa parlamentară mai veche a Românilor, în care o lucrare literară fu invocată în susţinerea unui interes politic[22]. Văsescu combate mai ales cu mult haz pe oratorii munteni, spunând că unirea, contopând viaţa ambelor ţări, este drept ca să iee şi Muntenia ca zestre Jidanii pe jumătate, şi se bucură de împrejurarea că, între 1860—1864, mai bine de 6.000 de Jidani moldoveni se aşăzase în Bucureşti.

Adunarea răspinge însă toate amendamentele favorabile Jidanilor şi hotăreşte, ca „până ce ei vor arăta că au simţiminte şi moravuri româneşti, să fie admişi la mica împământenire numai acei Jidani ce vor dobândi în armată rangul de subofiţer, şi acei ce vor fi făcut studii universitare sau vor întemeia mari stabilimente industriale"[23].

Antisemitismul ca partid politic se născu în ţară atunci când Evreii începură a năzui la cetăţenia română. Până la domnia lui Cuza Vodă, situaţia Românilor băştinaşi era aşa de rea încât Evreii nu tindeau de loc a se naturaliza Români ; ba chiar este

[20] Legea contabilităţei votată în şedinţa din 9 Martie, *Mon. of.*, No. 152, 1864 ; legea comunală 9 Martie, No. 154 ; legea consiliilor judeţene 10 Martie, No. 160 ; codul penal şi procedura penală, 11 Martie, No. 161. Se înţelege că la o aşa votare repede discuţia trebuia să fie foarte restrânsă.

[21] Şedinţa din 5 Martie, *Mon. of.*, No. 144, 1864.

[22] Şedinţa din 6 Martie, *Mon. of.*, No. 146, 1864.

[23] Şedinţa din 6 Martie, *Mon. of.*, No. 148, 1864.

cunoscut că foarte mulţi Români îmbrăţişau supuşia străină. De aceea şi Kogălniceanu, în scrierea lui din 1848 *Dorinţele partidei naţionale din Moldova*, precum şi Heliade, în proclamaţia dela Islaz, cu articolele privitoare la Emanciparea Israeliţilor, tindeau nu atât a răspunde unei dorinţi a jidanilor, cât a lua o poziţie vrednică de popoarele apusene, atunci când vroiau să se pună prin revoluţie în rândurile lor.

Nici măcar la Convenţia de Paris nu se văd stăruinţi de ale Evreilor de a fi primiţi în cetăţenia română, de oarece şi ea pastrează, deşi încheiată sub ochii Evreilor din Paris, cetăţenia română numai creştinilor. De aceea şi o foaie evreiască intitulată *Gazeta româno-evreiască* apărută în Iaşi, sub redacţia lui B. Feldman, în numărul întâi din 12 Martie 1859 zice, că se va ocupa numai cu literatura, comerţul şi industria, „întru cât edificiul politic a rămas închis Iudeilor locuitori în Principatele Unite". Dar foaia nu protestează, nici nu face vreun comentar asupra acestei închideri. Evreii se considerau de Germani şi cer în Aprilie 1860 ca limba de predare în şcoalele lor să fie cea germană, cerere pe care ministerul o respinge ca protivnică aşezământului şcolar [24].

Evreii căutau pe atunci nu drepturi politice ci uşurări economice. Aşa după ce ei obţinuseră în 1852 învoirea de a ţinea cârşme prin sate [25], mai dobândiră în 1860 desfiinţarea taxei Jidovilor, pentru răspunderea căreia li se încuviinţase din vremuri mai vechi sporirea preţului cărnei cuşer. Prin această măsură se adusese comerţului cărnei în deobşte, în cele mai multe din oraşele moldoveneşti, în mâinile Evreilor, de oarece ei vânzând carnea cuşer cu 70 parale oca, pe când pe ei îi costă numai 14 parale ca preţ de cumpărături, ei câştigau aşa de mult în cât (pe lângă plata taxei, erau puşi în poziţie de a vinde carnea trif (necurată pentru ei) creştinilor pe un preţ atât de mic, că punea pe aceşti din urmă în neputinţă de a concura cu dânşii la vânzarea acestui lucru de hrană [26].

Desfiinţarea taxei Jidovilor ar fi trebuit să aibă de urmare suprimarea facultăţei de a putea urca preţul cărnei cuşer, ceeace i-ar fi silit a ridica pe acel al cărnei trif şi le-ar fi răpit avantajul în concurenţă cu creştinii. Lucrul însă nu se făcu, cu toate că ziarele cerură această măsură, şi aşa comerţul cărnei rămase confiscate de Evrei în mai totalitatea oraşelor moldovene, cum este şi astăzi.

Evreii se convinseră însă în curând, faţă cu schimbarea

---

[24] Câteva numere din gazeta *româno-evreiască* se află la Biblioteca din Iaşi. Compară V. A. Ureche, *Istoria şcoalelor*, III, p. 234.

[25] *Manualul administrativ*, II, p. 41 Dr. Felix, *Istoria Igenei în România*, Partea I, memoriul II, p. 100.

[26] *Patria*, 24 Iunie 1859.

situaţiei Ţărilor Române prin unirea lor într'un singur stat, că ar fi bine să renunţe la poziţia până acuma atât de râvnită de ei, de Unterthan. De aceea îi vedem pe Jidani dând primul asalt la cetăţenia română, bine înţeles pe cale teoretică, în o broşură scrisă de un Israelit român, intitulată *Emancipaţiunea Israeliţilor în România* şi apărută în Paris în 1861. Broşura nu este agresivă şi spune, că „avem de chezăşi al speranţelor noastre simpatia manifestă a unor bărbaţi eminenţi între Români" şi frumoasele cuvinte ale Principelui că, „nu vrea să vadă în Principatele Unite, nici Creştini, nici Jidani, ci numai Români" [27].

Dacă însă nu li se recunoaşte această cerere, ei dobândesc totuşi o nouă concesie, aceea de a avea şcoli confesionale [28].

Cu prilejul loviturei de stat, Evrei pun în lucrare uneltiri ascunse spre a dobândi cele ce doreau, ceeace motivează cea dintâi campanie antisemită din partea presei române, şi anume prin două lucrări mai ales: Un articol al lui Al. D. Holban în *Viitorul* din Iaşi şi o broşură al lui D. Popasu, absolvent în ştiinţele politice dela Halle. Acest din urmă sfârşea lucrarea lui cu părerea, că „numai atunci când Evreii se vor desnaţionaliza, când se vor desbrăca de legea lui Moise, vor putea năzui la cetăţenia română" [29]. Tot atunci în 1863, publica şi Al. Pelimon romanul său *Jidovul rătăcitor în Moldova şi Bucovina*, în care el arată cum Evreii otrăvesc poporul prin alcol amestecat.

Lui Holban îi răspunde Silberzweig iar lui Popasu un anonim care subsemnă un Român şi care pare să fi fost în adevăr român, de oarece el pune mâna pe răul adevărat care bântuie societatea românească de pe atunci şi care de atunci în loc de a se micşora, a tot sporit mereu: „Credinţa Românului e că cine învaţă carte trebue să fie funcţionar şi visul său îndată ce se apucă de învăţătură este funcţiunea, cu hotărîre de a întrebuinţa toate mijloacele spre a înainta, a se boieri, a se chivernisi. A fi lipscan, postăvar, peptănar, bancher, tăbăcar, tâmplar, fierar, curelar, era privit, dacă nu ca o desonoare, dar ca un ce foarte scăzut, foarte umilit de către clasele înnalte ale societăţei. Starea de agricultor chiar nu era mai onorată".

Apoi numărul Evreilor în oraşele Moldovei era de fel de a pune în îngrijire pe toţi. In Dorohoi, Botoşani şi Fălticeni

---

[27] *L'Emancipation israélite en Roumanie* par un Israelite roumain, Paris, 1861. Aceste cuvinte nu se află în nici un act oficial al timpului. In mesajul său însă din 1865, Domnitorul spune, că „va luà măsurile necesare pentru *emanciparea Românilor de rit israelit". Mon. of.*, 7 Dec. 1863. Evreii se grăbesc a mulţămi Principelui. Vezi adresa de mulţumire în *Le Courrier d'Orient*, 21 Ian. 1865.

[28] *Mon. of.*, 22 Noembrie 1861.

[29] *Viitorul*, 2 Iunie 1863 şi D. Popasu: *Sunt sau nu Evreii folositori Principatelor Unite*, Bucureşti 1864.

ei întreceau poporaţia creştină; în Piatra şi Roman ajungeau la jumătate. In celelalte capitale de judeţe mai puţin. In Iaşi erau lângă 40.000 de Creştini 34.000 de Evrei[30].

Astfel se pune chestia israelită la noi în ţară şi se îndrumează cele două păreri care până la un punt se manifestă sub forma de partide politice: antisemiţi şi filosemiţi. Vom vedea încă cum această plecare pentru sau contra Evreilor nu cadrează cu partidele politice cele cunoscute ale conservatorilor şi liberalilor, de oarece se întâlnesc adese ori, în sânul aceluiaşi partid, păreri potrivnice.

Numai în timpurile din urmă s'a ivit un partid hotărît antisemit, acest al *naţionaliştilor* despre care ne vom ocupa atunci când se va ivi pe scena istoriei.

Legea comunală mai are însă o însemnătate prin raportul în care trebue să intre cu legea rurală, încât la a ei desbatere cugetele începură din nou a fi neliniştite de stafia pe care cu toţii păreau că voesc s'o îndepărteze spre a-i lăsa liberi şi se ocupă de celelalte proiecte.

In mersul acesta de altfel destul de liniştit al adunării cade ca o bombă neaşteptată o moţiune de blam pentru ministru adusă de deputatul Neculai Docan în şedinţa din 17 Martie, moţiune motivată mai mult de împrejurări personale anume că Kogălniceanu jignise pe Docan prin administraţia judeţului Dorohoiu, întărind-o cu un alt motiv mai abitir, arestarea mitropolitului Moldovei. Moţiunea eşi sprijinită de 7 deputaţi dar la propunerea urgenţei nu se găsesc cei 15 deputaţi ceruţi de regulament; ba încă, spre înveselirea adunărei, numai 6 din cei 7 se scoală pentru a o susţinea. Adunarea şi trece cu o mare majoritate la ordinea zilei, asupra moţiunei lui Docan.

Se vede deci că până acuma, de şi Kogălniceanu nu era Veniaminul majorităţei, totuşi ea îl tolera, neputând face altfel, de oarece el se purtase în conformitate cu făgăduiala dată, de a se mărgini în cel mai strict constituţionalism şi de a se supune votului adunărei în toate împrejurările.

Cum se face că deodată lucrurile se schimbă, şi Kogălniceanu devine ţinta loviturilor adunărei; că votul de blam care fusese răspins de ea, se năpusteşte asupra ministerului? Stafia ce umblase până atunci numai prin fundul cugetelor, se arătase iar la lumina zilei; ea îşi făcuse intrarea în adunare şi trebuia, pentru a o alunga şi a readuce pacea în conştiinţă, alungat şi fermecătorul ce o trimisese acolo, pe urzitorul făp-

[30] Din *lucrările statistice ale Moldovei, Cap. V, Populaţiunea* pe 1859 şi 1860 Iaşi p. 109. Din tinerii recrutaţi în Iaşi în 1860, erau 1488 de Creştini şi 1375 de Evrei. *Mon. of.* 16 Noemvrie 1860.

turei ei, Kogălniceanu. Era legea rurală care fu adusă de el în desbaterea adunărei, tocmai în ziua aceea când se răspinsese moţiunea Docan: 13 Martie 1864.

Această împrejurare explică şi activitatea extraordinară a adunărei şi tolerarea unui ministru uricios. Ea voise să-şi câştige titluri îndestulătoare în faţa ţărei şi a opiniei publice spre a putea înfrunta, fără a fi bănuită, pericolul legei rurale [31].

Adunarea începe prin a cere amânarea desbaterilor, până după Paşti, lucru la care se opune primul ministru, spunând că până la Paşti mai sunt 35 de zile, şi dacă va fi nevoe se va prelungi sesiunea. „Dacă voiţi să amânaţi legea rurală, atunci voi fi în drept să presupun că blamul pe care aţi vrut să mi-l daţi odinioară, era pentru că v'am prezintat cea mai importantă din toate legile" [32]. Se vedea cum Kogălniceanu care până atunci fusese aşa de împăciuitor, acuma devenia de odată aprins, învinuind de două ori cu nedreptate pe cameră: mai întâi, fiind că votul de blam fusese înfăţoşat numai de o neînsămnată minoritate (7 deputaţi) şi răspins mai de toată adunarea; apoi fiind că legea rurală fusese prezintată de minister nu înainte, ci după răspingerea moţiunei lui Docan. L. Catargiu intervine atuncea şi cere amânarea pentru 10 zile, până să vină mai mulţi deputaţi moldoveni, duşi în congediu, amânare care se primeşte.

In răstimpul acestei amânări, se iea în desbatere legea organizărei judecătoreşti şi budgetele. Până însă ca aceste să se voteze, se prelungeşte autorizarea guvernului de a urma în finanţe cu statu-quo [33]. La discuţia asupra budgetului, se dau mai multe voturi defavorabile guvernului; între altele, i se răspinge o sumă de 500.000 de lei, cerută pentru cheltueli diplomatice (presa străină) [34]. Cu prilejul desbaterei asupra adaosului de leafă la prefectul de Iaşi, se pune iarăşi înainte starea decăzută a acestui oraş, şi Kogălniceanuu „cere să i se arate un singur vot ce s'ar fi dat pentru vindecarea ranelor Iaşului? Guvernul v'a prezintat un proiect de lege pentru vindecarea acestor rane. Nu vă place această lucrare? Propuneţi o alta". Şi într'adevăr, se făcuse multă vorbă despre îmbunătăţirea stărei foastei capitale a Moldovei. Comercianţii din Iaşi, în ziua de 19 Ianuar 1863, ceruse prin un proces-verbal, între

---

[31] De aceea şi broşurile de mai târziu nu lipsesc de a apăsa asupra acestei împrejurări. Aşa *Le Panslavisme, le prince Couza, la Roumanie, la Russie*, Paris 1866, p. 10, se întreabă: „Si on peut considérer comme rétrograde, aveugle et absorbée par l'esprit du privilége, une assemblée qui a proposé, débatu et voté les lois (urmează enumerarea lor)?"

[32] Şed. din 16 Martie. *Mon. of.*, No. 116, 1864.

[33] Şed. din 1 Aprilie. *Mon. of.*, No. 181, 1864.

[34] Şed. din 10 Martie. *Ibid.*, No. 172, 1864.

altele, şi prefacerea Iaşului în porto-franc [35]. Se instituise o mare comisie însărcinată să studieze şi să propună mijloacele de îmbunătăţire pentru Iaşi [36], şi ea ceruse, în întâiul loc, adăogirea garnizoanei până la 5.000 de oameni şi sporirea şcoalelor [37]. Kogălniceanu primia orice propunere, numai nu acea privitoare la curtea de casaţiune. Legea propusă pentru îmbunătăţirile Iaşului se înfundă însă în saltarele Camerei. Se declama mult pentru foasta capitală a Moldovei; dar nu se făcea nimic. Lăsat în voia întâmplărei, urmările fatale şi neînlăturate desprindeau cate una frunzele coroanei lui, ca din arborele lovit de vânturile de toamnă. Decăderea economică a oraşului se rostia tot mai mult. La primirea făcută de domnitor în Iaşi, în ziua de 18 Septembrie 1864, el spune, că „i-a părut rău pentru pierderile cauzate în averile orfaniceşti, prin deprecierea clădirilor ipotecate din Iaşi" [38].

După votarea budgetului ministerului de interne, se întrerupe, nu se ştie pentruce această lucrare, şi se procede la votarea legei cumulului, a concesiunei drumului de fier din Muntenia şi cată a se reîncepe iar desbaterea legei organizărei judecătoreşti ce fusese întreruptă prin alte voturi. Deodată, Kogălniceanu cere ca, înainte de a se intra în acea desbatere, să se dee un vot asupra unui credit de 8.000.000 de lei, pentru concentrarea oştirei într'un lagăr [39]. Poziţia schimbată a ministeriului faţă cu camera, dela înfăţoşarea legei rurale, se vede de îndată. Se întâmpină întâi, că nu ar fi bine a se întrerupe desbaterile unei legi, prin alte chestiuni, spre a nu se pierde şirul ideilor, ca şi când lucrul nu se făcuse până acum în repeţite rânduri. După o lungă desbatere, cererea de precădere a votărei creditului este răspinsă. Kogălniceanu cere atunci să se pună acest proiect pentru a doua zi. Grădişteanu însă îi răspunde, că „până nu vom fi în stare normală, nu putem discuta legea lagărului". Ce însamnau aceste cuvinte? Inviderat că ele se raportau la legea rurală, încât se părea că adunarea se temea a da concentrarea trupelor, în mânile acelui minister care, prin legea rurală, voia să împroprietărească pe ţărani pe întreaga întindere de pământ posedată acuma de ei. Numai aşa se poate explica îndăărtnicia, cu care adunarea refuză luarea în desbatere a proiectului lagărului, mai ales că ministerul motiva grabnica necesitate a acestui credit, prin situaţiunea ex-

[35] *Românul*, 19 Ian. 1863.
[36] *Mon. of.*, 23 Oct. 1863.
[37] *Românul*, 21 Decembrie 1863. Procesul Verbal al comisiunei din 28 Noemb. 1863, publicat în *Reforma*, 1 Ianuarie 1864, conţine între altele: complectarea Universităţii din Iaşi prin facultatea de medicină, înfiinţarea unei şcoale reale şi readucerea şcoalei militare.
[38] *Mon. of.*, 21 Sept. 1864.
[39] Şed. din 8 Aprilie. *Mon. of.*, No. 19. 1864.

terioară a ţărei. Şi că lucrurile erau cunoscute de adunare, ne o dovedeşte arătarea lui Brătianu, unul din cei mai vajnici opozanţi care spune, că „se aude vorbindu-se de luni întregi, că se concentrează trupe la fruntariile noastre din partea Austriei, Rusiei şi Turciei; se aude că se strâng conferenţi; că are să se pună în discuţiune chestiuni care sunt cu totul de dreptul autononmiei noastre; că neutralitatea noastră e ameninţată şi câte altele" [40]. Şi aceste zvonuri aveau oarecare temeiu. Anume, de şi domnitorul oprise banda de Poloni ce voise să treacă înarmată în Rusia, el nu răspundea cererilor Rusiei şi a Austriei, de a expulza sau extrăda pe refugiaţii Poloni şi Unguri ce se grămădeau tot mai mult în România, sub loviturile ce le primiau în cele două împărăţii mărginaşe; pentru Poloni mai ales dela 29 Februarie, când Austria, punând Galiţia în stare de asediu, împiedica scăparea Polonilor în acea ţară. Nu se puteau împiedeca manifestări duşmane puterilor mărginaşe, mai ales că cei mai mulţi din membrii camerei, duşmani domnului, căutau să le încurajeze, în scopul de a crea domnului greutăţi diplomatice. Aşa la aniversarea izbucnirei revoluţiei polone, în $^{22}/_{10}$ Ianuarie 1864, se face o slujbă bisericească, în catedrala din Bucureşti, la care vine o mulţime de lume, mare parte curioşi, dar care nu dădeau mai puţin acestei sărbări, ostilă Rusiei, un caracter de participare naţională. Apoi dintre căpitenii, principele Ioan Ghica pe care un ziar străin îl da chiar de preşedinte al adunărei şi A. Panu, fost ministru, vin să dee acestei sărbări un caracter de oficialitate, pentru acei ce nu cunoşteau bine împrejurările ţărei [41]. Se vorbia prin ziarele străine, despre organizarea de bande armate polone şi ungureşti, menite a trece graniţele; despre adunări de armate numeroase austriace şi ruseşti la graniţele române, de note ameninţătoare trimise de cele două împărăţii principelui Cuza, prin care-l soma să pună un capăt acestor neorândueli; de aflarea chiar a generalilor unguri revoluţionari, Türr şi Klapka în Bucureşti; ba chiar de acea a lui Kossuth [42]. Pentru a judeca însă despre adevărata ţinută a puterilor vecine faţă cu România, repro-

---

[40] Şed. din 13 Aprilie. *Mon. of.*, No. 217, 1864.

[41] *Le Siècle* 7 Fevruarie (26 Ianuarie) 1864 care reproduce *Gazeta de Breslau* din 3 Februarie (22 Ianuarie) 1864.

[42] Vezi *Le Pays* $^{22}{}_{10}$ Martie 1864: bandele de voluntari. *Le Nord* $^{23}{}_{11}$ Martie 1864: adunare de armate la graniţele României. *Le Globe* $^{24}|_{2}$ Martie 1864: Klapka şi Turr. *La Patrie* $^{27}{}_{15}$ Martie 1864. *Le Nord* $^{27}{}_{15}$ Martie 1864: note ameninţătoare. Mai vezi şi *Le Pays* $^{30}|_{18}$ Martie 1864, *Le Nord* $^{29}{}_{17}$ Aprilie 1864. — *Invalidul rus* $^{19}{}_{31}$ Martie 1864, după ce constată că principele şi-a făcut datoria cu banda lui Milcovski, spune „că-i place acuma a se face organul intrigilor străine; că spiritul francez şi exemplele date de Franţa, întorc din nenorocire minţile reprezentanţilor naţiunei române, care după ce au început cu prigonirea călugărilor greci, acuma proteguesc în chip făţiş pe revoluţionarii poloni".

ducem părerea organului oficios al imperiului austriac, *Gazeta de Viena*, care spune, că ,,nici Austria, nici un alt stat, nu cugeta a-şi face dreptate singură, spre a se apara de desordinile negăduite ce se petreceau în Principate''[43]; iar Rusia ordona generalului Kotzebue, să declare principelui României, că de şi nu va calca graniţele ei, nici nu le va respecta, în cazul când atacurile Polonilor ar veni din hotarele Principatelor[44]. Mai era apoi vorba a se ocupa teritoriul României, şi pentru chestiunea mănăstirilor închinate, şi mai ales pentru a se împiedica aproprierea veniturilor acelor mănăstiri, sechestrate de guvernul român[45].

Era deci destul de firesc faţă cu aceste zvonuri multiple de ocupare militară a României, că ministerul să fi făcut chestiune ministerială, din grabnica votare a creditului pentru lagăr.

Kogălniceanu, văzând greutăţile ce i le făcea camera la votarea creditului, spune : ,,Tot se vorbeşte de moţiune de blam, de poziţiune anormală. Fie aceasta o chestiune ministerială ; daţi-ne un vot de blam şi scăpaţi de noi''. Costaforu şi principele D. Ghica, susţin că ,,chestiunea lagărului ar fi o chestiune de confienţă în minister şi că ei nu au confienţă în acest minister''. Adunarea, primind aceste păreri, răspinge a cerceta legea lagărului înaintea celei a împroprietărirei ţăranilor; iar ministerul, de şi ameninţase cu chestiunea ministerială, nu pune ameninţarea în lucrare şi rămâne la locul lui[46].

Votul de blam. — După răspingerea chestiunei lagărului, se intră iarăşi în desbaterea legei organice judecătoreşti, iar în şedinţa din 13 Aprilie, după ce această lege se votează, să iea în desbatere proiectul de lege rurală[47]. Se ceteşte raportul comitetului delegaţilor, care respinge principiul de căpitenie al proiectului guvernului, împroprietărirea sătenilor pe întreaga întindere de pământ cultivată de ei după legile în fiinţă şi se

[43] Wiener Zeitung, $^{22}{}_{10}$ Aprilie 1864.

[44] *L'Opinion nationale*, $^{25}{}_{13}$ Aprilie 1864.

[45] *Morning Post*, 5 Mai (23 April) 1864 : ,,Russia comes out wich a proposition to occupey the Principatities with a military force... for violation of the Roumain Gouvernement of the rights and property of the greek church''. *Memorial diplomatique* 8 Mai (26 Avril) 1864 : ,,La Russie surtout était d'avis qu'il fallait employer les moyens comminatoires, pour empécher le gouvernement roumain de s'emparer des revenus des monastéres grecs. De là, le bruit, suivant lequel, soit la Russie, soit la Sublime Porte se disposait à intervenir militairement en Roumanie''. Dar cum putea domnitorul să mulţumească pe toate puterile, când luând el măsura de a expulza nişte agitatori unguri, precum un aşa numit comite de Schertoz, consulul Franţei care-l luase sub protecţia lui, protestează. Vezi scrisoarea lui de Schertoz publicată în *L'Opinion nationale*, $^{23}{}_{11}$ Sept. 1864. Un alt agent expulzat era Ungurul Frigies, *Ibidem*, 3 Sept. (22 August) 1864.

[46] Şedinţa din 10 Aprilie *Mon. of.*, No. 198, 1864.

[47] *Ibid.* No. 203, 1864.

admite această împroprietărire numai pentru locul de casă şi grădină şi pentru minimul de întindere considerat ca fix, al pământului cultivat de acel ce ar avea o vacă, rămânând ca săteanul să se înţăleagă cu proprietarul pentru vitele în mai mult ce ar poseda.

Asupra acestui punt, ministerul declară că face iarăşi chestiune ministerială, consimţind din potrivă a sta la tocmală pentru celelalte, precum modul despăgubirei, garanţiile de acordat, etc.

Fără însă a urma mai departe cu desbaterea proiectului, se prezintă deodată o moţiune de blam contra ministerului, subsemnată de cei mai mulţi din deputaţi. Ea era motivată pe faptele care întovărăşise prezentarea proiectului de lege rurală, la 13 Martie; anume, se imputa guvernului şi în special sufletului său, Kogălniceanu, că „s'ar sluji de chestiunea rurală ca de o armă de răzbunare şi de învrăjbire între clasele agricole şi proprietari; că a cugetat a exercita o presiune asupra adunărei, prin oficiala şi întinsa publicare, însoţită de circulări de natură a da caracterul unui act definitiv proiectului său, declarat de comitetul delegaţilor ca o iluziune; că a pus să se facă rugăciuni prin sate, spre a face să se niveleze societatea, pogorând pe cei ridicaţi şi ridicând pe cei impilaţi; că înarmase pe săteni, preumblând chiar o samă din ei pe străzile Bucureştilor, spre a spăimânta pe deputaţi; că adunarea, prevăzând lucrul, căutase să desfiinţeze ministerul prin răspingerea legei lagărului, sperând că se va retrage; dar că el persistând de a rămânea la putere iar ea, neputând a desbate legea rurală cu un aşa minister, rosteşte deplina ei neîncredere în el".

Din aceste învinuiri, era adevărată publicarea proiectului în monitor, care publicare Kogălniceanu o apăra, prin dorinţa lui de a da în cunoştinţa publică un proiect de o aşa însămnătate, invocând exemplarul Angliei. Mai era adevărată şi trimiterea circulărilor. Citindu-se în adunare un exemplar din una din ele, Kogălniceanu nu tăgădueşte pe deplin existenţa ei, ci spune numai, că ar fi fost un brulion ce nu s'ar fi tipărit; la care i se răspunde că se află tipărită la tipografia statului. Asupra cuprinsului acestei circulări, pe care procesul-verbal al şedinţelor nu-l redau, aflăm însă că ea conţinea ordinul către prefecţi, de a face a se ţine rugăciuni în biserică, pentru înălţarea celor împilaţi şi coborârea celor înalţaţi" [48].

---

[48] Cuprinderea textului a fost destăinuită în parte de principele D. Ghica în cuvântarea sa în şedinţa din 13 Aprilie. *Mon. of.* No. 207, 1864.

[49] Asupra înarmărei sătenilor, atâta pare a fi adevărat, că Kogălniceanu împărţise la câteva sate puşti, spre a se apăra de facători de rele. Până întrucât aceste măsuri fusese exploatate în sensul unor presiuni, nu se poate limpezi. Tot aşa stă lucrul cu faptul, dacă sătenii ce înconjurau Mitropolia în ziua desbaterei, venise din propria lor îmboldire, sau aduşi de guvern.

Nu se poate deci tăgădui, că Kogălniceanu căutase să apese asupra adunărei, prin agitaţia maselor, spre a înfrânge împrotivirea ei la primirea principiului deplinei împroprietăriri [49].

După primirea urgenţei asupra moţiunei de blam, venind în dezbatere cuprinsul ei, se întimpină de ministerul de finanţe, că prin această moţiune se tinde numai la amânarea desbaterilor legei rurale; ca să se voteze însă legea şi pe urmă adunarea poate să dee votul de blam ministerului, pe motivul că nu ar vra să-i încredinţeze aplicarea legei. Prin o aşa procedare nu s'ar pune în pericol ţara care se află în o mare agitaţie, în aşteptarea votului adunărei. Deputatul Iorgu Ghica arată însă atunci adevăratul motiv, pentru care camera nu trebuia nici să primiască a desbate legea rurală cu ministerul în fiinţă. Ghica spune anume, că: „este o deosebire între modul cum se înfăţoşa acest proiect la 1862 şi acuma; că atunci era vorba şi discuţia între două partizi în adunare, ministerul arătându-se nepărtinitor între amândouă. Astă-zi se pune chestiunea între guvern şi adunare; iar guvernul a declarat că face din primirea principiului său, împroprietărirea deplină a săteanului, chestiune ministerială. In asemenea stare de lucruri, adunarea nu poate lua asupra ei răspunderea situaţiei ce s'ar face, dacă s'ar arunca în ţară două proiecte, unul înfăţoşat în numele guvernului şi celalt în numele puterei legiuitoare. Cel întâi element al ordinei, adică siguranţa ar lipsi. Oricâtă bună credinţă ar avea domnul ministru, după ce proiectul guvernului s'ar răspinge, însăşi prezenţa d-sale ar fi un element de desordine în ţară" [50]. Adunarea deci se temea ca proiectul guvernului, mai favorabil sătenilor, decât acel al adunărei, să nu provoace, dacă ar fi răspins, o revoluţie în ţară în contra proprietarilor. De aceea adunarea nici nu voia să între în desbaterea chestiunei, cât timp nu ar fi la cârmă un guvern care să fie înţăles cu ideile majorităţei asupra legei rurale [51]. Din puntul ei de videre, adunarea nu putea face altfel, decât să caute a răsturna ministerul, înainte de a desbate această lege.

Kogălniceanu însă dă pe faţă cugetările guvernului, care nu erau decât întruparea cugetărei domnului, spunând, că „adunarea nu vra să trateze chestiunea sub un punt de videre naţional şi să o apere ca o chestiune naţională; că el vra să facă o lege pentru ţară, iar nu pentru proprietari. D-voastră priviţi chestiunea ca o chestiune *de avere*, cum a spus-o principele

[50] Şedinţa din 13 Aprilie, *Mon. of.* No. 207, 1864.

[51] Broşura *La France, le prince Couza et la liberté en Orient*, Paris, 1864, spune curat la p. 14: „Au lieu de cela, le jour même ou le ministère présentait le projet de loi rurale, il l'envoyait dans tous les districts, avec ordre de le lire en chaire dans les églises, en dèclarant que prince voulait que la loi soit et que les paysans n'avaient à espérer qu'en lui. D'ou l'irritation de l'assemblée et un vote de blâme contre le procédé du ministère. *Quelques uns y voyaient une menace de jacquerie*".

Dimitrie Ghica; noi ca Români o vom trata azi, mâni, însfârşit până când vom fi pe aceste bănci, ca o chestiune din cele mai mari, dela care atârnă *toată avuţia*, neatârnarea şi forţa a acestor 5 milioane de Români ce locuesc în această ţară şi pe care d-voastră îi priviţi ca pe nişte paria, şi când îi vedeţi aici în curtea Mitropoliei, ziceţi că sunt aduşi de poliţie. Iată, domnilor, cum noi miniştrii voim să tratăm această chestiune. Daţi-ne un vot de blam, şi mai mult încă spânzuraţi-ne; dar bine voiţi a gândi că nu daţi un vot de blam guvernului ci legei rurale, ci vi s'a înfăţoşat de mine, Kogălniceanu, şi dovadă este, că cu ocazia acestui vot aţi analizat şi criticat toate părţile legei mele" [52].

Şi într'adevăr, cum spunea Kogălniceanu, neînţălegerea între guvern şi adunare provenia din pricina legei rurale. Nu că adunarea ar fi refuzat în principiu împroprietărirea. Ea revenise dela îndărătnicia din 1862; nu mai susţinea libertatea mutuală a braţelor şi a proprietăţei, ca mijloc de deslegare a chestiei rurale. Deosebirea însă, asupra căreia nu se putuse obţinea nici o înţălegere, fusese *câtimea pământului* încuviinţat. Adunarea invoia cel mult, pământul trebuitor pentru o vacă, adecă minimul ce se putea încuviinţa locuitorului, ca o măsură egală pentru toţi, rămânând ca pentru prisosul trebuincios să se înţăleagă locuitorul cu proprietarul, pe când guvernul cerea prin proiectul lui minimul de $2^1/_2$ fălci neprrn palmaşi, 4 fălci pentru mijlocaşi şi $5^1/_2$ fălci pentru fruntaşi. De aceea şi videm că partizanii proprietăţei atacă în modul cel mai violent legea lui Kogălniceanu. O broşură din acel timp spune, că: „ţăranii devin proprietari fără despăgubire, căci bonurile nu vor ajunge niciodată a avea vreo valoare. Şi mărturisim că s'ar căuta lung timp în istorie, până să se întâlnească un astfel de exemplu de turbare politică. Pentru a se da naştere unei legi de aşa fel, trebuia mintea unui nebun" [53].

[52] Şedinţa din 13 Aprilie, *Mon. of.* No. 217, 1864. Să se observe, că Kogălniceanu care bănueşte boierilor că ar privi legea rurală ca o *chestiune de avere*, susţine că pentru ţărani ea ar fi o chestiune dela care atârnă *avuţia* la 5 milioane de Români". In zadar căuta să se îmbrace lucrul în altă haină decât aceea pe care o purta: *o luptă de clase bazată pe interesul individual.*

[53] *La vérité sur la Roumanie.* La Haye 1864, p. 98. Aiurea, la p. 43, autorul anonim vorbeşte de „la loi spoliatrice de Kogălniceanu". — Nu este deci exact ceeace susţine C. A. Rossetti, (şedinţa adunărei deputaţilor din 12 Februarie 1882. *Mon. of.*, 13 Februarie 1882), că „în preziua loviturei de stat, camera înţelese şi încuviinţă *tot ce i se cerea*; ea încuviinţă pământurile ţăranilor, concedă totul într'un chip mai plin de foloase decât toate binefacerile ce putea să le aducă o lovitură de stat. D. Kogălniceanu chiar în ziua acea spunea de pe înălţimea tribunei: „să mă trăsnească D-zeu în ziua în care voi călca libertatea acestei tribune". Mai întâi nu fu nici o preziuă la lovitura de stat, deoarece ea fu făcută, în ziua chiar de 2 Mai, în care adunarea fusese convocată; apoi în acea zi nici vorbă nu a mai fost de legea rurală, ci s'a desbătut numai asupra înfăţişărei legei electorale; în sfârşit jurământul lui Kogălniceanu fusese făcut nu în ziua de 2 Mai 1864, ci cu doi ani mai înainte

Moţiunea de blam este primită cu o mare majoritate, şi ministerul îşi dă demisiunea. Domnul însă nu i-o primeşte şi arată în mesajul său cătră cameră, că ,,nu a putut primi acea demisiune, fiindcă adunarea nu intrase măcar în discuţiunea chestiunei celei importante a îmbunătăţirei soartei muncitorilor, pe care ţara întreagă o aşteaptă cu o legiuită nerăbdare, în însuş interesul asigurărei proprietăţei fonciare. De aceea însărcinează pe minister a prezenta adunărei legea electorală prin care singură, România poate dobândi o adunare în care interesele tuturor claselor societăţei se fie pe deplin reprezentate''[54].

Fiind însă că sărbătorile se apropiau, de aceea domnul proroagă adunarea până la 2 Mai, când este convocată în sesiune extraordinară, spre a discuta şi vota proiectul de lege electorală.

Mesajul domnesc punea adunarea în o foarte grea poziţie. I cerea să voteze legea electorală, adecă să subsemneze ea însăşi decretul ei de desfiinţare, şi aceasta, pentru ca adunarea cea nouă să înzăstreze ţara cu o lege rurală, pe care acea în fiinţă nu voia, în ruptul capului, să o vadă introdusă în aevea lucrurilor [55].

La 2 Mai, când se întruneşte iarăşi adunarea, imediat după cetirea scurtului şi cam poroncitorului mesaj, se formulează o moţiune care, întemeindu-se pe faptul, că adunarea nu avea încredere în ministerul Kogălniceanu, până la deslegarea acestui conflict constituţional, ea va lucra în secţiuni şi va pregăti un răspuns la mesajul tronului, refuzând deci a lua în desbatere legea electorală. Kogălniceanu întâmpină această moţiune cu următoarele cuvinte: ,,Domnitorul refuzând să primească dimisia cabinetului, s'a gândit să facă apel la ţară, însă singuri d-voastră aţi recunoscut în mai multe rânduri că această adunare nu reprezintă pe deplin ţara (murmure, protestări energice din partea multor deputaţi); d-voastră aţi cerut de atâtea ori reforma legei electorale şi această dorinţă

în sesiunea din 1862. Iată cum se scrie istoria de oamenii politici! — Şi străinătatea înţelese, că votul de blam fusese motivat ,,par la présentation de la loi rurale qui tend à rendre tous les paysans propriétaires''. *Le Nord* $^{27}/_{15}$ Aprilie 1864. — *L'Europe* ^{27} $_{15}$ Aprilie 1864, nu poate crede însă că adunarea să fi dat votul asupra chestiunei de fond, ci mai urmând asupra acelei a despăgubirei.

54 De la 1859 până la 1863 sporise în chipul următor, foarte neînsemnat numărul alegătorilor:

1859—4138
1860—4104
1861—4599
1862—4975
1863—5049

Analele statistice 13 16, 1863. p. 153.

55 Marţian în revista economică a anului 1864, *Mon. of.*, 30 Sept. 1865 pune în gura partidului dreptei, cuvintele: ,,Nu putem să ne subscriem sentinţa de moarte, înainte de a hotărî asupra legei rurale''.

s'a votat în toate sesiunile. Domnitorul are dreptul să facă apel la ţară, însă la ţara reprezentată după o nouă lege electorală şi, precum camera declară că nu mai poate discuta cu ministerul actual, aşa şi noi miniştrii zicem, că nu putem primi a se rosti adunarea decât asupra legei electorale şi a creditelor până la 15 August, când are se vină o nouă cameră, căci pe aceasta avem s'o disolvăm"[56].

Se înţălege că urgenţa asupra moţiunii este primită îndată; dar când ea fu să se pună la vot, fără a se mai discuta, Kogălniceanu citeşte mesajul de disolvare. Se face un mare zgomot în adunare prin care pătrund cuvintele lui Lascar Catargiu, preşedintele ei, că propunerea s'a primit şi adunarea s'a disolvat.

In timpul acestor lupte atât de ferbinţi dintre minister şi adunare, unii din partizanii proprietăţii lucrau şi într'un alt chip la apărarea drepturilor lor, de ameninţările legei de împroprietărire. Anume Constantin Suţu, tatăl deputatului Grigore Suţu, trimisese la Constantinopole pe doctorul Lambert, cu însărcinare a protesta din toate puterile contra legei rurale şi a cere intervenirea armată a Turciei, pentru a scăpa Principatele de domnul şi de guvernul lor de atunci care duceau ţările le peire. După ce revine asupra învinuirilor aduse şi de adunare, „că guvernul publicase proiectul în monitor, că făcuse rugăciuni prin biserici şi înarmase până şi pe ţarani — în una din scrisorile sale, Suţu încheie astfel consideraţiunile sale: „Pentru aceea, dacă prea puternicul împărat are milă de aceste provincii şi nu voeşte a le trada în mânile unor talhari de drumul mare, care au drept plan şi bază ruinarea societăţei şi răpirea marei şi micii averi a tuturor claselor, precum a făcut-o cu averile mănăstireşti, să se milostivească, înainte de 2 Mai, să ne izbăvească de biciu, prin biruitoarele sale oştiri, şi să scape provinciile de lepra sanculotismului, al căruia şefi sunt prinţul şi adiutantul său, primul ministru, visul dracului". Mai jos, aceeaşi scrisoare adaoge, că „astăzi s'a răspândit vestea, că directorul drumului de fer Kiustendje a încheiat cu guvernul otoman, să transpoarte 10.000 de oştire la Rusciuc, care să treacă Dunărea şi să între. Dee domnul, dee domnul", exclamă Suţu. Ca o urmare a acestei dorinţi, găsim, în o scrisoare a doctorului Lambert, arătarea că Suţu îl rugase să intervină pe lângă Savfet paşa, în cazul când s'ar deschide vr'o căimăcămie"[57].

---

[56] Şedinţa din 2 Mai 1864. *Mon. of.*, No. 209, 1864.

[57] Corespondenţe între Suţu şi D-rul Lambert în V. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 Mai*, Bucureşti, 1894 p. 28 61. Comp. comunicatul care arată modul cum Lambert a fost prins şi cum s'a găsit asupra lui hârtiile. *Mon. of.* 11 Mai 1864.

Votul de blam din ţară trebuia deci să fie susţinut la nevoie de o intervenire turcească, — cel puţin în mintea unora din partizanii proprietăţei.

Disolvarea camerei însă nu fu de astădată urmată de un nou apel la ţară, ci de un şir de acte încălcătoare Convenţiei care constitue aşa numita lovitură de stat.

Ca toate faptele istorice, şi lovitura de stat era o urmare fatală a împleticirei evenementelor. Adunarea nu putea „subscrie sentinţa ei de moarte înainte de a hotărî asupra legei rurale"; iar domnitorul în zădar ar fi apelat iarăşi la ţară, după vechea lege electorală. Adunarea însă refuzase a vota noua lege electorală. Ce-i rămânea de făcut decât, sau abdicarea, sau aplicarea mijloacelor eroice, lovitura de stat, pentru care i stătea, ca model, împăratul proteguitor al României, împăratul Francezilor.

Dar apoi această idee fusese hrănită în deosebite rânduri de domnitor; nu era străină cugetărei lui; apoi ea fusese desbătută în deosebite rânduri de organele timpului; era deci întrevăzută ca ceva putincios, atât de acei ce o primiau cât şi de cei ce o răspingeau. Aşa am văzut că zvonuri de planuri dictatoriale ale domnului apăruse dela căderea ministeriului Ioan Ghica în Moldova, că ele se reînoise pe timpul înfiinţărei taberei dela Ploeşti şi revenise pe tapet pe timpul vizitei domnitorului celei d'intâi la Constantinopole în 1860. Apoi memorandul trimis de el Porţei, da destul de limpede pe faţă, dacă nu planurile, cel puţin dorinţele lui[58]. In timpul desbaterilor furtunoase din 1863, se întăreşte şi mai mult domnitorul în ideea, că cu actualii reprezentanţi ai intereselor poporului, trebile, nu puteau merge, şi am văzut cum pe de o parte el singur trimite Porţei un memoriu în care cere dictatura pe 5 ani, iar pe de alta ministrul său N. Creţulescu îl sfătueşte la acelaş pas[59]. Şi presa străină începe a arăta, că deslegarea crâncenei lupte între domnitor şi opoziţia din adunare ar putea fi o lovitură de stat, şi aceeaşi idee se vede tratată şi de către ziarele româneşti. Aşa *Reforma* întreabă, că „la ce va să ducă guvernul trebile? la dictatură; dar această vorbă s'a uzat astfel, încât astăzi nu mai sparie nici chiar copii. Dictatura fără un motiv puternic care să o justifice şi să o legitimeze, fără consimţimântul şi autorizarea ţărei, ar fi o armă periculoasă, o armă care, în cele din urmă, s'ar întoarce în contra acelui ce s'ar servi

---

[58] Mai sus p. 38, 42, 83-84, 115. Principele N. Suţu *Mémoires*, Vienne, 1899, p. 390: „Le coup d'Etat était de longue date préparé, dans l'esprit du prince et du premier ministre qu'il avait choisi pour l'accomplir".

[59] Mai sus, p. 163-164, 96-97.

cu dânsa" [60]. In timpul sesiunei din 1863—1864, chiar pe la începutul anului din urmă, pe când ministerul caută să măgulească adunarea şi să o aducă la votarea legilor trebuitoare organizărei ţărei, ziarul oficios vienez *Mémorial diplomatique* aduce la lumină o destăinuire de mare însămnătate, anume cererea dictaturei pe 5 ani făcută Porţei de domnitor în 1863 [61], şi puţin timp după aceea *Buciumul* din Iaşi raportează convorbirea petrecută între capii partidului extremei stânge, Brătianu şi Rossetti cu Kogălniceanu, privitoare la scopurile de răsturnare a domnului din partea celor d'intâi [62]. Inţălege oricine, faţă cu asemene destăinuiri, cât trebuia să crească înverşunarea ascunsă între domn şi adunare, cu toate aparenţele de lucrare liniştită a ambelor puteri la ridicarea statului. Cu cât sesiunea înaintează şi cu cât încep a se rosti deosebirile în păreri, cu atâta ideea loviturei de stat este sprijinită şi sfătuită de unele organe prietene tronului. Aşa *Buciumul* nu încetează, aproape în fiecare zi, a provoca pe domn la această măsură, după el, mântuitoarea de neam. „Dă, zicea el într'un rând, prea înălţate doamne, să se curme odată acest parlamentarismu totdeauna protivnic intereselor poporului, totdeauna protivnic intereselor statului român, totdeauna protivnic demnităţei naţionale. Să se disolve camera, şi să se promulge legile cele mari prin auguste plebiscite ale Măriei Tale [63]. Ziarul *Convenţiunea*, de şi protivnic guvernului lui Kogălniceanu, deşteaptă pe adunare, nu cumva să facă greşala de a nu vota legea rurală, care ar da o armă în mâna guvernului pentru distrugerea constituţiei. „Cât timp ţăranii vor avea încredere în guvern şi mai ales încredere în Alexandru Ioan I, revoluţia de jos nu va putea fi. Revoluţia de sus va putea fi, dacă se vor înăbuşi de adunare drepturile ce Convenţia le-a închizăşluit claselor de jos" [64]. După votul de blam, *Convenţiunea* mustră aspru camera, pentru greşala făcută şi prevede că sfârşitul încurcăturei va fi lovitura de stat [65]. Ceeace însă a

[60] *Le Nord*, 31 Oct. 1863: „Si le prince ne parvient pas à scinder l'opposition, il ne lui restera d'autre mesure que le coup d'Etat". *Reforma*, 7 Aprilie 1863.

[61] *Memorial diplomatique* din 17 Ianuarie 1864. Mai sus, p. 169.

[62] *Buciumul* din 8 Februarie 1864. Mai sus, p. 165-166.

[63] *Buciumul*, 28 Martie 1864.

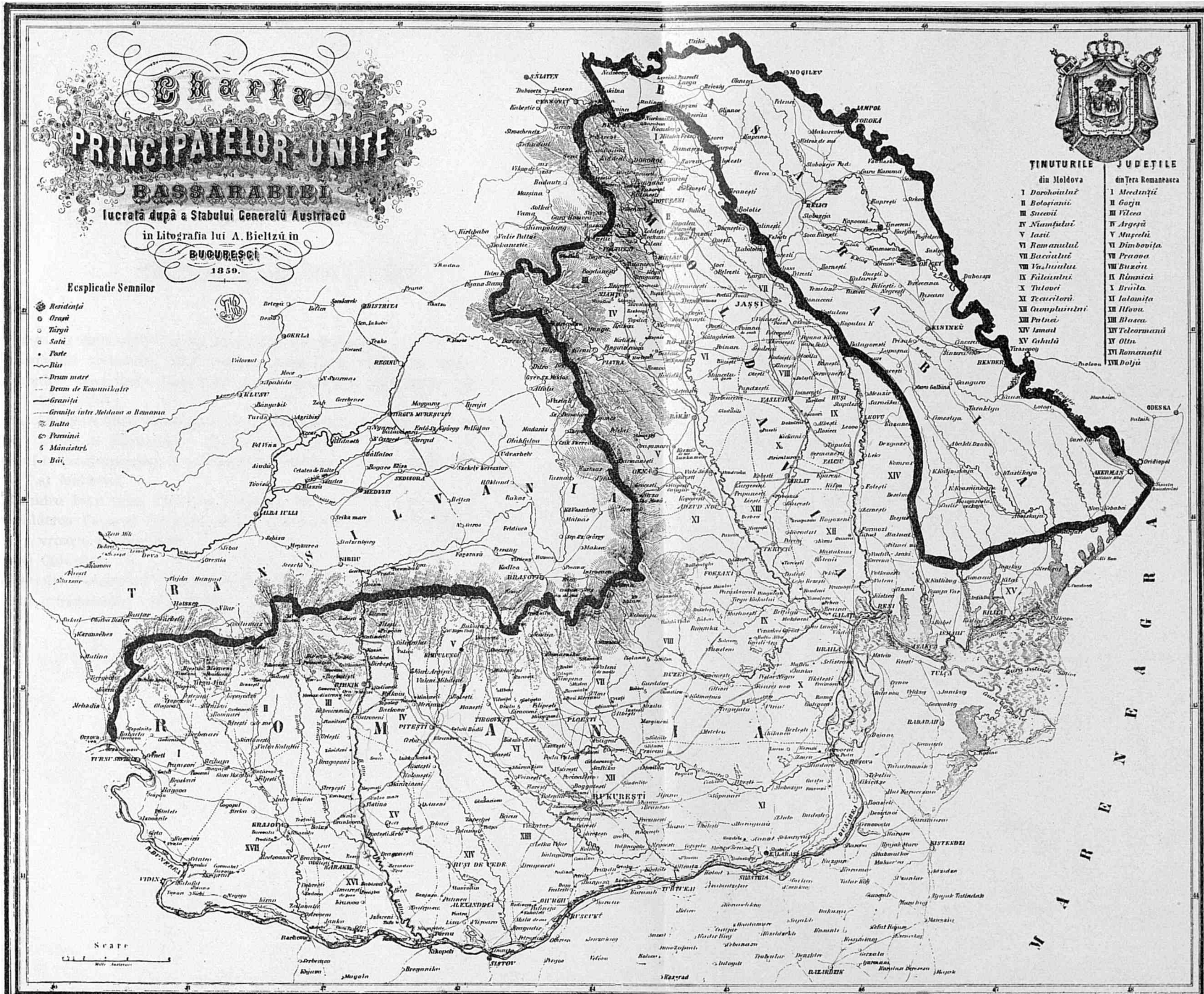
[64] *Convenţiunea*, 23 Martie 1864.

[65] *Ibidem*, 18 Aprilie 1864. Deşi ideea loviturei de stat nu se ivise în chip năprasnic în mintea domnului, când cu evenimentele de la sfârşitul sesiunei din 1864, şi ea clocea de mult în fundul ei, totuşi este o exagerare a susţinea cum o face broşura *O aruncătură de ochi asupra stărei actuale a României*, de I. K. Bucureşti, 1870 p. 18, că: „lovitura de stat fusese pregatită cu 2—3 luni mai înainte, când se înmulţise posturile şi se crease mii de funcţiuni, pentru a avea mulţi partizani". Din expunerea făcută se mai vede însă, că nu de la Kogălniceanu au pornit ideea loviturei de stat, precum o susţineam noi în cuvântarea noastră de primire în Academia română asupra lui *Mihail*

încurajat mai cu samă pe domnitor la sfârşirea Convenţiei, fură cuvintele împăratului Napoleon din mesajul către corpurile legiuitoare, din Noembrie 1863, în care spune, că: „situaţiunea Principatelor nu răspunde până acuma, o spunem cu părere de rău, speranţelor ce se pusese pe noua orânduială a lucrurilor întocmite prin Convenţia din 19 August 1858. Neînţălegeri grave au izbucnit între domnitor şi adunare, când unirea şi conlucrarea tuturor ar fi fost neapărată pentru a organiza ţara căreia Europa îi încredinţase grija de a-şi pregăti ea însăşi viitorul. *Dacă devine necesar ca să se intervină din nou* pentru a modifica constituţia Principatelor-Unite, guvernul împăratului va fi dispus a se înţălege cu Poarta şi cu celelalte puteri garante, pentru a uşura reformele ale căror oportunitate ar fi recunoscut'o" [66]. Lovitura de stat, ca şi secularizarea averilor mănăstireşti, se arătau a fi urmările unor îndrumări şi încurajări ale Franţei.

Kogălniceanu şi după care s'a luat şi d. G. G. Burghele în conferinţa sa ţinută la atheneul din Dorohoi. Vezi *Mihail Kogălniceanu* d. G. G. Burghele, Bucureşti 1901, p. 57.

[66] Asupra aceste legături între cuvintele lui Napoleon şi actele de la 2 Mai, *Mémorial diplomatiques* 9 Aprilie 1865 spune: „Le langage du gouvernement français était pour l'Hospodar, un encouragement du coup d'Etat, dont il avait vainement solicité l'autorisation à Constantinople il y a un an".

Harta Principatelor Unite în timpul lui Alexandru Ioan I Cuza, 1859. — Colecţia Academiei Române.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

TABLA DE MATERIE